

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nikolaos van Dam

Suriye'de İktidar Mücadelesi

İLETİŞİM YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://www.kitapokulu.com>

NIKOLAOS VAN DAM 1945'te Amsterdam'da doğdu. Amsterdam Üniversitesi'nde Arapça, Siyaset ve Sosyal Bilimler okudu. Edebiyat üzerine hazırladığı doktorasını 1977'de tamamladı. 1970-1975 yılları arasında Amsterdam Üniversitesi'nde Çağdaş Ortadoğu Tarihi dersleri verdi. 1975'te Hollanda Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Siyasi İşler Dairesi'nin Ortadoğu Bölümü'nde çalışmaya başladı. 1980-1983 yılları arasında Hollanda'nın Beyrut Büyükelçiliği'nde başmüsteşar, 1985 yılından itibaren de sırasıyla Bağdat, Kahire ve Ankara'da Hollanda Büyükelçisi olarak görev yaptı. Nikolaos van Dam halen Hollanda'nın Almanya Büyükelçisi'dir.

The Struggle for Power in Syria

© 1979, 1981, 1996 Nikolaos van Dam

İletişim Yayınları 598 • Araştırma-Inceleme Dizisi 93

ISBN 975-470-776-6

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2000, İstanbul (1000 adet)

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Fatoş Gencosman

KAPAK FOTOĞRAFI Baas rejiminin 25. yıldönümü kutlamaları için
Halep'te duvarlara asılan bir bez afiş. Hafız Esad'ın sağında
ölen oğlu Basil, solunda ise ikinci oğlu Beşer görülüyor.
(Fotoğraf: Nikolaos van Dam)

KAPAK FILMİ Diacan Grafik

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Dürdane Abdal

DIZIN Cemalettin Yılmaz

MONTAJ Hasan Deniz

KAPAK BASKISI Sena Ofset

İÇ BASKI ve CILT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

NIKOLAOS VAN DAM

Suriye'de İktidar Mücadelesi

Esad ve Baas Partisi
Yönetiminde Siyaset ve Toplum

The Struggle for Power in Syria
Politics and Society under Asad the Ba'th Party

ÇEVİRENLER

Semih İdiz - Aslı Falay Çalkıvık

.

*Babam ile annemin anısına;
Marinka, Nikolaos, Jan, Emma ve Karel için*

Türkçe Baskı İçin Teşekkür

Hollanda'nın Türkiye Büyükelçisi olarak görev yaptığım yıllarda (1996-1999) *Suriye'de İktidar Mücadelesi* adlı kitabımın Türkçe çevirisinin hazırlanmakta olduğunu öğrenmem benim için hoş bir sürpriz oldu. Bu çeviri olağanüstü bir çabanın ürünü olmasının ötesinde, Türk okurlarının Türkiye'nin komşusu olan iki Arap ülkesinden birindeki gelişmeleri daha iyi anlamalarını sağlayacağını umduğum akademik bir çalışmadır. Türkiye'de Suriye üzerine akademik yayınların çok kısıtlı olduğu düşünülürse, bu kitabın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Bu çevirinin gerçekleşmesine önayak olan yaygın Semih İdiz'e, metnin ikinci bölümünü çeviren ve bütününe gözden geçirip dil bütünlüğü sağlayan sayın Aslı Falay Çalkıvık'e gönüllü teşekkür ederim.

NIKOLAOS VAN DAM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Giriş.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	
Suriye Silahlı Kuvvetleri ve Baas Partisi'nde azınlıkların yükselişi	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Suriye Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sünniler ile diğer dinî azınlıklar arasında mezhep kutuplaşması	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Dürzi subayların Suriye Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiyesi.....	91
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Alevi cemaati içindeki iktidar mücadelesi	111
ALTINCI BÖLÜM	
Suriye'nin siyasi kadrolarında mezhep ve bölgeciliğe dayalı hizipleşme: İstatistiksel bir analiz.....	129
YEDİNCİ BÖLÜM	
Mezhebe dayalı tahrikler ve çatışmalar	147

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Nihai mezhep çatışması:

Müslüman Kardeşler'in yok edilmesi.....173

DOKUZUNCU BÖLÜM

Hafız Esad Rejiminde iktidar seçkinleri.....193

ONUNCU BÖLÜM

Sonuçlar.....221

EK A

Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik üzerine

bir Baas analizi.....235

EK B

Hama'da bulunan askerî birliklerdeki

mezhepçilik üzerine itiraflar.....242

EK C

Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin bir analizi.....248

KAYNAKÇA.....261

DİZİN.....285

Suriye'nin 20. yüzyıl siyasi ve sosyo-ekonomik tarihinde mezhep, bölge ve aşiret bağlarının¹ oynadığı rol inkar edilemez. Ancak bu rolün önemi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra da bu etkenlerin önemini koruduğu görüşünü benimseyen Batılı ya da Suriyeli olmayan birçok araştırmacının bunlara büyük anlam yükledikleri görülmektedir.

Öte yandan Sosyalist eğilimli birçok milliyetçi Arap yazarla Suriyeli politikacı bu görüşü tümüyle reddetmekte, özellikle de destekledikleri rejim sözkonusu olduğunda benzer yaklaşımlara karşı açık tavır almaktadır. Ne var ki yine aynı yazar ve politikacılar, muhalif veya devrik bir rejim, hatta kendi rejimleri dahilindeki siyasi muhaliflerinin faaliyetleri sözkonusu olduğunda mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğe bazen büyük önem atfetmektedir.

1 Bu çalışmada mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik şu şekilde tanımlanmıştır: *mezhepçilik (ta'ifiyah)*: belirli bir dinî cemaate mensup olma temeli üzerinde hareket etmek ya da harekete neden olmak; *bölgecilik (iqlimiyah)*: belirli bir bölgeden gelme temeli üzerinde hareket etmek ya da harekete neden olmak; *aşiretçilik ('asha'iriyah)*: belirli bir aşirete ya da aileye mensup olma temeli üzerinde hareket etmek ya da harekete neden olmak. Sonuncusuna ailecilik ('a'iliyah) de denebilir.

Doğal olarak tüm bu etkenlerin oynadığı rol, benimsenen görüşe bağlı olarak abartılabilir veya azımsanabilir. Gerçek ise bu ikisinin arasında bir yerde bulunmaktadır ve ancak bilimsel verilerin mümkün olan en geniş çerçevede, eleştirel bir yaklaşımla sınanmasıyla ortaya çıkarılabilir.

Buradaki amacımız, mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik gibi bağların ve sadakatlerin Suriye'deki iktidar mücadelesinde ne ölçüde ve ne gibi bir rol oynadığını araştırmaktır. Dikkatimiz daha çok, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Eylül 1961'de dağılmasından sonra asker ve sivil siyasi elitin gelişimi üzerinde yoğunlaşacak. Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde ve 1963'te iktidara gelen Baas Partisi örgüt yapısındaki güç odaklarının oluşumunda mezhep, bölge ve aşiret kriterlerinin ne kadar önem taşıdığı sorusuna yanıt arayacağız. Esas olarak, 1963'ten itibaren Suriye'nin siyasi yaşamında dinî azınlıkların -özellikle de Alevi, Dürzi, İsmaili ve Rum Ortodoks Hristiyanların- yükselişini teşvik eden etkenleri ve gelişmeleri araştıracağız.

Bu konular, Suriye üzerine bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda ayrıntılı bir biçimde ele alınmamıştır. Be'eri, Biegel, Ma'oz, Van Dusen ve bibliyografyada adları geçen diğer araştırmacıların çalışmalarında, belirtilen etkenlerden biri veya diğeri üzerinde yoğunlaşıldığı, ötekilerin ise ya ihmal edildiği ya da tümüyle dışlandığı görülmektedir. Devlin, Petran, Rabinovich, Seale (1965), Torrey ve başkaları, Suriye siyasi tarihinin belirli dönemlerini ayrıntılı bir biçimde incelemişler ancak mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğe ya çok az ya da sadece dolaylı olarak değinmişlerdir. Bu da, sözkonusu etkenlerin çalışmalarında ana tez olarak seçilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Yararlanılan kaynaklar

Bu çalışmanın konusuyla ilgili güvenilir malzeme bulmak birçok nedenden dolayı zor. Mevcut kaynakların büyük bölümü, tek yanlı olmanın yanı sıra, genelde propoganda niteliği taşımaktadır. Belki daha da önemlisi, Suriye'de ve Arap dünyasının diğer bölgelerinde mezhep, bölge ve aşiret farklılıkları

üzerine açıkça konuşmanın ve yazmanın tabu olmasıdır.² Özellikle Arap milliyetçisi çevrelerde geçerli olan bu tabu, bölgecilik ve aşiretçilikten çok mezhepçilik konusunda baskındır. Siyasi duyarlılık, siyasetçilerin mezhep ayrımcılığı gibi konularda görüşlerini gerek sözlü gerek yazılı olarak ifade etmelerini engellemektedir. Bu durum en çok da geleceğe dönük siyasi beklentileri olanlar için geçerlidir. Bu kişiler, Suriye'nin "gizli" sayılan iç meseleleri üzerine görüşlerini açıkça ifade etmeleri halinde, bunun gelecekte doğuracağı olumsuz sonuçları da göze almak zorundadırlar.

Dahası, 1948'den itibaren aralıklı olarak savaş ve yarı savaş halinde bulunan Suriye'de, 1963'ten bu yana iktidarda olan Baas örgütü gizliliğe büyük önem vermektedir. Bu nedenle, güncel siyasi ve sosyal gelişmeleri inceleyen yabancı araştırmacılara kuşku ile yaklaşılmakta, gerçek amaçlarının ne olabileceği sorgulanmaktadır..

Suriye'de mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik üzerine belgeler esas itibarıyla üç ana kaynaktan elde edilmiştir: Baas Partisi belgeleri, biyografiler, anılar ve polemik yazıları ile Arap basım ve radyo yayınları. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, yapılan ropörtajlarla takviye edilmiştir.

Baas Partisi belgeleri

Bu çalışmada kullanılan Baas Partisi belgelerinin birçoğu henüz yayımlanmamıştır. Bu belgeler, Parti örgütünün hem sivil hem de askerî kanadı tarafından dağıtılmış olan iç bültenler, genelgeler, broşürlerle toplantı tutanakları, Parti'nin Suriye Bölge Komutası ve Ulusal (yani pan-Arap) Komuta ile bunların alt büroları ve bölümleri tarafından dağıtılan diğer belgelerden oluşmaktadır.

Daha önce "gizli" ibaresini taşıyan birçok belge, Beyrut'ta

2 Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 12 Nisan 1976'da Şam Radyosu'nda yaptığı konuşmadan alıntı; Morroe Berger, *The Arab World Today* (New York, 1962), s.265; Moshe Ma'oz, "Alawi Military Officers in Syrian Politics, 1966-1974", *Military and State in Modern Asia* (Kudüs, 1976), s.279.

Dar el-Tali'ah tarafından, *Nidal (Hizb) al Ba'as* (Baas Partisi'nin Mücadelesi) adlı seride yayımlanmıştır. 11 ciltten oluşan bu seri, 23 Şubat 1966 tarihine kadarki dönemi ayrıntılı bir biçimde ele almaktadır. Baas'ın resmî ideolojisi, sosyalist sisteme dayalı birleşik bir Arap toplumunu hedefler. Bu nedenle Parti, geleneksel toplumun olumsuz tortuları olarak nitelediği ve ulusal, sosyo-ekonomik bilincin uyanmasına engel olarak gördüğü mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik gibi etkenlerin, Parti'nin iktidar mücadelesinde herhangi bir rol oynadığını kabul etmede doğal olarak isteksiz davranmaktadır. Dolayısıyla bu etkenlere dair bilgiler, daha önce yayımlanmamış olan ve zamamında çoğu kez "gizli" ibaresi taşıyan veya örgüt içinde kısıtlı sayıda dağıtılan Parti belgelerinden alınmıştır.

Biyografiler, anılar ve polemik yazıları

Suriyeli ve diğer Arap politikacıların biyografileri ile anıları, Suriye'deki iktidar mücadelesinde mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin rolü hakkında bütünlüklü bir izlenim edinmek için gerekli olan ayrıntıları ve kamtları sunmaktadır. Bibliografyada belirtilen, Münif el-Rezzaz, Sami el-Cundi, Muhammed 'Ümran, Mustafa Talas, 'Abdülkerim Zahr el-Din, Şibli el-'Aysami'inki de dahil, bu çalışmada yararlanılan neredeyse bütün (oto)biyografiler, sözkonusu kişilerin yaşadığı gerçek olaylara ve bu olayları çevreleyen koşullara taraflı bir bakış açısı ve yorum sunmaktadır. Bu boyut da sözkonusu çalışmalara zaman zaman polemik yazıları özelliği katmaktadır. Muta' Safadi, Halil Mustafa, Fuat el-Atraş ile Suriye Müslüman Kardeşler üyeleri ile bibliyografya ve ek notlarda adı geçen diğer bazı kişilerin yazılarında bu özellik daha da belirgindir. Bu kişiler, Suriye'de belirli gruplar arasında yaygın olan görüş ve düşünceleri savundukları için çalışmaya dahil edilmiştir.

1963 yılından bu yana süren Baas iktidarı dönemine ait yayımlanmış anıların sayısının, siyasi nedenlerden dolayı, çok az olduğunu da burada belirtmemiz gerekiyor. Kilit konumlarda bulunmuş birçok Suriyeli şahsiyet, bu çalışmada ele alınan ge-

lişmelerle doğrudan ilgili olmalarına karşın, bu olaylara ait kişisel yorumlarını hapiste olmaları, tehdit edilmeleri ve hatta (ilan ettiği halde anılarınm ikinci cildini yayımlama fırsatı bulamayan General Muhammed Ümran benzeri) suikaste uğramaları gibi nedenlerden yayımlayamamış ya da yayımlamak istememiştir. Diğerleri ise, tümüyle kişisel nedenlerle deneyimlerini yazmaya eğilimli olmamışlardır. Sonuçta, Baas dönemi Suriyesi hakkında yazanlar ya, Münif el-Rezzaz ve Sami el-Cundi gibi, bizzat kendi iktidarları devrildikten sonra her türlü riski göze alıp yazma cesaretini gösteren muhalifler ya Halil Mustafa gibi yayımlanmış yazıları nedeniyle uzun süre hapis yatmış olanlar ya da iktidarda olması nedeniyle rejim hakkındaki olumlu görüşlerini yayımlaması görece daha kolay olan Savunma Bakananı Mustafa Talas gibi kişiler ile sınırlı kalmıştır.

Arap basını ve radyo yayınları

Suriye’de hükümet denetimindeki basın ve radyo, mezhep, bölge ve aşiret bağlarının ülkenin siyasi yaşamı üzerinde perde arkasında ya da açıktan açığa oynadığı rol konusunda nadiren bilgi verir. Suriye medyasının bu konuya değindiği istisnai örnekler ise, genelde yabancı yayın organlarında çıkan haberlere gösterilen tepki ya da benzer haberlerin yalanlanmasından ibarettir.

Başta Lübnan olmak üzere, Suriye dışındaki ülkelerin medyası bu konuda çok daha fazla bilgi sunmaktadır. Lübnan basını, muhalif ve rakiplerini eleştirmek, kendi propogandasını yapmak isteyen bazı siyasi hizipler veya rejimler için sayısız defalar “güvenlik sübabı” işlevini görmüştür. Parti içi bazı hizipler, Baas Partisi’nin 1963 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra, çeşitli nedenlerden dolayı siyasi düşüncelerini yerel medya aracılığı ile özgürce duyurma şansını yitirdiler. Bu nedenle ya Beyrut’ta *El -Ahrar* veya *El-Rayah* gibi kendi bastıkları gazete ve dergilere başvurdular ya da, kendileri için daha yararlı olacağına inandıkları durumlarda, Parti veya rejim hakkındaki gizli bilgileri Lübnan’da yayımlanan *El-Hayat*, *El-Ne-*

har, El-Ceriyde, El-Muharrir ve El-Envar³ gibi günlük gazetele-
re sızdırma yolunu seçtiler. 1976 yılındaki müdahalenin ar-
dından Suriye'nin Lübnan üzerindeki nüfuzunun artması kar-
şısında, Lübnan medyası, Suriye'deki gelişmeleri aktarma öz-
gürlüğünü giderek yitirdi. Böylece Lübnan basını önemli bir
bilgi kaynağı olma rolünü de kaybetti.

Arap yazılı basını ile radyosunda çıkan ve bu çalışmayla iliş-
kili olan malzemenin bulunmasını, *The Arab World*, *el-Wat-
ha'ik el-'Arabiyyah*, *Arap Report and Record*, *Middle East Record*
ve *The Daily Report*, *Middle East & North Africa of the Foreign
Broadcast Information Service* (Springfield, Virginia) gibi ya-
yımlar kolaylaştırmıştır.

Röportajlar

Bu çalışmada ele alınan siyasi gelişmeler ve olaylarla doğru-
dan veya dolaylı olarak ilgisi bulunan bazı Suriyeli, Ürdünlü,
Filistinli, Iraklı ve Lübnanlı politikacılarla yapılan görüşmeler
sayesinde, yukarıda sözü edilen ana kaynaklardan damıtılan
malzemeyi ek veriler ve gözlemlerle zenginleştirmek mümkün
olmuştur. Görüşülen kişilerden bazıları adlarının açıklanması-
nı istememiştir. Bunlar arasında, 'Abd Allah el-Ahmed, Albay
Cesim 'Alvan, Dr. Cemal el-Atasi, Şibli el-'Aysami, Selah el-Din
el-Bitar, Dr. Elias Farah, Korgeneral Emin el-Hafız, George
Saddıkni (Suriye); Dr. Münif el-Rezzaz, Dr. Favvaz Suyyağ
(Ürdün); Tarık 'Aziz, Zuhayr Bayrakdar (Irak); Malik el-Amin,
Dr. Başir el-Da'uk, Müh. Nicola Firzili, Başaralı Marhiş, Mu-
nah el-Sulh (Lübnan) gibi politikacılar bulunmaktadır. Adı ge-
çen kişiler bu çalışmada öne sürülen görüşlerle ilgili hiçbir so-
rumluluk payı taşımamaktadır.

3 'Abdülkerim Zahr el-Din, *Mudhakkirati 'an Fatrat al-Infisal fi Suriyah ma bayn
28 Aylul 1961 wa Adhar 1963* (Beirut, 1968), s.345; Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-
Ishtiraki, al-Qutr al-Suri, al-Quiyadah al-Qutriyyah, *Muqarrarat al-Mutamar al-
Qutri al-'Adi al-Thani lil-Qutr al-Suri wa al-Mun'aqid bayn 18/3-4/4/65: al-Taqrir
al-Tanzimi*, *al-Taqrir al-Siyasi*, *al-Taqrir al-Iqtisadi al-Ijtima'i* (Şam, 1966) (Bura-
dan itibaren *al-Taqrir al-Tanzimi 1965* olarak geçecektir), s.18.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Teşekkür

Bu çalışma, Amsterdam Üniversitesi'ne Mart 1977'de sunulan *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme bij de Strijd om de Politieke Macht in Syrië (1961-1976)* ('Suriye'deki İktidar Mücadelesinde Mezhepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçiliğin Rolü 1961-1976') adlı doktora tezinin yeniden gözden geçirilerek güncelleştirilmiş şeklidir. Tez olarak hazırlanan orijinal metni denetleyen Bonn Üniversitesi'nden Profesör Dr. S. Wild'a teşekkür ederim. Bu kitabın hazırlanmasında gerekli olan tüm verileri ve malzemeyi elde etmemde yardımcı olan Ortadoğu'daki tanıdıklarına en derin minnet duygularımı sunmayı borç bilirim.

Altıncı bölüm ile 1-7 no'lu tablolar daha önce, *The Middle East Journal*'da (Vol. 32, No. 2, Spring 1978, pp. 201-10) yayımlanan, "Suriye Siyasi Seçkinlerinde Mezhep ve Bölgeye Dayalı Hizipçilik" adlı makalemde kullanılmıştır. Bunların yeniden yayımlanmasına izin veren Washington DC'deki The Middle East Institute'e teşekkür borçluyum.

Son olarak da, bu çalışmaya parasal destek sağlayan Hollanda Araştırma Örgütü (ZWO) ile Leyden'da bulunan Oosters Enstitüsü'ne teşekkürlerimi sunarım.

Üçüncü baskıya önsöz

İlk yayımlandığı yıl olan 1979'dan bu yana on altı yıl geçmiş olmasına rağmen bu çalışmada gösterilen ilginin sürmesi nedeniyle, kitabımın gözden geçirilip güncelleştirilmiş olarak yeniden yayımlanmasını uygun gördüm. Birinci baskı, dört bölümün (7,8,9 ve 10) ve bazı sayısal tabloların eklenmesi ve böylece Baas yönetimindeki Suriye'de meydana gelen gelişmelerin 1996 yılına kadar taşınması suretiyle bir hayli genişletilmiştir. Gerekli görüldüğü durumlarda daha önceki iki baskının (1979 ve 1980) metinleri değiştirilerek güncelleştirilmiştir.

İlk iki baskının ardından bazı yeni çalışmalar yayımlanmıştır. Bu çalışmalar farklı noktalardan hareket ederek mezhep,

bölge, aşiret ve diğer bazı sosyo-ekonomik etkenlere yer vermektedir. Hanna Batuta, Alain Chouet, Alasdair Drysdale, Raymond Hinnebusch, Eberhard Kienle, Hans Günther Lobmeyer, Elisabeth Longuenesse, Volker Perthes, Elizabeth Picard, Patrick Seale ile bibliyografyada adı geçen diğer kişilerin çalışmaları da göz önünde bulundurulmuştur.

Meslektaşlarım Ferdinand Smit, Gerben Meihuizen ve Alan Goulty'e üçüncü baskının son üç bölümünü yazarken sundukları değerli düşünceleri ve eleştirileri için özellikle teşekkür etmek isterim. Ayrıca yedinci bölümün daha önceki şekli üzerine değerli eleştirilerini esirgemeyen Marcel Kurpershoek'e de teşekkürlerimi sunarım.

Her ne kadar *Siyasette Mehzepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçilik* bu çalışmanın ana temasını oluşturunca da, ilk baskıda bu şekilde sunulan kitabın alt başlığı, *Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum* olarak değiştirilmiştir. Bu şekilde yeni baskının daha geniş olan kapsamını yansıtmaya amaçlanmıştır. Bir diğer amaç da, kitapta ele alınan dönemin Devlet Başkanı Hafız Esad'ın rejimine denk düşen dönem olduğunu vurgulamaktır. Çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir iktidarda olan Hafız Esad, yalnız modern Suriye tarihindekilerden değil, aynı zamanda 661 yılında Emevi halifeler hanedanını kuran Muaviye İbn-i Ebi S'ufyan'dan bu yana siyaset sahnesine çıkan tüm Arap seleflerinden daha uzun süre Şam'da iktidarda kalmıştır.

Kahire, 1 Ocak 1996

Günümüz Suriye halkı, kültürel açıdan önemli ölçüde homojen olmakla birlikte, din ve etnik kimlik açısından büyük bir çeşitlilik sergilemektedir.¹ Nüfus, dil ve dine göre alt gruplara ayrıldığında, yüzde 82.5'inin Arapça konuşanlardan, yüzde 68.7'sinin Sünni Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Din ve dil açısından, toplam nüfusun yüzde 57.4'ünü oluşturan Arapça konuşan Sünni Müslümanlar, çoğunluğu temsil etmektedir. Geri kalan gruplar ise etnik ve/veya dinî azınlıklar olarak tanımlanabilir.

Suriye'deki başlıca dinî azınlıklar Aleviler (yüzde 11.5), Dürziler (yüzde 3.0), İsmaililer (yüzde 1.5) ve ülkedeki Hıris-

1 Bu çalışmada geçen, Suriye'deki belli başlı din ve dil gruplarının temsili yüzdelерinin alındığı kaynak: Gabriel Baer, *Population and Society in the Arab East* (Londra, 1964), s. 109. Suriye nüfusuna ait eldeki istatistiklerin güvenilirliği konusunda hakınız J.C. Dewdney, 'Syria: patterns of population distribution', J.I. Clarke ve W.B. Fischer (der.), *Populations of the Middle East and North Africa* (New York, 1972), s. 130-42; E. Wirth, *Syrien: Eine Geographische Landeskunde* (Darmstadt, 1971), s. 170, 171. Suriye'deki belli başlı dil ve din grupları hakkında diğer sayısal veriler için bakınız I. Nouss, *La Population de la République Syrienne. Etude démographique et géographique, Thèse d'Etat* (Paris, 1951); *US Army Area Handbook for Syria* (Washington, DC, 1965); ve Statistisches Bundesamt Wiesbaden, *Allgemeine Statistik des Auslandes, Länderkurzberichte, Syrien* (Stuttgart/Mainz, 1967, 1969), Wirth, *Syrien*, s. 452.

tiyan cemaatinin (yüzde 14.1) en önemli grubunu oluşturan Rum Ortodoks Kilisesi mensuplarıdır (yüzde 4.7).

Başlıca etnik azınlıklar ise Kürtler (yüzde 8.5), Ermeniler (yüzde 4.0), Türkmenler (yüzde 3.0) ve Çerkezlerdir. Kürtler, Türkmenler ve Çerkezler neredeyse tamamen Sünni Müslüman olmaları nedeniyle çoğunluğa dahildirler. Buna karşılık Hristiyan olan Ermeniler, hem etnik hem de dinî açıdan azınlığı temsil etmektedir. Yukarıda sözü edilen dinî azınlıklardan Aleviler, Dürziler, İsmaililer ve Rum Ortodoks Hristiyanların tamamına yakını Arapça konuşmaktadır.

Günümüzde Suriye diye bilinen bölgede bu kadar çok dinî ve etnik grubun bir arada bulunması ve varlığını sürdürebilmesine çeşitli etkenler katkıda bulunmuştur.²

1. Tek tanrılı üç ana din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'in kökleri, Suriye'nin de dahil olduğu geniş bölgeye dayanır. Bu dinler kapsamında oluşan tarikatlar ve farklı inanç okulları, dinî çeşitliliğe yol açmıştır.

2. Suriye'nin de dahil olduğu 'Verimli Hilal' diye bilinen bölge, geçmişte sık sık Araplar, Kürtler, Moğollar ve Türkler gibi çeşitli halkların istilasına uğramış ve aşiretlere veya kişilere bağlı bir hareketliliğin her zaman merkezi olmuştur.

3. Ortadoğu zaman zaman çevre bölgelerde siyasi veya dinî nedenlerden dolayı zulme uğramış halklar için sığınak görevi görmüştür. Bu mülteci gruplarından bazıları Suriye'ye veya yakın çevresine yerleşmişlerdir.

4. Tüm bu gelişmeler nedeniyle ortaya çıkan aşiret ve milliyet farklılıkları, çoğu kez dinî bir boyut kazanmış ve dine dayalı çeşitli cemaatlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu süreç içerisinde siyasi ve dinî çeşitliliğin eşzamanlı oluşumu doğaldır.

5. Din, aşiret ve dil çeşitliliği, kimi yerlerde coğrafi yapının bir sonucu olarak güçlenen yöresel bağlar sayesinde korunmuş ve güçlenmiştir. Bu durum özellikle Lazkiye bölgesinin dağlık ve ovalık kısımları ile ulaşımı güç Cebel el-Dürüz için geçerlidir.

2 Kaynak alınan eser A.H. Hourani, *Minorities in the Arab World* (Londra, 1947), s. 15-22.

6. Ulaşımı güç yerlerle iletişimin yetersiz olması ve güçlü bir merkezî otoritenin yokluğu, farklı dinî ve milli grupların ayırdedici özelliklerini ve bağımsızlıklarını korumalarına katkıda bulunmuştur. Merkezî devletin denetimi altında olmak istemeyen topluluklar rahatsız edilmeden yaşayabilmek için ulaşılması güç yerlere çekilme olanağına sahipti. Merkezî devlet otoritesi sadece istisnai durumlarda sahil şeridinin, nehirlerle bağlı vadilerin ve ulaşılabilir ovaların ötesine uzanabiliyordu. Böyle yerlerde ise genelde, hakim dine veya millete mensup Sünni Araplar yaşamaktaydı. Öte yandan, geçmişte büyük zulüm görmüş Aleviler, Dürziler ve İsmaililer gibi dinî azınlıklar daha çok ulaşılması zor bölgelere yerleşmişti.

7. İslâmiyet'in Hristiyan ve Yahudilere görece hoşgörülü yaklaşması, milli grupların İslâmiyet içerisinde eşit muamele görmesi de dinî ve etnik çeşitliliği teşvik etti. Yine de Arap ve İslâm kültürü, Hristiyan ve Yahudi cemaatlerini tamamen de kendi hallerine bırakmadı ve sözkonusu cemaatler büyük bir asimilasyona uğradı.

Milliyetçiliğin İslâm dünyasında etkili olmaya başlamasından önce Araplar, Türkler, İranlılar ve Kürtler gibi belli başlı milli gruplar birbirlerine karşı genellikle hoşgörülüydüler. Henüz "milliyetçi" düşünce çizgisi baskın olmadığı için günümüz Suriye halkı kendini daha çok Sünni, Alevi, Dürzi, İsmaili, Rum Ortodoks Hristiyan, Yahudi v.s. olarak görürdü. Çoğunluğu Arapça konuşsa da bunun hemen hemen hiçbir siyasi yansıması ortaya çıkmadı. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünniler, Osmanlı yönetimi altındayken, kendilerini "yabancı bir güce katlanmak" zorunda kalmış gibi hissetmiyordu. Aleviler, Dürziler, İsmaililer ve diğerleri bu şekilde düşünse bile, Sünniler bu konuda onlarla hemfikir değildi.³

Sünni Müslüman hoşgörüsüzlüğü, genelde Hristiyan ve Yahudilerden çok, Şiiler, Aleviler, Dürziler ve İsmaililer gibi diğer heterodoks Müslümanlara yönelikti. Hristiyanlar ve Yahudiler azınlıklara özgü bir çeşit korumadan faydalanıyordu.

3 lie Kedourie, *The Chatham House Version and other Middle Eastern Studies* (Londra, 1970), s. 386-7.

İkinci sınıf vatandaşlığı kabul etmelerini gerektiren bu durum, yine de öz kimliklerini günümüze kadar korumalarına olanak tanıdı.⁴ İslâmiyet'te, Hristiyanlar ve Yahudiler *Ahl el-Kitab* (Kitabı olanlar), yani, Hz. Muhammed'den önceki peygamberler yoluyla ilahi vahiye şahit olan ve (Kur'an-ı Kerim'den) önceki kutsal kitap ve yazıların emanet edildiği insanlar olarak görülür. *Ahl el-Kitab* statüsü, Hristiyan ve Yahudilere, dinî kuruluşlarını, kişisel konumlarını, ibadeihanelerini ve dinî vakıflarını ellerinde tutmalarına olanak sağladı. Bu himayeci konum, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu toplulukların birer *Millet* olarak resmen tanınmasıyla daha da kurumsallaştı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye toplumu birçok dışa kapalı cemaate veya topluluğa bölünmüştü. Albert H. Hourani bu durumu şöyle tarif ediyor:

[Osmanlı İmparatorluğu], yöre, din, aşiret veya dile dayalı çok sayıda farklı gruptan oluşuyordu. Genelde bu gruplar dışa kapalı cemaatlerdi. Her biri, kendi kendine yeten ve mensuplarından mutlak sadakat talep eden birer 'dünya' idi. Yan yana yaşamalarına rağmen bu farklı dünyalar birbirleriyle kaynaşmadılar. Her biri diğerine kuşkuyla, hatta nefretle bakardı. Hemen hepsi durağan, değişmeyen ve sınırlıydı. Ancak Sünni alemi, her türlü iç çekişmeyle bölünmüş olmasına karşın, evrensel bir şeye, diğerlerinde eksik olan öz güven ve sorumluluk duygusuna sahipti. Diğer herkes marjinaldi; iktidarın ve tarihi kararların dışındaydılar.⁵

Farklı dinî cemaatler, özellikle de Sünniler ile diğer dinî azınlıklar arasında yüzyıllardır var olan bölünme, çeşitli etkenler yüzünden on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda daha da arttı.⁶

4 L.C. Biegel, *Minderheden in het Midden-Oosten, hun betekenis als politieke factor in de Arabische wereld* (Deventer, 1972), s. 61, 332.

5 Hourani, *Minorities in the Arab World*, s. 22.

6 A.g.e., s. 23-9. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ondokuzuncu yüzyılda, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın onların koruyuculuğuna soyunup, Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmaları bu azınlıkların durumunu derinden etkiledi. Fransa, Lübnan'ın Maruni Hristiyanlarını koruma hakkı olduğunu iddia ederken, Rusya, Osmanlı Padişahının Rum Ortodoks tebaası üzerinde benzer bir hak iddia etti. İngiltere ise özellikle Dürziler ve Yahudilerle dostane ilişkiler geliştirdi.⁷ Bu yolla korunan azınlıkların durumu genel olarak iyileştiyse de bir açıdan olumsuz yönde etkilendi: Onları 'potansiyel hain, güçsüzlüğün kaynağı, Avrupa politikasının maşası, kısacası, İmparatorluğa ve Müslüman topluma karşı tehlike' olarak gören merkezî Osmanlı hükümeti ve çoğunluğu oluşturan Sünni halk sözkonusu azınlıklara nefretle bakmaya başladı.⁸ Sonuç olarak, Sünniler ile dinî azınlıklar arasındaki ilişkiler kötüleşti. Avrupalı güçlerin müdahalesinin bir diğer sonucu ise, dinî azınlıkların hem birer siyasi birim olarak işlevlerini hem de toplumsal bilinçlerini pekiştirmesiydi.

Fransız Mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bunu bastırmak için mezhep bağları bilinçli olarak körüklendi.⁹ Öte yandan, dinî ve milli farklılıklar, özellikler, bu azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik statüsü verilmesiyle kamçılandı. Bu politikanın bir uzantısı da, Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ile Dürzilerin çoğunlukta olduğu Cebel el-Dürüz bölgesinin, manda yönetimi altında uzunca bir süre kendi hükümetleri ile yönetilmesiydi. Resmen özerk ve Suriye Cumhuriyeti'nden bağımsızdılar. Fransız Mandası altında, Hristiyanların ağırlıklı olarak temsil edildiği ve Kürtlerin yerel çoğunluğu oluşturduğu kuzeydoğudaki Cezireh eyaletine özerklik resmen tanınmadı ancak doğrudan Fransız yönetimi altına girdi ve buradaki Kürtlerin özerklik arzuları teşvik edildi.

7 Shakeeb Salih, 'The British-Druze Connection and the Druze Rising of 1896 in the Hawran', *Middle Eastern Studies*, Cilt 13, No. 2, Mayıs 1977, s. 251-7.

8 Hourani, *Minorities in the Arab World*, s. 24.

9 Zaki al-Arsuzi, 'al-Tajribah al-Siyasiyah fi Liwa' al-Iskandarun', *al-Mu'allafat al-Kamilah*, Cilt 3 (Şam, 1974), s. 341-62.

Fransızlar, böl ve yönet politikasının bir parçası olarak Ale-viler, Dürziler, Kürtler, Çerkezler ve diğer azınlıklardan oluşan özel birlikler kurdu. Bunlar daha sonra *Troupes Spéciales du Levant* adı altında toplanarak, asayişin sağlanması ve yerel ayaklanmaların bastırılmasında kullanıldılar. Bu birliklerin temelinde azınlıklardan oluşması Arapça konuşan Sünnilerin duyduğu kını kamçılardı. Dinî ve etnik azınlıklar arası anlaşmazlıklar ve iç çatışmalar Fransızların bir aşiret reisini bir başkasına karşı oynamasıyla daha da körüklendi.¹⁰

“Dışa kapalı topluluk” sistemi yirminci yüzyılın ilk yarısında hâlâ çok yaygındı. 1940’larda bu durumun hâlâ geçerli olduğunu gözlemleyen Jacques Weulersse, *azınlık kompleksi* diye tanımladığı bu olgu hakkında şunları yazıyor:

Komşu cemaatin her hareketini, [kendi cemaatine yönelik] tehdit veya meydan okuma olarak algılayan ve kendi mensuplarından herhangi birine saldırı olduğunda topluluğun tek bir bütün oluşturmaya yol açan kolektif ve patolojik hassasiyet.¹¹

Bağımsızlık döneminde üç etkenin kesişmesi sonucu, bölgesel bağlar, çok sayıda Suriyeli için siyasi katılımın temelini oluşturdu. Michael H. Van Dusen bu etkenleri şu şekilde özetlemiştir:

1. Siyasi bilincin gelişmesi, ulus-üstü (yani Pan Arap) ve ulus-altı (yani bölgesel) bağları, ulus-devlete bağlılık aleyhine, ön plana çıkarmıştır... Suriye sınırlarının yüz yılın başından bu yana sık sık değişime uğramış olması, Suriye ulus-devletine karşı belirgin ve birleştirici bir bağlılığın gelişmesini engellemiştir. Bu sınır değişikliklerinin ulusal bütünleşme üzerinde yarattığı etkileri hâlâ görmek mümkün: Bir yandan, sınırlar sadece teknik olarak saygı görüyor ve Arap kimliği Suriye kimliğine

10 Munir Mushabik Mousa, *Etude sociologique des ‘Alaouites ou Nusairis* (Thèse principale pour le doctorat d’état, Paris, 1958), s. 924-6.

11 Jacques Weulersse, *Paysans de Syrie et du Proche Orient* (Paris, 1946), s. 77. Jacques Weulersse, *Le Pays des Alaouites* (Tours, 1940), s. 49, 73, 288.

oranla çok daha ağır basıyor; diğer yandan herhangi bir ortak bağıllık noktasının eksik olması, yerel düzeydeki siyasi mücadelelerin ulusal düzeye taşınmasına hatta ulusal siyasete hakim olmasına yol açıyor.¹²

Dolayısıyla, Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandığı zaman, bir çok bakımdan bir devlet olmasına karşın bir ulus-devlet değildi; siyasi bir toplum olmayan siyasi bir oluşumdur.¹³

2. Suriye'deki çeşitli bölgelerin kendi kendilerine yeterliliği, yakın dönemdeki kalkınma projelerinden pek etkilenmemiştir... Geleneksel Arap tarım-kentleri, Irak ve Suriye gibi ülkelerde, bölgesel bağların odağında yer alır. Bu [tarım] kentler aynı zamanda siyasi faaliyetlerin de merkezi olmuştur. Bu durum, bağımsızlık döneminde ulusal siyasetin çoğu kez ulus-altı ve bölgesel çıkarlar doğrultusunda tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Ülke içi iletişim yapısı da tarım-kent mozaikini yansıtmaktadır: Başkent Şam ile Suriye'nin herhangi bir köyü arasında irtibat, bölgede bulunan ve köyün bağlı olduğu kent yoluyla sağlanır. Tarım-kentler arasında ise iletişim asgari düzeydedir.¹⁴

Suriye'nin ana tarım-kentleri güneyde Şam, Süveyde, Dera ve El Kuneytra; kuzeydoğuda Halep ve Deyrizor; orta ve kuzeybatı bölgelerde ise Hama, Humus ve Lazkiye'dir. Bu kentlerin her biri, birkaç kasaba ve yüzlerce köyden oluşan ağın merkezî konumundadır. Idlib ve Cisir el-Şugur aslında Halep tarım-kentine bağlıdır. Rakka, Hasece ve Ebu-Kemal ise Deyrizor tarım-kentinin birer parçasıdır. Son on-yirmi yıl içinde Tartus, Lazkiye'ye alternatif bir tarım-kentine dönüştü. Bu-

12 Michael H. Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 26, No. 2, Bahar 1972, s. 123, 125-6.

13 Moshe Ma'oz, 'Society and State in Modern Syria', Menahem Milson (der.) *Society and Political Structure in the Arab World* (New York, 1973), s. 29-91; Moshe Ma'oz, 'Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 26, No. 4, Sonbahar 1972, s. 389-404.

14 Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 123-4.

gün birçok Alevi, bu kenti bölgesel merkezleri olarak kabul etmektedir.¹⁵

3. 1940'larm sonu ve 1950'lerin başında Suriyeli gençler, lise düzeyinde, yani farklı mesleklere aılmadan ya da ülkenin başka kesimlerine taşınmadan önce siyasi açıdan bilinçleniyordu... Bu da, siyasi ve ideolojik duruşlarının kendi tarım-kentlerindeki yerel siyasi durumu yansıtması anlamını taşıyordu. Sonuç olarak, ulusal Partiler de Suriye'deki bölgeciliğe ayak uydurmak zorunda kaldılar ve ademi merkezî, kendine dönük yapılar haline geldiler. Sonuçta, ulusal partiler [bölgeler arası ve] bölge içi çıkarları yansıtmaya devam ettiler.¹⁶

Suriye'deki siyasi partilerin büyük bölümü bölgesel çıkarları temsil ediyordu; ideolojileri ne olursa olsun, belirli bölgelerde ya da nüfusun belirli kesimleri arasında yaygınlaşılabiliyorlardı ve diğer kesimler üzerinde etkileri çok sınırlı kalıyordu.

Milliyetçiliğin yükselişi ve süregiden sosyal dönüşüm, özellikle bağımsızlığın kazanılmasından sonra mezhep, bölge ve aşiret bağlarının zayıflamasına neden oldu. Gelişen iletişim ve ulaşım imkânları, bazı cemaatleri tecrit edilmişlikten kurtardı. Modernleşme ve sanayileşme, değişik cemaatlerden insanların eskiye oranla daha sık ve daha yoğun temas kurmalarına yol açtı. Mezhepsel, bölgesel veya diğer tikelci zihniyet yapıları, bağımsızlığın kazanılması ve 1960'lardaki ulusal bütünleşmenin ardından eğitimde kaydedilen büyük ilerleme sayesinde bastırıldı. Diğer yandan kentleşme aile bağlarının zayıflamasına neden oldu.

Dine karşı giderek artan ilgisizliğe rağmen, dinî cemaatler siyasi ve sosyal birimler olarak önemlerini korudular. Cemiyetler, kulüpler ve siyaset dışı gruplar, dinî cemaatlerin geleneksel sosyal kanalları yoluyla yayıldılar, bu da mezhep bağlarının korunması açısından malum sonuçları doğurdu.

¹⁵ Van Dusen, a.g.e., s. 124, 125.

¹⁶ A.g.e., s. 124, 127.

Bir cemaatin mensubu olarak doğmuş ancak dinî bağları sonradan zayıflamış kişiler, bu çalışmada yine de o cemaatin mensubu sayıldı. Asıl dinî inançları ne olursa olsun, bireyler genelde hâlâ dinî bir cemaatin mensubu olarak görülür. Dinden dönmeye ise neredeyse hiç rastlanmaz.

Dinî ve etnik gruplar Suriye çapında eşit şekilde dağılmaz, genellikle farklı idari bölgelerde farklı düzeylerde yoğunlaşırlar. Bu nedenle “toplu halde yaşayan” azınlıklar ile “dağınık halde yaşayan” azınlıklar arasında ayırım yapmak gerekir. Bunlardan ilki, mensupları belirli bir yörede yoğunlaşan ve o yörede çoğunluğu oluşturan azınlıklardır. İkincisi ise, toplu halde yaşayan azınlık tanımına uymayacak şekilde mensupları birçok yöreye dağılmış olan azınlıklardır.¹⁷

Sünniler, Lazkiye ve Süveyde hariç Suriye'nin tüm illerinde çoğunluğu oluştururlar.¹⁸ Lazkiye'de ise Aleviler çoğunlukta'dır (yüzde 62.1). Kırsal kesimde kümeler halinde yaşayan Rum Ortodoks Kilisesi mensupları ise, ülke çapında yüzde 4.7 oranına kıyasla, burada ulaştıkları yüzde 12.8'lik oranla güçlü bir şekilde temsil edilirler. Aynı zamanda Cebel el-Dürüz ya da Cebel el-Arab diye bilinen El-Süveyde'de ise, nüfusun yüzde 87.6'sını oluşturan Dürziler bölgede ezici çoğunluğa sahiptir. Burada görece büyük Rum Ortodoks ve diğer Hristiyan cemaatleri de bulunur. El-Süveyde'deki Sünnilerin oranı ise yüzde 2'den azdır ve bu oran, bütün illere kıyasla en düşük olanıdır.

Sünnilerin yüzde 64.6 ile nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Hama'da ise İsmaililer (yüzde 13.2) ve Rum Ortodoks Hristiyanlar (yüzde 11.0) görece yüksek bir temsil oranına sahiptir. Ağırlıklı olarak Sünnilerin yaşadığı bölge başkentini

17 Hourani, *Minorities in the Arab World*, s. 14.

18 Bu çalışmada, aksi belirtilmediği takdirde, 'Lazkiye bölgesi, mıntıkası ya da ili', Tartus ilinin kurulduğu 1966 yılına kadar komşu idari bölge için kullanılmıştır. Daha önce, Lazkiye ili Masyaf mıntıkası ve el-Nasara nahiyesini de içine almaktaydı. Günümüzde, Masyaf, Hama iline bağlıdır. el-Nasara Vadisi ise Talkalah mıntıkası dahilinde Homs iline bağlanmıştır. Alevi Dağları'nın güney-doğusunda yer alan el-Nasara Vadisi'nde (Hristiyanlar Vadisi) çoğunlukla Rum Ortodoks Hristiyanlar yaşamaktadır.

'Halep bölgesi' Halep ili ile birlikte İdlib ili için kullanılmaktadır. 'Dayr el-Zur, el-Raqqah ve el-Hasakah illerini kapsayan bölge için kullanılmaktadır.

çevreleyen kırsal kesimlerde yoğunlaşmışlardır. Suriye'deki İsmaililerin büyük bölümü, çoğunluğu oluşturdukları Selemiye ve Mesyef mıntıkalarında (*mantiqah*) yaşarlar. Bu nedenle Suriyeli İsmaililer de, Aleviler ve Dürziler gibi, toplu halde yaşayan azınlık sınıfına sokulabilir. Büyük bölümü, Türkiye ile sınırın bulunduğu kuzey kesimde yaşayan Suriyeli Kürtler de toplu halde yaşayan etnik azınlık olarak tanımlanabilir.

Suriye'deki Arap milliyetçileri, yöre sakinlerinin dinî köküne işaret eden coğrafi adları kullanmaktan kaçınır. Hangi dinden olurlarsa olsun bütün Arapların eşit olduğunu vurgulamak için *Cebel el- Dürüz* (Dürzi Dağı) yerine *Cebel el-'Arab* (Arap Dağı) adını kullanmayı tercih ederler. Lazkiye yöresindeki dağlar, Suriye hükümetinin istatistiki dökümlerinde yakın bir geçmişe kadar *Cebel al'-Alaviyin* veya *Cebel el-Nusayriyah* (Alevi Dağları veya Nusayr Dağları) olarak geçmekteydi. 1976 yılından itibaren ise daha tarafsız olan *el-Cebel al Sahiliyah* (Sahil Dağları) adı kullanılmaktadır.¹⁹ *Vadi el-Nasara* (Hristiyanlar Vadisi) ise günümüzde *Vadi el-Nadara* (Yeşeren Vadi) adıyla anılır.

Toplu halde yaşayan dinî azınlıklar

Baas'ın 1963'te iktidarı ele geçirmesinden bu yana Aleviler, Dürziler ve İsmaililer gibi Arapça konuşan ve toplu halde yaşayan dinî cemaatlerin mensupları siyasette önemli rol oynuyorlar. Bu nedenle bu azınlıkların sosyal koşulları kısa ama ayrintılı bir şekilde ele alınacak.

Aleviler

Suriyeli Alevilerin neredeyse yüzde 75'i, çoğunluğu oluşturdukları Lazkiye bölgesinde yaşarlar. Büyük bölümü tarım sektöründe çalıştığı için Lazkiye'ye bağlı kırsal kesimde de çoğunluğu oluştururlar. 1970'li yıllara kadar sahil şeridindeki kentlerde

19 *Statistical Abstract* 1976, s. 45, 63; *Statistical Abstract* 1971, s. 7, 32.

ve kasabalarda Sünnilere ve Hıristiyanlara oranla azınlıktaydılar. Bu nedenle Lazkiye bölgesindeki kırsal kesim-kent ayrımı ve sınıfsal farklılıklar, çoğu kez mezhep farklılıkları ile örtüşüyordu.

Önceleri kentler, kırsal nüfus üzerinde ekonomik ve siyasi açıdan hakim durumdaydı. Bu dönemde kırsal nüfus, gelirinin bir bölümünü kentlerdeki toprak ağalarına ve tüccarlara vermek zorunda bırakılıyordu. Kent ile kırsal kesim arasındaki fark bazen o kadar büyük oluyordu ki, kentler, yoksulluk içinde kıvranan kırsal nüfusun kazancım sünger gibi emen yabancıların yaşadığı yerleşimlere benziyordu. 1940'larda, Lazkiye gibi kentler, Sünni ağırlıklı başkent Şam'ın ileri karakolu yerine geçiyordu.²⁰

Zamanla Alevi cemaatinde, geçmişte birçok kez zulmüne maruz kaldıkları Sünnilere karşı güçlü bir güvensizlik duygusu oluştu. Alevilerin Hıristiyanlara karşı besledikleri şüphe ise -belki Hıristiyanların da zayıf ve belirsiz konumu nedeniyle- görece daha azdı.

Sosyal yapılanma açısından, dağlarda yaşayan Aleviler ile Suriye ovalarında ve sahillerinde yaşayan Aleviler arasında kabaca bir ayrımın yapılması gerekiyor. Aşiret bağları dağlarda yaşayanlar arasında daha güçlüyken, sahilde yaşayanlar arasında hemen hemen silinmiştir. Onlar için aile en önemli sosyal birimi oluşturur ve ailenin çeşitli kolları arasında güçlü bir dayanışma bulunur. Ovalarda ve sahilde yaşayan Aleviler, Sünniler ve -Sünniler kadar olmasa bile- Hıristiyanlar tarafından ekonomik açıdan sömürülüyordu. Ulaşılması zor, dağlık bölgelerdeki Aleviler ise çok daha özgürce gelişebiliyordu. Yine de Alevi köylüsünün sosyo-ekonomik durumu her iki kesimde de aşağı yukarı aynıydı. İki kesim arasındaki en büyük fark, dağdakileri sömürenlerin kendi dindaşları olmasıydı.

Alevileri aşiret temelinde dört ana kola ayırmak mümkün:

20 Weulersse, *Le Pays des Alaouites*, s. 66. Suriyeli Aleviler hakkında yararlanılan kaynaklar Weulersse, a.g.e; Mousa, *Etude sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*; ve Munir al-Sharif, *al-Muslimun al-'Alawiyyun. Man Hum? wa Ayn Hum?* (Şam, 1961, 3. baskı). Alevilerin tarihiyle ilgili olarak bakınız: Muhammad Amin Ghalib al-Tawil, *Tarih al-'Alawiyyin* (Beyrut, 1966, 2. basım). Suriyeli Alevi Şeyh 'Abdülrahman el-Khayyir'in görüşlerine de yer vermektedir. Ayrıca bakınız Bölüm 8.

Hayattun, Haddadun, Matavirah ve Kalbiyah. Bunlar, tüm Lazkiye bölgesine ve çevresine dağılmış halde yaşarlar. Bu dört Alevi aşiret kolundan iki önemli dinî grup kopmuştur. Bunlardan ilki, aralarındaki dinî birliğe rağmen mensuplarının aynı zamanda aşiret bağlarına sadık kaldığı Haydariyun'dur. İkincisi ise, Birinci Dünya Savaşı sonrasında dinî lider olarak ortaya çıkan ve kırk bin müridi bulunan Süleyman el-Mürşid liderliğindeki Gasasinah grubudur. El-Mürşid'in ölümünden sonra müritlerinin çoğu eski aşiretlerine geri döndüler.²¹

Birçok köy ve bunlara bağlı topraklar, farklı aşiretlere mensup aileler arasında bölünmüştür. Aşiret kollarının bazen birden fazla lideri olurdu (tekil olarak: *re'is* veya *za'im*). Bu kollar ayrıca kendi içlerinde de aşiretlere göre alt-gruplara ayrılıyordu. Bunların başlarında da birer *mukaddam* bulunuyordu. Aşiret reisliği genelde veraset yoluyla elde ediliyordu. Ancak reisliği, kişisel özellikler veya ulusal düzeyde, Suriye'nin iktidar kurumlarında nüfuz sahibi olmak yoluyla da elde etmek mümkündü. Devlet Başkanı Hafız Esad'ınki gibi bazı yoksul Alevi aileler, ulusal düzeyde -örneğin ordu veya başka önemli kurumlarda- ulaştıkları güçlü konum sayesinde, kendi yörelerinde büyük nüfuz sahibi olabildiler.

Alevi aşiretlerinin çoğunun kendi dinî liderleri bulunur (Şeyh veya *ricel el-din*). Aşiret reisine oranla daha az olmakla birlikte, şeyhler de diğer aşiret mensupları üzerinde ahlaki ve toplumsal açıdan önemli etkiye sahiptir. Bazı durumlarda dinî liderlerin etkisi öyle artmıştır ki, taraftar desteğinden mahrum bırakmak, hatta bazen yerlerine yenilerini getirmek yoluyla aşiret reislerinin otoritesini sarsmayı başarmışlardır. Dinî liderle aşiret reisinin aynı aileden geldiği durumlara da rastlanmıştır.

Sahip oldukları topraklar sayesinde, aşiret reisleri veya şeyhler, köylü dindaşları üzerinde hakimiyet kurabilmişlerdir. Aşiret üzerindeki hakimiyete feodal hakların eklendiği ve re-

21 M.M. Mousa, *Etude Sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*, s. 237, Klaziyah adında bir Alevi mezhebine değinilmektedir. Peter Gubser, 'Minorities in Power: The Alawites of Syria', R.D. McLaurin (der.), *The Political Role of Minority Groups in the Middle East*, New York, 1979, s. 17-48.

isin aynı zamanda aşiretin dinî lideri sayıldığı durumlarda, köylüler adeta serf konumuna düşüyordu. Bu tip bir din-aşiret-feodalite ilişkisi, Fransız Mandası döneminde, güçlü Alevi ailelerinden 'Abbas, Kanj ve Mürşidler ile onların boyunduruğundaki dindaşları arasında görüldü. Bu ailelerin gücü, sahip oldukları toprakların sınırlarının çok ötesine uzanıyordu.²²

'Alevi Dağları' (*Cebel el-'Alavayin*) önceleri Suriye'nin en yoksul, az gelişmiş bölgelerinden biriydi ve birçok bakımdan ülkenin diğer kesimlerinin çok daha gerisinde kalıyordu. Tütün üreticiliği en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaya rağmen, Alevi tütün üreticileri yine de yoksul ve çaresizdi. Bunun bir nedeni araçlara ödenen yüklü komisyonlardı. Küçük tütün üreticileri mahsüllerini sahil kesimlerdeki Sünni tüccarlara, çoğu kez rayicin çok altında fiyatlara satmaya zorlanıyorlardı. Alevilerin ne derece yoksul olduklarına dair en çarpıcı örnek, yoksul ailelerin kızlarını, kentlerde yaşayan ve Alevi köylüleri hor gören kentsoylu Sünniler başta olmak üzere zengin ailelere hizmetçi olarak kiralamalarıydı.²³

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından, özellikle de Baas'ın 1963'te iktidarı ele geçirmesinden sonra, Alevi köylülerinin sosyo-ekonomik koşulları bir hayli düzeldi. 1963'ten itibaren Lazkiye yöresinde çarpıcı bir büyüme ve gelişme görüldü. Alasdair Drysdale gözlemini şöyle aktarıyor: "Baas rejiminin bölgesel ve kentsel-kırsal dengesizlikleri gidermeye verdiği önem... kırsal kesimde yaşam koşullarını düzeltmeye yönelik gayretlerinde görülüyor... Özellikle Lazkiye ve Dera illerinde görülen gelişme dikkat çekicidir ve büyük olasılıkla hükümetin bu yöreleri kayırmasına dayanıyor."²⁴

22 Issam Y. Ashour, *The Remnants of the Feudal System in Palestine, Syria, and Lebanon* (Master Tezi, American University of Beirut, Beyrut, 1946), Bölüm 4, 'The Metayer System and the Survival of Certain Feudal Features', s. 54-75.

23 Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 132; Weulersse, *Le Pays des Alaouites*, s. 325. Ayrıca bakınız Haytham Manna, 'Syria: Accumulation of Errors?', *Middle Eastern Studies*, Cilt 23, No. 2, Nisan 1987, s. 211-214.

24 Alasdair Drysdale, 'The Regional Equalization of Health Care and Education in Syria since the Ba'thi Revolution', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13 (1981), s. 93-111. Alasdair Drysdale, 'The Syrian Political Elite, 1966-1970', *Middle Eastern Studies*, Cilt 7, No. 1, Ocak 1971, s. 1-15.

1963 devriminin hemen ertesinde Aleviler büyük bir hevesle eğitime yöneldiler. Bunu, iktidarı ele geçiren ve dindaşları olan Baasçılar sayesinde yapabildiler. Giderek daha fazla Alevi, burslardan yararlanarak yüksek öğrenim görmek için yurt dışına gitmeye, doktor, mühendis, avukat ve profesör olmaya başladı. Böylece 1990'lara gelindiğinde, çeşitli meslek grupları ile devletin üst düzey kadrolarında sayıları büyük oranda artan Aleviler, Sünni ve Hristiyan aydın kesimi ile rekabet eder, bazen de onların yerini alır duruma geldi.²⁵ Suriyeli yazar Mahmud Sadık, Alevilerin hakim olduğu Baas yönetiminde, Suriyeli makamların yabancı bursların dağıtımında veya diplomat olacak adayların seçiminde bazen Alevileri belirgin bir şekilde kayırdıklarına işaret ediyor. Büyük nüfus merkezlerindeki önemli okullara öğretmen atanırken de Alevilerin tercih edildiği belirtiliyor. Aynı durum, 'tarih, milliyetçi ve sosyalist eğitim, sosyal bilimler ve felsefe' gibi siyasi açıdan önemli derslere atanan öğretmenler için de geçerli.²⁶

Son on, yirmi yıl içinde Lazkiye bölgesindeki dağlarda yaşa-

1976: A Spatial and Social Analysis', *Middle Eastern Studies*, Cilt 17, No. 1, Ocak 1981, s. 3-30. 1963 yılından itibaren Suriye'nin kırsal kesimlerinde yaşanan sosyo-ekonomik değişimini, Lazkiye bölgesini örnek olarak alarak inceleyen bir çalışma için bakınız: Raymond A. Hinnebusch, 'Local Politics in Syria: Organization and Mobilization in Four Village Cases', *The Middle East Journal*, Cilt 30, No. 1, Kış 1976, s. 1-24. Ayrıca bakınız Raymond A. Hinnebusch Jr., *Elite-Mass Linkage: The Role of the Mass Organizations in the Syrian Political System* ve Raymond A. Hinnebusch, *Peasant and Bureaucracy in Ba'hist Syria: The Political Economy of Rural Development* (San Fransisco, 1989).

25 Patrick Seale, *Asad*, s. 454. Seale Fransız sosyal antropolog Françoise Méttral'den alıntı yapmaktadır. Metral, Alevilerin yaşadığı Batı Gab'da okula giden kız çocukların oranının yüzde 34 ve 41 arasında olduğunu, Sünnilerin yaşadığı Doğu Gab'da ise bu oranın yüzde 0 ile 7 kadar düşük olduğunu bulmuştur.

26 Sadiq'in aktardığı kadarıyla, 1970'lerin sonunda Tartus bölgesinden 200 kişilik bir öğrenci grubunun eğitim için Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi, Alevilerin kayırıldığına dair belirgin bir örnek oluşturuyordu. Bu öğrencilerden 198'i Alevi, diğer ikisi de Sünni ve Hristiyan idi.(Sünni) Suriye Baas Partisi Bölge Komutasının Genel Sekreter yardımcısı Muhammed Jabir Bajbuj grupta Alevilerin oranının bu kadar yüksek olmasına itiraz edince, (Alevi) Suriye Devlet Başkanı'nın kardeşi Rifat Esad ile arasında büyük bir tartışma çıkmıştı. Rifat, Bajbuj'un yönelttiği ve öğrencilerin seçilmesinde, Baas Partisi'ne üyelik yerine mezhebin temel alındığı suçlamalarını kesinlikle reddetmişti. Mahinud Sadiq, *Hiwar hawl Şuriyah*, s. 86, 95.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yan Aleviler arasında büyük çaplı göçler yaşandı. Göç edenlerin birçoğu yerleştikleri yerlerde, İsmaililer gibi dinî azınlıkların coğrafi olarak gerilemesine neden oldu. Bazıları da ovalara ve kentlere göç etti. Özellikle Hama ve Humus illerinde Alevi köylerinin sayısı arttı.²⁷

1970'li yıllarda, Lazkiye, Tartus, Baniyas ve Cebele gibi önemli sahil kentlerinde Sünniler çoğunlukta iken, hızlı bir "Alevileşme" süreci sonucunda, 1990'larda çoğunluğun Alevilere geçtiği belirtiliyor. Benzer bir "Alevileşme" süreci de Şam'ın kenar semtlerinde gözlemleniyor.²⁸

Dürziler

Suriyeli Dürzilerin yüzde 90'ından fazlası, güneydeki El-Süveyde ilinde yaşarlar. Bu bölgedeki nüfus oranları (yüzde 87.6) Lazkiye'deki Alevilerin oranından (yüzde 62.1) bile fazladır. Dürzilerin büyük bölümü, El-Süveyde' ilinde yaşayan Hristiyanlar gibi, tarım sektöründe çalışır.²⁹ Tüm bölgeye hemen hemen eşit oranda dağılmış bulunan Dürziler hem kırsal kesimde hem de yöresel başkentte çoğunluğu oluştururlar. Lazkiye bölgesinde görülen kent-kırsal kesim farklılıklarına Cebel el-Dürüz'de rastlanmaz. İki bölge arasındaki bir diğer

27 M. Talal Akili, *Die Syrischen Küstengebiete. Eine Modell-untersuchung zur Regionalplanung in den Entwicklungsländern* (Berlin, 1968), s. 68-84; ve Weulersse, *Le Pays des Alaouites*, s. 341-2.

28 Alain Chouet, 'L'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 105. Chouet'nin analizine göre, 1990'da Suriye'nin sahil kentlerinde yaşayan Alevilerin yüzde dağılımı yaklaşık olarak şöyleydi: Tartus 70 %, Banyas ve Jablah 65%, Lazkiye 55%.

29 Dürzilerle birlikte Lübnan'dan kaçan Hristiyanların giysileri, gelenekleri ve lehçeleri aynıdır. 'Havran Dağları'nda yaşayanlar Dürziler gelmeden önce, Havran'ın aşağı bölümünde yaşayan insanlarınkine benzer lehçeye ve geleneklere sahipti. Arif al-Nakadi (der.), *al-Ta'rif bi-Muhafazat al-Suwayda'* (Şam, 1962), s. 127). Dürzilerin tarihi ve dinleri konusunda bakınız K. Hitti, *The Origins of the Druze People and Religion* (New York, 1928); Sami Nasib Makarem, *The Druze Faith* (New York, 1974); ve Robert B. Betts, *The Druze*, New Haven, 1988. *Al-Anba'* (Beyrut), 14 Aralık 1968. Adı geçen son eserde Dürzilerin, el-Azhar'ın bir fetva tarafından Müslüman ilan edildikleri ileri sürülmektedir.

belirgin fark da, El-Süveyde'nin ileri gelenleri tümüyle Dürzilerden oluşurken, Lazkiye bölgesindekilerin hem Alevi hem de Sünnilerden, bazen de Hristiyanlardan oluşmasıdır. Bu nedenle, her iki yörede de güçlü olan bölgesel kimlik, bir yandan Lazkiye bölgesindeki bütünleşme eksikliği, diğer yanda El-Süveyde'deki güçlü toplumsal bütünleşme ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, Lazkiye'de tansiyonun daha yüksek olması şaşırtıcı sayılmaz.³⁰ Cebel el-Dürüz'de Dürzi nüfusun büyük bölümü, başka bir dinî cemaatin hakimiyeti altına girmede, ileri gelen Dürzi ailelerinin feodal yönetimine mezhap farklılıkları eşlik etmedi. Sosyo-ekonomik ve sınıfsal farklılıklar ayır (Dürzi) cemaat içinde sınırlı kaldı. Alevi cemaatinde görülen din-aşiret-feodalite ilişkisi Dürziler için geçerli değil.

Bugün El-Süveyde bölgesinde yaşayan Dürzilerin büyük bölümü, onyedinci, özellikle de ondokuzuncu yüzyıllarda Lübnan, Filistin ve Halep bölgesinden göç edenlerin akrabaları. Ailelerin veya aşiretlerin topluca yerleştiği yörelerde, zamanla, ya sayıca çoğunluğu oluşturdukları ya da yöre tümüyle belirli bir aileden ve onun kollarından oluştuğu için hakim duruma geldiler.³¹

El-Süveyde bölgesindeki Dürzi cemaatin liderliği uzun süre, Dürzi köylülere dehşet salıp, onlara serf muamelesi yaparak toprak sahibi olmalarını engelleyen Hamdan ailesinin elindeydi. Liderlik 1868 yılında, yine Dürzi olan el-Atraş ailesine geçti. Bu aile de köylülere baskı yapmaya devam etti. 1890'larda meydana gelen feodalite karşıtı bir ayaklanma (*el-'Ammiyah*) sonunda, yöredeki köylülere, sürdükleri toprakların bir kısmını mülkiyetleri altına almaları dahil bazı tavizler vermek zorunda kalındı. O zamandan günümüze Dürzi köylülerin bir çoğu küçük veya orta ölçekli toprak sahibi konumuna geldiler. Toprak sahibi olmayanlar ise ya mevsimlik işçi olarak ça-

30 Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 125.

31 Salamah 'Ubayd, *al-Thawrah al-Suriyah al-Kubra (1925-1927)* (Şam, 1971), s. 60-63. 'Ubayd Cebel, Dürüz haritası üzerinde, hangi bölgelerin ileri gelen Dürzi ailelerin nüfuzu altında olduğunu göstermektedir.

lışmak zorunda kaldı ya da ekonomik durumlarını düzeltmek hayaliyle kentlere göç ettiler.³²

Dürzi cemaatinde, sosyal önem ve mevki gibi kıstaslara dayanan katı bir hiyerarşi geçerliydi. Bu hiyerarşiye özellikle sosyal etkinlikler sırasında kesin bir şekilde uyulurdu.³³ El-Atrash veya Ebu 'Asali gibi aileler bu hiyerarşi içindeki konumlarının yerel seçimlerde mücadele ederken kullandılar. Bu tür ailelerin gücü 1960'lardan sonra belirgin bir şekilde azaldı.

Dışarıdan bakanlar için, El-Süveyde bölgesindeki Dürzi cemaati genelde büyük bir bütünlük sergiler. Bu durum özellikle de merkezî Osmanlı yönetiminin veya Şam'daki Suriye hükümetinin otoritesini Cebel el-Dürüz'e yaymaya çalıştığı zamanlarda görülmüştür.

İsmaililer

Suriye'deki İsmaililerin neredeyse yüzde 80'i, ülkenin merkezindeki Hama ilinde ve daha çok da bu ilin Mesyef ile Selemiye mıntıkalarında yaşarlar, çoğu tarım sektöründe çalışırlar. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Selemiye, büyük korku salan İsmaili tarikatının merkeziydi. On birinci yüzyılda İsmaililerin büyük bölümü Lazkiye yöresindeki dağlara sığınarak, başta Mesyef ve Kadmus olmak üzere yerleştikleri kasabalarda görece daha güvenli bir hayat sürmeye başladılar. Kırsal kesimden göçe zorlanan İsmaililer zaman içinde yerleştikleri kasabalarda sosyal ve ekonomik açıdan hakim duruma geldiler.³⁴ Lazkiye'nin kırsal kesiminde, Alevilerin İsmaililere yaklaşımı genelde düşmancaydı. Osmanlı Sultanı İkinci Abdulhamid'in 1876 yılında kendilerine imparatorluk topraklarının bir kısmını bağışlaması üzerine, İsmaililerin büyük bölümü eski dinî

32 Shibli al-'Aysami, 'Arif al-Nakadi (der.), *al-Ta'rif bi-Muhafazat al-Suwayda*, s. 20, 55-77, 115. Haytham al-'Awdat, *Intifadat al-'Ammiyah al-Fallahiyah fi Jabal al-'Arab* (Şam, 1976).

33 Benzer sosyal olayların canlı bir tasviri için bakınız: Shibli al-'Aysami, 'Arif al-Nakadi (der.), *al-Ta'rif bi Muhafazat al-Suwayda*, s. 94-6.

34 Weulersse, *Le Pays des Alaouites*, s. 341, 342, 369, 370.

merkezleri olan Selemiye'ye geri döndü.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, Selemiye bölgesindeki İsmaililer, ekonomik ve sosyal açıdan, Alevi Dağları'nda yoksulluk içinde yaşayan dindaşlarına oranla daha hızlı gelişme gösterdiler. Baas'ın 1963'te iktidara gelmesinden çok daha önce birçok İsmaili memurluk ve eğitim gibi çeşitli mesleklere girmeye başladı.³⁵ Çok sayıda İsmaili, özellikle 1963'-ten sonra kentlere göç etti.

Mezhep, bölge, aşiret ve sosyo-ekonomik etkenlerin örtüşmesi

Mezhepçilik, bölgecilik, aşiretçilik ve sınıf çatışması gibi kavramlar, Arap dünyasındaki siyasi eğilimler, gelişmeler, olaylarla ilgili tartışmalarda genellikle rastgele ve terimlere herhangi bir açıklama getirilmeden kullanılır. Bu kavramlar arasındaki bağlantılar, onları kullanan yazarlar tarafından pek gösterilmez. Rakip hiziplerin bu kriterlere göre farklı gruplara mensup olduğu biliniyorsa, bölgesel, mezhepsel ve/veya sosyo-ekonomik bağların iktidar mücadelesinde önemli rol oynadığını iddia etmek, bu iddianın geçerliliğini kanıtlamaktan hiç kuşkusuz daha kolaydır. Üstelik, ideoloji, kuşaklar arası çatışma, kişisel ihtiras ve oportünizm de dahil olmak üzere diğer pek çok etken de aynı ölçüde önemli rol oynayabilir.³⁶

Arap dünyasına ilişkin siyasi veya sosyal analizlerde mezhep, bölge ve aşiret kategorilerinden herhangi birinin vurgu-

35 Wirth, *Syrien*, s. 176, 177, 363, 365, 395. Mahmud Amin, *Salamiyah fi Khamisin Qarnan* (Şam, 1983).

36 Ayrıca bakınız Bölüm 10: 'Sonuçlar'. Raymond A. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria: Army, Party, and Peasant* (San Francisco, 1990); Raymond A. Hinnebusch, 'Class and State in Ba'thist Syria', Richard T. Antoun ve Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity* (Albany, New York, 1991), s. 29-48; Michael H. Van Dusen, *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army* (Doktora tezi, Baltimore, Maryland, 1971); Ronald R. Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party: Ideology, Politics, Sociology and Organization* (Doktora tezi, Australian National University, 1969); Ronald R. Macintyre, 'Syrian Political Age Differentials 1958-1966', *The Middle East Journal*, Cilt 19, No. 2, Bahar 1975, s. 207-213.

lanması, sosyalist eğilimli Arap milliyetçisi yazarlar tarafından olumsuz karşılanır. Bu tür vurgular, bölünmüşlüğü sürdürme, Arap dünyasının feodalite ve/veya kapitalizmden, sosyo-ekonomik çıkarlar ile Arap kimliğinin vurgulandığı, birleşik, sosyalist bir Arap toplumuna geçişi engelleme çabaları olarak algılanır. Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik, toplumsal bölünmüşlüğü pekiştirdiği ve sınıf mücadelesini engellediği savıyla, her türlü imkânı seferber ederek mücadele edilmesi gereken toplumsal hastalıklar olarak görülür.³⁷

Bu çalışmada, Arap toplumunda milliyet ve sınıf bağlarının güçlenerek, kısmen de olsa geleneksel bağların yerini almakta olduğu varsayılıyor. Arap milliyetçiliğinin ve sınıf bilincinin aslında hep var olduğu ve geleneksel bağlar tarafından bastırıldığı varsayımı ise kabul edilmiyor. Arap milliyetçiliğinin yükselişinden önce yaygın olan, sosyo-ekonomik kriterler veya milliyet değil, din, bölge veya aşiret aidiyetleri çizgisinde düşünmekti.³⁸

Mezhep, bölge ve aşiret kategorilerinin kolaylıkla örtüşmesi, herhangi bir durumda bunlardan hangisinin ağırlıklı rol oynadığını saptamayı zorlaştırabiliyor. Bu tür bir örtüşme durumunda, aşiret bağlarını, bölge ve/veya mezhep bağları olarak yorumlama tehlikesi kadar, bölge ve mezhep bağlarını aşiret bağları olarak yorumlama tehlikesi de ortaya çıkıyor. Kimi dinî cemaatler ve aşiretlerin belirli bölgelerde veya illerde yoğunlaşması; aşiret gruplarının genelde aynı dinî cemaate mensup olması ve aşiret ile mezhep unsurlarının bazen ayırılmaz bir şekilde içiçe geçmiş olması nedeniyle örtüşme görülebiliyor.³⁹

37 23 Şubat 1966'da iktidarı ele geçiren Suriyeli Baasçıların mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin sosyal ve siyasi birer hastalık olduklarına dair görüşlerine yer verilen kaynak *al-Munadil*, No. 3, Nisan 1966, s. 13. Söz konusu makalenin çevirisi Ek A'da verilmiştir.

38 Kedourie, *The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies*, s. 386-7.

39 Dini topluluk, aşiret ve sosyo-ekonomik sınıf kavramları ile bunlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar için bakınız: Nasif Nassar, *Nahwa Mujtama' Jadid. Muqaddamat Asasiyah fi Naqd al-Mujtama' al-Ta'ifi* (5. basım, Beyrut, 1995). Ayrıca bakınız: Burhan Ghalyun, *Nizam al-Ta'ifiyah: Min al-Dawlah ila al-Qabilah*, Beirut, 1990; James A. Bill, 'Class Analysis and the Dialectics of Modernization in the Middle East', *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972), s. 417-434; Ilya F. Harik, 'The Ethnic Revolution and Political Integration', *International Journal of Middle East Studies*, 1 (1969), s. 1-15.

Toplu halde yaşayan dinî azınlıklar ile sözkonusu gruplara mensup aşiretler, bu duruma en belirgin örneği teşkil ediyorlar.

Öte yandan, mezhep, din ve aşirete dayalı gruplar, sosyo-ekonomik sınıflarla da kısmen örtüşebilir. Bir kişi aynı anda hem belirli bir sosyal sınıfa, dinî cemaate ve aşirete mensup hem de belirli bir bölgenin yerlisi olabilir. Böyle bir durumda bile, dinî cemaat ile sosyo-ekonomik sınıf gibi kategoriler arasında büyük farklılıklar görülebilir. Dolayısıyla, sosyo-ekonomik sınıf, mensupları belirli sosyo-ekonomik özellikleri taşıyan yatay bir toplumsal katman olarak düşünülebilir. Dinî cemaatin ise, birkaç sosyo-ekonomik sınıfı kapsayabildiği, bu nedenle değişik sınıfların değişik kesimleriyle dikey olarak kesiştiği söylenebilir. Herhangi bir sosyo-ekonomik sınıfı, birkaç değişik dinî cemaat ile aynı anda kesişen bir yüzey olarak düşünmek mümkün.

Farklı sosyo-ekonomik sınıfları içinde barındıran bir dinî cemaat içindeki dayanışma, sınıf bilincinin gelişmesini engelleyebilir. Mezhep farklılıklarının sosyo-ekonomik farklılıklarla örtüştüğü durumlarda ise mezhep bağları sınıf mücadelesinin başlamasında katalizör görevi görebilir. Böyle bir durumda sınıf mücadelesi mezhep kanalıyla yürütülebilir. Kısacası, örtüşmeleri durumunda, mezhep, bölge, aşiret ve sosyo-ekonomik aidiyet birbirini bütünleyip güçlendirebilir. Modern Suriye’de bu tür bir örtüşme en belirgin olarak toplu halde yaşayan dinî azınlıklar arasında görülür.

Suriye’de kent-kırsal kesim arasındaki ayrılığın mezhep boyutu üzerinde durmakta yarar var. Toplu halde yaşayan dinî azınlıkların daha çok yoksul kırsal kesimlerde yoğunlaşmasına karşın, daha zengin ve büyük olan kentler ağırlıklı olarak Sünnilerden oluşur. Jacques Weulersse, 1940’larda kent-kırsal kesim farklılıklarını şu şekilde anlatır:

Kent ile kırsal kesim insanları arasındaki düşmanlık öyle bir düzeyde ki, aynı siyasi yapı içinde yaşayan ama

tion in the Middle East', *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972) s. 303-323; ve van Nieuwenhuijze (der.), *Commoners, Climbers and Notables. A Sampler of Studies on Social Ranking in the Middle East* (Leyden, 1977), s. 1-82, 248-267.

hiç kaynaşmayan iki farklı topluluktan söz etmek mümkün. Ekonomik ve siyasi yapı kentlerin tartışılmaz üstünlüğü üzerine inşa edildiğinden, bu düşmanlığın bedelini köylü ödüyor.⁴⁰

Daha önce sözü edilen *azınlık kompleksi* de gözönüne alındığında, büyük kentlerdeki Sünniler ile kırsal kesimde yaşayan dinî azınlıklar arasındaki farkın, aynı dinî azınlığın kent ve kırsal kesimde yaşayan mensupları arasındaki farktan daha büyük olacağını anlamak kolaylaşıyor. Dolayısıyla, kentlerdeki Sünnilerle kırsal kesimdeki dinî azınlıklar arasındaki ilişkiyi değerlendiren herhangi bir çalışmada, mezhep ve coğrafi etkenleri birbirlerinden ayırmak neredeyse olanaksızlaşıyor. Benzer şekilde, mezhep, bölge, aşirete dayalı veya sosyo-ekonomik kategorilerin iyice örtüştüğü, ayrılmaz bir bütün gibi görüldüğü durumlarda, bu etkenleri birbirinden ayırdetmek imkânsız olmasa bile son derece güçleşiyor. Bu durum özellikle, 1963 yılından itibaren Suriye'deki iktidar mücadelesinde belirgin rol oynayan, Alevi, Dürzi ve İsmaili gibi toplu halde yaşayan dinî azınlıklar için geçerlidir.

40 Weulersse, *Paysans de Syrie et du Proche Orient*, s. 85.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İKİNCİ BÖLÜM

Suriye Silahlı Kuvvetleri ve Baas Partisi'nde azınlıkların yükselişi

Giriş bölümünde, Suriye'deki birçok siyasi partinin bölgesel çıkarları temsil ettiği ve taraftarlarının genelde belirli yörelerde yoğunlaştığı görüldü. Hangi eğilimde olursa olsun, siyasi grupların çoğu kez geleneksel sosyal kanallar yoluyla oluştuğuna da değinildi. Mezhep, bölge ve aşiret bağlarının Suriye'nin siyasi yaşamında etkisini sürdürmesinin temel nedeni bu son etkidir. 1963'te iktidara gelen Baas Partisi bu duruma en iyi örneği teşkil eder.

Arap Baas Sosyalist Partisi'nin tüzüğünde şöyle yazar:

Arap ulusu kültürel birlik oluşturur. Evlatları arasında varolan herhangi bir farklılık rastlantısaldır ve hiçbir önem taşımaz. Arap bilincinin uyanmasıyla bu farklılıklar ortadan kalkacaktır.

Arap devletinde yalnız ulusal bağ hakim olacaktır. Bu bağ, onları tek bir ulus potasında eritmek, din, mezhep, aşiret, ırk ile bölgeye dayalı diğer bütün hizipler ile mücadele etmek suretiyle vatandaşlar arasında ahengi sağlar.¹

1 Bashir al-Da'uq (der.), *Nidal al-Ba'th*, Cilt 1, 2. basım, Beyrut, 1970, s. 172-176.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Baas Partisi, toplumsal gerçekleri inkar ederek, mezhep, bölge, aşiret bağlarını dışlaması, bunlar yerine Arap milliyetçiliği ile sınıfsal bağları koymayı hedeflemesine rağmen, büyük ölçüde geleneksel sosyal kanallar yoluyla kuruldu. Parti'nin bu yolla siyasi bir harekete dönüşmesi, ileride Parti'ye üye olanların sosyal kimlikleri üzerinde belirleyici rol oynadı.

Baas Partisi, Rum Ortodoks Michel Eflak ile Sünni Müslüman Selah el-Din Bitar tarafından, 1940 yılında, Şam'da kuruldu. İkisi de Şam'ın ve orta sınıfa mensup olan Eflak ile Bitar, Parti'nin ilk üyelerini, öğretmenlik yaptıkları el-Tajhiz Lisesi'nden topladılar. 'Eflak ve Bitar'ın Şamlı olmasına karşın, başlangıçta Parti'ye üye olanların büyük bölümünün, eğitim amacıyla kırsal kesimden Suriye'nin başkentine göç etmiş kişiler olduğu anlaşıyor.

Baas Partisi teşkilatı, belirli bir plana bağlı kalmaksızın, Şam'dan Suriye'nin diğer bölgelerine yayıldı. Teşkilat, daha çok ilk üyelerin kendi bölgelerindeki girişimleri sayesinde genişledi. Bu nedenle Parti, üyelerinin kolayca taraftar toplayabildiği Cebel el-Dürüz gibi bölgelerde, diğer bölgelere oranla daha iyi kök saldı.² Muta' Safadi, Baas Partisi'nde Dürzilerin güçlü bir şekilde temsil edilmesini, 'Eflak'ın Cebel el-Dürüz'deki bazı ailelerle olan özel ilişkisi ile açıklıyor:

'Eflak'ın bazı Dürzi ailelerle yakın dostluğu vardı. Çünkü kendisi, Şam'ın el-Maydan kesiminde yaşayan ve buradaki birçok aile gibi, güneydeki Havran ve Cebel el-Arabi bölgeleriyle ticaret yapan Hristiyan bir aileden geliyordu. Bu nedenle Şam'da ve Cebel el-Arap ilinin

2 Shibli al-'Aysami, *Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, 1, Markalat al-Arba'inat al-Taşisiyah 1940-1949* (Beyrut, 1975), s. 86-99; Sami al-Jundi, *al-Ba'th* (Beyrut, 1969), s. 38; Jalal al-Sayyid, *Hizb al-Ba'th al-'Arabi* (Beyrut, 1973), s. 30; Jalal al-Sayyid, *Haqiqat al-Ummah al-'Arabiyyah wa 'Awamil Hifziha wa Tamziqiha* (Beyrut, 1973), s. 394-405; Munif al-Razzaz, *al-Tajribah al-Murrah* (Beyrut, 1967), s. 158; Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th, Maşat al-Mawlid Maşat al-Nihayah* (Beyrut, 1964), s. 68-71; R.R. Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 93-100; John F. Devlin, *The Ba'th Party, A History from its Origins to 1966* (Stanford, Kaliforniya, 1976), s. 39. Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 129.

merkezi El-Süveyde'deki okullara devam eden eğitimli Dürzi öğrenciler arasında Parti üyeliği hızla arttı.³

Şam'ın yerli halkından çok az kişi başlangıçta Baas Partisi'ne ilgi gösterdi. Parti'nin kurucuları da, kırsal kesimden gelen öğrencilerin desteğini kazanmakla yetinip, Şam halkının sempatisini toplamak için hemen hiç çaba harcamadı.⁴

Baas'ın ilk üyelerinden Sami el-Cundi bu konuda şunları yazdı:

Şam'da Parti'ye katılanların büyük bölümü, kırsal kesimden gelen, 1940 ile 1955 arasında lise ve üniversitede okuyan öğrencilerden oluşuyordu. Mezun olduktan sonra doğdukları yere dönüp parti faaliyetlerini orada sürdürdüler.

Kırsal kesimdeki sosyal koşullar Parti'nin büyümesi ve güçlenmesi için elverişliydi. Bu nedenle Parti o yörelerde gelişirken, kentlerde ve özellikle Şam'da zayıf kaldı. Zamanla küçük başlı büyük bir vücuda dönüştü.⁵

Benimsediği sosyalist ilkeler, Parti'nin yerel burjuvazi ile tüccarların siyasete hakim olduğu büyük kentlerden çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde sağlam bir yer edinmesini kolaylaştırdı. Arapça konuşan dinî azınlıkların kırsal kesimde, Sünnilerin ise büyük kentlerde yoğunlaştığı gözönüne alınırsa, Baas Partisi'nde azınlık mensuplarının ağır basması doğal karşılanmalıdır. Ancak, Baas ideolojisinin sosyalist boyutu, azınlık mensuplarının Parti'de çoğunluğu oluşturmalarına -coğrafi ve mezhepsel etkenlerin örtüşmesi yüzünden- sadece dolaylı olarak katkıda bulundu. Doğrudan etkileyen ise, Baasçı Arap milliyetçiliğinin laik karakteriydi.

Geçmişte Arap milliyetçilik hareketi bir tür Sünni İslâmcılık ile içiçe geçmişti. Bu siyasi hareketin başını çeken Sünni Araplar, Arap kimliğinde (Sünni) İslâm'ı son derece önemli ve mer-

3 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'ih*, s. 68.

4 Sami al-Jundi, *al-Ba'ih*, s. 39-40.

5 A.g.e., s. 38.

kezi bir yere koyuyorlardı. Bu nedenle, Hristiyanlar bir yana, heterodoks Müslümanlar bile ikincil konuma itiliyor, (Sünni Arap) “üstün grubun” hoşgörüsü gösterdiği ‘uysal teba’ olarak görülüyorlardı.⁶ Hatta bir çok Sünni Arap milliyetçisi, Arapça konuşan dinî azınlık mensuplarına, Müslüman olmadıkları veya heterodoks Müslüman oldukları için ‘kusurlu Arap’ olarak bakıyordu. Arap milliyetçiliğini şüpheyle karşılayan dinî azınlık mensupları ise bunun tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi, Sünnilerin mutlak hakimiyet kurma çabalarına bir kılıf olduğunu düşünüyorlardı. Onlar için geçmişle içinde bulundukları dönem arasındaki tek fark, Sünni Türklerin yerini Sünni Arapların almış olmasıydı.⁷

Baas ideolojisi ise temelde çok farklıydı. Baasçılar sosyalist sistemle yönetilen, birleşik, laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlıyorlardı. Bu toplumda hangi dinden olursa olsun bütün Araplar eşit olacaktı. Bu durum, Baasçı Arabizmde, İslâmiyet’in ikincil konuma itildiği anlamına gelmiyordu. Baasçıların gözünde İslâmiyet, Arap ulusal kültürünün temel ve ayrılmaz bir parçasıydı. Ancak Sünni Arap milliyetçilerin aksine, Baasçılar İslâmiyet’i Arapların ulusal dinî olarak değil, Arapların ulusal kültür mirasının önemli bir ögesi olarak görüyorlardı. Buna göre ister Müslüman ister Hristiyan olsun, bütün Araplar bu kültürün varisleriydi. Michel ‘Eflak’ Baas’ın ideologları olan Hristiyan Arapların Arap milliyetçisi olamayacakları düşüncesini yersiz buluyordu:

Hristiyan Araplar, milliyetçi duyguları tümüyle uyanıp özlerine döndüklerinde, İslâmiyet’in onları doyuran ulusal kültürleri olduğunu anlayacak ve onu, Arap kimliklerinin en değerli ögesi olarak görecektir, sevecek ve koruyacaklardır.⁸

6 Sylvia Haim, *Arab Nationalism, an Anthology* (Berkeley ve Los Angeles, 1964), s. 57; A.R. Kelidar, ‘Religion and State in Syria’, *Asian Affairs*, Cilt 61 (Yeni Dizi, Cilt 5), Bölüm I, Şubat 1974, s. 22.

7 Hourani, *Syria and Lebanon, A Political Essay* (3. basım, Londra 1954), s. 128.

8 Michel Eflak, *Fi Sabil al-Ba’th* (3. Basım, Beyrut, 1963), s. 58. Baas Partisi’nin kurucusu ve ilk Genel Sekreteri olan, Rum Ortodoks Hristiyan Michel Eflak

Baas Partisi'nin kendilerini yalnız azınlık statüsünden değil, aynı zamanda mezhep, bölge ve aşiret bağlarının kısıtlı çerçevesinden kurtaracağını uman Arapça konuşan dinî azınlıklar arasında Baas ideolojisinin rağbet görmesi bu nedenle doğaldı.⁹

Suriye'nin geleneksel siyasi yaşamına damgasını vuran Sünni ve büyük kent hakimiyetinin, Baasçıların öngördüğü türde laik sosyalist bir sistemin kurulmasıyla sona ereceği, böylece başta heterodoks Müslüman cemaatler olmak üzere, Sünni olmayanlara karşı uygulanan siyasi ve sosyo-ekonomik ayrımcı-

dinî kökeni nedeniyle Baas Arap Milliyetçiliği Hareketi'nde uzun süre laikliği ve farklı dinî gruplar arasında eşitlikçiliği sembolize etti. Yaşamının ilerleyen dönemlerinde Eflak sessizce İslâm dinine geçti. 23 Haziran 1989'da, sürgünde yaşadığı Paris'te 79 yaşında ölen Eflak Bağdat'ta bir Müslüman olarak gömüldü. Ölümü sırasında Eflak'ın din değiştirmesi konusu hemen hiç konuşulmadı. İleri yaşta Müslüman olmasının bazı Baasçıların gözünde seküler Arabizmin başarısızlığını mı yoksa sadece bireysel bir seçimi mi temsil ettiği açıklık kazanmamıştır. Michel Eflak, *Fi Sabil al-Ba'th*, 2. baskı, s. 53-54.

Zuhayr al-Maridini, *al-Ustadh, Qissat Hayat Michel 'Aflaq* ('Usta. Michel Eflak'ın Hayat Öyküsü'), Londra, 1988, s. 120-136, 151, 195. Al-Maridini'nin (s. 195) belirttiğine göre Eflak 1949'da, anlaşılan bir çaresizlik anında, Baas Partisi Genel Sekreterliği'nden istifa etmek istemişti. 'Arap dünyasının geri kalanında olduğu gibi, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu muhafazakar Şam'da kurulan bir Arap milliyetçisi partinin böyle önemli bir görevinde bir Hristiyanın bulunmasının' uygun olmadığı görüşündeydi. Ayrıca bakınız: Dhuqan Qarqut, *Michel 'Aflaq, al-Kitabat al-Ula*, Beyrut, 1993, s. 250-251. Quarqut'un aktardığı ve 1979'da Eflak tarafından yazıldığı anlaşılan vasiyetnamede, Eflak, İslâm'dan nasıl etkilendiğini ve daha 15 yaşındayken Hristiyanlıktan döndüğünü anlatmakta. Eflak 1943 tarihli bir konuşmasına gönderme yaparak, Peygamber Hz Muhammed'in doğum günü sebebiyle yaptığı konuşmada 'bütün Arapların [peygamber] Muhammed gibi olması gerektiğini' söylediğini aktarmakta.

Suriyeli Baasçıların 23 Şubat 1966'da gerçekleştirdiği askerî darbenin ardından Michel Eflak'ın Baas Partisi'nin kurucusu ve ideologu olarak konumu, yeni yöneticiler tarafından saygı görmedi. Onun yerine, (Suriye'ye bağlı olduğu dönemde İskenderiye'de doğan) Emekli öğretmen, Alevi Zeki el-Arsuzi'yi Baas Partisi'nin ruhani lideri ilan ettiler. Sami el-Cundi (*al-Ba'th*, s. 19) yaşlı el-Arsuzi'nin, Alevi kökenli olması nedeniyle (çoğunluğu Alevi olan) Baas'ın asker yöneticileri tarafından kullanıldığını öne sürmüştür. Ayrıca bakınız: Zaki al-Arsuzi, *al-Mu'allafat al-Kamilah*, 4 Cilt, Şam, 1972-1974 (Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin Siyasi Basın Bölümü tarafından yayımlanmıştır); Nafidh Suwayd, *Zaki al-Arsuzi al-Ab al-Ruhi li-Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Şam, 1992; Antoine Audo, *Zaki al-Arsouzi: Un Arabe Face A la Modernité*, Beyrut, 1988.

9 Muhammad 'Umran, *Tajribati fi al-Thawrah* (Beyrut, 1970), s. 8; Biegel, *Min-derheden in het Midden-Oosten*, s. 97-104.

lğin ortadan kalkacağı düşüncesi de azınlık mensuplarına cazip gelmiş olmalı.

Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra Parti'nin kadroları, Arap olmayan (fakat Araplaşmış) Kürtler, Çerkezler ve Ermeniler de dahil, bütün Suriyelilere açıldı.¹⁰ Ne var ki, Arap milliyetçiliğini savunan Baas Partisi'nde Arap olmayanların sayısı düşük kalmaya mahkûmdu. Arap olmayan azınlık mensupları, Araplaşmayı (yani Arap kimliği için kendi etnik kimliklerini terketmeyi) kabul ettikleri takdirde Baas Partisi'ne bireysel olarak üye olabiliyordu. Ancak siyasi açıdan Arap kökenli dinî azınlıklar kadar kazanın elde edemiyorlardı. Arabizme ters düşen milliyetçi emeller ise kesin olarak bastırılıyordu. Baas ideolojisi Arap dünyasında yaşayan fakat Arap olmayan etnik azınlıkları resmen tanıyordu. Ancak Arap olmayanlar, Baas siyasi sisteminde milliyetçi anlayış gereği Araplarla eşit görülüyordu. Bu nedenle, kültürel açıdan olmasa bile siyasi açıdan ayrımcılığa maruz kalıyorlardı.¹¹ 1990'larda farklı etnik gruba ve aşirete mensup kişilerin Suriye Parlamentosu'nda yer aldığını belirtmek gerekir. Parlamento'nun siyasi önemi ve gücü az da olsa, sözkonusu gruplara bu şekilde resmî bir siyasi katılım yolu sağlıyor.¹²

10 Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, 1948-1958*, s. 324, not 1.

11 Muhammad Talab Hilal, *Dirasah 'an Muhafazat al-Jazirah min al-Nawahi al-Qawmiyah, al-Ijtima'iyah, al-Siyasiyah*; Ismet Chérif Vanly, *La Persécution du Peuple Kurde par la Dictature du Baas en Syrie*, Amsterdam, 1968, ve *Le Problème Kurde en Syrie: Plans pour le génocide d'une minorité nationale*, 1968; Ismet Chérif Vanly, *Kurdistan und die Kurden*, Cilt 3, Göttingen, 1988; Mustafa Nazdar, 'Die Kurden in Syrien', Gérard Chaliand (der.), *Kurdistan und die Kurden*, Cilt 1, Göttingen, 1988, s. 395-412; Sa'd Naji Jawad, *al-Aqalliyah al-Kurdiyah fi Suriya*, Bağdat, 1988. Ayrıca bakınız: Haytham Manna', *Halat al-Akrad fi Suriyah* ('The Situation of the Kurds in Syria'), [Cairo Centre for Human Rights Studies], [1995]. Manna'nın aktardığına göre, el-Hasakah valisi 1989'da yayımladığı bir kararnameyle (3 Aralık 1989, No. 1865/S/25), çalışma saatleri sırasında Arapça dışındaki yerel dillerin kullanılmasını, kutlamalar ve düğünler sırasında Arapça olmayan şarkıların söylenmesini yasakladı. Hyatham Manna'ya göre, Kürtleri daha da Araplaştırmayı amaçlayan Suriyeli yetkililer, 1992'den itibaren bazı Kürt çocuklarını asıl Kürtçe adlarıyla kaydetmemeye başladılar.

12 Volker Perthes, 'Syria's Parliamentary Elections: Remodelling Asad's Political Base', *Middle East Report*, Ocak-Şubat 1992, s. 15-18, 35; ve Volker Perthes, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, s. 262-263, 272-278.

Laik ideolojileri nedeniyle çok sayıda Arapça konuşan azınlık mensubunu taraflarına çeken diğer siyasi partiler ise Suriye Komünist Partisi (SKP) ve Suriye Sosyal Milliyetçi Parti'dir (SSMP). Suriye Komünist Partisi, Baas Partisi gibi, geleneksel sosyal kanallar yoluyla kurulmuş, belirgin bir ideolojiye sahip bir partidir. Ancak SKP, bünyesinde Kürtlerin ağırlıklı olarak temsil edilmesi nedeniyle, Suriye'deki diğer gruplar arasında yaygın kabul görmemiştir. 1970'lerin başında bir SKP lideri, Kürt parti mensuplarının "şoven milliyetçiliği" nedeniyle, Arap çoğunluğun desteğini kazanamadıklarından şikâyet etmişti.¹³

Hristiyan Araplar arasında Rum Ortodokslar Arap milliyetçiliğine genelde olumlu yaklaştılar. Diğer Hristiyan Arap cemaatlerine oranla, onların "Arap kimliği", Avrupalı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesinden daha az etkilenmişti. 1917 Ekim Devrimi sonucunda, Rum Ortodoks Hristiyanların Rusya ile geleneksel bağları koptu. Dışardaki "koruyucu"yu bu şekilde kaybettikten sonra, birçoğu Arap milliyetçiliği hareketine katıldı.¹⁴

Baas'ın normal gelişimini engelleyen geleneksel sosyal etkenler

Baas Partisi'nin ilk üyelerinin kırsal kesim ve azınlık kökenli olması, kentlerle kırsal kesim, Sünnilerle dinî azınlıklar arasındaki geleneksel bölünmüşlük nedeniyle, kentliler ile Sünnilerin ileride Parti'ye katılmaları önünde sosyal engel oluşturdu. Parti örgütünün ülke çapında normal gelişimini aksatan bu sosyal engeller, Baas Partisi'nin iktidara geldiği 1960'lı yıllarda hâlâ geçerliğini koruyordu. Bu duruma, partinin Şam ve Hama şubesi ile Köylü Teşkilatı örnek gösterilebilir.

13 Bakınız: *Qadaya al-Khilaf fi al-Hizb al-Shuyu'i al-Suri* (Beyrut, 1972), s. 415. Muhammad Talab Hilal, *Dirasah 'an Muhafazat al-Jazirah min al-Nawahi al-Qawmiyah, al-Ijtima'iyah, al-Siyasiyah*, s. 91-4.

14 Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 144; Hourani, *Minorities in the Arab World*, s. 36; Biegel, *Minderheden in het Midden-Oosten*, s. 112.

Şam şubesi

Parti üyeleri arasında Şam'ın yerlilerinin sayısı her zaman azdı. 1965 tarihli Parti içi bir genelgede, "Şam'ın (8 Mart 1963) günü Parti'ye ve devrime kapılarım kapattığı" bile yazıldı.¹⁵ Hanna Batuta'ya göre, "Suriye'nin başkentindeki Baas Ulusal Muhafız Birliği'nin 600 kadar üyesinden sadece 12'si Şamlı'ydı."¹⁶

Kentle kırsal kesim ve Şamlılarla Şamlı olmayanlar arasındaki ayrım Şam şubesinde çok belirgindi. O kadar ki, bu ayrımlar yüzünden 1964 yılında şubenin faaliyetleri neredeyse durma noktasına geldi. Bir başka deyişle, Şam Şubesi yetkililerinin çoğunun başka yerlerden gelmesi, Suriye başkentinde Parti faaliyetlerinin aksamasına neden oldu. Suriye Bölge Komutası 1965 yılı başlarında, Parti faaliyetlerini yeniden canlandırmak amacıyla, Şube Komutası'ndaki üç "taşralı" temsilciyi Şam'ın yerlileri ile değiştirmeye karar verdi.¹⁷ Ayrıca, Şam ve çevresinde yaşayan kentliler ile kırsal kesimden gelenleri örgüt bazında ayırma kararı alındı. Bunun için (Şam'ın çevresindeki iki valiyi kapsayan) Gutatyan alt şubesi başkent şubesinden ayrıldı. Böylece, kentlilerle köylülerin Parti faaliyetlerini düzenlemek kolaylaşacak, Parti teşkilatı içinde öne çıkan kent-kırsal kesim ayrılığı da büyük ölçüde azaltılabilecekti. Şam'm dış mahalleleri için 1963 yılının başlarında *Far' el-Atraf* (Dış Mahalleler Şubesi) adıyla yeni bir şube kuruldu.¹⁸

15 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 28.

16 Bakınız Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, Yaz 1981, s. 339.

17 A.g.e. s. 28.

18 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 29. Ayrıca bakınız A. Ben-Tsur, 'Composition of the Membership of the Ba'th Party in the Kuneitra Region', *Hamizrah Hehadash*, Cilt XVIII (1968), s. 269-73. Suriye Bölge Komutasının eski üyesi Abdullah el-Ahmed'e göre, Dış Mahalleler Şubesi'nin kurulmasının nedeni, Şam'm kırsal kesimine valinin yeni atanmış olması ve her valiye bağlı bir parti şubesi bulunmasının zorunlu oluşuydu. Abdullah el-Ahmed ile yapılan söyleşi, Şam, 5 Kasım 1995.

Hama şubesi

Sünnilerin çoğunlukta olduğu Hama'da, Baas hareketini destekleyenlerin sayısı çok azdı. Burada da etkisini gösteren kent-kırsal kesim çatışması Parti faaliyetlerinin 1964 yılında aksamasına neden oldu.

Hama'nın Şam'dan belirgin bir farkı, kenti çevreleyen kırsal bölgede, başta İsmaililer, Aleviler ve Rum Ortodokslar olmak üzere, dinî azınlıkların yaşamasıydı. Böylece kent-kırsal kesim ayrımı, mezhep farklılıkları ile örtüşüyor hatta bazen bunların gölgesinde kalıyordu. Nisan 1964'te Hama'da, Müslüman Kardeşler'in önemli rol oynadığı mezhepçi karakterde Baas karşıtı bir ayaklanma meydana geldi. Ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırılması, kentin Sünni çoğunluğu ile, liderlerinin çoğu dinî azınlıklara mensup olan Baas rejimi arasındaki uçurumu büyüttü. Kimilerine göre Hama'daki ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırılmasının nedeni, Baas'ın ileri gelenlerinden Dürzi Albay Hamad 'Ubayd'ın güttüğü mezheplerarası kan davasıydı (*tha'r*). Şubat 1952'de Cebel el-Dürüz'de meydana gelen bir ayaklanma, kendisi de Hamalı bir Sünni olan Edib el-Şişakli'nin (Çiçekli) yönetimini destekleyen Hamalı Sünni subaylar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştı.¹⁹

Ayaklanmada ciddi bir darbe yiyen Baas'm kentteki faaliyetleri tamamen durdu. Kimi yerel Parti liderleri dinî azınlıkların yaşadığı kırsal alanları kapsamayan ayrı bir Parti şubesinin kurulması fikrini ortaya attılar. Parti faaliyetlerinin içine düştüğü çıkmazı bu yolla aşmayı umuyorlardı. Ancak Suriye Bölge Komutası, 'Parti şubesinde var olan bölgeci ve mezhepçi ruhu daha da körükleyeceği' gerekçesiyle bu öneriyi reddetti.²⁰

19 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 341; *al-Hayat*, 24 Nisan 1964. Ayrıca bakınız *al-Zaman*, 21 Nisan 1964; ve Fu'ad al-Atrash, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarihk wa Haq'iq* (Beyrut, 1975), s. 374.

20 *Al-Taqrir al-Tanzimi 1965*, s. 31. Abdullah el-Ahmed'e göre, parti yönetmeliği uyarınca, Hama'nın kırsal kesimi için ayrı bir parti şubesi kurmak imkânsızdı çünkü Şam'ın kırsal kesiminden farklı olarak, Hama'nın kırsal kesimi şehirden bağımsız bir idari birim oluşturmuyordu. Abdullah el-Ahmed, Şam, 5 Kasım 1995.

Musa Talas'a göre, Müslüman Kardeşler'in, Ulusal Muhafızlar'daki Alevi sandıkları bir Sünniyi öldürmesi üzerine Hama'daki ayaklanma Humus'a sıçramıştı. Talas anılarında, ayaklanmayı bastırma emrini alınca, Hama'da olduğu gibi rejimin mezhepçilik yaptığı 'yalanıyla suçlanmasını engellemek için, [operasyonda] hepsi de ayın dinî gruptan [Talas gibi Sünni] olan subayları görevlendirdiğini' aktarıyor.²¹

Bölge Komutası'nın mezhepçi eğilimleri bastırmak için Hama'da ayrı bir şube açılmasına izin vermemesi dikkat çekici. Zira, Şam şubesinde, yaşanan sorunları aşmak için benzer bir çözüm onaylanmıştı. Başkentteki mezhep sorunu hem kent merkezi hem çevresindeki kırsal bölgede Sünnilerin çoğunlukta olması nedeniyle Hama'daki kadar karmaşık değildi.

Köylü teşkilatı

Baas Partisi'nin Köylü Teşkilatı, 1960'larda Şam ve Hama Şubelerinde yaşananlara benzer örgütlenme sorunlarıyla karşılaştı. Üye kabulünde hatalı politikalar izlenmesi ve geleneksel sosyal engeller Parti'nin faaliyetlerini aksattı, teşkilatın büyümesini engelledi

Parti'nin Köylü Bürosu tarafından 1965 yılında örgütlenme üzerine hazırlanan bir rapor durumu şu şekilde özetliyordu:

Yoldaşlar,

Kırsal kesimdeki faaliyetlerimiz sırasında birçok hata yapıldı çünkü:

1. Parti teşkilatı tek bir aile, bir dinî cemaat ile sınırlı tutuldu; ilk öne çıkan kişi üye yapıldı. Sonuçta, köydeki diğer gruplar Parti'ye karşı değil de, Parti teşkilatına alman köylülere karşı tavır takındılar. [Teşkilata alınanların değil] asıl kendilerinin Parti'yi desteklediğini iddia ettiler. Teşkilatın zayıflığı bununla da bitmiyor...

2. Sanki muhtarmış, sanki başka samimi ve saygın köylü yokmuş gibi, bütün sorumluluk tek bir Parti üye-

21 Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Thani 1958-1968*, s. 527-529.

sine yüklendi. Köylü Birliği veya Konfederasyonu, Tarım Odası v.s. gibi kuruluşlara aday önerme yetkisi verildi...

Bunun sonucunda: a) Köyde yeni bir seçkinler grubu yaratıldı, b) Parti mensuplarıyla diğer köylülerin arasına engel çekildi.

3. Kırsal alanda faaliyet gösteren Partili dostlarımızın titiz ve nesnel yöntemler kullanmamaları yüzünden, örgütlenecek köylüler sağlıklı bir şekilde seçildi. Örneğin, köy muhtarları, orta ölçekli arazi sahipleri veya belirli ailelerin liderleri Parti örgütüne kabul edildi. Böylece köyün eski ileri gelenleri, Parti örgütü kılıfı altında eski prestijlerini korudular ve kendi yandaşları köylüleri örgütlediler. Böylece köylülerin durumunda, [Baas] Parti'nin iktidarı sırasında herhangi ciddi bir değişiklik olmadı.²²

Bazı bölgelerde Köylü Teşkilatı'na başlangıçta, örneğin sadece İsmaililerden üye kabul edilmesi, Sünni köylülerin ileride teşkilata katılmasını engelledi.²³

Baas'ın eski liderlerinden, Deyrizor'lu Celal el-Seyyid'in aşiret-siyaset etkileşimi üzerine anılarında anlattıkları, kırsal kesimdeki bazı Baas liderlerinin davranışlarını aydınlatma açısından yararlı olabilir:

Küçük ve orta ölçekli kasabalar da dahil olmak üzere Arap kırsal kesiminde aşiret bağları hüküm sürer. Bu yörelerde entellektüel, siyasi ve ideolojik akımlar, aşiret gelenekleri ile karşı karşıya kalır bunlarla etkileşim içine girer. Aşiret geleneklerinin benzeri akımlardan etkilenmesinden çok, bu akımlar aşiret geleneklerinden etkilenir.

22 Al-Munadil, No. 2, Aralık 1965, s. 10.

23 Sari Hanafi, *Les ingénieurs en Syrie, modernisation, technobureaucratie et identité*, Thèse pour le doctorat en sociologie, Paris (EHESS), 1994, s. 115. Hanafi'nin aktardığına göre, örneğin, Sünni ve İsmaililerin birarada yaşadığı Salamiyah kentinde, Suriye Komünist Partisi Riyad el-Türk Siyasi Bürosu neredeyse tamamen Sünnilerden oluşuyordu. Oysa Komünist Hareket Parti üyeleri daha çok yerel İsmaili topluluğuna mensup kişilerdi.

Bu söylediklerime iyi bir örnek teşkil edecek küçük bir kasa-ba biliyorum. Orada siyasi akımlar ile aşiret düzeni uyum içindeydi. Neredeyse tamamı Nasırcı olan bir aşiret ile mensuplarının çoğu Baasçı olan bir başka aşiret vardı. [Üçüncü] rakip bir aşiret de bağımsız olduğunu vurguluyor, Nasırizmi veya Baasçılığı kabul etmenin diğer iki aşiretten birinin hakimiyeti altına girme anlamına geleceğini düşünüyordu. Böylece, ne Nasırcı ne de Baasçı olan, ortada bir tutum takındı ve [Suriye (Milliyetçi) Sosyalist Partisi (SMSP) gibi] hem Nasırizme hem de Baas'a muhalif akımlara yöneldi. Aslında söz konusu aşiret, SMSP'nin ideolojisi hakkında ne bir şey biliyordu ne de bu Parti'yi destekliyordu. Sadece Araplık duygusunu taşıyordu. Bu tutumun ardında yatan neden bağımsız kalma isteğiydi.²⁴

Baas'ın sivil parti teşkilatı içindeki hizipler

Baas, Suriye ve Mısır'ın 1958'de birleşmesinden önce Suriye'de büyük bir Parti örgütüne sahipti. Ancak Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın, birleşmeye koşul olarak Suriye'deki siyasi partilerin kapatılmasını öne sürmesi üzerine, Baas Partisi, Ulusal Komuta tarafından lâğvedildi. Ulusal Komuta, Baas Partisi'nin Suriye'de yeniden örgütlenmesine ancak 1962 yılında, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) dağılmasından altı ayı aşkın bir süre sonra karar verdi. Birçok eski Baasçı, yeniden örgütlenen Parti'ye katılmayarak, ya Nasırcıların başlattığı harekete yöneldi ya da Birlikçi Sosyalistler (*el-Vahdaviyun el-İştirakiyun*) gibi yeni siyasi partiler kurdu.

Bir grup Baasçı subay 8 Mart 1963'te askerî darbeyle iktidara geldiği zaman, Baas Partisi'nin sivil üyelerinin sayısı (yaklaşık 600'dü), onlar adına Baas'ın askerî liderlerinin ele geçirdiği iktidarın sorumluluğunu üstlenemeyecek kadar azdı.²⁵

24 Jalal al-Sayyid, *Hizb al-Ba'th al-'Arabi*, Beyrut, 1973, s. 252-253.

25 Münif el-Rezzaz'a göre, o dönemde resmî kayıtlı olan tam üyelerin sayısı 500 ile 600 arasındaydı. (Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 5 Eylül 1971.) Baas'ın önceki liderlerinden Cemal el-Atasi'ye göre ise bu sayı 400'ü aşmıyordu. (Cemal el-Atasi ile yapılan söyleşi, Şam, 9 Kasım 1995.) Zuhayr al-Maridini, *al-Ustadh. Qissat Hayat Michel 'Aflaq*, Londra, 1988, s. 287. Al-

Parti'nin 1958'de lâğvedilmesinden sonra, Suriye'deki Baasçılardan bir bölümü, başta Lazkiye, Deyrizor ve Havran olmak üzere kimi bölgelerde gizlice örgütlü kalmıştı. Parti literatürüne *Kutriyun* (bölgeciler) olarak geçen bu Parti üyeleri, 8 Mart 1963 darbesinden sonra, Suriye'de iktidarı asıl elinde tutan Baas'ın askerî örgütü ile yakın ilişkileri sayesinde sivil Parti teşkilatında önemli rol oynadılar.²⁶

8 Mart 1963 darbesinden kısa bir süre sonra kurulan Örgütlenme Bürosu'nda Parti'nin sivil üye sayısının arttırılması gerektiği yönünde karar alındı. Çıkarılan bir kararname ile, bütün 'tarafhtarların' (*ansar*) Parti seçimlerine katılma ve aday gösterme hakkına sahip olan 'faal üye' konumuna ('*udv 'amil*') terfi etmeleri sağlandı. Bu kararname Parti tabanında "ilerici kararname" (*Kanun el-Zahf*) diye anılmaya başlandı.²⁷ 8 Mart 1963 darbesini izleyen yıl içinde Baas Partisi üyelerinin sayısı beş kat arttı.²⁸ Aslında 1965 tarihli bir Parti belgesi, normal şartlarda bir adayın aktif üye olmadan önce on sekiz ay boyunca 'tarafhtar', bir o kadar süre de 'acemi' ('*udv mutaddarib*') olarak beklemesi gerektiğini gösteriyor.²⁹

Maridini 200 sivil tam üyenin bulunduğunu belirtmekte. Al-Maridini'ye göre bu sayı, kısa süre içinde 10 000'i aşmıştı. Kimi tahminlere göre ise sayı 20 000'in üzerindeydi. 1966'dan itibaren Suriye'yi yöneten Baasçılar sayının, yukarıda verilenlerin çok daha üstünde olduğunu iddia etse de, bunu gösteren herhangi bir istatistiksel bilgi sunmamışlardır.

26 Ayrıntılar için bakınız: Nikolaos van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme bij de Strijd om de Politieke Macht in Syrië* (1961-1976), s. 84-9. Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 291, 294, 327, 328; *al-Munadil*, Ek, No. 5, Haziran 1966, s. 4; Nikolaos van Dam, 'The Struggle for Power in Syria and the Ba'th Party (1958-1966)', *Orient*, 1973/1, Mart 1973, s. 11, 12. Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Thani*, 1958-1968, Şam, 1995, s. 607, 873, 889. Talas, General Selah Cedit ile Dayr el-Zur bölgesinin önde gelen Baasçıları arasındaki özel ilişkiye işaret etmektedir. Talas, Fawzi Rida, Muslih Salim, Yusuf Zu'ayyin, Muhammad 'Ashawi ve Fayiz al-Jasim'in başını çektiği bu gruba Suriye Bölgesel Komutasındaki 'Dayr el-Zur Bloğu' ya da 'Dayr el-Zur Troykası' adını vermektedir.

27 Bashir al-Da'uq (der.), *Nidal Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki 'abr Mu'tamarih al-Qawmiyah, al-Mu'tamar al-Qawmi al-Thamin* (Nisan 1965) (Beyrut, 1972), s. 221, 224, 232. *al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 45.

28 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 110.

29 Itamar Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-66; The Army-Party Symbiosis* (Kudüs, 1972), s. 230.

Uygulamadaki bu gevşekliği fırsat bilen bazı Parti liderleri, eğitim düzeyine ya da Parti ideolojisini benimseyip benimsemediğine bakmaksızın, aile bireylerinin, eş-dostlarının faal üye olarak teşkilata girmesini sağladı. Üstelik, çoğu kez eski Parti üyelerinin sayısını, kimliğini, rütbesini ve üyeliğe kabul şeklini gösteren resmî belgeler yoktu. Bu nedenle, sözkonusu Parti liderleri ile yandaşlarının, bazı Parti şubelerini kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmaları son derece kolaydı.³⁰

Sonuç olarak, ideolojik ilkeler yerine, mezhep, bölge veya aşiret bağlarının birarada tuttuğu Parti içi bloklar oluştu.

Parti'de disiplinin bu şekilde bozulmasının, Baas Partisi'nin hem sivil hem de askerî teşkilatında yaşanan iktidar mücadelesi üzerinde önemli etkileri oldu. 1965 yılında yayımlanan bir Örgütlenme Raporu bu konuda şu şikâyetleri dile getiriyordu:

Parti bünyesinde, ister üyeler ister teşkilatlar arasında olsun, nesnel ilişkilerin zayıf olması, örgütün birliği ve bütünlüğünü, eylem kabiliyeti ve gelişmesini etkileyen, olumsuz ve son derece tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Herhangi bir anlam taşımayan bu ilişkiler, üyeler arasındaki dayanışma duygusunun eksikliği, Parti ilişkileri yerine özel ilişkilerin varolması ve sadakatin, teşkilatla Parti içi bloklar arasında bölünmesi şeklinde kendini göstermektedir. Sonuç olarak Parti, burjuva, feodal, aşirete dayalı ve mezhepçi unsurların bünyesine sızmasının doğuracağı tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştır. Parti içindeki bu sağlıklı ilişkiler sonucunda, Parti disiplini bozulmuştur.³¹

Örgütlenme Raporu Parti içinde, çoğu durumda ideolojik farklağa bile dayanmayan, karşıt blokların oluşmasını eleştiriyordu.

Yoldaşlar,

Sağcı, solcu, devrimci veya oportünist kanatlar yeri-

30 Al-Taqrir al-Tanzimi 1965, s. 34.

31 A.g.e., s. 17.

ne, ayırdedici özelliğini ortaya koyacak siyasi çizgi veya sınıfsal içerikten yoksun grupların mevcut olması partiyi olumsuz yönde etkilemektedir.³²

Parti'nin bölgesel seçimleri

Parti içi hizipler bölgesel seçimler sırasında da kendini belli etti. Baas Partisi'nin Suriye İkinci Bölgesel Kongresi için 1965 yılı başlarında yapılan seçimlerde, neredeyse bütün Parti şubelerinde hizipleşme göze çarpıyordu... Parti üyeleri liderlerini seçerken serbest hareket edemiyor, bazen en yetenekli kişilerin yönetim kademelerine gelmesi engelleniyordu. 1965 tarihli Örgütlenme Raporu'nda belirtilen hizip türleri şunlardı: *Örgütsel bloklaşma* (kente karşı kırsal kesimi; seçim yöresinin yerel halkına karşı başka bölgelerden gelenler; bir bölgenin sakinlerine karşı başka bir bölgenin sakinleri gibi); *mezhebe dayalı bloklaşma*; *aşirete dayalı bloklaşma*; *Munşakkun'a sempati duyanların oluşturduğu kişisel bloklar* ya da oportünizme dayanan bloklaşma.³³ *Munşakkun*, Baas Partisi'nin 8 Mart 1963'te oluşturulan ilk Suriye Bölge Komutası'nın Genel Sekreteri olan Hammud el-Şufi'nin liderliğini yaptığı bir hizipti. Şubat 1964'ten sonra mensupları Parti'den ya kovuldular ya da kendileri ayrıldılar.³⁴

Bazı yörelerde, Baas hakimiyetindeki iktidar kurumlarına mensup kişiler, seçimlere müdahale ederek belirli listeleri Parti şubesine kabul ettirmeye çalışırdı. Özellikle Ulusal Muhafız Birliği mensupları belirli blokların mensuplarını korumak için bu tür müdahalelerde bulunur, adayların propogandasını bile yapardı.³⁵ Bazen Parti dışından kişiler de yerel seçimlere müdahale edebiliyordu. Bir defasında, desteklediği listedeki adaylarla anlaşılan bir şeyh, arabasıyla seçim bürosuna seçmen taşımış, bununla da kalmayarak, sonuçları etkileyebilmek amacıyla seçim sürecini çok yakından takip etmişti.

32 A.g.e., s. 11.

33 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 43.

34 *Munshaqqun* hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız Bölüm 4.

35 A.g.e., s. 22, 41-3.

Benzer girişimler nedeniyle, Suriye Bölge Komutası iki şubede seçimlerin yeniden yapılmasını istedi. Örneğin, el-Rakka Şubesi'nde Parti üyelerinin bir köylü üyeye aday listesini vererek, bu liste lehine oy kullanması için Kuran üzerine yemin ettirdikleri tespit edilmişti.³⁶

Örgütlenme Raporu'nda seçim sonuçları hakkında şunlar yazıyordu:

Seçim sonuçları, ister olumlu olsun ister olumsuz, her şubenin gerçeğini gözler önüne serdi. Bütün üyeler, Parti ileri gelenlerinin yönlendirmesi olmaksızın, seçim haklarını gerçek görüşleri doğrultusunda, demokratik bir şekilde kullandılar.³⁷

İdlib şubesinde yerelcilik

Bazı şubelerin faaliyetleri, teşkilata da yansıyan köylerarası çekişmelerin gölgesinde kaldı. 1967 yılında hazırlanan ve İdlib şubesindeki durumu ele alan teşkilat raporu, Parti faaliyetlerinin yerelcilik nedeniyle aksadığını gösteriyordu. Alt şubelerin sayısı o kadar fazlaydı ki, hemen her köyde bir Parti şubesi bulunuyordu. Bu yüzden birçok Parti üyesinin vizyonu köyü ile sınırlı kalıyor, köylerarası çekişmeler aşılamıyordu. Köye, aşirete ve mezhebe gösterilen sadakatten çok daha fazlasını bekleyen Baas Partisi de bundan etkileniyordu.

Suriye Bölge Komutası 1967'de, İdlib şubesinin faaliyetlerindeki aksamayı gidermek ve köy teşkilatlarının dar çerçevesini kırmak amacıyla, alt şubeleri daha büyük bir birim altında toplamaya karar verdi.³⁸ İdlib şubesini olumsuz yönde etkile-

36 A.g.e., s. 42, 43, 44.

37 A.g.e., s. 44. 1950'lerde Suriye'de seçim uygulamaları konusunda bakınız Ralph Crow, 'A Study of Political Forces in Syria based on a Survey of the 1954 Elections' (Yayımlanmadı, Beyrut, Mayıs 1955).

38 Suriye Bölge Komutası tarafından alt-şubelerin komutalarına yollanan genelge (Teksir, 6 Mart 1967) 'Çok Gizli' ibaresini taşımaktaydı. 1967 yılında İdlib Şubesinin içinde bulunduğu durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 95-97.

yen bir diğ er sorun ise, üyelerinin çoğunun okuma yazma bilmemesiydi. Okuma yazma bilen üyeler 1965'teki Parti seçimlerinden önce, sadece seçime bağı lı nedenlerden tasfiye edilmiş, yerlerine okuma yazma bilmeyen kişiler alınmış tı.

Lazkiye ş ubesi

Baas Partisi'nin 1965 yılı Mart ve Nisan aylarında yapılan Suriye İkinci Bölgesel Kongresi'nden önce, her ş ubenin en az beş en fazla dokuz delege tarafından temsil edilmesi kararlaştırıldı. Amaç, büyük ş ubelerin kongrede küçük ş ubeler üzerinde sayısal üstünlük kurmalarını engellemektir. Buna rağmen, Kongre'ye sunulan Örgütlenme Raporu, Lazkiye İ lli Parti ş ubesindeki üye sayısının, diğ er ş ubelere oranla çok fazla olduğunu gösteriyordu.³⁹ Bu durum, Lazkiye'deki Parti liderlerinin, yeni üye alımları ve tasfiyeler ile ilgili kurallara, diğ er bölgelerde olduğu gibi, katı bir şekilde uyup uymadıkları konusunda kuş ku uyandırdı.⁴⁰ Baas Partisi askerî örgütünün liderleri genelde Lazkiye bölgesinden gelen Alevi subaylar olduğundan, o bölgedeki sivil örgütün güçlü olmasında aslında ş aşı lı cık bir yan yoktu.⁴¹ 8 Mart 1963'ten sonra, Baas Partisi'nin askerî örgütünün baş ında bulunan Alevi General Selah Cedit sayesinde, çok sayıda Kutriyun (bölgeciler) Parti'nin sivil örgütüne kabul edildi. Kutriyun, Lazkiye bölgesinin yanı sıra, Deyrizor ve Havran'da da güçlü bir şekilde temsil ediliyordu.

Parti'nin askerî örgütünün liderlerinden bir çoğu, Parti'deki askerî rakipleri karş ısında güçlü duruma gelmek için, Parti'nin sivil örgütünü yandaşlarıyla doldurarak kendi hiziplerini oluşturmuş tı. Sivil üyelerden bir çoğu da, askerî kanat mensupları arasındaki çekiş melerden yararlanarak, askerî örgütteki hiziplerin desteğini kazanmaya çalışmış tı.⁴² Baas'ın 1963'te yönetime

39 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 41-2.

40 A.g.e., s. 32-3.

41 8 Mart 1963'ten sonra Suriye Bölge Komutasının Alevi üyeleri hakkında istatistiksel bilgiler için bakınız Tablo 3, 5, 6 ve 7 ve Bölüm 6 ve 9.

42 Sami al-Jundi, *al-Ba'th*, s. 113.

gelmesinden sonra yaşanan iktidar mücadelesine karışan gruplar, güçlerini arttırmak için bir kesimi diğerine karşı kullanan ve tek amaçları rakiplerini siyaset sahnesinden silmek olan sivil ve asker Baasçıların koalisyonlarından oluşuyordu.⁴³

1963 öncesinde Suriye Silahlı Kuvvetleri'ndeki azınlık mensupları

Fransız idaresi (1920-46)

Azınlık mensuplarının, Baasçı subayların 1963'te iktidarı ele geçirmelerinden önce, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde güçlü bir şekilde temsil edilmesinde çeşitli siyasi, tarihsel ve sosyo-ekonomik etkenler rol oynamıştı. Bu etkenlerden biri, Suriye'nin Fransız yönetiminde olduğu dönemden kaynaklanıyordu. Fransızların, daha sonra Suriye ve Lübnan Silahlı Kuvvetleri'ne dönüşecek olan *Troupes Speciales du Levant*'ı Alevi, Dürzi, İsmaili, Hristiyan, Kürt ve Çerkez gibi etnik ve dinî azınlıklardan oluşturduğuna giriş bölümünde değinilmişti. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni Arapların ise, Fransızların kurduğu bu askerî güce katılmaları teşvik edilmedi. Bu, herhangi bir cemaatin merkezî otoriteyi tehdit edecek güce sahip olmasını engellemeyi amaçlayan, 'böl ve yönet' politikasının bir sonucuydu. Fransızların askere alırken izlediği bu politika, sömürgeci güçlerin kendilerine bağımlı topraklarda oluşturduğu geleneğe uyuyordu. Buna göre, erlerin ve daha sonra subayların, öncelikle başkentin uzağında yaşayan aşiretlerden, azınlık gruplarından, özellikle de bağımsızlık emeli beslemeyen gruplardan seçilmesine dikkat ediliyordu. Bu gruplar genelde ekonomik açıdan az gelişmiş yörelerden geldikleri için, ordunun sağlayacağı olanakların cazibesine kapılıyorlardı.⁴⁴

Fransızlar, *Troupes Speciales*'lere büyük ve güçlü ailelerden

43 Muhammad 'Umran, *Tajribati fi al-Thawrah*, s. 22.

44 Morris Janowitz, *The Military and the Political Development of New Nations* (Chicago, 1964), s. 52-3; Eliezer Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society* (New York and Londra, 1970), s. 334.

gelenleri de alıyor, bu sayede, bu ailelerin mensup olduğu cemaatlerin sadakatini kazanmaya çalışıyorlardı.⁴⁵ Bou-Nacklie, 'Fransızlar, askerlerini Aleviler ve Dürziler arasından seçtilerse de, bunu büyük bir özenle yapmışlardır...' diyor. Fransızlar kendilerine başkaldırmış olan aşiretlerden nadiren asker seçerlerdi. 'Aksine, askere alman Alevi ve Dürziler ya tarafsız kalmayı seçenler ya da Fransızlara sadık olan gruplar, hizipler veya aşiretlerden seçilirdi.... 1944'de Alevilerin sayısı erler arasında hayli fazlaydı ama siyasette, subaylar arasında, jandarma ve polis teşkilatında çok az Alevi vardı.⁴⁶

Fransız işgali sırasında Arap milliyetçiliğinin öncülüğünü yapan Sünni Arap zengin toprak sahipleri ve tüccar aileler, emperyalist Fransız çıkarlarına hizmet etmiş olmamak için oğullarını, subay olarak bile askere göndermediler. Bu suretle, azınlıkların Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde güçlü bir şekilde temsil edilmesine dolaylı olarak katkıda bulundular.⁴⁷ Üstelik askerlik kariyerini küçümser, Humus'taki Askerî Akademi'yi - Patrick Seale'ın belirttiği gibi - 'tembel, isyankâr, eğitim düzeyi düşük ya da sosyal açıdan önemsiz kişilerin yeri' olarak görürlerdi. İyi ailelerden gelen erkeklerin çok azı, o da ancak okulda başarısız olur ya da okuldan atılırsa, askerî okula girmeyi düşünürdü.⁴⁸

Azınlıkların, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde güçlü bir şekilde temsil edilmesinde sosyo-ekonomik etkenler de rol oynadı. Yoksul kırsal kesimden gelen birçok kişi askerlik mesleğini toplumsal konumunu düzeltmenin, tarım sektöründekine oranla daha rahat bir yaşama kavuşmanın yolu olarak görürdü. Bu etken, çoğunluğunu Sünnilerin oluşturduğu büyük kentlerde fazla önem taşımıyordu.

45 Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics* (1945-1958) (Londra, 1965), s. 37.

46 N.E. Bou-Nacklie, 'Les Troupes Spéciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1946-46', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 25, 1993, s. 656.

47 J.C. Hurewitz, *Middle East Politics: The Military Dimension* (New York, Washington, Londra, 1969), s. 153.

48 Seale, *The Struggle for Syria*, s. 37.

Son olarak, büyük kentlerde yaşayanlar için bedelini ödeyerek askerlik görevinden kurtulmak kırsal kesimde yaşayanlara oranla daha kolaydı.⁴⁹

Bağımsız Suriye Cumhuriyeti (1946-58)

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasından sonra, Humus'taki Askerî Akademiye alınanların sayısı her yıl belirgin bir şekilde arttı. Bunun başlıca nedeni, alt sınıftan insanların çocuklarına eğitim fırsatı sağlayan okulların sayısındaki büyük artışı.

Askerî Akademi'ye girmek için lise diploması gerektiğinden, yeni liseler bu açıdan özel bir önem taşıyordu. Önceleri Akademiye başvuranlar sayıca az ve genelde orta ve üst sınıflara mensup kişilerken, 1950'lerde ve 1960'larda hem başvuru sayısı çarpıcı bir şekilde arttı hem de başvuruların büyük bölümü alt sınıftan ve kırsal kesimden gelenler tarafından yapılmaya başlandı.⁵⁰ Bu sayede, köylerden gelen azınlık mensubu subayların sayısı da arttı.

Komuta kademesine eriştikten sonra bu subaylar, akrabalarının ve mensubu oldukları mezhep, bölge veya aşirete dayalı cemaatlerden gelen kişilerin de, deniz ve hava kuvvetlerine, askerî akademilere girmelerini sağladılar.⁵¹

Azınlıklara mensup birçok kişinin, özellikle 1949'den sonra yaşanan bir dizi darbeye Suriye siyasetini hakimiyeti altına alan ordu içinde yer alması bu nedenle anlaşılır bir gelişmeydi.

Suriye ordusundaki durumu, biraz da abartılı bir biçimde anlatan 1949 tarihli askerî bir raporda, 'ordudaki önemli birliklerin ve tugayların ('Anasir) neredeyse tümüyle [dinî] azın-

⁴⁹ Mousa, *Etude Sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*, s. 924-6; Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 336, 337.

⁵⁰ Gordon H. Torrey, 'Aspects of the Political Elite in Syria', in George Lenczowski (der.), *Political Elites in the Middle East* (Washington, 1975), s. 157; Seale, *The Struggle for Syria*, s. 37.

⁵¹ Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 336; Hurewitz, *Middle Eastern Politics: The Military Dimension*, s. 153.

lıklara mensup subayların komutasında' olduğu belirtiliyordu.⁵² Batuta ise şunları söylüyor:

Yaygın kanının aksine, Aleviler, 1963 öncesinde, sayısal açıdan, subaylar arasında Sünniler kadar önemli bir yer tutmuyordu. Güçlerini büyük ölçüde ordunun alt kademelerinden alırlardı. Sayısal bakımdan, erlerle astsubaylar arasında belirgin bir çoğunluğa sahiptiler. 1955'te... İstihbarat Dairesi Başkanı Albay 'Abdülhamid Sarraj, astsubayların yüzde 65'inin Alevi mezhebine mensup olduğunu öğrenince şaşkına dönmüştü.⁵³

Azınlık mensuplarının Suriye ordusunda sayıca fazla olmasına ve bu kişilerin hem siyasi hem de stratejik açıdan önemli askerî görevlerin başında bulunmasına rağmen, Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinden önceki dönemde önemli hi-ziplerin liderliği genellikle Sünni subayların elindeydi.

Bu nedenle, Suriye'de gerçekleştirilen ilk üç darbenin liderlerinin (General Hüsni el-Za'im (1949), General Sami el-Hinnavi (1949) ve General Edib el-Şişakli (1949-54)) üçü de Sünniydi. Özellikle el-Za'im ve el-Şişakli iktidarı ellerinde tutmak için, onlarla aynı etnik veya bölgesel bağları paylaşan subaylara güvendiler. El-Za'im'in yönetiminde ise Kürtler ve Çerkezler önemli rol oynadılar. Örneğin, el-Za'im'in Şam'daki Başkanlık Sarayı'nı koruyan muhafız birliği tümüyle Çerkezlerden oluşuyordu.⁵⁴ El-Şişakli döneminde ise, doğum yeri olan Hama'dan gelen bir çok subay askerî hiyerarşi içinde hızla yükseldi.⁵⁵

52 Fadl Allah Abu Mansur, *A'asir Dimashq* (Beyrut, 1959), s. 51.

53 Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, Yaz 1981, s. 340-343. Ayrıca bakınız: Andrew Rathmell, *Secret War in the Middle East: The covert struggle for Syria, 1949-1961*, Londra, 1995, s. 198. Rathmell'in alıntı yaptığı, Suriye ordusunun (1954'te) Enformasyon ve Eğitim Müdürü olan Burhan Qassab Hasan'ın söylediğine göre, o sırada ordudaki astsubayların yüzde 70-80'i azınlık kökenliydi.

54 Fadl Allah Abu Mansur, *A'asir Dimashq*, s. 68; Nadhir Fansah, *Ayyam Husni al-Za'im*, Şam, 1994, s. 98.

55 Şubat 1954'te gerçekleştirilen ve Devlet Başkanı el-Şişakli'nin devrilmesiyle sonuçlanan askerî darbenin ardından, söylendiğine göre, Suriye ordusundaki

Homojen bir Arap-Müslüman devleti kurmayı hedefleyen El-Şişakli, iktidarı sırasında sayısız yeni kuralı uygulamaya koydu. 'Kürtler, Süryaniler, Ermeniler, Aleviler ve Hristiyanlar bir dizi kararname ile taciz edildiler'.⁵⁶ Nasırcı Albay Cesim 'Alvan (Deyrizor'lu bir Sünniydi), el-Şişakli'nin kendisinden, Humus'daki Askerî Akademi'de sınıfına Sünni-Arap Müslümanları almayı tercih etmesini ve azınlık mensuplarını 'mümkün olan en düşük sayıda' tutmasını açıkça talep ettiğini aktarır. Hafız Esad, 'Ali Aslan ve Muhammed Nabhan gibi Alevi subayların da bulunduğu sınıfta öğretmenlik yapan 'Alvan bu talebi geri çevirdi'.⁵⁷

Suriye-Mısır birliğinin kurulduğu Şubat 1954 ile Şubat 1958 arasındaki dönemde, Suriye'deki subaylar rakip hiziplere bölünmüştü. Bu hiziplerin başını çoğunlukla Sünniler çekiyordu. 11 Ocak 1958 tarihinde 'Birlik Andı'nı içen on altı Suriyeli subayın hepsi de Sünniydi'.⁵⁸

Ayrılıkçı dönem (1961-63)

Şamlı subaylar, Suriye-Mısır birliğinden önceki yıllarda siyasette önemli rol oynamışlardı. Yarbay Abdül Kerim el-Nahlavi liderliğindeki Şamlı Sünni subaylar Ayrılıkçı Dönem (*Fatrat el-İnfisal*) adıyla bilinen dönemde güçlerinin doruğuna ulaştı.⁵⁹

üst düzey Kürt subaylar tasfiye edilmişti. (Hurewitz, *Middle Eastern Politics: The Military Dimension*, s. 153).

56 Patrick Seale, *The Struggle for Syria*, s. 135.

57 Jasim 'Alwan ile yapılan görüşme, Kahire, 5 Şubat 1995. Andrew Rathmell, *Secret War in the Middle East: The covert struggle for Syria, 1949-1961*, s. 87-88. Rathmell'in belirttiğine göre 'Şişakli'nin güvenmediği subayların büyük bölümü, başta Alevi ve Dürzi olmak üzere, azınlıklara mensuptu'. Liderleri olarak gördükleri Muhammed Nasır'ın Temmuz 1950'de öldürülmesi Alevileri öfkeliendirmişti. Dürziler ise, Şişakli'nin Cebel [el-Dürüz]'deki baskıcı yöntemlerinden nasibini almıştı.

58 Ahmad 'Abd al-Karim, *Adwa' ala Tajribat al-Wahdah* (Şam, 1962), s. 97; Van Dusen, *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, s. 375-414; Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 125; Seale, *The Struggle for Syria*, s. 320, n.8.

59 Gordon H. Torrey, *Syrian Politics and the Military 1945-1958* (Columbus, Ohio, 1964), s. 350, 355; Seale, *The Struggle for Syria*, s. 238-246; Khalid al-'Azm, *Mudhakkirat Khalid al-'Azm*, Cilt 2 (Beyrut, 1973), s. 501-503.

Bu nedenle de, 28 Eylül 1961'de darbe yaparak Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını sağlamaları tesadüf değildi. Birlik sırasında, Suriye'nin askerî bölgelerindeki komuta kademelerine, kasıtlı veya değil, daha çok Şamli Sünniler atanmıştı. Dolayısıyla çok güçlü bir konumdaydılar.

Şamli subayların bu konumu, 28 Eylül 1961 darbesinden kısa bir süre sonra oluşturulan Suriye Ordu Komutası'nın yapısına da yansdı. Komutanın on üyesinden beşi Şamli Sünniydi. Diğer beş üyeden dördü (biri Çerkez olmak üzere) Sünni, biri de Dürziydi.⁶⁰ Suriye ordusundaki subayların, el-Nahlavi'nin Şamli subaylarına şiddetle muhalefet etmesi üzerine, 28 Eylül 1961 darbesinin liderleri Genelkurmay Başkanlığı'na Şamh olmayan birini atamak zorunda kaldılar. Ordu içinde kıdem itibarıyla dördüncü sırada olan, Dürzi Tümgeneral Abdülkerim Zahr el-Din'in bu önemli askerî görevi üstlenmeye hazır olduğu görüldü. Kıdemli subaylardan ikisi Hristiyan oldukları için dikkate alınmazken, Alevi olan üçüncü subay, gerekli kişisel özelliklere sahip olmadığı gerekçesiyle bu göreve uygun bulunmadı.⁶¹

Bir diğer önemli nokta da, Şamh Sünni el-Nahlavi'nin, 28 Eylül 1961 darbesinden önce Ordu Personel İşleri Başkan Yardımcılığı gibi kilit bir askerî konumda bulunmasıydı. (Hemen üstünde bir Mısırlı bulunuyordu). Bu konumundayken birkaç Şamli subayla birlikte hazırladığı darbe planında kendini des-

60 Zahr el-Din, *Mudhakkirati*, s. 66; Van Dusen, *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, s. 375-414.

61 Zahr el-Din, *Mudhakkirati*, s. 60, 61. Şamh General Muti el-Samman daha sonra Zahr el-Din'in söylediklerini reddederek, bunu 'mezhepçiliği kışkırtmayı amaçlayan kabul edilemez bir girişim' olarak niteledi. Zahr el-Din'in sadece daha iyi niteliklere sahip olması nedeniyle Başkomutanlığa seçildiğini iddia etti. Ancak Zahr el-Din'in kendi anılarında özelliklerini neden küçümsemek isteyeceği açık değil. Bu nedenle aktardığı doğruymuş gibi görünmekte. Bakınız: Muti' el-Samman'ın anıları, *Watan wa 'Askar*, Beyrut, 1995, s. 54-63. Zahr el-Din, anılarının bir başka bölümünde ise, Suriye-Mısır birliği sırasında Mısırlıların ağırlıkta olduğu Ordu Komutasının, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Birinci (Suriye) Ordusunda komuta kademesine Sünni olmayan Müslüman subayların atanmasına karşı çıktığını öne sürmekte. Nasırcı Yarbay Cadu 'Izz el-Din, bu konum için uygun bir aday olduğu söylenmesine rağmen Dürzi olması nedeniyle kabul edilmemişti. (Zahr el-Din, *Mudhakkirati*, s. 43).

tekleyenleri, siyasi ve stratejik açıdan büyük önemi olan birliklere nakledebiliyordu. Dolayısıyla, darbe neredeyse tümüyle 'Şam işi' olacaktı.⁶²

Ancak Ayrılıkçı Dönem'de, Şamlı subaylardan oluşan el-Nahlavi hizbinin gücü hızla eridi. Bunun bir nedeni, el-Nahlavi'nin Şamlı olmayan subayların tam desteğini hiçbir zaman kazanamamış olmasıydı. El-Nahlavi, ordu ve hükümet üzerinde zayıflayan hakimiyetini, 28 Mart 1962'de bir askerî darbe ile güçlendirmeye çalıştıysa da, bu çabası boşa çıktı. Başarısız darbe girişiminin ardından, en yakın Şamlı meslektaşlarıyla birlikte Suriye'den sınır dışı edildi. 28 Mart 1962 tarihini izleyen olaylar, Suriye'deki subayların Şamlı olan-olmayan şeklinde nedenli bölünmüş olduğunun göstergesiydi. Şamlı subayların zayıflayan konumu, 2 Nisan 1962 sonrasında kurulan Suriye Ordu Komutası'nın yapısına belirgin bir şekilde yansdı. Ordu Komutası'nın sekiz üyesinden sadece biri Şamlıydı.⁶³

El-Nahlavi'nin 28 Mart 1962'de giriştiği askerî darbe şiddetli çatışmalar doğurabilecek bir çıkmaza girince, kan akmasını önlemek amacıyla 1 Nisan'da Humus'ta bir Askerî Kongre'nin toplanması kararlaştırıldı. Tüm askerî bölgelerden ve ana birliklerden gelen 41 subayın katılımı ile gerçekleşen kongre, Suriyeli subayların tüzel kişiliğini ve çıkarlarını temsil ediyordu. Bu 41 subay arasında, 36 kişi ile Sünniler çoğunlukta idi. Bölge temelinde Şamlıların -hepsi de Sünni olan 13 kişiydiler- en büyük grubu oluşturması ilgi çekiciydi. Katılanlar arasında, üçü Lazkiye bölgesinden ve biri Hama ilinden gelen dört Hristiyan ve İskenderiye'den gelen bir de Alevi subay bulunuyordu. Alevi subayların yüksek askerî kademelerde temsil edilme oranı 8 Mart 1963 darbesinden sonra büyük ölçüde değişti. Humus Askerî Kongresi'nde, Savunma Bakanlığı Genel Sekreteri ve Şam Bölgesi Askerî Komuta temsilcisi olan (Şam-

62 A.g.e., s. 22-4. Ahmad 'Abd al-Karim, *Hisad Sinin Khasibah wa Thimar Murrah*, Beyrut, 1994, s. 420; Bashir al-'Azma, *Jil al-Hazimah. Bayn al-Wahdah wa al-Infisal. Mudhakkirat*, Londra, 1991, s. 224-226; Ghassan Zakariya, *al-Sultan al-Ahmar*, Londra, 1991, s. 181-268, 283-286.

63 Zahr el-Din, *Mudhakkirati*, s. 66, 221.

lı) Yarbay Muti el-Samman, el-Nahlavi ile beş Şamlı meslektaşının sınırdışı edilmesi karşılığında, 28 Mart 1962 olayları sırasındaki tutumlarının ne olduğuna bakılmaksızın Şamlı olmayan altı subayın Suriye'den çıkarılmasını talep etti.⁶⁴

Ancak, bu gelişmeleri takip eden dönemde, Şamlı subayların büyük bölümü, Şam'ın çevresinde ve diğer bölgelerde bulunan ve siyasi açıdan önemli askerî birliklerden kademeli olarak uzaklaştırıldılar. Yerlerine, dönemin Suriye Silahlı Kuvvetleri başkomutanı Dürzi General Zahr el-Din'in dediği gibi, 'Şam'a ve Şam'ın yerli halkına karşı sadece nefret duyguları besleyen subaylar getirildi'.⁶⁵ Bunlar büyük bir olasılıkla, taşra kökenli, Şamlıların daha önce küçük gördüğü subaylardı.

Çoğu Sünni olan üst düzey subayların kendi aralarındaki iktidar mücadelesi çerçevesinde gerçekleşen sayısız 'temizlik operasyonu', ordunun üst kademelerinde Sünnilerin temsil edilme oranını önemli ölçüde azalttı.⁶⁶ Arapça konuşan dinî azınlıklara mensup subaylar, 1950'lerde siyasi alanda pek faaliyet göstermediği için daha az yıpranmışlardı. 1960'larm başında bu subaylar, Sünnilerin taraflardan biri ya da diğeri tarafından ordudan tasfiye edilmesi üzerine, onlardan boşalan önemli kademelere getirildi.⁶⁷

Baas'ın iktidarı tekeline alması (1963)

8 Mart 1963 tarihinde Baasçı, Nasırcı ve Birlikten yana bağımsız subaylardan oluşan koalisyon 'ayrılıkçı rejimi' devirdi. Kısa bir süre sonra da, Suriyeli subaylar arasındaki azınlık mesuplarının sayısı, Sünnilerin aleyhine, yeniden artmaya başladı.

64 Zahr el-Din, *Mudhakkirati*, s. 215-216; Muti' al-Samman, *Watan wa 'Askar*, s. 129. El-Samman, Zahr el-Din'in bu konuda söylediklerini reddetmemekte. Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-66*, s. 32, 33; Van Dusen, *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, s. 375-414.

65 Zahr el-Din, *Mudhakkirati 'an Fatrat al-Infisal*, s. 372.

66 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159.

67 Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society*, s. 337. Muti el-Samman, *Watan wa 'Askar*, s. 63. El-Samman'a göre Baasçıların o sırada orduda sadece bir Şamlı subayı, Albay Sadık Başır vardı.

Bunun başlıca nedeni, Baas yanlısı askerî liderlerin, yeni elde ettikleri iktidar konumunu hızlı bir şekilde sağlamlaştırmak için kendileri ile aynı aileden, aşiretten veya bölgeden olan çok sayıda subay ve astsubayı göreve çağırmalarıydı.⁶⁸

Bu askerlerin büyük bölümü, başta Alevi, Dürzi ve İsmaili olmak üzere, azınlık kökenliydi. Bunda da şaşılacak bir durum yoktu, zira, askerî örgütün eylemlerini idare eden Baas'm Askerî Komitesi'nde yer alanların çoğu azınlık mensubuydu.⁶⁹ Baas Partisi'ne ait bir belgede, bu askere alma yöntemi şu şekilde açıklanıyordu:

68 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 158, 159.

69 Suriye-Mısır Birliği sırasında, 1959 yılında Mısır'a nakledilen Baasçı subaylar tarafından kurulan Askerî Komite'nin üst düzey kadrosu, başlangıçta beş kişiden oluşuyordu. Bunlardan üçü, yani, Muhammed 'Umran, Selah Cedit ve Hafız Esad Alevi, ikisi, yani, Abdülkerim el-Cundi ile Ahmed el-Mir İsmaili idi. Askerî Komite'nin üye sayısı on beşe çıkarıldığı zaman ise dağılım şu şekile aldı: beş Alevi - el-Mukharram'dan (Homs) Muhammed 'Umran, Duwayr Ba'abda'dan (Lazkiye) Selah Cedit, el-Kardahah'tan (Lazkiye) Hafız Esad, İskenderiye bölgesinden 'Uthman Kan'an ve Hammam el-Qarahilah'tan (Lazkiye) Süleyman Haddad; iki İsmaili, Salamiyah'tan (Hama) Abdülkerim el-Cundi ve Masyaf'tan (Hama) Ahmed el-Mir, Cebel el-Dürüz'den iki Dürzi, Dhibin'den Salim Hatum ve Hamad 'Ubayd; altı Sünni, ki bunlardan üçü, Musa el-Zu'bi, Mustafa el-Hajj 'Ali ve Ahmad Suwaydani Hawran'dan, ikisi, Amin el-Hafiz ve Husayn Mulhim Halep'ten ve biri de, Muhammad Rabah el-Tawil, Lazkiye'dendi. Askerî Komite üyelerinin çoğu kırsal kesimden ve yoksul ailelerden geliyordu. Yörenin önde gelen ailelerine mensup olan Selah Cedit ve Abdülkerim el-Cundi'nin durumu istisnaydı. Cedit'in babası Ban-yas bölgesi temsilciydi. Büyükbabası Alevi aşiret konfederasyonu Haddadun'un liderlerinden biriydi. Baasçı Askerî Komite ve üyelerinin kökenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Talas, Mir'at Hayati, *al-'Aqd al-Thani*, 1958-1968, s. 156-157; Muhammad Ibrahim al-'Ali, *al-Ghajariyah (al-Murabi "5")*, Şam, 1995, s. 275-294; *al-Jadid*, 16 Eylül 1966; Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 132; *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, s. 336-40, 409; Muhammad 'Umran, *Tajribati fi al-Thawrah*, s. 18, 19; Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 87; Sami el-Cundi, *al-Ba'th*, s. 85; Van Dam 'The Struggle for Power in Syria and the Ba'th Party (1958-1966)', s. 10; Van Dam, 'De Ba'thpartij in Syrië (1958-1966)', *Internationale Spectator*, XXV-20, 22 Kasım 1971, s. 1892. Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 202, 248. Macintyre Baasçı Askerî Komite'yi 'Alevi Subaylar Komitesi' olarak adlandırarak, üyelerinin sadece Alevilerden oluştuğu ya da sadece Alevi üyelerin gerçek gücü elinde tuttuğu önerisinde bulunuyor. Oysa yazarın ele aldığı 1967 öncesi dönemde böyle bir durum kesinlikle söz konusu değildi.

Devrimi izleyen dönemde karşılaşılan durum ve zorluklar, muhaliflerin tasfiyesiyle boşalan kademelerin doldurulması için çok sayıda yedek subayın, Parti üyesi ve yandaşlarının göreve çağırılmasını gerektirdi. Bu, aynı zamanda Parti'nin konumunu koruyup, sağlamlaştırması için gerekliydi. Durumun aciliyeti, göreve çağırma sürecinde nesnel kriterlerin uygulanmasını o an için imkânsız kılıyordu. Aksine, dostluklar, aile bağları ve, kimi durumlarda, sadece kişisel tanışıklık göreve çağırmada temel alındı. Bu da, Parti'nin mantığına ve hareket noktasına yabancı grupların Parti içine sızmasına neden oldu. Zor dönem sona erdiğinde, bu sorun, bazı yoldaşların kötü niyetli olmakla suçlanmalarına alet edildi.⁷⁰

Alıntının son kısmında, bazı Askerî Komite üyelerinin mezhep bağlarını kullanarak, orduyu kendi cemaatlerinden kişilerle doldurdukları suçlamalarına açıkça gönderme yapıyor.⁷¹ Bir rapora göre, 8 Mart 1963 darbesinden hemen sonra gerçekleştirilen tasfiye işlemiyle orduda meydana gelen boşluklar Alevi subaylar ile doldurulmuştu. Tasfiye edilen yedi yüz kadar subaydan neredeyse yarısının yerine Alevilerin alındığı belirtiliyor.⁷² Mahmud Sadık'a göre, yeni atanan subaylar arasında Alevilerin oranı yüzde doksana varıyordu. 1990'larda Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin üst kademelerindeki subayların önemli bir bölümünün ilk başta oluşturulan bu gruptan olması, 1963'te girilen temizliğin ne denli büyük çapta olduğunu gösteriyor.⁷³

Darbe sırasında, Baas Askerî Komitesi'nin on dört üyesinden beşinin Alevi olduğunu belirtmekte yarar var. Alevi subayların sonraki dönemlerde orduda önemli rol oynaması bu

70 Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qutr al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *Azmat al-Hizb wa Harakat 23 Shubat wa In'iqad al-Mu'tamar al-Qutri al-Akhir* (Şam, 1966) (Bundan sonra *Azmat al-Hizb wa Harakat 23 Shubat* olarak geçecektir), s. 20. Metnin çevirisi için bakınız Ek C.

71 Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-66*, s. 76, n. 1.

72 Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 247, 248.

73 Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, Londra, 1993, s. 5-6.

nedenle sürpriz sayılmamalı. Üstelik, Askerî Komite'nin liderliği üç Alevinin, Muhammed Ümran, Selahı Cedid ve Hafız Esad'ın elindeydi.⁷⁴ Cedid, Ağustos 1963 ile Eylül 1965 tarihleri arasında, Suriye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nı yaptı. Esad, Suriye Hava Kuvvetleri Komutanı'ydı. Üçü arasında en yaşlı olanı, Ümran ise Şam'ın güneyinde konuşlandırılan ve uzun süre Baas askerî teşkilatının bel kemiğini oluşturan 70. Tugay'ın komutanlığı yapıyordu. Askerî Komite'nin bu üç Alevi lideri, bu konumları nedeniyle, 8 Mart 1963 sonrasında Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde meydana gelen 'Baasçı' dönüşümde en etkin rolü oynadılar.

Dinî azınlıkların Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde güçlü bir şekilde temsil edilmesi dikkate alınmazsa, Askerî Komite'nin onbeş üyesinden dokuzunun azınlık mensubu olması tesadüf gibi algılanabilir. Ancak, başta Baas aleyhtarları olmak üzere birçok yazar, Askerî Komite'deki azınlık mensuplarının seçiminde mezhep kriterinin rol oynadığını iddia etmiştir.⁷⁵ General Emin el-Hafız, Askerî Komite üyelerinin cemaat bağlantılarının ilk aşamada hiç rol oynamadığını, hatta gizli bir teşkilat altında toplanmalarını bile sağlamadığını savunmuştur.⁷⁶

Askerî Komite'nin liderleri, etkin örgüt ağı, başarılı planları ve göreve çağırılan asker yandaşları sayesinde iktidardaki konumlarını hızlı bir biçimde sağlamlaştırdılar. Birlikten yana olan Nasırcı ve Bağımsız muhaliflerini bir kaç ay içinde ordu-dan tasfiye etmeyi başardılar. Tasfiye edilenlerin çoğu, tesadüf ya da değil, Sünniydi.⁷⁷

74 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 87, 158. Emin el-Hafız 8 Mart 1963 darbesinin ardından Askerî Komite'ye üye atandı.

75 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 312; Biegel, *Minderheden in het Midden-Oosten*, s. 226-227; Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-66*, s. 25. Ayrıca bakınız: Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 249.

76 Emin el-Hafız ile yapılan röportaj, Bağdat, 12 Eylül 1973.

77 Tasfiye edilen Bağımsız Birlikçi subaylar Lu'ayy el-Atasi ve Ziyad el-Hariri, 8 Mart 1963 darbesinden sonra devletin en üst otoritesi olarak kurulan Devrimci Komuta Ulusal Konseyinin üyeleri olan Nasırcı subaylar Muhammad el-Sufi, Rashid el-Qutayni ve Fawwaz Muharib ile önde gelen iki Nasırcı subay Jasim 'Alwan ve Muhammad el-Jarrah Sünni idi.

Baas Partisi'nin iktidarı tekeline alma süreci, Albay Cesim 'Alvan önderliğindeki, çoğu Sünni ve Nasırcı olan bir grup subayın 18 Temmuz 1963'te gerçekleştirdikleri başarısız darbe girişimiyle doruk noktasına ulaştı. Bu darbeyi kanlı bir operasyonla bastıran subayların büyük bölümü azınlık mensubuydu ve içlerinde Aleviler önde geliyordu.⁷⁸ Gerçekte mezhep boyutu olmamasına rağmen, iktidara gelen azınlık mensuplarını çekemeyen Baas'ın Sünni muhalifleri, bu olayı kullanarak Sünni subayların ordudan tasfiyesinin mezhepsel gerekçeleri olduğu iddiasını yaymaya ve Baas rejimini, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünnilerin gözünde bu yolla karalamaya çalıştılar.

Nasırcı darbe girişimine üst düzey bir Alevi subayın katılmış olması, işin içinde komplo aramaya meraklı bu muhaliflerin gözünde kendi görüşlerini geçersiz kılmıyordu. Söz konusu Alevi subay Muhammed Nabhan'ın bu işe karışmasının altında yatan 'asıl sebebin', Nasırcı subayları darbeye teşvik ederek, dolaylı yoldan Baas'a hizmet etmek olduğu görüşündeydiler. Bu sayede Baasçı subaylar orduda kalan (ve çoğu Sünni olan) Nasırcı subayları tasfiye etme fırsatını yakalamış olacaktı.⁷⁹ Bu noktadan itibaren benzeri iddiaların Sünni nüfusun büyük bölümünde azınlık mensubu Baasçılara karşı uyandırdığı güvensizliğin, silinmesi güçleşti.

Nasırcıların 18 Temmuz 1963 tarihli başarısız darbe girişiminden sonra, Suriye Baas yönetiminin sözde mezhepçi karakterini vurgulayan muhalif yayımlar çıkmaya başladı. Muta Safadi'nin *Hizb el-Ba'ath: Ma'sat el-Mavlid Ma'sat el-Nihayah*

78 Nasırcı darbe girişiminin bastırılmasında rol oynayan Alevi subaylar arasında Süleyman Haddad, Süleyman el-Ali ve Ali Mustafa da bulunuyordu. *al-Ba'ath*, 19 Temmuz 1963.

79 Tanınmış Alevi Şeyhi Abdülrahman el-Khayyir'e atfedilen yalanlanmış açıklama, *al-Hayat*'ta yayımlandı, 19 Mayıs 1968; Sa'd Jum'ah, *Mujtama' al-Karahiyah* (Beyrut), s. 62-75; Fu'ad al-Atrash, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarikh wa Haqa'iq*, s. 344-51. Şeyh Abdülrahman el-Khayyir'in Sa'd Jum'ah'a tepkisi için bakınız, *Risalah tabhath fi Masa'il Muhimmah hawl al-Madhab al-Ja'fari: "al-'Alawi"* (Min Turath al-Shaykh 'Abd al-Rahman al-Khayyir) (Şam, 1994), s. 97-110. Bölüm 4.

(Baas Partisi: Başlangıcı ve Bitişinin Trajedisi) adlı kitabı bu yayımlara tipik bir örnek oluşturmakta.⁸⁰

80 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th: Ma'sat al-Mawlid Ma'sat al-Nihayah*, Beyrut, 1964, s. 69. Safadi, Baas'ın Sünnilerin egemen olduğu geleneksel düzeni yıkmayı amaçlayan mezhepçi bir hareket olduğunu ileri sürmekte. Yazara göre, başta Aleviler, daha sonra Dürziler, İsmaililer ve Hristiyanlar olmak üzere, dinî azınlıklar 'şehirli Sünni Müslümanların egemen olduğu geleneksel düzeni yıkmak istiyorlardı'. Safadi'nin, Suriye'deki siyasi gelişmeler hakkında daha sonraki görüşleri için bakınız: 'Nahwa Suriyah Hadithah', *Milaff al-Nahar*, No. 61 (al-'Alam al-'Arabi al-Yawm, 7), 6 Mart 1971. Safadi'nin Suriye Baas Partisi hakkında eleştirilerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 62-81. Ayrıca bakınız: al-Muharrir, 15 Temmuz 1963; Qadri Qal'aji, *Watha'iq al-Naksah taht Adwa' al-Tajribah al-Murrah* (Beyrut, 1969); Muhammad Sa'id al-Najdi, *Hasilat al-Inqilabat al-Thawriyah fi ba'd al-Aqtar al-'Arabiyah* (Beyrut, 1966); Khalil Mustafa, *Suqut al-Jawlan!? ('Golan'ın Düşüşü?)* (Amman, 1969); Khalil Mustafa, *Min Milaffat al-Jawlan?... ('Golan Dosyalarından...')* (Amman, 1970). Suriyeli bir subay olan Halil Mustafa (Takma adı Halil Barayiz idi) 1971'de Lübnan'dan kaçırıldı. Suriye'de yargılanan ve 15 yıl hapse mahkûm edilen Halil Mustafa cezasım çektikten sonra 1985 yılında serbest bırakıldı.

Suriye Silahlı Kuvvetleri'ndeki Sünniler ile diğer dinî azınlıklar arasında mezhep kutuplaşması

Baas askerî seçkinleri arasında mezhep ve aşiret dayalı hizipçilik

Nasırcıların 18 Temmuz 1963 tarihli başarısız darbe girişiminin ardından, Baas Partisi Askerî Komitesi'nde yer alan liderler arasında iktidar mücadelesi başgösterdi. Bu liderler, konumlarını güçlendirmek için, kendileriyle aynı mezhep, aşiret ve bölge bağlarını paylaşan askerleri çevrelerine topladılar. Bunun sonucunda, Silahlı Kuvvetler ile Parti'nin askerî örgütünde komuta yapısı ve disiplin büyük zarar gördü. Baas Askerî Teşkilat Bürosu'nun Genel Sekreteri, 19 Ocak 1965 tarihli raporunda, durumu şöyle anlatıyordu:

8 Mart Devrimi'nden sonra Parti liderleri, ordu içinde Parti'nin asker yandaşları ile Devrim'e destek vermiş ve katılmış olanları bir araya getirecek bir Parti örgütü kurmayı gerekli gördüler. Ancak örgütlenme sırasında izlenen yöntemde hatalar yapıldığına işaret etmek gerekiyor. Üyelik, onlarca, hatta yüzlerce kişiye hediye olarak sunuldu. Örgütlenmede, Parti'ye inançtan çok, bölge (*fırkah*) komutanlarından en üst düzeydekilere ka-

dar değişik kademelerdeki Parti liderlerinin korunması ve, özellikle de 18 Temmuz 1963'ten sonra, yandaşların ve koruma altındaki kişilerin biraraya getirilmesi temel alındı. Bu kadarla da kalmadı. Yandaşlar lider konumuna yükselerek istedikleri gibi örgütlendiler, hatta Parti'nin her mücadelesine katılmış, ona hayatını adanmış olanları hatalı bulup düzeltmeye başladılar. Örgütün herhangi bir bölümü incelendiğinde, bu bölümün, aynı zamanda komutanı da olan başkanı tarafından, kendi *kişisel, siyasi, bölgesel ya da mezhepsel eğilimine göre* kurulduğunu görmek mümkün. Bu başkan [aynı zamanda] bölümünün (*fırkah*) Parti eğitmenliğini de yapmaktadır. Asıl sorulması gereken soru, bu görev için gereken Parti eğitimi ve bilgiyi nasıl elde ettiğidir. Bu sorunun yanıtı şudur: İlk anda, en üst düzeydekiler de dahil olmak üzere bütün Parti liderleri Devrim'in doğurduğu zor koşullar ile başa çıkmaya çalışırken, örgütü denetlemek ve yönetmekten uzak kaldılar. Daha sonra da kendilerini, otorite meselelerinin yanısıra, şiddetli bir iktidar mücadelesinin içinde buldular. Bu durum, Parti içinde disiplin ve eğitimin zayıflayarak, düşünce, ruh ve eğilimde birliğin yok olmasına yol açtı. Bunun sonucunda da örgüt içinde, yoldaşların tahammül edemeyeceği büyük bir kopukluk meydana geldi. *Parti'ye sadakatın yerini, bir kişiye veya bir bloka sadakat aldı.*¹

Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde Sünnilere karşı ayrımcılık

Baas Partisi Ulusal Komutası'nın 1965 ve 1966 yıllarında Genel Sekreterliğini yapan Dr. Münif el-Rezzaz'a göre,

1 Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-İshiraki, al-Qutr al-Suri, al-Maktab al-'Askari, *Mash-ru' Taqrir 'an Waqi' al-Hizb fi al-Tanzim al-'Askari*, 19 Ekim 1965. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 122-124.

kasıtlı olarak mezhebe dayanan blokların oluşturulduğu ortaya çıktı. Bu durumdan başta sadece fısıltıyla söz ediliyordu. Ordunun iktidar mücadelesinde mezhep bağlarını Sünnilerin aleyhine kullandığı yönündeki suçlamaların doğru olduğunun görülmeye başlamasıyla sesler de yükseldi.²

8 Mart 1963 darbesinin ilk aşamalarında göreve çağırılan subay ve astsubayların, daha sonra mezhepleri nedeniyle tasfiye edildikleri izlenimi vardı. Ordudaki bu tasfiyelerden özellikle Sunniler etkilenmişti.³ Muta Safadi bu tasfiyeleri, biraz da abartılı bir anlatımla, şöyle aktarıyor:

Tasfiyeler sırasında büyük kentli, özellikle de Sünni subaylar hedef alındı. Ordunun, hava kuvvetleri, deniz kuvvetleri ve motorize birlikleri gibi bölümlerinin en önemli subayları tasfiye edildi. Astsubaylar ve erler de aynı plana maruz kaldı. Komutanlarından, astsubay ve erlerine kadar bütün bir tugayın belirli dinî cemaatlere dayalı hale getirilmesi sıradan bir hal aldı. 70. ve 5. Tugaylar bu duruma örnek gösterilebilir.⁴

Dahası, Askerî Akademi ya da başka bir askerî eğitim kuruluşuna başvuran Sünnilere karşı da ayrımcılık yapıldığı izlenimi vardı.⁵ Baas Partisi'nin askerî örgütüne yeni üyelerin kabulü ya da Baas Ulusal Muhafız Birliği, istihbarat servisi, Parti'nin 'Siyasi Şubesi' (*el-Şu'bah al Siyasiyah*) ve Baas hakimiyetindeki diğer bütün iktidar kurumlarına eleman alımı için de aynı durum geçerliydi. Çoğu kez Alevi, Dürzi, İsmaili ve (Rum Ortodoks) Hristiyanlar tercih ediliyordu.⁶ Muta Safadi'nin tartışma yaratan çalışmasında şöyle yazıyor: 'Askerî

2 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159.

3 A.g.e.

4 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 339-340

5 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159; *al-Nahar*, 9 Temmuz 1963; *al-Safa'*, 11 Temmuz 1963; *al-Muharrir*, 15 Temmuz 1963.

6 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159; Fu'ad al-Atrash, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarih wa Haqaiq*, s. 373; ve Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 338-339.

Akademiler ile çeşitli askerî okulların kapıları, kentlerden gelen Sünni gençlere kapalıydı. Kursları eksiksiz olarak tamamlayanlar bile mezun olamadan toplu halde ordudan atıldılar.⁷

Silahlı Kuvvetler'de subay nakilleri sırasında, Sünnilere karşı benzer şekilde ayrımcılık yapıldığı göze çarpıyordu. Komutanları ile mezhep bağları olduğu için kendilerine karşı 'güven duyulan' azınlık mensubu subaylar genellikle, siyasi ve stratejik açıdan önem taşıyan Şam yakınlarındaki askerî birliklere tayin ediliyordu. Sünni olmaları nedeniyle kendilerine 'güvenilmeyenler' ise çoğu zaman Suriye-İsrail cephesine veya başkentten uzak, Halep veya Lazkiye gibi yerlerdeki birliklere gönderiliyordu.⁸ Mezhep ayrımcılığına dayanan bu nakil politikası sonucunda, Şam'ın çevresindeki askerî birlikler azınlık mensuplarının haki-miyetine geçerken, başkentten uzak askerî birliklerde de Sünniler güçlü bir şekilde temsil edilmeye başladı. İzlenen bu nakil politikası etkisini 23 Şubat 1966 askerî darbesinde gösterdi.

Mezhep bağları sadece üst düzeyde değil, daha alt kademe-deki askerî atamalarda da önemli rol oynuyordu. Komutanları farklı kökenlerden gelse bile, kimi ordu birliklerinin neredeyse tümü belirli bir azınlığın mensuplarından oluşuyordu. Şam'ın güneyindeki el-Kısvah'da konuşlanmış olan 70. Zırhlı Tugay'ında olduğu gibi, bazı tank taburlarında ekipte çoğunluğu Aleviler oluştururken, komutanları Sünni oluyordu.⁹ Muta Safadi bu durumu şu şekilde tarif etmiştir: 'Öğretmenler subay, köylüler er ve aystubay oldu. Sonuçta, özellikle de 70. Zırhlı Tugay'da, komuta kademesi de dahil neredeyse tümüyle Alevilerden oluşur bir hale geldi.'¹⁰

7 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 339-40,

8 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159.

9 Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-İstiraki, al-Qutr al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *al-Taqrir al-Watha'iqi li-Azmat al-Hizb wa al-Muqaddam lil-Mu'tamar al-Qutri al-Istithna'i al-Mun'aqid bayn 10/3-27/3/1966* (Şam, 1966) (Buradan itibaren *al-Taqrir al-Watha'iqi* olarak geçecektir), s. 65, 85-8. Ayrıca bakınız J.C. Hurewitz, *Middle East Politics: The Military Dimension*, s. 153; ve Martin Seymour, 'The Dynamics of Power in Syria since the Break with Egypt', *Middle Eastern Studies*, Cilt 6, No. 1, Ocak 1970, s. 40.

10 Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 349.

Başka birliklerdeki Alevi subayların dindaşlarına, emirleri yerine getirmemeleri talimatını vermesiyle Sünni subayların Alevi askerler üzerindeki otoritesi sığra indirilebiliyordu. Bu şekilde bazı subaylar, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin çok geniş bir kesimi üzerinde -resmî komuta yapısının kendilerine tanıdığı yetkinin çok ötesine geçerek- aktif denetim sağlayabiliyordu.

Aslında yasaklanmış olan bu tür temasların (*ittisalat cenibiyah*) varlığı, Alevi General Muhammed Ümran'ın 1966 yılı başlarında yapılan bir Parti toplantısında sarfettiğı şu sözlerden anlaşılıyor:

(Hamah, Sünni bir subay olan) Mahmud Hamra, (70. Zırhlı Tugaya bağılı) taburuna komuta edememektedir. Bunun nedeni, taburdaki astsubayların yüzde 70'inin (aymı Tugaydaki, Ümran'ın destekçisi olan Alevi tabur komutam) Ali Mustafa'nın emrinde olmasıdır. Aynı durum, (Sünni) Muhammed el-Hacı Rahmun ile (Alevi) Kasir Mahmud için de geçerlidir.¹¹

Ordu içi komuta yapısı ile disiplinin, mezhep bağları yüzünden nasıl zarar gördüğüne bir diğör örnek de, Sünni olmayan bir subayın, Baas Partisi askerî teşkilatına üyeliğinin Ekim 1965'te askıya alınmasıydı. Bu subayın üyeliğinin askıya alınmasının bir nedeni, kendisine bağılı birliktekileri mezheplerine göre gruplayarak, onları karşı karşıya getirmesiydi. Diğör neden ise, kendi dinî cemaatine mensup olan yaverine, telefonla gerekli talimatı alır almaz, o birlikteki Sünni astsubayları gözüaltına alması emrini vermesiydi.¹² Devlet Başkanı Emin el-Hafız, o sırada Şam Radyosu'ndan yayımlanan bir konuşmasında, 'dostlukların ve diğör bağların Silahlı Kuvvetler'de disiplini zedelediğini' belirtmiş, orduda mutlak ve katı bir itaatın tesis edilmesinin gereğini vurgulamıştı.¹³

Mezhep bağlarını kullanmak suretiyle komutanların otorite-

11 *Al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 65.

12 Askerî Büro tarafından askerî parti şubelerine ve bağımsız alt-şubelere yollanan genelge, 2 Ekim 1965 (teksir).

13 Şam Radyosu, 8 Ekim 1965.

sini sarsmaya çalışmak, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin tarihinde yeni karşılaşılan bir olgu değildi. Benzer taktiklere, örneğin 'Ayrılıkçı Dönem'de de başvurulmuştu. Şamlı Yarbay el-Nahla-vi, Suriye ordusu üzerindeki kontrolünü yeniden kurmak için gerçekleştirdiği, başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi sırasında, ordudan uzaklaştırılmamış olan bazı Şamh taraftarlarından yardım almıştı. Başarısızlığının bir nedeni, bazı subayların kendi askerleri üzerindeki denetimi kaybetmeleriydi. Bu askerler ya Şamlı subayların emirlerini yerine getirmeyi reddetmiş ya da Alevi ve Sünni Şeyhlerin telkinleri doğrultusunda birliklerini terketmişlerdi.¹⁴

Kimi durumlarda Sünni subaylar kasten yüksek mevkilere atanarak, Sünni ordu mensuplarının tatmin edilmesi ve ordudaki dinî azınlıklara karşı duydukları güvensizliğin giderilmesi amaçlamıyordu. Bu tür atamalar, ordudaki kilit mevkilerin bazı dinî azınlık mensupları tarafından işgal edildiği izlenimini silmeye yardımcı oluyordu. Oysa, orduda yüksek mevkide bulunmak, bağımsız güce sahip olmak anlamına gelmiyordu.¹⁵

Alenen mezhepçilik yapmanın taktik olarak başarısızlığa uğraması: Ümran'ın tasfiyesi

Yukarıda tarif edilen mezhepçi uygulamalar çeşitli subay hi-ziplerinin liderleri arasındaki ittifakların Suriye Silahlı Kuvvet-leri'ndeki iktidar ilişkilerini şekillendirmesine yol açtı. Bu li-derler taraftarlarını genelde aynı mezhep, bölge ve aşiret bağ-larını paylaşan kişiler arasından topluyorlardı. Ancak subayla-rın hepsi henüz mezhep temelinde bölünmemişti. Alevi Ge-nelkurmay Başkanı Tümgeneral Selah el-Cedid, 1965 yılında, güçlü kişisel bağlarının olduğu Alevi subaylar tarafından des-teklenmişti. Fakat bu, Cedid'in Alevi subayların tamamı tara-fından desteklendiği veya sadece Alevi yandaşları olduğu anla-mına gelmiyordu. Örneğin, Havranlı bir Sünni olan Askerî Is-

¹⁴ Sami el-Cundi, *al-Ba'th*, s. 109-110.

¹⁵ Mustafa Talas ve Naci Cemil gibi üst düzey subayların konumu için bakınız Bölüm 5.

tiħbarat Şefi Yarbay Ahmed Süveydeni, Cedid'in Alevi olmayan çok sayıdaki yandaşından biriydi. Süveydeni de (çoğu Sünni) olan Havranlı subayların desteğine güveniyordu. Fakat bunlar bir blok oluşturmuyordu. Hepsi Baas Askerî Komitesi'ne mensuptu. Ancak kendi aralarında, Ahmed Süveydeni, Mustafa el-Hacı Ali ve Musa el-Zubi gibi subayların liderliğinde çeşitli hiziplere bölünmüşlerdi. Baasçı birçok subay ise, mezhebe veya bölgeye dayalı herhangi bir bloklaşmada yer almadı. Dahil oldukları mezhep veya geldikleri bölge onların durumunu etkilemedi ve bu subaylar, teşkilat içinde zaten yasaklanmış olan, mezhep, bölge ve/veya aşirete dayalı ilişkilerini (*ittisalat cenibiyah*) kendi konumlarını güçlendirmek için kullanmadılar. İleri gelen subaylar arasındaki ittifaklar, çoğu kez ortak din, aşiret, bölge ve ideoloji gibi etkenlere dayanmıyor, diğer subaylarla ilişkilerinde ağırlıklı rolü kişisel çıkarlar oynuyordu. Konumları ya da kişisel çıkarları tehdit edilen subaylar rahatlıkla ittifakı sona erdirebiliyordu.

Subaylar arasındaki çabucak değişiveren ittifaklar çeşitli çalışmalarda ayrıntılı bir biçimde irdelenmiştir.¹⁶ Mustafa Talas'ın, 1965 yılında bir gece kulübünde çıkan kavganın ardından, desteğini Devlet Başkanı Emin el-Hafız'dan çekip Selah Cedid'den yana çıkması, aşırı bir örnek olarak gösterilebilir. Emin el-Hafız disiplin sürecini işlettiyse de Cedid, Talas'a yardım ederek onu kendi tarafına çekmeyi başardı.¹⁷ Emin el-Hafız'ın Sünni yandaşları, Talas'ın saf değiştirmesini daha sonra mezhep gerekçelerine bağladılar ve annesinin Alevi olduğu söylentisini yaydılar.¹⁸ Bu söylentiler kuşkusuz, Emin el-Hafız'ın Sünni yandaşlarıyla arasındaki mezhebe dayalı dayanışmayı güçlendirmek için ortaya atılmıştı. Mustafa Talas'ın Hafız

16 Bakınız: Rabinovich, *Syria under the Baħh 1963-1966*, s. 165-71, 180-189; ve Van Dam, 'The Struggle for Power in Syria and the Baħh Party (1958-1966)', s. 14-16.

17 Bu olay hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Van Dam, 'De Baħhpartij in Syrië (1958-1966)', s. 1919-1920. Mustafa Talas'ın bakış açısından kapsamlı bir değerlendirme için bakınız: Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, 1958-1968*, s. 626-634. Talas'ın amlarında, bir dönem Amin el-Hafız'ın en ateşli yandaşlarından biri olarak nitelendiğini yansıtmamakta.

18 *Al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 91. Çevirisi için bakınız: Ek B.

Esad'la olan ve ikisinin Askerî Akademi'ye girdikleri 1953 yılına dayanan kişisel ilişkisi de, kendisinin Selah Cedid -ve dolaşısıyla Hafız Esad- yanında yer almasının bir nedeni olabilir.¹⁹ Kolaylıkla saf değiştiren subaylar yine de çok katı ideolojik görüşlere sahip olabiliyordu.²⁰

Münif el-Rezzaz, 1965 yılının ikinci yarısında bu durumu açıklarken şunları yazmıştı:

Bu iktidar mücadelesi çerçevesinde meydana gelen koalisyonlar, ilkelerle hiç bağdaşmayan, garip şekiller almaya başladı... Gerçek mücadeleye kılıf olan sözde ilkeler, muhaliflere saldırmak için kullanılan bir silah ve rakibinden korunmak için ardına sığınılacak bir zırhtan ibaretti. (Bu ilkeler) her aşamada dönüşüme uğramaya açıktı.²¹

Subay hizipleri, aynı dinî cemaatin mensuplarından oluşmalarına rağmen, muhalif siyasi kamplara mensup olabiliyordu. Alevi Tümgeneral Muhammed Ümran'ın Suriye'den smırdışı edilmesi sırasında bu açıkça görüldü.²² Ümran, Askerî Komi-

19 Bakınız Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Awwal (1948-1958)* (Şam, 2. baskı, 1991), s. 282, 299; Lucien Bitterlin, *Hafez El-Assad: Le Parcours d'un Combattant* (Paris, 1986), s. 34.

20 Bakınız: Mustafa Talas, *Harb al-'Isabat* (Beyrut, 1969); Mustafa Talas, *al-Kifâh al-Musallah wa al-Tahaddi al-Sahyuni* (Beyrut); Muhammad 'Umran, *Tajribati fi al-Thawrah; Majallat al-Fikr al-'Askari* (Şam).

Bazı Sünniler, özellikle Baas'ın 1963'te iktidarı ele geçirmesinden sonra, Suriye'deki dinî azınlıkların hakim olduğu iktidar kurumlarında önemli görevlerde bulunan Sünnilerden 'şüphe etmeye' başladı. Oysa durum hiç de sanıldığı gibi değildi. Halil Mustafa, *Suqut al-Jawlan!?*, s. 210. Bu kitapta (Banyaslı bir Sünni olan) Abdülhalim Haddam'm Alevi olduğu öne sürülmekte. Halil Mustafa'ya göre, Haziran 1967'deki savaşın başlamasından hemen önce el-Kunaytarah valisi olan Haddam, Suriye-İsrail sınır bölgesinde yaşayanlardan sadece Alevi ailelerin bölgeyi boşaltıp daha güvenli yerlere gitmesine izin vermiş, diğer dinî azınlıkları kalmaya zorlamıştı. Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, Yaz 1981, s. 332. Batatu'nun belirttiğine göre Abdülhalim Haddam '1954'te, el-Havvas'tan bir kadınla evlendi. Kadın, Osmanlı döneminde [Alevi] el-Matavirah'ın lideri olan bir ailedendi... Anlaşılan, daha sonra Haddam el-Tayyarah'lı Sünni ailelerden bir kadını ikinci eşi olarak almıştı'.

21 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 138.

22 A.g.e., s. 115-17, 137-8, 159; Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 349-50.

te'nin diğer üyeleri tarafından, ordu içinde (Alevi) blok oluşturmakla ve o sırada var olan mezhepler arası güvensizliği pekiştirmekle suçlanmıştı. Sadece Devlet Başkanı Emin el-Hafız ve Musa el-Zu'bi gibi üst düzey subaylar değil, aynı zamanda Selah Cedid ve Hafız Esad gibi önde gelen Alevi subaylar da, Ümran'ı mezhepçiliği körüklemekle suçladılar.²³

'Ümran gibi, Cedid ve Esad da, konumlarını korumak ve güçlendirmek için büyük ölçüde Alevi askerlerin desteğine güveniyorlar, bu amaç doğrultusunda mezhep, bölge ve aşiret bağlarını kullanıyorlardı. Ancak Ümran'ın aksine, bu durumu açıkça telaffuz etmeyecek kadar akıllı davrandılar.

Ümran, 'Fatimiyah, üstüne düşen rolü oynamalı' diye konuşmuştu. (*Inn el-Fatimiyah yajib an ta'hudh Davraha*).²⁴ Bunu söylemesindeki amaç, heterodoks Müslüman subayları (yani *Fatimiyah* diye adlandırılan Alevi, Dürzi ve İsmailileri) en büyük rakibi olan, Suriye'nin Sünni Devlet Başkam ve Başkomutanı Emin el-Hafız'a karşı mezhep temelinde kullanmaktı.

Baasçı subayların çoğu, aleni mezhepçilik mesajları taşıyan bu tür açıklamalara gözyumamazdı. Laik, Arap milliyetçiliğini savunan ideolojileri doğrultusunda, Baasçıların görevi mezhep, bölge ve aşiret bağlarını bastırmak olmalıydı. Baasçı subaylar arasındaki iktidar mücadelesinin daha sonraki aşamalarında defalarca kanıtlanan bir gerçek vardı: Mensubu oldukları dinî cemaatin konumunu güçlendirmek konusunu açıkça telaffuz edenler, sonunda, muhaliflerininkini değil, kendi konumlarını zayıflatıyorlardı. Yine aynı yöntemle başvuran ancak bunu açıkça dile getirmeyen muhalifleri ise daha da güçleniyordu.

Ümran ile Sünni Devlet Başkanı Emin el-Hafız yönetimindeki Askerî Komite'nin diğer üyeleri arasında süren iktidar mücadelesinin temel nedenlerinden biri kişisel ihtirastı. Ümran'ın uzaklaştırılmasının asıl nedeni, mezhep bağlarını açıkça kullanması değildi. Yine de bu tutumu, onun aleyhinde mem-

23 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 5 Eylül 1971; *Al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 63, 64. Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 341.

24 *Al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 64.

nuniyetle kullandı.²⁵

Ümran ile diğerleri arasındaki iktidar mücadelesinin mezhep boyutu, Lübnan basınından uzun süre gizlenemedi. Lübnan'da yayımlanan Baas aleyhtarı günlük *El-Hayat* gazetesi ile gelen Alevi asıllı Baas liderleri arasındaki çekişmelerin altında aşiret farklılıklarının bulunduğunu yazacak kadar ileri gitti. Ümran'ın *Hayyatun* Alevi Konfederasyonundan, Selah Cedit'in ise *Haddadan* Konfederasyonu'ndan olduğuna işaret ediliyordu. *El-Hayat* ayrıca, Alevi subayların konumunun Ümran'ın uzaklaştırılması nedeniyle zayıfladığı sonucuna varıyor ve bu subayların Selah Cedit'in safına geçmediğini belirtiyordu.²⁶ İster doğru ister yanlış olsun bu tür suçlamalar Suriyeli Baasçıların dikkatinden kaçmadı. Baasçıların denetimindeki günlük gazete *el-Thavrah*'ta, *el-Hayat*' taki makale şiddetle eleştiriliyordu:

El-Hayat gibi İngiltere tarafından finanse edilen gazeteler her zaman mezhep farklılıklarını körüklediler... Lider, subay veya yetkili konumdaki herhangi bir Suriyeli'yi, din veya aşiret temelinde cephe almaya iterek, aşiret ve diğer etkenlerin sonunda Suriye'deki rejimin yıkılmasına neden olacağı izlenimini yaratmaya çalıştılar.²⁷

Ancak Baas Partisi liderleri, Lübnan'daki kitle iletişim araçları tarafından yayılan söylentilerin, bazı Parti mensupları üzerinde, Alevi General Ümran'ın ülkeden kovulmasıyla (Devlet Başkanı Emin el-Hafız liderliğindeki) Sünnilerin Alevilere karşı bir zafer kazandığı izlenimi yarattığını daha sonra itiraf edeceklerdi.²⁸ Gerçekte ise Selah Cedit ve Hafız Esad gibi önde gelen Alevi subaylar Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde kaldılar ve

25 A.g.e., s. 63-6. Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 556-559. Talas'a göre Muhammed Umran iktidarı tekeline almak amacıyla bir askerî darbe düzenlemekle suçlanmıştı.

26 *Al-Hayat*, 10 Şubat 1965. Ayrıca bakınız: 'Tariq Suriyah ba'd Dhihab 'Umran wa Madrasatih', *al-Hayat*, 26 Ekim 1964; 'Al-Saratan al-Ta'ifi yujammid al-Dawlah wa al-Sha'b', *al-Hayat*, 5 Şubat 1966; *al-Nahar*, 15 Aralık 1964.

27 *Al-Thawrah*, 23 Şubat 1965.

28 *Al-Munadil*, No. 3, Nisan 1966, s. 13. Bakınız: Ek A.

güçlü askerî hiziplerin desteğini arkalarına aldılar. Bu hizipler, Ümran ile onun asker yandaşlarının yokluğunda bile, Devlet Başkam Emin el-Hafız'a karşı ciddi bir tehdit oluşturacak boyuttaydı. Nitekim bu durum 1965 yılında açığa çıktı.

Ümran, Selah Cedit ve Hafız Esad'm farklı yörelerden geldiklerini belirtmekte yarar var. Michael Van Dusen, Ümran-Cedit çekişmesini anlatırken, bölgesel bağların önemini vurguluyor:

Muhammed Ümran, Hama yöresinden gelen, eğitilmiş bir Aleviydi. Havrani hareketine yakındı, fakat hiçbir zaman el-Havrani'nin adamı olmadı ve hiçbir zaman dinî gerekçelerle hareket etmedi. Bu ikinci husus da Hama bölgesindeki Alevilerin büyük ölçüde asimile olduklarının kanıtıydı. (Hama bölgesindeki Aleviler ve İsmaililer, sahil yöresindekilere göre daha fazla asimile olmuşlardı.) (Bağımsızlıktan sonra göreve gelen) Dördüncü nesilden önemli Hama hiziplerinin, kuşaklararası çatışmalar nedeniyle tasfiye edildiği bir dönemde, o, birçok subayın gözünde Hama'yı temsil ediyordu. Öte yandan Selah Cedit orduda önemi giderek artan el-Ladhakiya (yani Lazkiye) hizbinin başını çekiyordu.²⁹

Silahlı Kuvvetler'de mezhep kutuplaşması

Emin el-Hafız ve Selah Cedit, Askerî Komite'deki en büyük rakipleri Muhammed Ümran'ı başarılı bir şekilde tasfiye ettikten sonra, birbirleriyle karşı karşıya geldiler.

Cedit ile Şam yakınlarında konuşlanan paraşüt birliğini komuta eden Binbaşı Selim Hatum arasında 1965 yılında meydana gelen bir olay, aralarında süren gizli rekabeti aleni iktidar mücadelesine dönüştürdü.

Baasçıların 1963'te iktidarı ele geçirmesinden sonra Askerî Komite'nin kıdemli liderleri ile askerî örgütün genç üyeleri ara-

29 Van Dusen, *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, s. 366-8.

sındaki gerilim artmıştı. Bu ikinci grubun bazı üyeleri -ki en önde gelenleri Dürzi binbaşı Selim Hatum'du- 8 Mart 1963 darbesinde aktif rol oynamış, daha sonra askerî komutada hassas görevlere atanmıştı. 'Ancak, Askerî Komite liderlerinin aksine, üst düzey askerî görevlere veya Parti ile devlet içinde önemli konumlara getirilmemişlerdi. Sadece Askerî Komite liderlerine değil, aynı zamanda konumu ve statüsü yükselen sivil militanlara da hasetle bakıyorlardı. Bu subaylar ise sadece kimsenin tadını çıkarıp takdir edemeyeceği anonim güce ortaklıklar'.³⁰

Parti içi bir belge ordu mensupları arasındaki bu gerilimi şöyle aktarıyor:

Devrim sonrasındaki öncü rolü ve Parti, Ordu, hükümet içerisinde üstlendiği görevler sayesinde Askerî Komite mensupları özel bir konuma yükseldi. Bu durum sözkonusu yoldaşlar ile, 8 Mart sabahı silah taşımış olan daha alt rütbelerdeki yoldaşlar ve Devrim öncesinde çeşitli nedenlerle silah taşıyamamış olan çeşitli rütbelerden yoldaşlar arasında belirli bir hassasiyetin doğmasına neden oldu... Yoldaşlar arasındaki hassasiyet gün geçtikçe arttı ve Askerî Komite'nin hükümet işleriyle fazla ilgilenip örgüt işlerini ihmal etmesi, Parti ve Devrim liderleri arasındaki bitmek bilmeyen çekişmelere karışması ve saflara karşı kayıtsızlığı bu hassasiyetin daha da derinleşmesine yol açtı.³¹

Bu gerilimli durum, 1965 yılında Selim Hatum ve Selah Cedit arasında çıkan şiddetli bir tartışmayla açığa vuruldu. Hatum, Cedit'in evine zorla girmiş, onu tabancayla tehdit ederek, Suriye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'ndan derhal istifa etmesini istemişti.

Hatum, 8 Mart 1963 darbesinde oynadığı önemli role rağmen Askerî Komite'nin üst düzey subaylarının aksine, ne üst düzey bir askerî göreve ne de Parti içinde önemli bir konuma

30 Rabinovich, *Syria under the Ba'th* 1963-66, s. 151.

31 *Azmat al-Hizb wa Harakat* 23 Shubat, s. 21. Bakınız: Ek C.

getirilmemesinden ve bu konumun sağlayacağı olanaklardan yararlanamamasından Cedit'i sorumlu tutuyordu. Hatum'un tehdidi üzerine Cedit, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı olan Devlet Başkam Tümgeneral Emin el-Hafız'a istifasını sundu. Ancak Genelkurmay Başkanı'nın bu şekilde istifa etmeye zorlanması kabul edilemeyeceğinden istifa talebi geri çevrildi. Emin el-Hafız'ın bu olay nedeniyle Hatum'a disiplin cezası vermesi gerekirken, o bunu yapmadı. Münif el-Rezzaz bu ihmalkâr davranışı daha sonra şöyle gerekçelendirecekti:

Emin el-Hafız, Selim Hatum'u destekliyordu. Selah Cedit'in kendine olan sadakatından kuşkulanmaya başlamıştı. Bu nedenle, gelişen yeni duruma için için gülüyordu. Emin el-Hafız, Selah Cedit'e karşı bir ittifak oluşturmak amacıyla Hatum'u cezalandırma yönünde adım atmadı. Selah Cedit başından beri asıl desteği Alevilerden alması gerektiğini düşünüyordu. Bu [Aleviler] ise, Selim Hatum gibi kişilerin ordu içindeki Alevi, Dürzi, Sünni hizipleri kullanarak, Selah Cedit'den kurtulmak istediği kanısındaydılar.³²

Rejimin en önemli rakip askerleri arasındaki çatışma, 1965 yılının ikinci yarısından itibaren Parti ve ordu toplantılarında kendini açıkça belli etmeye başladı. El-Hafız sürekli mezhepçilik konusunu gündeme getirerek, Cedit'i, ordu içinde kendi mezhep (Alevi) blokunu oluşturmakla suçladı. Ancak bu tür suçlamalar el-Hafız'a destek kazandırmak yerine, tam tersi etki yarattı ve Alevi subayların ondan daha da uzaklaşmasına neden oldu. Bu subaylar, kendilerini koruma güdüsüyle, artan sayılarda Cedit'in kampına geçmeye başladılar. Öte yandan subay hiziplerinin oluşmasına karşı çıkan bir çok Sünni, benzer nedenlerle dindaşlarının hakimiyetinde olan bir askerî blokta kendini daha güvende hissedeceği için el-Hafız'ın etrafında toplanmaya başladı.³³

32 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 22 Kasım 1974. Ayrıca bakınız: Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 160.

33 A.g.e. Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 563-567, 626. Talas'm aktardığına

Emin el-Hafız'ın ordudaki yandaşları, özellikle Alevi ve Dürzi subaylara karşı güçlü bir Sünni blok oluşturmaya çalıştılar. Daha sonraki sorgulamalardan da anlaşıldığı üzere, bu Sünni subaylardan bazıları, astsubaylara ve daha düşük rütbedekilere, Alevi ve Dürzi askerlerin Devlet Başkanı Emin el-Hafız'ı devirerek Sünni halk üzerinde hakimiyet kurmak için darbe hazırlığı içinde olduklarını iddia etmiş, bu yolla mezhep çatışmasını körüklemeye çalışmıştı. Bu ajan provokatörler sürekli olarak güç mücadelesinin temelinde dinî sorunların yattığı izlenimini uyandırmaya çalıştılar. Oysa tam aksi geçerliydi. Siyasi güç elde etmek için dinî duygular ateşleniyordu.³⁴

Emin el-Hafız, Suriye İstihbarat Servisi'ndeki bazı Sünni yandaşlarının yardımıyla konumunu güçlendirmeye çalıştı. Bu çerçevede, genellikle Sünni olan ve daha önceleri Baas rejiminin aleyhine çalışan bazı gruplara silah dağıttı. 1966 yılına ait Parti içi bir yazışmada bu gruplar 'gerici, Nasırcı, Havranist ve tarafsızlar' diye tanımlanıyor, el-Hafız, bu grupları bir 'sivil darbe' yapmaya teşvik etmekle bile suçlanıyordu. El-Hafız'ın Sünni yandaşı Binbaşı Abdül-Gani Barru, Ekrem el-Havranı'nın Hama'daki sivil yandaşları ile Nisan 1964'te gerçekleşen, mezhepçi karakterdeki Baas aleyhtarı Hama ayaklanması na katılanlara silah dağıtmakla ve bu kişileri, sabotaj girişimlerine teşvik etmekle suçlanıyordu. Yine aynı kaynağa göre, el-Hafız'ın hararetli bir savunucusu olan, Halep Güvenlik Dairesi başkam Bedir Cum', (yine Halepli olan) 'Tümgeneral (Emin el-Hafız) lehine nihai bir mezhep savaşı' için 'birlikçi Sünni gruplara' silah dağıtma girişiminde bulunmuştu.³⁵

Bu gelişmeler sonunda bir çok Alevi subay Cedid'in kampına geçti. Ne var ki bu durum, artık Cedid'i ve onun fikirlerini destekledikleri anlamına gelmiyordu. Bunun asıl anlamı, Ce-

göre (s. 564) Parti toplantıları sırasında Emin el-Hafız, 'tıpkı oryantalistlerin yaptığı ama asla Baasçı mücadelecilerin yapmayacağı gibi' Suriye'deki dini azınlıkları yüzdelere göre gruplandırmaya başlamıştı.

34 *Al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 88-96. Bu sorgulamaların tutanaklarından çeşitli bölümlerin çevirisi Ek B'de verilmiştir.

35 *Al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 34, 101,102; *al-Anwar*, 16 Mart 1966.

did'in safında, el-Hafız'a karşı cephe aldıklarıydı.³⁶

Emin el-Hafız istemeyerek de olsa, Alevi subayların çoğunun rakip kampa geçmesine neden oldu. 1965 yılının ikinci yarısında, başta Selim Hatum ve Hamad Ubayd olmak üzere, en önemli Dürzi asker yandaşlarını da kaybetti. Bu kişiler, mezhepçilikle hiç ilgisi olmayan nedenlerle, iktidar savaşında Cedid'in safına geçtiler. Hamad 'Ubayd, Eylül 1965'te Savunma Bakanlığı'na atandı. Suriye Bölge Komutası'nın o sırada tek sivil Dürzi üyesi olan Cemil Şayya da, el-Hafız'ı bırakarak, Cedid'in tarafına geçti.³⁷

Ahmed Mir ve Abdülkerim gibi, önde gelen İsmaili Baasçı subayların çoğu zaten Cedid'i destekliyorlardı.³⁸ El-Hafız'ın yönelttiği mezhepçilik suçlamalarına rağmen, Mustafa Talas ve Ahmed Süveydeni gibi önde gelen Sünni asker yandaşları Cedid'in yanından hiç ayrılmadı.

El-Hafız ile Cedid arasındaki mücadelede, mezhep, bölge ve aşiret bağlarının istismar edilmesi, Suriye Silahlı Kuvvetleri içinde büyük bir gerilim yarattı. Bu da Sünnilerle dinî azınlık mensupları arasında kutuplaşmaya neden oldu. Ordu içindeki mezhep farklılıkları diğer tüm farklılıkları gölgelemeye başladı.³⁹ Subaylar, Sunniler ile onlara karşı Alevi, Dürzi ve İsmaililerden oluşan iki muhalif kampa bölündü. Bu mezhep kutuplaşması, -ayın dinî cemaat mensupları arasındaki görüş birliğinden çok, ortak muhalefet ve başka mezheplere duyulan güvensizlikten kaynaklamıyordu.⁴⁰ Farklı cemaatten olan askerlerin kendilerine karşı bir tehdit oluşturduğuna inanıyor ve onların her hareketini, konumlarını güçlendirmek için mezhepçilik, bölgecilik ve/veya aşiretçilik yaptıkları şeklinde yorumluyorlardı.

36 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 22 Kasım 1974; Munif al-Razzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, 159-60.

37 Ayrıntılı bilgi için bakınız: A.g.e., s. 149-151; Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-1966*, s. 161-171, 180-189; Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 117-120; Van Dam, 'The Struggle for Power in Syria and the Ba'th Party (1958-1966)', s. 15-16.

38 Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-1966*, s. 182, n.4.

39 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 160.

40 Weulersse'in 'azınlık kompleksi' tanımı. Bakınız Bölüm 1.

El-Hafız ile Cedid arasındaki çekişme sadece Silahlı Kuvvetler ile Parti'nin askerî örgütüne değil, Baas Partisi'nin temel sivil örgütleri arasındaki ilişkilere de yansiyordu. Bu durum, özellikle de Cedid ve yandaşlarının kontrolündeki Suriye Bölge Komutası ile, Emin el-Hafız ve Michel Eflak liderliğindeki 'eski nesil' Baasçıların hakimiyetinde olan (Pan-Arap) Ulusal Komuta arasındaki çatışma için de geçerliydi. Ulusal Komuta 1963'u izleyen yıllarda, resmî olarak kendine bağlı bulunan Suriye Parti örgütü üzerindeki kontrolünü neredeyse tamamen kaybetti.

Ulusal Komuta, 1965'in ikinci yarısında Cedid ile el-Hafız arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Kendi konumunu güçlendirmek için, birini diğerine karşı oynamak suretiyle el-Hafız/Cedid çekişmesini kullanmayı denemişti. 1965 yılında Cedid yandaşlarınca Suriye Bölge Komutası'nda yalnız bırakılan el-Hafız -tıpkı Ümran'ın Aralık 1964'de yaptığı gibi- Ulusal Komuta ile uzlaşmaya çalıştı. Bu yolla Suriye bölge örgütü içindeki konumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu.⁴¹ Ulusal Komuta, Cedid'in Suriye Parti örgütü üzerindeki hakimiyetini kırmak için, 19 Aralık 1965'te Suriye Bölge Komutası'm tasfiye ederek tüm yetkiyi devralmaya karar verdi.⁴² Ordu içinde disiplinin yeniden tesis edileceğini açıklayan Ulusal Komuta, yayımladığı genelgede şöyle diyordu:

Ulusal Komuta, yoldaşların tasfiyesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu yönde her tür girişime karşı onları koruyacaktır. Ordu birliklerinin 'istimlak' edilerek kişisel bloklara bölünmesine kesinlikle izin vermeyecektir. Ulusal Komuta, Parti'ye sâdakat dışında, her tür bağlılığı reddeder. Mezhepçiliğe ve mezhepçiliğin konu edilmesine, kişilere sadakate, aşirete dayalı bloklara karşıdır. Sadece Parti'ye olan bağlılığı tanır. Bu aşamada Ulusal Komuta, Başbakan ve Savunma Bakam ile birlikte, ordunun so-

41 Bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 137-8, not 37.

42 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 165-8, 194.

runlarını çözmek, ordunun siyasete ve hükümet işlerine karışmasını engellemek ve ordunun yeniden kendi sahasına dönmesini sağlamak yetkisini taşımaktadır. Ulusal Komuta, Başbakan ve Savunma Bakanı ile birlikte, gerilim, korku ve dışarıdan müdahaleye son vermek amacıyla, gereken askerî tayinleri yapacaktır.⁴³

Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin mezhep temelinde rakip kamplara bölünmesi, Ulusal Komuta'nın, her iki grubun onaylayacağı, askerî disiplini yeniden tesis edebilecek yeni bir Savunma Bakanı bulmasını son derece güçleştirdi.⁴⁴

El-Rezzaz'a göre üst rütbeli Baasçı subaylardan sadece ikisi, yani Muhammed Ümran ile (Dürzi) Fahd el-Şair Savunma Bakanı olabilecek durumdaydılar. İkisi de rakip kamplardan herhangi birine mensup değildi. Ümran, Cedid'in hakimiyetindeki tarafa geçmeyen tek kıdemli Alevi subaydı. Cedid (Esad ve el-Hafız gibi) Ümran'ın Aralık 1964'te Suriye'den smırdışı edilmesinde sorumluluk sahibiydi.⁴⁵ Sünni bir subayın Savunma Bakanı olarak atanması, büyük olasılıkla Alevi subaylar tarafından kendilerine karşı bir hakaret olarak algılanır ve güç mücadelesinin mezhep boyutunu daha da körüklerdi. Bu nedenle (Lazkiyeli bir Sünni olan) Muhammed Rabah el-Tavil'in Savunma Bakanı olarak atanmasına ilişkin öneri reddedildi.⁴⁶ Sonunda, Emin el-Hafız'ın da dahil olduğu Ulusal Komuta'da çoğunluk, tercihini Ümran'ın Savunma Bakanı olmasından yana kullandı. Böylece Ümran 2 Ocak 1966 tarihinde Selah el-Din tarafından kurulan yeni kabineye dahil edildi.

Ümran'ın atanmasını desteklemek için öne sürülen temel iddia, bu atamanın Alevi subayları rahatlatarak, iktidar mücadelesinde mezhepçiliği azaltacağıydı. Başbakan Bitar'ın, Üm-

43 Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qiyadah al-Qawmiyah, *Nashrah ila al-Rifaq al-'Askariyin*, No. 1, Ocak 1966.

44 Ağırlıklı olarak Selah Cedid'in yandaşlarından oluşan Doktor Yusuf Zuayyin Kabinesi, Suriye Bölge Komutasının feshedilmesinden kısa bir süre sonra, 22 Aralık 1965'te istifa etti.

45 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 181-2.

46 *Al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 96.

ran'ın bazı Alevi yandaşlarınca desteklenmesi de bu atamada rol oynayan bir başka etkendi.⁴⁷ Ümran'ın atanmasının, Emin el-Hafız ve Ulusal Komutayı oluşturanların çoğu açısından taktik avantajı da vardı: Bu atamayla Alevi subayların sergilediği görece birlik bozulabilir, bazıları Ümran'ın çevresinde toplanırken, diğerleri Cedid'e sadık kalabilirdi. Böyle bir bölünme Emin el-Hafız ile Ulusal Komuta'da çoğunluğun konumunu güçlendirir, bu suretle planlarını gerçekleştirmede onlara kolaylık sağlardı.⁴⁸ Hafız Esad daha sonra kendisiyle yapılan bir röportajda, Ulusal Komuta'nın, Ümran ile Emin el-Hafız'ın ordu içindeki hiziplerle bağlantısından yararlanmak için Savunma Bakanlığı'na bu atamayı önerdiğini söyleyecekti. Onların yardımıyla Bölge Komutası temizlenebilir, ardından da biri diğerine karşı oynanarak, her ikisi de Komuta'dan uzaklaştırılabilirdi.⁴⁹

Emin el-Hafız'ın çoğuna artık güvenmediği Alevi subaylara karşı takındığı düşmanca tutum, kendisiyle Muhammed Ümran arasında verimli bir işbirliğinin doğmasını neredeyse olanaksızlaştırdı. Ümran'ın Savunma Bakanı olarak atanmasından kısa bir süre sonra aralarındaki ilişki gerginleşti. Bu durum, Ulusal Komuta yönetimine karşı en büyük tehdidi oluşturan subayların, yani, Selim Hatum, (Alevi) İzzet Cedid ve Ahmed Süveydeni'nin daha az hassasiyet taşıyan birliklere atanmasını zorlaştırdı.

Münif el-Rezzaz'a göre, Ulusal Komuta'da çoğunluğun desteğine sahip bulunan, Ümran'm en önemli Alevi destekçisi ve 70. Zırhlı Tugay'da tabur komutanı olan Ali Mustafa'nın yardı-

47 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 22 Kasım 1974.

48 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 22 Kasım 1974; Shibli al-'Aysami ile yapılan röportaj, Bağdat, 30 Ağustos 1971; Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 160; Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 370, 382; *al-Munadil*, No. 8, Eylül 1966, s. 13; *al-Taqrir al-Watha'iq*, s. 36-9, 43, 44.

49 *Al-Anwar*, 15 Kasım 1970. Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 645. Talas şöyle yazıyor: 'Emin el-Hafız [Tümgeneral Umran'ın İspanya'dan geri çağrılarak Savunma Bakanlığı'na getirilmesiyle] Lazkiye bölgesinden subaylara sus payı verileceğini düşünüyordu. Alevi toplumunda hiçbir şekilde tatmin olmayacak kişiler bulunabileceği hiç aklına gelmedi. Bu kişiler için önemli olan devrimci, ilerici ve milliyetçi çizginin kuşkuya yer bırakmayacak şekilde açık olmasıydı.'

mı ile 20 Şubat 1966'da bu üç subayın nakli sağlanabilirdi. Fakat Alevi karşıtı tavır takınan ve tüm Alevileri kişisel düşmanı olarak görmeye başlayan Emin el-Hafız, Ulusal Komuta'yı destekleyen (Hatum, Cedid ve Süveydeni gibi askerlere muhalif) bir Alevinin askerî birliklerini seferber etmesine karşı çıktı. Ali Mustafa'mn, el-Rezzaz'ın teklifiyle bunu yapması üzerine de, Emin el-Hafız kararın derhal iptal edilmesini istedi.

Ulusal Komuta'nın en tehlikeli askerî muhaliflerinin nakli için gerekli olan önlemleri almak böylece imkânsızlaştı. Cedid ve yandaşlarının başarılı bir askerî darbe gerçekleştirme yolunda önleri açılmıştı.⁵⁰

Sürgünden dönen Ümran'ın çevresinde toplanan Alevi subaylar blokunun zayıf olduğu ortaya çıkmış oldu. Diğer bir deyişle, onun atanması, Emin el-Hafız ile Ulusal Komuta'da çoğunluğun beklediği ve umduğu gibi, Alevi subaylar arasında ciddi bir bölünmeye neden olmadı.

Ümran'ın atanması Silahlı Kuvvetler'de şiddetle eleştirildi. Onun, Alevi olsun olmasın, subayların büyük bölümü için *persona grata* (istenen kişi) olmadığı anlaşıldı. Gizliden gizliye yürüttüğü mezhepçi uygulamalar ve çevirdiği entrikalar şiddetle eleştiriliyor, böyle önemli bir askerî görevde bulunacağı yerde, gitmesi tercih ediliyordu.⁵¹

Savunma Bakanı olarak Ümran'a verilen önemli bir görev de Silahlı Kuvvetler'de disiplini yeniden sağlamasıydı. Ancak Ulusal Komutanın Eflak gibi üyeleri, Ümran'm Silahlı Kuvvetler'de disiplini sağlayabileceğinden kuşkuluydu. Ne de olsa Ümran kendi konumunu güçlendirmek amacıyla mezhep duygularını istismar etmekle tanınıyordu. Ümran'ın atanmasıyla mezheplerarası gerilim azalacağına daha da arttı. Parti askerî kanadının bazı üyeleri, aleni mezhepçilik yaptığı gerekçeyle onun hem Parti'den hem de hükümetten ihraç edilmesini talep ettiler. Hiçbir şekilde mezhepçilik ve bölgeciliği tasvip etmedikleri gibi, bu gibi unsurların etkisi altında kalanların

50 Münif el-Rezzaz ile yapılan söyleşi, Amman, 22 Kasım 1974; Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 665-666.

51 A.g.e.

idam edilmesi önerisinde bile bulundular.⁵² Tüm bunlar Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde mevcut olan krizin en açık göstergesiydi.

Devlet Başkanı Emin el-Hafız ile Cedid'in Ulusal Komuta'daki diğer muhalifleri, 23 Şubat 1966'da yapılan bir darbe ile safdışı bırakıldı. Bu darbenin gerçekleşmesinde Selim Hatum ve İzzet Cedid kilit rol oynadılar.

Şam çevresinde konuşlanmış olan, Alevi ve Dürzi subayların hakimiyetindeki silahlı birlikler hiç vakit kaybetmeden darbeye destek verdi. En büyük muhalefet ise, Lazkiye, Hama, Humus ve Halep gibi, başkentten uzak yerlerde konuşlanmış askerî birliklerden geldi. O birliklerde bulunan Emin el-Hafız yanlısı Sünni subaylar, askerî ve siyasi durumu kendi lehlerine çevirmeye çalıştılar.⁵³

Şam'ın yakın çevresindeki birliklerin darbeye hemen hiç direniş göstermemesi, Suriye Askerî Komutası'ndaki azınlık mensuplarının başvurduğu, daha önce sözü edilen, taktiklerin doğrudan bir sonucuydu. Aynı dinî azınlığa mensup oldukları için, mezhepsel nedenlerle kendilerine 'güvenilen' subaylar, Şam'a yakın yerlere yerleştirilmişti. Öte yandan yine aynı nedenle (Sünni oldukları için) 'güvenilmeyenler' de ya İsrail cephesine ya da başkentten uzak olan yerlere, özellikle de ülkenin kuzeyine gönderilmişti.⁵⁴

Darbe, önde gelen Sünni subay hiziplerinden bazılarının tasfiyesiyle sonuçlandı. Ümran'm hizbindeki en önemli kişiler görevlerinden uzaklaştırıldı. Ordu içinde mezhep, bölge ve/veya aşirete dayalı bloklar oluşturdukları gibi suçlamalarla, 1966 yılı boyunca Parti'nin askerî kanadından resmen tasfiye edildiler. Muhammed Ümran'ın yeğeni olan Mustafa Ümran, 'mezhep ve aşirete dayalı bir blokun liderliğine iştirak etmekle'

52 *Al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 65-66.

53 A.g.e., s. 104-108.

54 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s. 159; *al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 33-34. Eserde, el-Hafız'ın İstihbarat Servisindeki subayların, özellikle de Şam, Homs, Halep, Lazkiye ve el-Kunaytarah'ta konuşlandırılmış olanlar tarafından desteklendiği belirtiliyor.

başka bir deyişle, Ümran ailesinin önemli rol oynadığı, bir Alevi subaylar hizbine liderlik etmekle suçlandı.⁵⁵

Bu şekilde tasfiye edilenler arasında Sunnilerin oranı çarpıcı boyuttaydı.⁵⁶ Bu da, başta heterodoks Müslümanlar olmak üzere, dinî azınlıklara mensup kişilerin, Sünnilere kıyasla sayıca daha üstün bir duruma gelmesine yol açtı.

55 *Al-Munadil*, No. 11, Aralık ayı ortası 1966, s. 9; *al-Hayat*, 30 Aralık 1966.

56 Baas Partisi Suriye Bölge Komutası tarafından yayımlanan genelgeler, 14 ve 17 Temmuz 1966. Tasfiye edilen subayların isim listesi için bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 143, n. 84.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Dürzi subayların
Suriye Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiyesi

Devrik Ulusal Komuta'nın gizli örgütü

23 Şubat 1966 darbesinden sonra, devrik Ulusal Komuta'nın Genel Sekreteri Münif el-Rezzaz kaçmayı başardı ve Şam'da gizlenmeye başladı. Bir yandan saklandığı yeri sürekli değiştirirken, bir yandan da asker ve sivil kanatlardan oluşan yeni bir Parti örgütü kurmaya girişti. Amaç, hiç kuşkusuz, Ulusal Komuta'nın tekrar iktidara gelmesini sağlamaktı. Sivil kanadın başında el-Rezzaz bulunuyordu. Dürzi Tümgeneral Fahd el-Şair Askerî Büro kurup, askerî kanadı yönetmek konusunda istekli çıktı. El-Rezzaz'ın yeni oluşturulan Partisi, ilke olarak, bütün dinî azınlıkları kabul ediyordu. Ancak özellikle Alevileri dışlayan Parti'nin askerî kanadı için aynı durum geçerli değildi.

23 Şubat 1966'dan önce Suriye ordusundaki iktidar mücadelesinde, mezhep bağlılıkları öyle önem kazanmış, farklı dinî cemaatlere mensup subaylar arasındaki güven duygusu öyle sarsılmıştı ki, Fahd el-Şair'in Askerî Bürosu'nun üyeleri Alevilerin örgüte alınmasına başlangıçta karşı çıktı. Planlarının, Selah Cedid ve Hafız Esad'ın Alevi yandaşlarının eline geçmesinden korkuyorlardı.¹

1 Devrik Ulusal Komuta'nın Askerî Bürosu'nun mensupları şunlardı: Fahd el-Şair (Dürzi), Sekreter; Selah Namur (Sünni), Mujalli el-Qa'id (Havran, Basir'den

1967 yılının başlarında bir grup subay, devrik Ulusal Komuta'nın Eylül 1966'da başarısızlıkla sonuçlanan komplo girişimine karışmakla suçlanarak mahkemeye çıkarıldı. Münif el-Rezzaz Suriye Bölge Komutası tarafından, (her ikisi de Sunni olan) Binbaşı Mustafa el-Hacı Ali ve Yarbay Selah Namur başta olmak üzere belirli subaylara, örgüte ancak belirli cemaatlerden üye kabul edilmesi ve Suriye Bölge Komutası'nı devirmek amacıyla mezhepçiliğin körüklenmesi yönünde talimat vermekle suçlandı.² Münif el-Rezzaz daha sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide mezhepçilik suçlamaları konusunda şunları dile getirdi:

Alevileri dışlamadım. Tam aksine, 23 Şubat 1966'dan sonra kurmaya başladığımız, hem mevcut duruma hem de Selah Cedit, Hafız Esad ve Selim Hatum'un bloklarına muhalif olan sivil Parti örgütünde çok sayıda Alevi vardı. Askerî örgütü kurmaya başladığımız ve talimatımız üzerine Fahd el-Şair'in Askerî Büro Komutası'nı oluşturmaya başladığı zaman, Beyrut'tan mektup yazan Profesör Michel (Eflak) gibi, ben de (Alevi Subay) Ali Mustafa'mın da bu büroya alınmasını önerdim. Aslında 23 Şubat 1966'dan kısa bir süre önce, iktidar mücadelesine mezhep çatışması görüntüsü verilmeye çalışılmıştı. Dolayısıyla, Askerî Büro'nun başındaki subaylar, gizli kalması gereken faaliyetlerine bir Alevinin katılmasından hiç hoşnut olmadılar. Aleviler örgüte dahil edilirse, faaliyetlerinin açığa çıkacağımdan korkuyorlardı.

Ali Mustafa'nın Askerî Büro'ya üye olarak kabul edilmesi konusunda onlarla aramızda birkaç yazışma oldu.

bir Hristiyan), 'Ali Sultan, Sharif Sa'ud ve Ali el-Damad (Havran'dan bir Sünni). Askerî Büro'nun mensupları sürekli aynı kalmayıp birkaç kez değişime uğradı. Böylece Yüzbaşı İsmail Hilal de kısa bir süre Askerî Büro'da bulundu. (Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974); Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-İshiraki, al-Qiyadah al-Qawmiyah, *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi' al-Mun'qid fi al-Nisf al-Thani min Aylul 1966* (Şam) (Bundan sonra *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi'* olarak geçecektir), s. 70; *al-Ba'th*, 29 ve 31 Ocak 1967, 5, 15 ve 28 Mart 1967; *al-Thawrah*, 29 Ocak 1967).

2 *Al-Ba'th*, 6 Şubat 1967.

Ne var ki, onun dahil edilmesi durumunda mevcut askerî komutayı tasfiye edecekleri yönünde oybirliği ile karar aldılar. Bu şekilde beni de kararı kabul etmek zorunda bıraktılar. Güvensizlik duygusu devam ettiği sürece (Ali Mustafa'nın Askerî Büro'ya dahil edilmesini) ertelemeye karar verdim.

Bizim aklımızda öncelikle Ali Mustafa vardı. Ordudan uzaklaştırılmasına (ve Suriye dışişleri servisinde görevli olarak yurt dışına tayin edilmesine) rağmen, Hafız Esad ile görüşmek için Suriye'ye gelirdi. Kanımca, Hafız Esad'ı Selah Cedit'den uzaklaştırmak için o sırada kendisinden yararlanabilirdik. Ordudan kovulmasına rağmen Ali Mustafa, Hafız Esad'm koruması altındaydı. Başlangıçta Muhammed Ümran'ın korumasındaydı ve Ulusal Komuta'ya karşı sempati besliyordu.

Onların varlığından yararlanmak mümkündü. Fakat Askerî Büro, keşfedilmek korkusuyla liderliğe bir Alevi subayı atamayı reddetti, çünkü o sırada Aleviler her zamankinden daha güçlüydü. Öte yandan sivil örgütte Alevi üyeler de vardı. Yani katılmalarına karşı değildik. Fakat subaylar, 'biz bu aşamada kesinlikle Alevileri istemiyoruz' dediler çünkü askerî örgüt çok savunmasız bir durumdaydı. Ancak bu, ordunun onları Alevi oldukları için dışladığı anlamına gelmiyordu. O sırada güven duygusu ayrı bir önem taşıyordu. Bu nedenle Alevileri almaya karşı çıktılar.³

Aslında Ali Mustafa'nın, Fahd el-Şair başkanlığındaki Askerî Büro'ya katılması için devrik Ulusal Komuta'mn çaba göstermesi, Alevi General Muhammed Ümran'ın Ocak 1966'da Savunma Bakanı olarak atanması olayını ammsatıyordu. Her iki durumda da (Ulusal Komutanın kimi üyelerine karşı sempati beslediği sanılan) ileri gelen bir Alevi subayın önerilmesinde amaç, Alevi subaylar arasında bölünmeye yol açmaktı.

3 Munif el-Razzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974.

Selim Hatum'un gizli örgütü

Suriye'nin yeni yöneticileri 23 Şubat 1966 darbesinden kısa bir süre sonra, darbeye yol açan nedenleri tartışmak için Şam'da Baas Partisi Olağanüstü Bölgesel Kongresi'ni topladılar. Burada alınan karara göre mezhep, bölge ve aşiret bağlarına göre hareket edenler, özellikle de eğer bu kişiler Parti üyesi ise, sert bir biçimde cezalandırılacaklardı. Ayrıca '23 Şubat Hareketi'nin, sadece General Emin el-Hafız ve Ulusal Komuta'nın 'sağcı, diktatör zihniyet'ine verilen bir yanıt olmakla kalmayıp, aynı zamanda mezhepçiliği de sona erdirmeyi amaçladığı açıklandı. 23 Şubat'ta iktidarı ele geçirenlerin gücünü mezhep ve bölge bağlarından aldığına dair suçlamalar ise, darbenin 'Suriye'nin tüm illerinden gelen' kişiler tarafından gerçekleştirildiği söylenerek, şiddetle reddedildi. Aynı şekilde, gözaltına alınan veya sınır dışı edilenlerin ne 'ayrı bir grup' ne de 'belirli bir dinî cemaat'in mensubu olmadığı açıklandı.⁴ Ancak darbe öncesi dönemde oluşan mezhep, bölge ve aşirete dayalı blokların, iki kamp arasındaki iktidar mücadelesinde önemli rol oynadığına bir önceki bölümde değinilmişti.

Olağanüstü Bölgesel Kongre'de, askerî örgütün önde gelen iki Dürzi subayı, Hamad 'Ubayd ve Selim Hatum'un, yeni Bölge Komutası'na seçilmemesi dikkat çekiciydi. Oysa her ikisi de 23 Şubat 1966'da iktidarı ele geçiren Geçici Suriye Bölge Komutası'nda görev yapmıştı.⁵

Hamad Ubayd, 23 Şubat 1966 darbesinden sonra takındığı tutum nedeniyle Parti'deki (ve ordudaki) seçkin konumunu kaybetti. Ubayd, Suriye Bölge Komutası'nın tasfiye edilmesinin ardından 22 Aralık 1965'te istifa eden Dr. Yusuf Züveyyin'in kabinesinde Savunma Bakanlığı yapmıştı. Savunma Bakanı olarak atandığı Eylül 1965 tarihinden itibaren, el-Hafız'a karşı Cedid'i desteklediği için yeniden ayn görevi getirilmeyi hak ettiğini düşünüyordu.⁶ Üstelik el-Hafız ve Ulusal Komuta

4 Al-Munadil, No. 3, Nisan 1966, s. 13. Bakınız Ek A.

5 Al-Hayat, 29 Mart 1966.

6 Macintyre'in Hamad Ubayd ile yaptığı röportaj, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 293-294.

artık devrilmişti. Ancak Ubayd'ın liderlik vasıflarından yoksun, zayıf bir kişilik olduğuna dair söylentiler karşısında Savunma Bakanlığı gibi önemli bir görevin kendisine verilemeyeceği açıktı. Ayrıca desteği Cedid için artık gerekli değildi. Ubayd'ın Savunma Bakanlığı'na atanması öncesinde bile, yolsuzluklara karıştığına dair söylentiler dolaşıyordu. Böyle önemli bir görevin gerektirdiği liderlik vasıflarından yoksun olduğu da subaylar tarafından iyi biliniyordu. Ubayd'ın Savunma Bakanı olmasından önce, iki taburun komutanlığını yaptığı Katana garnizonundaki subaylar onun zayıf kişiliğinden ve adamlarına liderlik edememesinden şikâyet etmişlerdi. Bu da Katana'da geri kalan iki Tugaydaki komutanların, kendi deneyimleriyle, 'ordu birliklerini özyönetim (*Tasyir Dhati*) yoluyla' yönetmelerine yol açmıştı.⁷

Hafız Esad'ın (yeni kabine açıklanmadan önce) 23 Şubat 1966'da Savunma Bakanı olarak atanmasına Hamad Ubayd şiddetle karşı çıktı. Ubayd'm yeni yönetimin liderleri ile ilişkileri de bu yüzden zora girdi.⁸

Darbeden kısa bir süre sonra Emin el-Hafız'ın yandaşları, düzenleyecekleri karşı darbe için Halep'te uygun koşulları yaratmak konusunda, hayal kırıklığına uğrayan Hamad Ubayd'ı ikna ettiler.⁹ Fakat karşı darbe için yapılan planlar başarısızlıkla sonuçlandı ve Ubayd ile bu olaya karışmış olanların çoğu yeni yönetimi destekleyenlerce göz altına alındı.¹⁰

Emin el-Hafız'ın tutuklanırken maruz kaldığı şiddete yöneltilen ağır eleştiriler, Selim Hatum'un Parti içindeki konumunu

7 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 5 Eylül 1971.

8 Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 393-4; *al-Nahar*, 4 Mart 1966; *al-Ba'th*, 24 Şubat 1966.

9 *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi'*, s. 68.

10 *Al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 104-108; *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi'*, s. 68, 69; Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 692-699; *al-Nahar*, 27 Şubat 1966, 4 ve 8 Mart 1966; *al-Muharrir*, 28 Mart 1966. 1966'da görülen davalarda, Hamad 'Ubayd kanundışı kazanç sağlamak ve konumunu kötüye kullanmaktan suçlu bulundu. *al-Munadil*, ek, No. 5, Haziran 1966, s. 9; *al-Hayat*, 1 ve 5 Mayıs 1966; *al-Jaridah*, 4 Mayıs 1966. 12 Haziran 1966 tarihli *al-Hayat*'ta belirtildiğine göre, Hatum dindaşı 'Ubayd'ın mallarına el konulmasına şiddetle karşı çıkmıştı.

zayıflattı.¹¹ Selim Hatum, 23 Şubat 1966 darbesinde oynadığı önemli rol nedeniyle ödüllendirilmediği gibi, Parti içindeki tabanını da kaybetti. Darbe sırasında destek verdiği Selah Cedit'in oyununa geldiğini hissederek, arzuladığı askerî mevki ile gücün kendisine verilmemesini haksızlık olarak gördü. Ordunun seçkin komando taburuna (Maghawir) komuta eden Binbaşı Hatum hem orduda güvenlik işlerinden sorumlu olmak hem de Zırhlı Tugay'ın komutanlığına atanmak istiyordu.¹² Bu arzuları, kısa bir süre önce iktidara gelmesinde büyük rol oynadığı yeni yönetime karşı girişilen komplolara karışmasına neden oldu. Hatum emellerini gerçekleştirmek için kendi özel askerî örgütünü oluşturmaya başladı. Genç subaylar dahil örgüte katılanların neredeyse tümü Cebel el-Dürüz'dendi ve büyük bölümü Dürzi cemaatine mensuptu. Örgütün lider kadrosunda, İsrail cephesindeki birliklerin komutanı ve bu birliklere denk düşen askerî Parti şubesinin sekreteri, Yarbay Talal Ebu Asali gibi önemli bazı Dürzi subayların yanı sıra, Cebel el-Dürüz ile sınırı bulunan Suriye'nin güney ili Havran'dan gelen, Askerî İstihbarat Örgütü'nün Sünni komutam Mustafa el-Hacı Ali gibi Dürzi olmayan kişiler de bulunuyordu.

Sivil kanatta ise Hatum, çoğu Dürzi olan Şufi adlı grubun üyeleriyle temasa geçti. Baas Parti literatüründe *Munşakkun*, yani Parti'den kopanlar olarak da geçen Şufi grubu, (El-Süveydeli bir Dürzi olan) Hammud el-Şufi'nin başını çektiği, Baas Partisi'ndeki eski bir hizibe verilen isimdi. Kendisi Eylül 1963'ten Şubat 1964'e kadar Suriye Bölge Komutası'nın genel sekreterliğini yapmış, bu dönem zarfında Suriye Baas Partisi'nin sivil örgütünün yeniden yapılanmasında önemli rol oynamıştı. Şufi grubu güçlü -Marksist- ideolojik eğilime sahipti ve Suriye'deki çeşitli Parti şubelerinde yandaşları bulunuyordu. Yandaşlarının sayısının en yüksek olduğu yer, Hatum'un memleketi olan Cebel el-Dürüz'deki Parti şubesiydi. Askerî Komite'nin liderlerine yönelik eleştirel tutumları, Şufi grubunun ileri gelenlerinden

11 *al-Nahar*, 1 Mart 1966 ve 16 Eylül 1966.

12 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974; *al-Thawrah*, 29 Ocak 1967; *al-Ba'th*, 30 Ocak 1967.

hızlarının (ki aralarında Hammud el-Şufi de bulunuyordu) 1964 ve 1965 yıllarında Baas Partisi'nden tasfiye edilmesine yol açtı.¹³ 1966'da, grubun yandaşlarının bir bölümünü hâlâ yeni yönetimin Parti örgütünde yer alıyordu. Selim Hatum da ordu içinde bir bakıma onların temsilcisi gibi davranıyordu.¹⁴ Hatum'un Şufi grubuyla ilişkisi eskilere dayanıyordu. Grup 1963'te Parti içindeki gücünü kaybetmeye başladığı zaman Hatum'u ordu içindeki koruyucusu olarak seçmişti.¹⁵ Hamad Ubayd da bir dönem Şufi grubuna karşı sempati beslemişti.¹⁶

Şufi grubunun ileri gelenlerinden birçoğunun Selim Hatum gibi Cebel el-Dürüz'den gelmesi, büyük olasılıkla onları, net bir ideolojik pozisyonu olmamasına rağmen Hatum'la işbirliği yapmaya itmişti.

Hatum'un askerî örgütü ve devrik Ulusal Komuta, Cedid ve İsad yönetimini tek başlarına devirebilecek kadar güçlü değildi. Hatum ile Fahd el-Şair yönetimindeki Askerî Büro tamamıyla taktik nedenlerden işbirliği yapmaya karar verdi. Bu iki askerî örgüt ayrı ayrı varlıklarını sürdürürken, sadece liderleri belirli bir noktaya kadar işbirliği yaptı.¹⁷ İki grubun temsilcilerinin katıldığı toplantılarda, kurulu rejimi devirmeye yönelik planlar yapıldı.¹⁸ Münif el-Rezzaz'a göre Hatum, aslen Fahd el-Şair tarafından hazırlanan darbe planının ayrıntılarından, darbe için kararlaştırılan tarihten birkaç gün önce haberdar edilmişti. Ayrıntıların daha önceden ona bildirilmemesinin nedeni, Ulusal Komuta'ya bağlı askerî örgüt üyelerinin, ordunun hangi birliklerinde bulunduğunu tam olarak öğrenmesine engel olmaktı. Aslında Ulusal Komutanın Askerî Bürosu Hatum'a hiçbir zaman güvenmemişti.¹⁹ Hatum ve onun yardı-

13 *Al-Taqrir al-Watha'iqi*, s. 31-2.

14 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974; *al-Taqrir al-Tanzimi* 1965, s. 37-9; *al-Munadil*, No. 9, Eylül ayı ortası 1966.

15 Sami al-Jundi, *al-Ba'th*, s. 149.

16 Emin el-Hafiz ile yapılan röportaj, Bağdat, 12 Eylül 1973.

17 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974.

18 *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi'*, s. 70.

19 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974.

mıyla devrilen Ulusal Komuta'nın daha önceki ilişkisi gözönüne alındığında, bu iki grubun, ileride birbirlerini devirme düşüncesiyle o an için işbirliğine gittiği anlaşıyor.²⁰

Alevi-Dürzi kutuplaşması ve Selim Hatum'un başarısız darbe girişimi (8 Eylül 1966)

Suriye Bölge Komutası 10 Ağustos 1966 tarihinde, Ulusal Komuta ve Salim Hatum'un darbe planını, az çok tesadüfen, ortaya çıkardı. Ay sonuna kadar bu girişime katılan diğer kişilerin de isimleri öğrenildi.

Fahd el-Şair 3 Eylül 1966'nın darbe için uygun bir tarih olduğunu düşünmüştü. Ne var ki, 25 Ağustos - 3 Eylül 1966 tarihleri arasında, devrik Ulusal Komuta'nın gizli askerî örgütü ile Askerî Büro'nun üyeleri deşifre oldu. Subayların çoğu tutuklandığı için, Bölge Komutası yönetimine karşı bir girişimin başarıya ulaşma şansı çok düşüktü. Bu nedenle Fahd el-Şair, el-Rezzaz'ın talimatı üzerine gizlendi ve Hatum ile yeni bir askerî işbirliğine gitme planlarından vazgeçti. Hatum ise Bölge Komutası'na karşı düzenlenecek komplonun hazırlıklarını sürdürdü ve bu girişim, 8 Eylül'de gerçekleştirilen başarısız bir darbe ile sonuçlandı.²¹

1966 yılı Eylül ayının başlarında Selim Hatum, Talal Ebu 'Asali ve Mustafa el-Hacı 'Ali, Ağustos ayında ortaya çıkarılan darbe girişimine karışan subayların tutuklanmasını açıkça eleştirmeye başladı. Eleştirilerinde, tutuklanan veya tutuklanmak üzere aranan subaylar arasında hiç Alevi bulunmadığına, bu kişilerin diğer dinî azınlıklara mensup olduğuna dikkat çektiler. Hatum, Ebu 'Asali ve el-Hacı 'Ali'ye göre (daha sonra ifade edileceği gibi) bu 'hassas bir meseleydi' ve karar verme

20 *al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası 1966, s. 1. Mustafa Talas'a göre, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 745 8 Eylül 1966'daki başarısız darbe girişimine karışan Askerî Büro, Fahd el-Şair, Salim Hatum, Mustafa el-Hajj 'Ali, Talal Ebu 'Asali ve Şerif el-Shaqqi'den oluşuyordu.

21 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974. Ayrıca bakınız Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 741-794.

yetkisi ordu ile Parti liderliğine aitti.²²

Selim Hatum, 23 Şubat 1966 darbesinden itibaren Hamad Ubayd gibi önde gelen Dürzi subayların hem ordudan hem de Parti'den tasfiye edildiğine ve komploya karıştıkları gerekçeyle Talal Ebu 'Asali ve (Suriye ordusundaki en yüksek rütbeli Dürzi subay olan) Fahd el-Şair gibi ileri gelen Dürzi askerlerin tutuklanmak üzere arandığına işaret ederek, mezhepçilik konusunu istismar edebildi.²³

Bu komploya karıştıkları iddiasıyla çok sayıda Dürzi subayın tutuklanması son derece doğaldı. Zira Hatum'un gizli askerî örgütü büyük ölçüde Dürzilerden oluşuyordu. Üstelik Fahd el-Şair, devrik Ulusal Komuta'nın askerî örgütünü kurarken, gizliliği korumak açısından ek avantaj sağlayacağı için kendinin de mensup olduğu Dürzi cemaatinden kişileri seçmişti. Özellikle mezheplerarası güvensizlik ve gerilimin söz konusu olduğu durumlarda, grubunu kendi cemaatinin mensuplarından oluşturmak, planların diğer dinî cemaatlerin eline geçme riskini azaltıyordu.

Devrik Ulusal Komutanın Askerî Bürosu, gizlilik, güvenlik ve Alevi subaylara karşı duyulan güvensizlik nedeniyle, bu dinî azınlık mensuplarının askerî örgüte alınmasına başından beri karşı çıkmıştı. Dolayısıyla, darbe girişimiyle ilgili tutuklananlar arasında Alevi olmaması doğaldı. Ancak bu durumdan, Askerî Büro ve Hatum'un askerî örgütünün liderleri dışında neredeyse kimse haberdar değildi. Emin el-Hafız ile Selah Cedid arasındaki mücadelenin ardından, Suriye'deki subayların bazılarının Alevi subaylara karşı beslediği mezhebe dayalı güvensizlik artmıştı. Hatum ve yandaşlarının, çoğu Dürzi olan kendi yandaşları arasında bu güvensizliği daha da pekiştirmesi güç değildi.

Böylece Hatum ve ona yakın olan Dürzi liderler, Suriye Silahlı Kuvvetleri içinde bir Alevi-Dürzi kutuplaşması olduğu izlenimi yarattılar. Kehanet zaman içinde kendini haklı çıkaracaktı.²⁴

22 Al-Munadil, No. 9, Eylül ayının ortası, 1966.

23 al-Difa' (Kudüs), 9 Eylül 1966; al-Hayat, 8 Eylül 1966.

24 Münif el-Rezzaz ile yapılan röportaj, Amman, 22 Kasım 1974. Ayrıca bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 153.

Hatum ve Talal Abu 'Asali, Cebel el Duruz'deki (ağırlıklı olarak Dürzilerin yer aldığı) Parti'nin sivil örgütü ile o yörede konuşlanmış, devrik Ulusal Komuta'nın gizli askerî örgütü mensuplarının çoğunun desteğini kazanmayı başardı.

23 Şubat 1966 darbesini destekleyen ya da bu darbeye karşı Dürzi subayların gözaltına alınmasının yanı sıra, Ordu Komutası'nın, Hatum'un (Dürzi) yandaşlarının kontrolünde olan bazı askerî birliklerdeki siyasi ve stratejik açıdan önemli görevlere Selah Cedit ve Hafız Esad yandaşlarını atama çabası, Cebel el-Dürüz Parti şubesinde büyük endişe ve huzursuzluk doğurdu.²⁵ Şube Komutası 7 Eylül 1966 tarihinde Selah Cedit'e özel bir nota göndererek El-Süveyde Şubesi mensuplarının görüşlerini ilettiler.²⁶

Bu mensupların, 23 Şubat 1966 darbesine Bölge Komutası safhında katılan subayların dahil edilmemesi koşuluyla, 'sağcı' olarak nitelenen üyelerin Parti'den tasfiyesini desteklediği belirtiliyordu.²⁷ El-Süveyde Şubesi Komutası'nın aynı bölgeden gelen Dürzi subayların nakline ya da tasfiyesine atıfta bulunduğu açıktı. El-Süveyde Şubesi, bu subaylardan önemsiz görevlere nakledilmiş ya da tutuklanmış olanların, Bölge Komutası'na karşı düzenlenen komploya karıştıkları daha alt kademedeki Parti üyelerine kesin olarak kanıtlanana kadar eski görevlerinin başına getirilmelerini talep ediyordu. Parti'de yaşanan krizin görüşülmesi amacıyla, daha alt düzeyde bir Bölge Kongresi veya bir toplantının düzenlenmesi öneriliyordu. Cebel el-Dürüz üyeleri gönderdikleri notada son olarak, toplantı yapılana kadar Cebel el-Dürüz bölgesinden gelen ve 23 Şubat 1966 darbesine katılan subayların tasfiyesine devam edilmesi halinde, Bölge Komutası'nın talimatlarına uymamak ve gelecek Parti seçimlerini boykot etmek tehdidinde bulunuyordu.

Suriye Bölge Komutası'na karşı düzenlenen komploya karış-

25 *al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası, 1966; Edouard Saab, *La Syrie ou la Révolution dans la Rancœur* (Paris, 1968), s. 240; *al-Hayat*, 31 Temmuz 1966.

26 *Al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası 1966.

27 Devrik Ulusal Komuta'nın destekçileri Suriye Bölge Komutası tarafından 'sağcı unsurlar' olarak niteleniyordu.

makla suçlananların 1967 yılı başlarında Şam'da görülen davalarında, Hatum grubunun mensupları kasıtlı olarak mezhepçi duyguları körüklemekle suçlandılar. Davada Kamu Savcısı şu görüşleri dile getirdi:

Planın ortaya çıkarılması üzerine, El-Süveyde'deki komplocular (bölge) istihbaratının başında bulunan komplocu Abdülrahim Bathiş aracılığıyla, mezhepçi duyguları körüklemek için söylentiler yaymaya başladı. Bu da El-Süveyde şubesinin bazı üyelerinin Baas Partisi'nin Bölge Komutası'na bir nota sunmasına neden oldu.²⁸

Bölge Komutası bu notaya cevaben, Suriye Devlet Başkanı ve Suriye Bölge Komutası'nın Genel Sekreteri Dr. Nur el-Din el-Atasi, Genel Sekreter yardımcısı Selah Cedit ve Bölge Komutası'nın tek Dürzi üyesi olan Cemil Şayya'dan oluşan üst düzey bir Parti komisyonunu El-Süveyde'ye göndermeyi kararlaştırdı. Söz konusu komisyon, El-Süveyde'deki Parti mensuplarına sözde 'Parti içi krizin' perde arkasını anlatacaktı.

Komisyonun bölgeye gelmesini fırsat bilen Hatum ve yandaşları, Şam'da bulunan Hafız Esad da dahil olmak üzere Parti yetkilileri ve askerî yetkililerle yapacakları müzakerede koz olarak kullanmak amacıyla Cedit ve el-Atasi'yi tutukladılar. Ulusal Muhafız'ın Alevi komutanı, yüzbaşı Muhammed İbrahim el-Ali de dahil olmak üzere diğer ileri gelen subaylar, El-Süveyde'de, yörenin istihbarat şefi olan Dürzi Teğmen Abdülrahim Bathiş tarafından yemek daveti bahanesiyle tuzağa düşürülerek tutuklandılar. Bu arada Hatum'un diğer yandaşları gafil avladıkları El-Süveyde Tugayı'nı ele geçirdiler. Bölge Komutası'na bağlı komisyonun tek Dürzi üyesi olan Cemil Şayya, dindaşları tarafından gözaltına alınmadığı için Cedit ile Hatum arasında arabuluculuk yapacak konumdaydı.²⁹

28 *Al-Ba'th*, 28 Mart 1967.

29 *Al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası 1966; *al-Ba'th*, 27 Şubat 1967, 15 Mart 1967; Muhaımad İbrahım al-'Ali, *al-Ghajariyah (al-Murabi "5")*, Şam, 1995, s. 292; *al-Jaridah*, 13 Eylül 1966; *al-Hayat*, 15 Mart 1966; Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 612-615,

Mezhep boyutları olan bir krizde arabulucuların tercihen müzakerenin yürütüleceği kişi veya kişilerle aynı dinî cemaatten (ve mümkünse aynı bölgeden) olan kişiler arasından seçilmesi ilgi çekicidir. Bunun nedeni ise gayet açık: Bir kriz sırasında aynı dinî cemaatten (ve aynı bölgeden) gelen insanlar birbirlerine karşı daha fazla güven duyarlar. Cemil Şayya'nın 23 Şubat 1966 darbesinden sonra yeni yönetim ile ona muhalefet eden dindaşı Hamad 'Ubayd arasında arabuluculuk yapmak üzere Halep'e gönderildiğini hatırlatmakta yarar var.

Selim Hatum, Savunma Bakanı Hafız Esad ve Başbakan Yusuf Züveyyin ile (telefonla) yürüttüğü müzakerelerde şu taleplerde bulundu: 23 Şubat 1966'dan sonra tasfiye veya nakil edilen önemli yandaşlarının ordudaki görevlerine iadesi; Bölge Komutası'na karşı düzenlenen komplonun açığa çıkarılması üzerine tutuklanan işbirlikçilerin serbest bırakılması; Selah Cedit'in önde gelen asker yandaşlarından bazılarının ordudan tasfiyesi; Hatum'un 'solcular' diye atıfta bulunduğu (yani Şufi grubuna mensup olan) kişilerin yeniden Parti'ye alınması; Mart 1966'da seçilen Suriye Bölge Komutası'nın istifa etmesi; Şufi grubuna mensup en az beş kişi ile mevcut Bölge Komutası'nın bazı mensuplarının yer alacağı yeni bir Geçici Bölge Komutası'nın atanması.³⁰

Ordu Komutası Selim Hatum'un bu taleplerini tümüyle reddetti ve El-Süveyde'ye Roket Tugayı da dahil olmak üzere askerî birlikler gönderilerek bölge başkentinin bombalanacağı tehdidinde bulundu.³¹

Bu etkin karşı tedbirler sayesinde başarısızlığa uğrayarak 8 Eylül 1966'da sona eren Selim Hatum'un darbe girişiminin ardından, Hatum ile Abu Asali Ürdün'e kaçmaya karar verdiler. Ebu Asali daha sonra bunu yapmaktaki amaçlarının 'İsrail cephesine bu kadar yakın bir bölgede askerî bir çatışmaya yol açmamak' olduğunu söyleyecekti.³² Ürdün, Hatum ve Ebu Asali ile yandaşlarına siyasi sığınma hakkı tanıdı.

30 *Al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası 1966.

31 *al-Muharrir*, 13 Eylül 1966.

32 Muhammad Hasanayn Haykal'ın Talal Ebu 'Asali ile yaptığı röportaj, *al-Ahram*, 1 Ekim 1966.

Alevi aleyhtarı mezhep propogandası

Hatum 13 Eylül 1966'da Amman'da bir basın toplantısı düzenleyerek, El-Süveyde'de olanları kendi bakış açısıyla aktardı.³³ Selah Cedid ve Hafız Esad iktidarının temelini oluşturan mezhep ve aşiretler arası bölünmenin artması sonucunda, Suriye'nin bir iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını ileri sürdü.³⁴ Hatum ayrıca şunları söyledi:

Mezhepçilik ruhu Suriye'de, özellikle de ordu içinde subay nakilleri veya orduya yeni asker alımı yoluyla, utanç verici bir şekilde yayılmakta. İktidarda bulunan grup, kendisine muhalif olan subayları ve grupları tasfiye ederek, onların yerine çeşitli görevlere kendi taraftarlarını yerleştiriyor... Devletin önemli mevkileri ve kurumları Suriye halkının belirli bir kesimi (yani Aleviler) ile dolduruluyor. Bu sayede ordu içinde Alevilerin diğer azınlık cemaatlerine oranı beşe bir düzeyine yükselmiştir.³⁵

Hatum'un Suriye Silahlı Kuvvetleri'ne hakim olan mezhepçi havaya ilişkin Amman'da söyledikleri, Baas Partisi ile Suriye Bölge Komutası mensuplarından gizlenmedi. Tam tersi, Parti'nin aylık bülteni *el-Munadil*'de 1966 Eylül ayı ortalarında (bir hayli hafifletilmiş bir şekilde) bu görüşlere yer verildi.³⁶

Hatum, Ebu Asali ile birlikte 14 Eylül 1966'da *el-Nahar*'a verdiği bir demeçte, 'Suriye ordusunu kurtarmak ve mezhepçilik ruhundan ordusu arındırmak' için verdikleri mücadeleyi Ürdün'den sürdürmek amacıyla bu ülkeye kaçtıklarını açıkladı.³⁷ Hatum ayrıca şunları söyledi:

Suriye ordusuna mensup birine boşta olan subayları hakkında bir soru sorulduğunda, onların tasfiye edildiği veya uzaklaştırıldığı ve geriye sadece Alevi subayların

33 Filastin (Kudüs), 14 Eylül 1966; *al-Difa'*, 14 Eylül 1966.

34 A.g.e.

35 A.g.e.

36 *Al-Munadil*, No. 9, Eylül ayının ortası 1966, s. 5.

37 *Al-Nahar*, 15 Eylül 1966.

kaldığı cevabını verir. Alevi subayların sadakati orduya değil cemaatlerinedir. Onların tek endişesi Selah Cedit ve Hafız Esad'ı korumaktır. Son tutuklananlar arasında Aleviler hariç her gruptan yüzlerce subay vardır.³⁸

Alevilerin devrik Ulusal Komuta'nın askerî örgütünden ihraç edildiği gözönüne alındığında, tutuklananlar arasında hiç Alevi bulunmaması aslında şaşılacak bir durum değildi. Bu nedenle Hatum'un, Alevi Baas liderler, Hafız Esad ile Selah Cedit'e yönelttiği, onların sadece Alevi olmayan subayları tutuklattırarak orduda mezhep ayrımcılığı yaptıkları yönündeki suçlamaları tam olarak geçerli değildi. Cedit ve Esad bu durumdan ancak dolaylı olarak sorumlu tutulabilirdi. Zira Aleviler devrik Ulusal Komuta'nın askerî örgütüne ilke olarak kabul edilmiyordu.

Talal Ebu Asali, Hatum'un sözlerine ek olarak, Suriye ordusunda durumun çok hassas ve ciddi olduğunu belirterek, bunun nedenlerini şöyle açıkladı:

...çünkü anavatamn bütün evlatları Alevi olan her şeye muhaliftir. Bu bölünme orduda o kadar yaygın bir hal almıştır ki, askerler her an birbirleriyle çatışmaya girebilir hale gelmiştir. Bu da Parti'nin belirgin bir özelliği haline gelen Alevi bloklaşmasının doğal sonucudur.

Alevi üstünlüğü her alanda öyle bir düzeye ulaştı ki, Alevi kadınlar bile resmî birer makammış gibi davranmaktan çekinmemektedir. Alevi komşuları olanlar, onların, Parti ve resmî makamlar adına üzerilerinde nasıl hakimiyet kurduklarını rahatça görebilir. Yeni gelişmeler, nakiller ve tutuklamalar konusunda, önemli önemsiz her Alevinin, bazı üst düzey görevlilerden bile önce haberi olur.³⁹

Ebu Asali son olarak da (Bölge Komutasına karşı düzenlenen komploya karışmış) subayların cephede tutuklanmalarına değinerek şunları söyledi:

38 A.g.e.

39 A.g.e.

Tutuklananların kadınları duysun diye, Alevi kadınlar (sevinçlerini ifade etmek amacıyla) uzun zılgıtlar çekeerek “la illahe illallah” diye bağıldılar. Bu, ülkeye hakim olan havanın basit bir resmidir.⁴⁰

Selim Hatum iki hafta sonra, 28 Eylül 1966’da bir bildiri yayımlayarak (*el-Hayat*’ın iddiasına göre) Şam’da iktidarı elinde tutan grup hakkında şu suçlamalarda bulundu:

(Bu grubun) amacı, mezhepçi planları doğrultusunda, sloganı ‘ebedi misyona sahip bir Alevi devleti’ olan, oportünist bir rejim kurmak ve Selah Cedit’in *el-Amid* (Şef), İbrahim Mahus’un *Nur el-Envar* (nurların nuru) olarak parladığı bir düzen tesis etmektir.⁴¹

‘Ebedi misyona sahip bir Alevi devleti’, Baasçıların ‘Ebedi misyona sahip bir Arap devleti’ sloganı üzerinde bir kelime oyunuydu. *Nur el-Envar* ve ‘*Amid* ise Alevilerin kullandığı dinî terimlerdi. (Alevi) İbrahim Mahus o sırada Suriye Dışişleri Bakanıydı.

Hatum ile yandaşları bu tür açıklamalar yoluyla, Suriye hakkında ve ordu içinde mezheplerarası gerilimi arttırmayı ve Hafız Esad, Selah Cedit ile diğer Alevi liderleri Alevi olmayanların gözünde şüpheli durumuna düşürerek, onların güçlü konumlarını zayıflatmayı amaçlıyorlardı.

Hatum’un suçlamaları, 1969 yılı başlarında Suriye’de iktidarda bulunan Baas yönetimine muhalif gruplar tarafından yayımlanan (sahte) bildirideki iddialara çok benziyordu. Söz konusu bildiride, ileri gelen Alevi şeyhi Abdülrahman el Hayyir’in, Suriyeli Alevileri, Selah Cedit’in Aleviliği siyasi amaçlara alet etmesine karşı koymaya çağırıldığı iddia ediliyordu. Yine ayın bildiride Cedit, Alevi devleti kurmaya çalışmakla suçlanıyordu. Bu bildiriye ilk olarak 19 Mayıs 1969’da, Lübnan’da yayımlanan Baas aleyhtarı, muhafazakar *el-Hayat*’ta, daha sonra Ürdün’ün eski başbakanlarından Saad Cuma’nın yazdığı

40 A.g.e.

41 *Al-Hayat*, 29 Eylül 1966.

Mujtama' el-Karahiyah (Nefret Toplumu) adlı kitapta yer verilmişti.⁴² Bu bildiri, Suriye Baas yönetimine muhalif ve mezheplerarası gerilim yaratmak ve huzursuzluk çıkarmak isteyen Hatum gibi kişiler tarafından da dağıtılmış olabilir.⁴³

Hatum'un başarısız darbe girişimini izleyen tasfiyeler

Selim Hatum'un başarısız darbe girişiminden sonra Suriye Siyahlı Kuvvetleri ile Baas Partisi'nde geniş çaplı tasfiye işlemleri gerçekleştirildi. Tasfiye edilenler arasında çok sayıda Dürzi subay bulunması doğaldı, zira Hatum ve Ebu Asali esas olarak Dürzi subaylara güvenmişlerdi.⁴⁴ Bu şekilde temizlenen ordu birliklerinin komutası çoğu durumda Alevi subaylara devretilildi.⁴⁵

Başarısız darbe girişimi, temizleme hareketinin devam ettiği 1967 yılında meydana gelen siyasi gelişmeler üzerinde derin bir etki bırakacaktı. Hatum'un başarısız darbe girişimini izleyen altı ayı aşkın dönemde, Parti'nin Cebel el-Dürüz şubesinin faaliyetleri neredeyse tamamen durdu.⁴⁶

Bu darbe girişimini izleyen tasfiyeler ve tutuklamalar Dürzi cemaatini o denli sarstı ki, (Suriyelilerin 1925'te Fransızlara karşı gerçekleştirdikleri devrimin lideri olan ve kendisine kar-

42 Sa'd Jum'ah, *Mujtama' al-Karahiyah* (Beyrut, 1971), s. 62-75. Fu'ad al-Atrash, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarikh wa Haqa'iq*, s. 344-51.

43 Cedit'e yöneltilen, Suriye'de bir Alevi devleti kurmayı amaçladığı yönünde, propaganda niteliği taşıyan benzer suçlamalar için bakınız: *al-Hawadith*, 16 Ağustos 1968; ve Sami al-Jundi, *Kisrat Khubz* (Beyrut, 1969), s. 7-18. 'Abd al-Rahman al-Khayyir, *Risalah tabhath fi Masa'il Muhimmah hawl al-Madhhab al-Jafari: "al-'Alawi"* (Min Turath al-Shaykh 'Abd al-Rahman al-Khayyir), Şam, 1994, s. 97-110.

44 Tasfiye edilen Dürzi subayların isimleri için bakınız: *al-Munadil*, No. 11, Aralık ayının ortası 1966; Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 157; *al-Hayat*, 11 ve 13 Eylül 1966; *al-Nahar*, 19 Eylül 1966; *al-Safa'*, 15 Eylül 1966.

45 *al-Hayat*, 7 ve 23 Ekim 1966; *al-Nahar*, 30 Eylül 1966.

46 Suriye Baas Partisi Bölge Komutasına bağh Örgütlenme Bürosu tarafından yayımlanan genelge, 6 Mart 1967. *al-Hayat*, 5 Mart 1967; *al-Safa'*, 25 Şubat 1967.

şı hâlâ büyük saygı duyulan) Gazi Sultan el-Atraş, Suriye Genelkurmayına Aralık 1966'da şu telgrafı gönderdi:

Evlatlarımız hapisanelerde açlık grevindeler. Sonuçlarından sizi sorumlu tutacağız. Cebel (el-Arab), hainleri ve yabancı işgalcileri ülkeden kovmak için devrim yapmaya her zaman hazırdır. Ancak inançları onu, kardeşlerine karşı başkaldırmak ya da (Arap) ulusunun herhangi bir evladına karşı haince davranmaktan alıkoyar. Bizi (yetkili makamlarla) müzakere etmeye (iten) tek caydırıcı unsur budur.⁴⁷

(Çoğunluğu Alevi olan) Şam'daki liderlerin, merkezî otoriteye olan güveni ciddi bir şekilde sarsılan Dürzi cemaati yatıştırması kolay değildi.⁴⁸

Komploya karışmış olan çok sayıda kişi Şam'da kurulan özel bir askerî mahkemede -çoğu gıyaben- yargılandı.⁴⁹ Kendilerine yöneltilen iki temel suçlama, yönetimi devirmeyi amaçlayan bir komploya karışmak ve mezheplerarası bölünmeyi körükleyerek ülkeyi iç savaşa sürüklemeye çalışmaktı.⁵⁰ Savcı, sanıklardan beşi (hepsi Dürziydi) hakkında idam istedi.⁵¹

Başarısız darbe girişiminin önemli bir sonucu -23 Şubat 1966 darbesinden sonra tasfiye edilen ya da safdışı bırakılan ileri gelen Sünni subay hizipleri dışında- en güçlü Dürzi subay hiziplerinin böylece tasfiye edilmiş olmasıydı. Geride kalanlar ise rejimi tehdit edecek boyutta farklı güç blokları oluşturabilecek durumda değildi.

Haziran 1967'de savaşın patlak vermesinin ardından Suri-

47 *Al-Nahar*, 31 Aralık 1966.

48 *al-Jaridah*, 13 Eylül 1966. 14 Ekim 1966 tarihli *al-Hayat'ta*, Hatum'un başarısız darbe girişiminin Havran bölgesinde yaşayanlarla Şam'daki yöneticilerin ilişkisini olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmekte. Ayrıca bakınız: Fu'ad al-Atrash, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarikh wa Haqa'iq*, s. 322.

49 *Al-Ba'th*, 14 Mart 1967.

50 *Al-Ba'th*, 28 Mart 1967.

51 Haklarında idam cezası istendiği belirtilen Dürzi subaylar şunlardı: Fahd el-Sha'ir, Salim Hatum, Talal Abu 'Asali, 'Abd el-Rahim Bathish ve Fawwaz Abu al-Fadl. *al-Hayat*, 2 Nisan 1967.

ye'ye dönen Selim Hatum, Suriye'deki rejimi devirmeyi amaçlayan 'emperyalist bir komploda Anglo-Amerikan ve Batı Alman emperyalist çevrelerle işbirliği yapmak' suçundan tutuklandı. Özel bir askerî mahkemede yargılanan Hatum ölüm cezasına çarptırıldı ve 24 Haziran 1967'de idam edildi.⁵²

İleri gelen Havrani hiziplerinin safdışı edilmesi

Önde gelen birçok Dürzi subay ile, onlardan daha az sayıda, Havranlı subayın tasfiyesi bazı Alevi subayların konumunu güçlendirdi. Baas Partisi'nin siyasi seçkinleri arasındaki iktidar mücadelesi sırasında alevlenen mezhep ve bölge ayrılıklarından kaynaklanan cemaatlerarası gerginlik ve karşılıklı güvensizlik, kimi Parti mensuplarının Parti ve Silahlı Kuvvetler içinde Alevilerin hakimiyet kurmasından endişe duymalarına neden oldu.⁵³ 1967 yılının ilk aylarında, bazı Parti şubeleri ile alt şubelerinin başında bulunan kişiler Parti'deki görevlerinden istifa ettiler. Bir daha hiçbir Parti toplantısına katılmayarak, mezhepçilik ve bölgecilik yüzünden, Parti örgütü ve Silahlı Kuvvetler'de yaşanan cemaatlerarası gerilim konusunda endişelerini dile getirdiler. Aynı şekilde, belirli bir -özellikle de Alevi- mezhebe, bölgeye ya da aşirete dayanan hizipler konusundaki endişelerini de ifade etmiş oldular.⁵⁴

Bu gerilimler, Havran bölgesinden gelen üç bakanın hep bir-

52 Bakınız: Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 865-869; *al-Ba'th*, 25 Haziran 1967; Şam Radyosu, 26 Haziran 1967; Daniel Dishon (der.), *Middle East Record* 1967 (Kudüs, 1971), s. 496. Ayrıca bakınız: Sami el-Cundi, *al-Ba'th*, s. 156. 1968'de, Hatum'un Eylül 1966'daki başarısız darbe girişimine ve Haziran 1967'de savaş sırasında gerçekleştirdiği Suriye yönetimini ikinci kez devirme girişimine karışmakla suçlanan subaylar ve siviller Şam'da yargılandı. *Al-Ba'th*, 8 Eylül 1968; Dishon (der.), *Middle East Record* 1968 (Kudüs, 1973), s. 735, 736.

53 *al-Safa'*, 22 Kasım 1966. Her ikisi de Havranlı Sünni olan Genelkurmay Başkanı Ahmed Süveydeni ve Muhammed el-Zu'bi de Alevilerin ağırlıklı rolünden endişe duyanlar arasındaydı.

54 Suriye Baas Partisi Bölge Komutası'na bağlı Örgütlenme Bürosu tarafından yayımlanan genelge, 19 Mart 1967. Tam metin için bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 171.

likte hükümetten istifa etme tehdidinde bulunması ile dışarıya yansıdı.⁵⁵ Haziran 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, Baas'ın Havran bölgesindeki sivil örgütünün üst düzey yetkililerinden bazıları, Parti yönetimi ve hükümet içindeki görevlerinden alındılar.⁵⁶ 15 Şubat 1968'de Havran'dan gelen ve Selah Cedit'in en önemli yandaşlarından olan, Suriye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay başkanı Ahmed Süveydeni'nin ordudaki görevine son verildi.

Mustafa Talas, Kasım 1967'de Deyrizor'dan gelen önemli Sünni sivil müttefiklerinin Selah Cedit'e nasıl baskı yaptığını aktarıyor. Bu kişiler, Esad ile mücadelesinde Süveydeni'ye destek çıkmadığı takdirde, onu mezhepçilik yapmakla suçlayacakları tehdidinde bulunmuşlardı. Deyrizor kökenli Sünni, Fevzi Rida bir toplantıda açıkça şöyle demişti:

Eğer sen, [Selah Cedit] Tümgeneral Hafız Esad'a karşı mücadelende, bütün gücünle Tümgeneral Ahmed Süveydeni'ye arka çıkmazsan, seni mezhepçilik yapmakla suçlarız ve (Alevi) mezhebinin kararları alan yüksek bir konseyi bulunduğunu, (Baas) Partisi'nin sadece bir paravan olduğunu, Alevi evlatların birbirini asla bırakmayacaklarını iddia ederiz ⁵⁷

Ancak bu suçlamaları reddeden Selah Cedit, geride kalan son Havranlı kıdemli askerin de görevinden alınması anlamına gelen, Süveydeni'nin tasfiyesini engelleyecek güce sahip değildi.

Önceki Baas Askerî Komitesi'nin Havranlı diğer iki Sünni üyesi, Musa el-Zubi (1967'de) ve Mustafa el-Hacı Ali de (1968)

55 İstifa etme tehdidinde bulunan Havranlı bakanlar şunlardı: Muhammed el-Zu'bi (Sünni), Salih Mahamid (Sünni) ve Mashhur Zaytun (Hristiyan). *Al-Hayat*, 12 Mart 1967, 6 ve 7 Nisan 1967; *al-Ahrar*, 14 Şubat 1967; *al-Jadid*, 17 Mart 1967.

56 *Al-Muharrir*, 26 Eylül 1967; *The Arab World*, 11 Eylül 1967; *al-Hayat*, 12 ve 26 Eylül 1967. Ayrıca bakınız Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 170-172.

57 Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 889-890. Esad-Cedit rekabeti ve Savunma Bakanı Hafız Esad ile Genelkurmay Başkanı Ahmed Süveydeni arasındaki çekişme için bakınız s. 882-897. *al-Ba'th*, 16 Şubat ve 21 Temmuz 1968; *al-Thawrah*, 17 Şubat 1968; *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971.

ordudan atıldılar. Sivil ve askerî kanattaki Havranlı Baasçılar büyük ölçüde etkisiz hale getirilmiş ya da Parti örgütünden ve ordudan ihraç edilmişti. Ancak bu durum, orduda hiçbir Havranlı subay kalmadığı veya Havranlı Baasçıların artık Parti içinde yüksek mevkilere gelemediği anlamını taşııyordu. Sadece artık önemli bir güç merkezi olmaktan çıkmışlardı. Silahlı Kuvvetler veya Parti içindeki diğer (örneğin Alevi) hizipleri tehdit edebilecek güçte bir cephe oluşturmalarına bir daha izin verilmeyecekti. Havrani hizipleri, gücünü, Selah Cedit ya da Selim Hatum'un kiler gibi gruplarla kurdukları ittifaklardan almıştı.⁵⁸

Ahmed Süveydeni'nin Ağustos 1968'de darbe girişiminde bulunduğu iddia edildi. Temmuz 1969'da, 1968'de siyasi sığınma hakkı kazandığı Bağdat'tan Kahire'ye doğru giderken, uçağı Şam'da durduğu sırada Suriyeli makamlarca tutuklanmıştı.⁵⁹ O sırada halen orduda bulunan Havranlı birçok yandaşının da Süveydeni'nin ardından tutuklandığı bildirildi. Mayıs 1970'te, Irak'taki rakip Baas yönetimi yararına Suriye'deki rejimi yıkmaya çalışmakla suçlanan çok sayıda sivil ve asker tutuklandı. Tutuklananların çoğu Sünni idi ve aralarında çok sayıda Havranlı, Halepli ve Idlib'li vardı. Halep ve Idlib'den gelen subayların çoğu, 1968'den beri Bağdat'ta sürgünde bulunan ve kendisi de Halepli olan Korgeneral Emin el-Hafız'ın yandaşlarıydı.⁶⁰

Ahmed Süveydeni, yaklaşık yirmi beş yıl hapis yattıktan sonra, dünyanın en uzun süre tutuklu kalan siyasi suçlularından biri olarak, Şubat 1994'te serbest bırakıldı.⁶¹

58 *al-Hayat*, 16 Şubat 1968; *al-Safa'*, 6 Şubat 1968; *al-Jaridah*, 2 Mart 1968; *al-Anwar*, 15 Kasım 1970.

59 *Akhbar al-Yawm*'ın Abdülkerim el-Cundi ile yaptığı röportaj, 7 Eylül 1968; *al-Nahar*, 20 Ağustos 1968; *al-Hayat*, 21 Ağustos 1968 ve 23 Temmuz 1969; *al-Anwar*, 21 Ağustos 1968; *al-Sayyad*, 24 Temmuz 1969.

60 *al-Hayat*, 9 Ağustos 1969. *al-Ahrar*, 6 Haziran 1970; *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971; ve *Lajnat al-Difa'* 'an al-Mu'taqalin al-Siyasiyin fi Suriyah, *al-Maktab al-Markazi*, *Min Qawafil al-Mu'taqalin al-Siyasiyin wa Akhbarihim fi al-Sujun al-Suriyah*, 1976.

61 Bakınız *al-Hayat*, 24 Şubat 1994.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Alevi cemaati içindeki iktidar mücadelesi

Esad-Cedid çekişmesi

Ulusal Komuta'nın Şubat 1966'da devrilmesinin ve özellikle de, Hatum'un başarısız darbe girişiminin ardından, Baasçı subayların ve Parti'nin sivil mensuplarının büyük bölümü ya Selah Cedid ya da Hafız Esad etrafında toplandılar.

Cedid'in Ağustos 1965'te, Genelkurmay Başkanlığı'ndan ayrılarak, Suriye Bölge Komutanlığı Genel Sekreterliği gibi kilit bir sivil göreve geçmesiyle ordu içindeki resmî görevi sona ermişti. Buna rağmen subayların büyük bölümü üzerindeki hakimiyetini, Parti'nin askerî örgütünden sorumlu Büro'daki yandaşları sayesinde bir süre daha korumayı başardı. Nisan 1966'den itibaren bu Büro'da siviller de görev yapmaya başlamıştı. Cedid, Silahlı Kuvvetler'in diğer bir bölümünü de, örgüt tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, bazı subaylarla kurduğu kişisel ilişkilerle (İttisalat cenibiyah) kontrol altında tutuyordu.¹ Cedid'in rakibi olan Savunma Bakanı Esad, bazılarıyla kişisel bağlarının bulunduğu subay birlikleri üzerinde nüfuz kurmak açısından daha avantajlı durumdaydı. Esad,

1 al-Anwar, 15 Kasım 1970.

1964'ten itibaren komutanlığını yaptığı hava kuvvetlerinin genişletilmesinde büyük rol oynamıştı. Yandaşlarının bir çoğunu stratejik açıdan önemli görevlere atayabilecek konumundaydı. Ayrıca, Parti'nin askerî örgütünün faaliyetlerinden sorumlu olan Baas Askerî Komitesi'nde de birkaç yıl boyunca önemli bir görevde bulunmuştu.

23 Şubat 1966 darbesinden sonra Cedid ile Esad arasında yaşanan gerginlik birçok kez kendini hissettirdiyse de asla alevi bir çatışmaya dönüşmedi. Aralarındaki çekişme, Arapların 1967'de uğradıkları askerî yenilginin ardından ciddi boyutlara ulaştı. Bunun bir nedeni ordu, dış ilişkiler ve sosyo-ekonomik konulardaki görüş ayrılıklarıydı.²

Baas Partisi içindeki çeşitli hizipler arasında süren ideolojik tartışma, "içe yönelik sosyalist bir politikaya mı yoksa İsrail'le mücadelede yararlı olacak Araplararası işbirliğini öngören, Arap milliyetçiliğine dayalı bir politikaya mı öncelik verilmeli" sorusu üzerinde odaklanmıştı. Bir diğer önemli sorun, sosyalist politika ve Arap milliyetçiliğinin, ileriye dönük sonuçları itibarıyla Baas açısından en yararlı olacak bileşiminin ne olduğuydu.

Cedid ile Esad arasındaki siyasi görüş farklılıkları, Baas Partisi'nin Eylül ve Ekim 1968'de Şam'da yapılan ve iki temel siyasi eğilimin dile getirildiği, Bölgesel ve Ulusal Kongrelerinde açığa çıktı. Sivillerin ağır bastığı taraf, Suriye toplumunda 'sosyalist dönüşüme' (*tahvil iştiraki*) öncelik verilmesini savunuyordu. Bu grupta göze çarpan isimler Selah Cedid, Abdülkerim el Cundi, (Alevi Dışişleri Bakanı) İbrahim Mahus ve Başbakan Yusuf Züveyyin idi. Sosyalist eğilimli bu grup, Ürdün, Lübnan ve Irak gibi 'gerici, sağcı veya Batı yanlısı' olarak tanımladıkları yönetimlerle, İsrail'e karşı mücadele bundan zarar görecektir bile olsa, siyasi veya askerî işbirliğine gitme fikrini açıkça reddedi-

2 Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, 1958-1968*, s. 885-888. Talas'a göre Selah Cedid, Haziran 1967'deki savaştan sonra, Ordu üzerinde egemenliğini yeniden kurmaya çalıştı. Ne var ki, Savunma Bakanı olma girişimi, geri döndürülemez biçimde iktidara yürüyen Hafız Esad tarafından başarısızlığa uğratıldı. *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971, s. 17; *al-Ahrar*, 14 Şubat 1967; *al-Anwar*, 1 ve 9 Şubat 1967; *al-Ba'th*, 12 Şubat 1967; Şam Radyosu, 13 Şubat 1967.

yordu. Sosyalist dönüşüme katkıda bulunduğu sürece, Sovyetler Birliği'ne veya Doğu Blokuna mensup Komünist ülkelere giderek daha fazla bağımlı olmaya itiraz etmiyordu.³

Güçlü bir Arap milliyetçiliği sergileyen ikinci eğilimde, İsrail'e karşı silahlı mücadeleye öncelik verilmesi isteniyordu. Bu doğrultuda, Suriye'deki sosyalist dönüşümü geçici olarak olumsuz yönde etkilese bile, Arapların askerî gücünün arttırılması ilk iş olmalıydı. Arapların İsrail'e karşı mücadelesine katkıda bulunduğu sürece, siyasi tavırlarına fazla önem vermeden Ürdün, Irak, Mısır ve Suudi Arabistan gibi diğer Arap ülkeleriyle askerî ve siyasi işbirliğine gidilebilirdi. Bu milliyetçi eğilimin kongrelerdeki temsilcileri, Savunma Bakanı Hafız Esad ile Suriye Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Mustafa Talas başta olmak üzere, askerî delegelerdi.

Temmuz 1968'de Irak'ta iktidara gelen rakip Baas rejiminin, Suriye'de 1966'da devrilen Ulusal Komuta ile bağları vardı. Buna rağmen Esad, sözkonusu rejimle İsrail'e karşı askerî işbirliğine gidilmesini ve Suriye'yi, Arap dünyasında itildiği siyasi yalnzlıktan kurtarmak amacıyla bu devletle müzakerelerin başlatılmasını önerdi. Esad'ın bu önerisi, kongrede bulunan 'sosyalist eğilimli' sivillerin büyük çoğunluğu tarafından reddedildi. Bu kişiler, Irak'ta iktidarda bulunan Baasçıları, 23 Şubat 1966 Hareketi sonucunda Parti'den atılan 'sağcı muhalifler' olarak tanımıyor ve onlarla herhangi bir uzlaşmaya kesinlikle karşı çıkıyorlardı.⁴

Kongrelerde çoğunluğu oluşturan Cedid ve yandaşları fikirlerinin resmî Parti görüşü olarak kabul edilmesini sağladılar.

Kongre kararlarını kabul etmeyen Hafız Esad, ne Bölge Komutası toplantılarına ne de Suriye Bölge Komutası ile Ulusal Komuta'nın ortak toplantılarına bir daha hiç katılmadı. Bölge Komutası'na seçilmesine rağmen, bu kurumdan *de facto* istifa etti.⁵ Parti'nin askerî örgütünü sivil Parti liderliğinden uzak-

3 Bakınız Dishon (der.), *Middle East Record* 1968, s. 711-13.

4 A.g.e., s. 711-12.

5 Baas Partisi'nin Onuncu Olağanışı Ulusal Kongresi'nin tutanakları *al-Rayah*, 5 Temmuz 1971; *al-Jaridah*, 18 Ekim 1968; *al-Anwar*, 29 Ekim 1968.

laştırmak Silahlı Kuvvetleri kontrolü altına almaya çalıştı. Bölge Komuta üyelerinin ve Parti'nin diğer sivil mensuplarının, askerî örgütün herhangi bir birimi ziyaret etmelerini, askerî kanat ile temasa geçmelerini yasakladı.⁶ Subayların da, askerî örgütün resmî komuta zincirî dışında, Parti'nin sivil politikacıları ile doğrudan temas kurması yasaklandı.⁷ Buna ek olarak, askerî istihbarat kurumları, Parti'ye ait mektupları açmak ve Suriye Bölge Komutası'nca yayımlanan genelgelerin dağıtımını engellemek suretiyle, Parti'nin sivil ve askerî bölümleri arasındaki iletişimi de aksattılar.⁸

Eylül ve Ekim 1968'de yapılan Parti kongrelerinin ardından, Cedid'in (çoğu Alevi olan) asker yandaşları Askerî Büro'ya danışılmadan daha az hassas olan mevkilere nakledildiler. Askerî Büro Cedid'in hakimiyetindeydi ve normal şartlarda askerî nakillerle ilgili kararların çoğunu bu birim veriyordu.⁹

Ordu Komutası'na, belirli bir rütbe üzerindeki askerî görevlileri atama yetkisi, Suriye Bölge ve Ulusal Komutalarının Ortak Toplantıları sırasında verilmişti. Alınan karara göre, örneğin, Tugay komutanlarının nakilleri Ortak Toplantının yetki alanına giriyordu.¹⁰ Buna rağmen planları doğrultusunda hareket eden Esad, Selah Cedid'in en önemli asker yandaşlarından biri olan Alevi Yarbay İzzet Cedid'i, siyasi ve stratejik açıdan büyük önem taşıyan 70. Zırhlı Tugay Komutanlığı'ndan aldı.¹¹

Esad Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin büyük bölümünü kontrolü altına alırken, Cedid de, kilit durumdaki sivil görevlere yandaşlarını atayarak Parti'nin sivil örgütü üzerindeki hakimiy-

6 Baas Partisi'nin Onuncu Olağanüstü Ulusal Kongresi'nin tutanakları *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971.

7 *Al-Jaridah*, 8 Kasım 1968.

8 Baas Partisi'nin Onuncu Olağanüstü Ulusal Kongresi'nin tutanakları *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971.

9 *al-Hawadith*, 1 Kasım 1968; *al-Anwar*, 26 Ekim 1968; *al-Hayat*, 29 Ekim 1968; Dishon (der.), *Middle East Record 1969-1970* (Kudüs, 1977), s. 1129-1130. Söylendiğine göre, nakledilen subaylar arasında Alevi Na'isah ailesinin çok sayıda üyesi de bulunuyordu.

10 Baas Partisi'nin Onuncu Olağanüstü Ulusal Kongresi'nin tutanakları *al-Rayah*, 12 Temmuz 1971.

11 A.g.e.; *al-Anwar*, 26 Ekim 1968; *al-Hawadith*, 1 Kasım 1968.

yetini güçlendirdi. Böylece 'ikili sulta' (*Izdivajiyat el-Sultah*) yaratılmış oldu. Suriye'deki iki iktidar kurumu, Silahlı Kuvvetler ve Baas'ın sivil Parti örgütü, farklı politikaları savunan ve birbirlerine açıkça muhalefet eden, Parti ve ordu hiziplerinin kontrolü altına girmişti.

Alevi cemaati içindeki iktidar mücadelesi

Önceki bölümlerde, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de yıkılmasından sonra, mezhep, bölge ve aşiret bağlarının Suriye'deki iktidar mücadelesinde oynadığı önemli rol üzerinde durulmuştu. Subaylar ile sivil politikacıların ülke çapındaki gücünün, bölge, mezhep ve/veya aşiret düzeyinde sahip oldukları etkiye dayandığı öne sürülebilir. Bir kişinin ülke siyasetinde başarılı olabilmesi için öncelikle bölgesi, cemaati veya aşiretinden kişilere kendini kanıtlaması gerekiyordu. Farklı bölgelerden ve/veya dinî cemaatlerden gelen kişiler arasındaki iktidar mücadelesi, çoğu kez bölgelerarası ve/veya mezheplerarası mücadelelere dönüşüyordu.¹²

Baasçı Askerî Komite'nin en önde gelen Alevi subayları, Muhammed Ümran, Selah Cedit ve Hafız Esad arasındaki, 1964 yılında alevlenen iktidar mücadelesi, Lazkiye bölgesindeki (Alevi hakimiyetinde bulunan) Parti şubesinde yaşanan ihtilaflara yansdı.¹³

Yine aynı şubede, ikisi de Lazkiyeli olan Esad ile Cedit arasındaki çekişmenin doruğa ulaştığı 1969 ve 1970 yıllarında da

12 Van Dusen, 'Political Integration and Regionalism in Syria', s. 136.

13 Bakınız Bölüm 2. Hurewitz, *Middle East Politics: The Military Dimension*, s. 154. Hurewitz'e göre Alevi subaylar iki rakip gruba bölünmüştü: 'Biri, Suriye doğumlu olanlar, diğeri de 1939 yılında Türkiye'ye katılmasından sonra Hatay vilayeti olarak bilinen, İskenderiye'den gelen göçmenlerden oluşuyordu. Kent kökenli ve nispeten daha varlıklı ailelerden gelen göçmen subaylar üst kademelere yerleşti.' Bu çalışmada İskenderiye bölgesinden gelen Alevi subaylar hizbi olduğu yönünde bir öneride bulunulmadı. Bunun yerine, özellikle de Lazkiye bölgesinden Alevi subayların Suriye'deki iktidar kurumlarında önemli konumları işgal ettiği gösterildi. İskenderiye bölgesinden gelen en önemli Alevi subaylardan biri Uthman Kan'an idi. Kan'an Ağustos 1965'te feshedilen Baasçı Askerî Komite'nin üyesiydi.

benzer ihtilaflar yaşandı. Ulusal düzeyde Baas Partisi içindeki gücünü arttırmak için, ikisi de kendi bölgesindeki Parti şubesi ve Baas hakimiyetinde bulunan diğer kurumların üzerinde denetimini güçlendirmeye çalıştı.

Lazkiye'deki Parti şubesine hakim olan Cedid yandaşları, Esad'ın gücünü kırmak için Şubat 1969'da onun en ateşli yandaşlarını tasfiye etti. Bu hareketi çok sert karşı tedbirler izledi: Hafız Esad, Lazkiye Şubesi yönetiminin tutuklanmasını emretti ve yeni yönetime, daha önce tasfiye edilmiş olan kendi yandaşlarının atanmasını sağladı. Lazkiye Şubesi'nin yeni yöneticileri arasında, sendika seçimlerinde bu şube tarafından sunulan listeye rakip olarak adaylıklarını koydukları için Parti'den tasfiye edilen Esad yandaşları da vardı. Daha sonra bu kişilerin cezai tedbirler doğrultusunda tasfiye edilmesine, Esad, yerel sendikayı tümünden kapatarak yanıt verdi.¹⁴ Yerel Parti şubesine üye olan Lazkiye ili valisi, 27 Şubat 1969'da ev hapsine mahkûm edildi; bürosuna ve yerel Parti merkezine gitmesi yasaklandı. Dahası, (Alevilerin ağırlıkta olduğu) Tartus Parti şubesinin büroları, o ilde bulunan yaşamsal önemdeki tesisleri korumakla görevli Komando Tugayı tarafından basıldı ve şube yöneticileri tutuklandı.

Suriye Bölge Komutası'nın, Esad ve Cedid dışında tek Alevi üyesi olan, Cedid yandaşı Adil Na'isah Lazkiye Şubesi'nin Genel Sekreteriydi. O da Tartus'ta tutuklandı ve asker gözetiminde, ili derhal terketmeye zorlandı. Adil Na'isah daha sonra bir süreliğine serbest bırakıldıysa da 1972'de yeniden hapse atıldı. Nihayet yirmi iki yıl sonra, 1994'de serbest bırakıldı.

Esad, çeşitli illerdeki askerî istihbarat servislerine talimat vererek, sivil örgütle temasa geçmemeleri konusunda Parti Komutası üyelerini uyarmalarını, aksi takdirde tutuklamakla tehdit etmelerini söyledi. En sert tedbirler Lazkiye ve Tartus illerinde alındı. Esad'ın 1969 Şubat ayı sonlarında aldıracağı bu tedbirler askerî darbeyi andırıyordu. Sonuç olarak, Suriye Bölge Komutası görevine resmen devam etmesine rağmen gücünü büyük öl-

14 Al-Rayah, 12 Haziran 1971.

çüde yitirmişti. Esad'ın askerleri Şam ve Halep radyo istasyonlarının binalarıyla, Suriye'nin (Baas kontrolündeki) iki büyük gazetesi, *el-Baas* ve *el-Thavrah*'m bürolarını da işgal etti. Haber yayınları, siyasi yorumlar, bütün siyaset, kültür ve haber programları denetim altına alındı.¹⁵ Selah Cedit'in Baasçı hizbi, Suriye'de sözcülüğünü yapan *el-Baas* ve *el-Thavrah* gazeteleri üzerindeki kontrolünü kaybettiği için 20 Mart 1969'da Beyrut'ta *el-Rayah* adıyla alternatif bir gazete yayımlamaya başladı.

Suriye Bölge Komutası'nın talebi üzerine, Mart 1969'da Şam'da Olağanüstü Bölgesel Kongre toplandı. Kongrede Esad ile Cedit hizipleri arasında uzlaşma sağlanmaya çalışıldıysa da, tam anlamıyla başarıya ulaşamadı. Esad'a bağlı birlikler, kongre sırasında konumunu sağlama almak için Şam ve çevresindeki stratejik öneme sahip noktaları işgal etti. Kongre çıkmaza girdi ve daha önce sözü edilen 'ikili sulta' (*izdivajiyat el-sultah*) hükümünü korudu: Esad, Suriye Silahlı Kuvvetleri'ni, Cedit ise Parti'nin sivil kanadını kontrol altında tutmaya devam etti.

Esad'm asker yandaşları, Olağanüstü Bölgesel Kongreden kısa bir süre önce, ulusal güvenlik ve genel istihbarat servislerinin başında bulunan, Cedit yandaşı (İsmaili) Albay Abdülkerim el Cundi'nin karargâhını kuşatma altına almıştı. Yardımcılarından bazıları kaçırıldı; bürosuna ait vasıtalara el kondu. Abdülkerim el-Cundi intihar etti.¹⁶

Ahmed Süveydeni ile Ahmed el-Mir de dahil olmak üzere, Cedit'in Alevi olmayan yandaşlarından en önemlilerinin etkisiz hale getirildiği veya tasfiye edildiği dönem, el-Cundi'nin ölümüyle sona erdi. Baas Askerî Komitesi'nin kurucularından Ahmed el-Mir, 1967 Savaşı sırasında Suriye-İsrail cephesindeki birliklerin komutanlığını yapmıştı. Savaştan kısa bir süre sonra bu görevinden alınmış, Eylül 1967'de Baas Partisi Ulusal Komutası'na seçilmişti. Ekim 1968'de Ulusal Komuta'daki gö-

15 Baas Partisi Suriye Bölge Komutası Genel Sekreteri'nin Suriye parti teşkilatına yolladığı genelge, 28 Şubat 1969; *al-Nahar*, 5 Mart 1969; *al-Rayah*, 5 Temmuz 1971, s. 26; *al-Ba'th*, 25 Mayıs 1969.

16 *Al-Rayah*, 19 Temmuz 1971, s. 6. Şam Radyosu, 2 Mart 1969; *al-Thawrah*, 3 Mart 1969; *al-Nahar*, 5 Mart 1969.

revinden alınan el-Mir, Suriye'nin Madrid büyükelçiliğine atanmıştı. Bu gelişme dolaylı olarak, Cedid ile Esad yandaşları arasındaki iktidar mücadelesinin Alevi cemaati ile sınırlı kalması sonucunu doğurdu.¹⁷

1969 ve 1970 yıllarında, Cedid ve yandaşları (Haziran 1967'den sonra kurulan) Baas komando örgütü *el-sa'ikah*'ı Suriye Bölge Komutası'nın doğrudan denetimi altına alarak kaybettikleri gücü kısmen de olsa yeniden kazanmaya çalıştılar. Amaçları, zamanla bu örgütü Esad'ın askerî gücünü dengeleyecek, alternatif bir iktidar kurumuna dönüştürmektir.¹⁸

Eylül 1970'te siyasi kadrolar, Ürdün iç savaşına müdahale ederek, o sırada Kral Hüseyin'in komutasındaki orduya karşı mücadele eden Filistin komando örgütüne yardım etme kararını aldılar. Bu müdahale başarısızlıkla sonuçlandı ve Esad ile Cedid yandaşları arasında yeni bir çatışmaya yol açtı.

Parti içinde yeniden patlak veren krize bir çözüm bulmak amacıyla, 1970 yılı Ekim ayı sonunda, Şam'da, Baas Partisi Onuncu Olağanüstü Ulusal Kongresi toplandı. Kısa bir süre önce tedbirini alan Esad, kongrenin kendi aleyhine gelişmesi durumunda muhaliflerini denetim altına alabilmek için, Cedid yandaşı bazı askerleri başka birimlere nakletmişti.¹⁹ Kongre sırasında Cedid ile yandaşları çoğunluğun desteğini alırken, Esad ile Mustafa Talas neredeyse tamamen yalnız kaldı. Silahlı Kuvvetler'de ise tam tersi bir durum sözkonusuydu. Kongrede, Savunma Bakam Esad ile Genelkurmay Başkanı Talas'm, Parti yönetimince belirlenecek başka görevlere atanacakları için, ordudaki görevlerinden alınması yönünde karar alındı. Esad ile Talas bu karara hızlı ve kesin bir yanıt verdi.²⁰

17 6 Ağustos 1969 tarihli *Al-Hayat*'ta, Hafız Esad ve Selah Cedid arasındaki çekişme, 'Alevi olmayan parti liderlerini tasfiye etmeye ve Suriye rejimine karşı düşmanca tutum takman unsurları temizlemeye yönelik bir manevra' olarak yorumlandı. Her şeyi iktidardaki Baasçıların mezhep kökenleri ile açıklamaya çalışan buna benzer söylentiler, *al-Hayat* gibi Baas karşıtı muhafazar Lübnan gazeteleri için son derece tipik bir tutumdur.

18 *al-Sayyad*, 22 Mayıs 1969; Dishon (der.), *Middle East Record* 1969-1970, s. 1149.

19 *Al-Rayah*, 7 Haziran 1971.

20 *Al-Rayah*, 14 ve 17 Kasım 1970.

Esad, 13 Kasım 1970'te askerî birliklerine, Parti'nin sivil birimleri ile Baasçıların hakimiyetindeki 'halk örgütleri'nin bürolarının işgal edilmesi ve Selah Cedit ile Devlet Başkanı Nur el-Din el-Atasi de dahil olmak üzere Parti'nin bütün sivil liderlerinin tutuklanması emrini verdi. Bazı kongre üyeleri Lübnan'a kaçarak, yeni Suriye yönetimine karşı muhalafetini o ülkeden sürdürdü. Selah Cedit, Kasım 1970'ten, öldüğü tarih olan 19 Ağustos 1993'e kadar, Şam'daki el-Mazzah Hapishanesi'nde tutuldu. Ölümünün ertesi günü, askerî bir törenle Lazkiye yakınlarındaki köyünde toprağa verildi. Dr. Nur el-Din el-Atasi yirmi yıl hapis yattıktan sonra 1992'de serbest bırakıldı; kısa bir süre sonra da öldü. Esad'm diğer asker ve sivil Baasçı muhalifleri de benzer kaderi paylaştılar.

Baas'ın sivil örgütü, önceki dönemde sahip olduğu güçlü konuma Esad'm yönetimi sırasında bir daha hiç erişemedi. 13 Kasım 1970'te Hafız Esad'm subay hizbi iktidarı neredeyse tekeli altına aldı. Esad, Şubat 1971'de ülkenin ilk Alevi Devlet Başkam oldu. Böylece Suriye'deki Sünni Devlet Başkanı geleneği de sona erdi. Bu gelişme aynı zamanda Alevilerin, ekonomik ve sosyal ayrımcılığa maruz kalan bir dinî cemaat olmaktan kurtularak, ülkeye hakim duruma gelmesini simgeliyordu.

Hafız Esad 13 Kasım 1970'ten itibaren gücünü korumak için büyük ölçüde kendi subay hizbinin desteğine güvendi. Silahlı Kuvvetler'de stratejik öneme sahip görevlerde bulunan üst rütbeli bazı subaylar bu hizbe dahildi. Alevi cemaati dışından subaylar orduda şeklen önemli görevlerde bulunsalar da, Alevi Devlet Başkam'na karşı ciddi bir tehdit oluşturacak güçte değildi. Örneğin, Deyrizor'lu bir Sünni olan Tümgeneral Naci Cemil Kasım, 1970 ile Mart 1978 tarihleri arasında hava kuvvetleri komutanlığı yaptı. Ancak hava kuvvetlerini hiçbir zaman Devlet Başkanı'na karşı bir ayaklanmada etkin olarak kullanabilecek duruma gelememi. Bunun bir nedeni, bütün ana üslerin Hafız Esad'm Alevi yandaşlarının komutasında olmasıydı. Mart 1972'de Savunma Bakanlığı'na atanan (bu görev daha sonra Humus bölgesinden bir Rum Ortodoks Hristiyan olan Yusuf Şakkur getirilecekti) Tümgeneral Mustafa Ta-

las gibi diğer yüksek rütbeli Sünni subaylar için de aynı durum geçerliydi.

Talas, Cemil ve Şakkur gibi subaylar, Devlet Başkam'nm politikası dışına çıkmamak koşuluyla, önemli ölçüde güce sahip olabiliyordu. Bu çizgiden herhangi bir şekilde sapmaları durumunda ise, Esad'ın çoğu Alevi olan asker yandaşları tarafından kolayca etkisiz hale getirilebilirlerdi.

Talas ve Cemil gibi ileri gelen Sünni subayların ordu içinde önemli görevlere atanmasındaki amaç büyük olasılıkla, Sünnileri yatıştırmak ve en önemli görevlere yalnız Alevilerin atandığı yönünde bir izlenimin uyanmasını engellemektir.²¹

Daha önce de görüldüğü gibi, başlıca Sünni, Dürzi ve İsmaili subay hizipleri 1970'ten önce ya etkisiz hale getirilmiş ya da tasfiye edilmişti. Hafız Esad hizbinin o tarihten sonra sahip olduğu mutlak güç, Alevi olmayanların, kurulu rejimi tehdit edecek güçte bağımsız bloklar oluşturma şansını bir hayli azalttı. Lübnan'da yayımlanan gazete ve dergiler, sürekli Esad'm Sünni subaylar tarafından tehdit edildiğine dair haberler verseler de bu haberlerin doğruluğu tartışmalıdır ve taşındıkları gerçeklik payı hiçbir zaman kamtlanamamıştır.²²

21 Hafız Esad'a bağlı subay hizbindeki önde gelen bazı Alevi subaylar şunlardır: Rifat Esad (kardeşi), Ali Haydar ('Özel Kuvvetler'in komutam), Muhammed Tevfik el-Cuhni (Birinci Tümen Komutam), Ali (İsa) Duba (Askerî İstihbarat Şefi), Ali el-Salih (Hava Savunmanın Komutanı) ve Ali Hammad (Personel Şefi). 1975'te, bu kişiler subay nakillerinden sorumlu olan Askerî Komite'ye üyeydi. Hafız Esad'm önde gelen diğer Alevi asker yandaşları şunlardır: Abdül-gani İbrahim, Ali Aslan, Hikmet İbrahim ve Ali Hüseyin. Hafız Esad'ın diğer asker yandaşlarının isimleri, Ekim 1973'teki savaşta gösterdikleri başarı nedeniyle askerî nişanla ödüllendirilen subayların listesini yayımlayan 11 Mart 1974 tarihli *al-Ba'th*'ta bulunabilir. Ayrıca bakınız: Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 184, n. 29.

22 *al-Kifah*, 23 Eylül 1971; *Beyrut*, 23, 24 ve 26 Eylül 1971; *al-Hawadith*, 7 Aralık 1972. 26 Haziran 1972 tarihli *Al-Dustur*'da (Beyrut), Savunma Bakanı Mustafa Talas, Hava Kuvvetleri Komutanı Naci Cemil ve (Cezayir asıllı bir Şamli olan) Başbakan Abdülrahman Khulayfavi'nin başım çektiği, Sünni subaylardan oluşan bir hizbin Esad'm konumunu tehdit ettiği ileri sürüldü. 23 Şubat 1966'da Suriye'de iktidardan devrilenlerle örgütsel bağları olan bir grup Baasçı'nın, 17 Temmuz 1968'de Irak'ta iktidara gelmesinden sonra buna benzer haberlere Irak yanlısı basın organlarında daha sık rastlanmaya başladı. 1 Mart 1971 tarihli *al-Rayah*'da, Esad'ın, 13 Kasım 1970'te gerçekleştirdiği darbeden sonra, yandaşlarının 'üç kanada' ayrıldığı belirtilmekte.

Esad'a karşı en büyük tehdit esas olarak Alevi cemaatinden kaynaklanıyordu. Tutuklama ve tasfiyelere bakılacak olursa, Kasım 1970'ten itibaren açığa çıkarılan komplo girişimlerine daha çok Lazkiye bölgesinden gelen Alevi subaylar ve Baasçı sivillerin karıştığı sonucu çıkarılabilir. Örneğin, Temmuz 1971'de Cedid'in bazı yandaşları tutuklanarak, rejimi devirmeye yönelik faaliyetlere karışmakla suçlandı. Tutuklananlar arasında Lazkiye Şubesi yönetimine mensup, Parti'nin ileri gelen sivil üyeleri bulunuyordu.²³

Alevi Tümgeneral Muhammed Ümran, 1967'den itibaren sürgünde yaşadığı Lübnan'ın Trablus kentinde 4 Mart 1972'de öldürüldü. Katillerin bıraktığı izler, bu cinayete Suriye istihbarat servisinin karışmış olabileceğine işaret ediyordu. Büyük olasılıkla Ümran, ileride yeni bir siyasi çıkış yapmak umuduyula, Suriye'deki asker yandaşları ile temasını korumuştur. Onun öldürülmesinde Suriye yönetiminin parmağı bulunduğu ilişkin iddialar, özellikle Alevi subayların Esad'a olan güvenini sarsmış olabilir.²⁴

Aralık 1972'de, yine Cedid'in sivil ve asker yandaşlarından rejime karşı komplo kurdukları iddiasıyla tutuklananlar oldu. İçlerinde yine Aleviler çoğunluktaydı: *El-Rayah*, sözkonusu on beş subaydan en az on ikisinin Alevi olduğunu yazdı. Aynı kaynağa göre, tutuklanan sivillerin çoğu Lazkiye, Tartus ve Şam Parti şubelerindendi.²⁵

23 Bakınız: *al-Rayah*, 14 ve 28 Haziran 1971; *al-Hayat*, 11 ve 15 Haziran 1971. 5 Ocak 1971'de *al-Hayat* İzzet Cedid de dahil olmak üzere, 10'u Alevi 12 subayın emekliye ayrıldığını duyurdu.

24 *Al-Dustur* (Beyrut), 26 Haziran 1972; *al-Hawadith*, 7 Aralık 1972; *al-Hayah*, 6 Mart 1972; *Beirut*, 6 Mart 1972; *al-Siyasah* (Kuveyt), 6 Mart 1972. 6 Mart 1972 tarihli *Al-Muharrir*, Irak'taki Baas rejimini 'Umran'ı öldürmekle suçladı; 4 Ekim 1976 tarihli *al-Thawrah* (Bağdat) ve yine aynı gün, Bağdat Radyosu Suriye'deki Baas rejimine karşı benzer suçlamalarda bulundu. Suriye Ordu komutasında 26 Mart 1972'de yapılan değişikliğin Umran'ın ölümüyle ilintili olup olmadığı açıklık kazanmadı. Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah* (Londra, 1993), s. 26, 33.

25 *Al-Rayah*, 4 Aralık 1972. *al-Hawadith*, 7 Aralık 1972; *The Arab World*, 8 Aralık 1972, s. 11-12: 'President Assad's Worries and Problems'; *L'Orient-Le Jour*, 14 Aralık 1972. Tutuklanan Şam şubesi parti üyeleri büyük olasılıkla Lazkiye bölgesindendi.

Esad rejimine yönelik tehditler daha çok Alevi cemaatinden kaynaklandığı için, Esad'ın, ailesine, kendi aşireti veya köyü ile, o çevreden gelen, yakın ilişki içinde olduğu kişilere gidecek daha fazla güvenmesinde şaşılacak bir durum yoktu. Kendisiyle aynı dinî cemaatten olanlar da dahil, muhaliflerine karşı konumunu ancak bu şekilde güvence altına alabilirdi. Beş erkek kardeşinin hepsi de Parti üyesiydi ve orduda, Parti örgütünde veya hükümette önemli görevlerde bulunuyordu. İşlemlerinde en ileri konumda bulunan Rıfat Esad idi. Kasım 1970 darbesinden sonra siyasi ve stratejik açıdan büyük öneme sahip, Savunma Birliği'nin (*Saraya al Difa'*) komutanlığına getirilmişti. Şam çevresinde konuşlanan bu Birlik sayesinde ağabeyinin iktidarını koruyabildi. Komutasındaki askerler, Ekim 1973'te İsrail ile yapılan savaşta önemli rol oynadı. 4 Mart 1974'te, Rıfat Esad ile bazı subaylar, bu savaşta gösterdikleri üstün başarıdan dolayı madalyayla ödüllendirildi.²⁶

Kasım 1970 darbesinden sonra, gerek ülke içinde gerek ülke dışında, iki kardeş arasında sürtüşmeler yaşandığına dair söylentiler çıktı. Kimi iddialara göre Rıfat zaman zaman ağabeyinin konumunu tehdit bile etmişti. Ordu Komutası, birliklerini Şam'dan uzağa nakletmek isteyince, Rıfat'ın isyan ettiği yönünde söylentiler çıktı.²⁷ Bütün bu iddialara rağmen, Rıfat, Nisan 1975'te Şam'da yapılan Baas Partisi'nin Altıncı Suriye Bölgesel Kongresi'nde Suriye Bölge Komutası'na seçildi.²⁸

Yine aynı Kongrede, diğer kardeşi Cemil, Parti örgütünün On İkinci Ulusal Kongresi'ne üye atandı.²⁹ Cemil, Mayıs 1973'te de Suriye Halk Meclisi'ne seçilmişti.³⁰ Cemil de, Rıfat'ınki kadar olmasa bile, önemli bir askerî görevde bulun-

26 *Al-Ba'th*, 11 Mart 1974. Bakınız *al-Sayyad*'ın 13 Şubat 1974 tarihinde Rıfat Esad ile yaptığı, ona bağlı askerî birliklerin Ekim Savaşı sırasında oynadığı role ilişkin röportaj. *Saraya al-Difa'*'nın orijinal adı *Saraya al-Difa'* 'an *al-Matarat* ('Ha-vaalanı Savunma Birliği) idi. Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 893.

27 Bakınız *al-Rayah*, 14 Haziran 1971.

28 *Al-Nahar*, 15 Nisan 1975.

29 *Al-Ba'th*, 16 Nisan 1975. *al-Kifah al-'Arabi*, 8 Nisan 1975.

30 *Al-Nahar*, 28 Mayıs 1973. Bu gazeteye göre Devlet Başkanı Esad'ın kardeşinin kayınvalidesi Selma Necib de aynı zamanda seçilmişti.

yordu. Devlet Başkanı'nın diğer üç kardeşi, İsmail, Muhammed ve Ahmed Ali Süleyman'dan, sonuncusu uzunca bir süre Lazkiye il yönetim konseyinde görev yaptı.³¹

Beyrut'ta bulunan Cedid yandaşları, gazeteleri *el-Rayah* yoluyla Esad yönetimine saldırılarını sürdürürken, özellikle iktidarın mezhep ve aşiret yapısına işaret ediyordu. 'Bağdat ve Şam'ın Hükümdarları Kim?' başlıklı makalede şöyle deniyordu:

Şam ve Bağdat'ta iktidarı elinde tutan iki grup, Irak'taki Tikritliler gibi mezhep ve aşiret bağlarına dayanan, ordu ve Parti içi bloklara mensuptur. Şam ve Bağdat hükümdarlarının ikisi de iktidarı, aşiret ve mezhebe dayalı blokların ittifakıyla gerçekleştirilen askerî darbelerle ele geçirmiştir.³²

El-Rayah'ta çıkan ve Suriye, Irak ve Mısır arasında 1972'de varılan uzlaşmayı ele alan bir yazı, 'el-Kardaha, Tikrit ve el-Manufiyah Buluşması' başlığını taşıyordu. Hafız Esad el-Kardaha, Irak Devlet Başkanı Ahmed Hasan el-Bakr Tikrit ve Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat el-Munafiyah bölgesindendi. Yazının başlığına da yansıyan görüş, bu ülkeler arasındaki uzlaşmanın, devlet başkanları ile aynı bölgeden gelenlerin gücü elinde tuttuğu üç yönetim arasındaki yakınlaşma olmasıydı.³³

Cedid yanlısı Baasçılar Esad rejimi aleyhtarı yazılarında, bir zamanlar kendilerinin de, Silahlı Kuvvetler ile Parti içindeki mezhep, aşiret ve bölge temeline dayanan bloklar sayesinde güç sahibi olduklarına hiç değinmediler.

Kasım 1970 darbesinin ardından Hafız Esad, özellikle de 23 Şubat 1966'dan sonra Arap dünyasında Suriye'nin itildiği yalnızlıktan ülkeyi çıkarmaya çalıştı. İsrail'e karşı ortak bir askerî ve siyasi cephe oluşturmak amacıyla Mısır, Ürdün gibi 'çatışma ülkeleri' ve Suudi Arabistan gibi muhafazakâr ülkelerle uz-

31 *Al-Ba'th*, 23 Ocak 1975.

32 *Al-Rayah*, 22 Kasım 1971.

33 *Al-Rayah*, 10 Nisan 1972. *al-Rayah*, 19 Temmuz 1971, 20 Aralık 1971, 1 Mayıs 1972, ve 28 Ağustos 1972.

laşma yolları aradı. Sadece ilericilerin İsrail'e karşı nihai mücadelede başarılı olabileceğini savunan Cedid ve yandaşları, Nasır yönetimindeki Mısır ve daha muhafazakâr devletlerle herhangi bir işbirliğine karşı çıkmışlardı. Esad'm yeni Araplararası siyaseti, Suriye ve Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin İsrail karşısında başarılı bir koordinasyon sergilediği Ekim 1973 Savaşı'nda meyvesini verdi.

Bu kitapta ele alınan olaylar, iktidar seçkinleri arasında mezhep, bölge ve aşirete dayalı hizipleşmenin boyutu ile siyasi istikrar arasında açık bir ilişki olduğunu ortaya koymakta: Hiziplerin büyük çeşitlilik gösterdiği durumlarda, sonuç hep istikrarsızlık oluyor.

Kasım 1970'ten itibaren Suriye'de sağlanan görece uzun süreli istikrar, ordu ve Parti içi disiplinin, önceki dönemlerden farklı olarak, mezhep, bölge ve aşirete dayalı hiziplerden etkilanmemesi ile açıklanabilir. Geriye yalnız Hafız Esad'a bağlı Alevi subaylar grubunun kalması ve mutlak güce sahip bu grubun kendi iradesini diğerleri üzerinde empoze edebilmesi bunda etkili olmuştur. Hizipçiliğin askerî disiplin üzerindeki etkisine, Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin kazandığı başarılar örnek gösterilebilir: Ekim 1973 savaşı sırasında, subay birlikleri ile Baas Parti örgütü, mezhep, bölge ve aşirete dayalı hiziplerden derinlemesine etkilendiği Haziran 1967'ye oranla çok daha iyi sonuçlar elde etmiştir.

Hafız Esad'm konumu Kasım 1970'te uygulamaya koyduğu 'Düzeltme Hareketi'nden sonra ilk defa, Lübnan'daki iç savaşa müdahale emri verdiği 1976 yılında ciddi bir sarsıntıya uğradı. Nisan 1975'ten beri aralıklarla devam eden bu savaş, Lübnanlı Maruni Hristiyanların oluşturduğu sağcı Partiler ile çeşitli Müslüman cemaatlerden oluşan, daha sonra Filistin komando örgütlerinin de desteğini kazanan solcu Partiler arasındaydı.

Esad, anayasal yollarla taraflar arasında barışçı bir çözüme varılabileceğini umarak Lübnan'daki çatışmalara müdahale etti. Ne var ki bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı ve çatışmalar daha da şiddetlendi. Suriyeli askerler başlangıçta, Suriye'deki Baas rejiminin geleneksel müttefiki Filistinli komandolar ile

Lübnan'ın solcu milis gruplarıyla şiddetli çatışmalara girdi.³⁴ Bu gelişme Esad'ın ülkedeki konumunu önemli ölçüde yıprat-
tı. Lübnan'a müdahalesine karşı muhalif sesler yükseldi. Yöne-
timi devirmeye yönelik girişimler açığa çıkarıldıktan sonra,
ordudan ve Baas Partisi örgütünden çok sayıda kişinin tutuk-
landığı belirtiliyor.³⁵

Lübnan'a müdahalenin ardından, Suriye'de, Baas Partisi'nin
siyasi liderlerine karşı bir dizi suikast ve saldırı gerçekleşti. Bu
olayların, Lübnan'a müdahaleye karşı ülke içinde artan muha-
lefetten mi, Bağdat ve Suriye'de iktidarda bulunan Baas yöne-
timleri arasındaki çekişmeden mi, yoksa 'mezhepler arası bö-
lünmeleri' kışkırtma girişimlerinden mi kaynaklandığı o dö-
nemde kesin olarak anlaşılamadı. Yine de öldürülenlerin he-
men hepsinin Alevi olduğunu belirtmekte yarar var.³⁶ Şam

34 Devlet Başkanı Hafız Esad, 12 Nisan ve 20 Temmuz 1976 tarihlerinde Şam Radyosu tarafından yayımlanan konuşmalarında Lübnan'a müdahale etme kararını nasıl aldığını açıkladı. Ayrıca bakınız: Sabir Falhut, *al-Mas'alah al-Filas-tiniyah wa al-Mawqif al-'Arabi al-Suri* (Şam, 1977), s. 309-314 ve Ghalib Kay-yali, *Hafız al-Asad: Qa'id wa Risalah* (Beyrut, 1977), s. 179-85.

35 *al-Sumud, Arab Report and Record*, 1-15 Nisan 1976, s. 231. *Beirut*, 27 Mayıs 1976; *al-Jumhuriyah* (Kahire), 27 Nisan 1976; *Baghdad Observer* 11 ve 19 Ma-yıs 1976.

36 Öldürülen ileri gelen Aleviler arasında, Hama Garnizon Komutanı Binbaşı Ali Haydar (1976 yılı sonunda öldürüldü); Profesör Şam Üniversitesi Rektörü Mu-hammed el-Fadil (22 Şubat 1977'de öldürüldü); Suriye Ordusu'nda Tugay Ko-mutanı Abdülkerim Razzuq (19 Haziran 1977'de öldürüldü); Halep Üniversite-si'nde Profesör olan Dr Ali 'Abid el-'Ali (1 Kasım 1977'de öldürüldü); kuzey bölgesinin komutam olan General Muhammed Id'in yakın akrabası Dr Yusuf 'Id (6 Mart 1978'de öldürüldü); Suriye'deki dış doktorlarının en tanınmış ve Sovyet-Suriye Dostluk Cemiyetinin başkan yardımcısı olan Dr. Ibrahim Nu'amah (18 Mart 1978'de öldürüldü); ve İçişleri Bakanlığında Emniyet Genel Müdürü, aynı zamanda Devlet Başkanı Hafız Esad'a çok yakın olan Yarbay Ah-med Halil (1 Ağustos 1978'de öldürüldü) de bulunuyordu. el-Ali ve Nu'amah hem evlilik bağıyla Suriye Devlet Başkanı'na akrabaydı hem de onun doğduğu köy yakınlarından geliyorlardı. 1 Nisan 1978 tarihli *Le Monde*, milli güvenliğin başı Naci Cemil'in, cinayetleri engelleyemediği gerekçesiyle Savunma Bakanı yardımcılığından ve Suriye Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ahndığını bildir-di. (*al-Ba'th*, 3 Kasım 1977, 28 Mart 1978, 26 Nisan 1978; *al-Nahar al-'Arabi wa al-Duwali*, 8 Nisan 1978; *al-Nahar*, 28 Mart 1978; *Sunday Times*, 16 Nisan 1978; Bağdat Radyosu, 24 Nisan 1978; *Le Monde*, 23 Ağustos 1978). 6 Temmuz 1977'de, hükümet kontrolündeki Suriye gazetesi *Tishrin* cinayetlerin, 'mezhep-çi bölünmeyi' körüklemeyi amaçladığını ima etti. (*Guardian*, 6 Temmuz 1977).

Radyosu, bazı cinayetlerle ilgili olarak, Bağdat'ta iktidarda bulunan, kendi deyimiyle, *faşist Tikriti aşiretini* suçladı.

Irak'taki Baas rejimi ise suikastlerden, başta Rıfat Esad olmak üzere 'Esad Ailesi yönetimi'ni sorumlu tuttu.³⁷ Iraklı Baasçılar o dönemde, Suriye'deki rejime aleyhtar propogandalarında mezhepçilik konusuna değinmeyerek, kimi liderler arasındaki aile bağlarına işaret etmekle yetindiler. 1977 yılında, aşiret ya da bölgeye gönderme yapan adların kullanılmamasını Irak'ın resmî politika haline getirdiğini anımsatmakta yarar var. Resmî görevlerde bulunmayanlar için zorunlu olmayan bu uygulamanın bir amacı, aşiret ve bölge bağlarını geri plana itmekti. Bir diğer amaç da, Irak'ı yöneten Baasçıların hangi bölge ya da aşiretten olduğunun kamuoyuna yansımaları engellemek olmalı.

Suriye aleyhtarı kaynaklar, Esad rejimini devirme gayretlerini sadece siyasi nedenlerle değil, aynı zamanda, Suriye'de hüküm süren Alevi hakimiyetine karşı duyulduğu iddia edilen ölke ile açıklıyordu. Örneğin, 26 Nisan 1976 tarihinde Kahire Radyosu, Suriyeli subayların başarısızlıkla sonuçlanan o yılın başındaki darbe girişiminin, 'Ülkeyi Alevi cemaatinin hakimiyetine sokan Parti liderlerine karşı Parti tabanının isyanı' olduğunu iddia etti.³⁸ Kahire Radyosu 5 Haziran 1976'daki yayınında ise, Hafız Esad yönetimini 'Suriye Alevi Baas rejimi' olarak tanımladı. Kasım 1977'de İsrail'i ziyaret ederek, İsrail Başbakanı Menahem Begin ile müzakere sürecini başlattığı için Suriye tarafından şiddetle eleştirilen Mısır Devlet Başkanı Se-

37 Şam Radyosu, 28 Mart 1977, 13 Temmuz 1977, 2 Kasım 1977, ve 17 Eylül 1978. (*Baghdad Observer*, 11 Temmuz 1977, Bağdat Radyosu, 24 ve 30 Ağustos 1978). 1978 yılı Eylül ayının sonlarına doğru, Suriye ve Irak arasındaki propaganda savaşı aniden duruldu; 24 ve 26 Ekim 1978 tarihleri arasında Devlet Başkanı Hafız Esad Bağdat'a uzlaşma ziyaretinde bulundu. Mısır ve İsrail'in 17 Eylül 1978'de Camp David'da imzaladıkları 'Ortadoğu Barışı için Çerçeve-Anlaşma' ve 'Mısır ve İsrail Barışı için Çerçeve-Anlaşma'ya karşı ortak muhalefetleri, rakip Baas rejimleri arasında yakınlaşmaya neden olmuştu. Ziyaretin amacı bu yakınlaşmayı daha da güçlendirmektir. Esad'ın ziyareti 'Suriye ve Irak Arasında Ortak Eylem Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. (*Al-Ba'th*, 27 Ekim 1978). Bu dönemde Suriye-Irak ilişkileri için bakınız: Eberhard Kienle, *Ba'th v Ba'th: The conflict between Syria and Iraq 1968-1989* (Londra, 1990).

38 Kahire Radyosu, 26 Nisan 1976; *al-Jumhuriyah* (Kahire), 27 Nisan 1976.

dat, Mart 1978'de, Suriye Baas rejiminin 'önce Alevi, sonra Baasçı, daha sonra da Suriyeli' olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Bununla da kalmayarak, Devlet Başkanı Esad'ın 'bir Alevi devleti kurmayı amaçladığını' ima etti.³⁹

Tüm bu mezhebe dayalı propogandadan çıkarılabilecek sonuçların aksine, Hafız Esad yönetimine karşı en tehlikeli muhalefet öncelikle Alevi cemaatine mensup subaylardan gelebilirdi. Diğer muhalifler ancak ikinci derecede önem taşıyordu.

1977 yılında, Suriye'de meydana gelen bir olay, konumu giderek zayıflayan Esad'ı daha da zor duruma soktu. Esad, 18 Ağustos 1977'de, Yolsuzlukları Araştırma Komitesi'nin kurulduğunu açıkladı. Büyük olasılıkla bu karar, Lübnan'a müdahale nedeniyle yönetimin aşınan prestijini yeniden kurmak amacıyla alınmıştı. Komite 'rüşvet, dolandırıcılık, makamın kötüye kullanılması ve yasadışı kazançlar' gibi suçları araştıracaktı.⁴⁰ Yolsuzlukla mücadele kampanyası ile, hükümetin ekonomi politikasını uygulama şekli, bürokrasiyi ve kamu sektörünü saran yolsuzluk iddiaları karşısında kamuoyunda oluşan hoşnutsuzluğu sona erdirmek amaçlanıyordu. Kampanya daha en başından başarısız olmaya mahkûmdu. Zira yönetimin çekirdek kadrosunu oluşturan, Devlet Başkanı Hafız Esad'm yakın çevresindeki (çoğu Alevi) üst rütbeli subayların da yolsuzluğa karıştığı ortaya çıktı. Kimi iddialara göre, kamuoyunun gözünde Devlet Başkanı'nın kardeşi Yarbay Dr. Rifat Esad, Suriye'deki yolsuzlukların başını çeken ve bundan en fazla yarar sağlayan kişiydi.⁴¹ Bu subayları ordudan tasfiye etmek veya çok sıkı disiplin tedbirlerine başvurmak, Esad hizbinin konumunu sarsar, dolayısıyla bütün rejimi tehlikeye sokardı. Bu nedenle ileri gelen subaylara dokunulmadı. Sonuçta, rejimin

39 Devlet Başkanı Enver Sedat ile yapılan röportaj, *October*, 26 Mart 1978; Kahire Radyosu, 25 Mart 1978. Ayrıca bakınız Bölüm 4.

40 Devlet Başkanı Hafız Esad'm yaptığı konuşma, Şam Radyosu, 18 Ağustos 1977.

41 *Guardian*, 22 Eylül 1977; *Arab Report and Record*, 16-30 Eylül 1977, s. 798; *Afrique-Asie*, 7 Şubat 1977. *Arab Report and Record*, 1-15 Temmuz 1977, s. 559. Adı geçen son kaynakta 25 Ordu komutasından 18'inde (yüzde 72) Aleviser bulunuyordu. Bu oran, bizim istatistiksel bulgularımıza uyuyor. Bakınız Bölüm 9.

yolsuzlukla mücadeledeki samimiyetine gölge düştü; prestiji biraz daha zedelendi.

Yolsuzlukla mücadele girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, Suriye Baas rejiminin 1963'te iktidarı ele geçirmesinden sonra sık sık içine düştüğü çapraşık duruma yeni bir örnek teşkil ediyordu. Bunun temelinde yatan, iktidar seçkinlerinin çekirdeğini oluşturan grubun yapısıydı. Bu grup, mezhep, bölge ve aşiret bağlarını silmeyi amaçlayan bir ideolojiyi benimsemesine rağmen, iktidara geldiğinde, ideolojisini hayata geçirmek için gereken gücü yine bu geleneksel bağlar yoluyla edinmek zorunda kalan bir siyasi Parti veya o Parti'nin bir hizbinden oluşuyordu.

Sorun bir kısırdöngü halini aldı. Bir yandan mezhep, bölge ve aşiret bağlarının bastırılmasını öngören büyük bir sosyal dönüşüm gerçekleştirmek için güce ihtiyaç vardı. Diğer yandan da bu gücü elinde tutmak yine bu bağlardan yararlanmayı gerektiriyor, dolayısıyla sözkonusu bağların geri plana itilmesi mümkün olmuyordu.

Suriye'nin siyasi kadrolarında mezhep ve bölgeye dayalı hizipleşme: İstatistiksel bir analiz

Bu bölümde, Suriye'deki iktidar kadrolarının yapısını, önemli iktidar kurumlarına mensup kişilerin mezheplerini, geldikleri bölgeleri ve sosyo-ekonomik ve siyasi kökenlerini inceleyen istatistiksel bir araştırmanın sonuçlarına yer veriliyor.

1942 ile 1980 yılları arasındaki Suriye hükümet kabinelerinin yamsıra, 1963'ten beri iktidarda bulunan Baas Partisi Suriye Bölge Komutaları da incelendi. (Tablo 1-7).¹

1 Bugünkü sınırlarıyla Suriye, siyasi bir birim olarak Ocak 1942'de kuruldu. O sırada iktidarda bulunan Kabine, Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasından beri başa geçen 31'inci kabineydi. Bu nedenle Tablo 1 ve 4'te 1942'den itibaren kabinelerin numaralandırılması 31'den başlamıştır. Tablo 2'de, İskenderiye bölgesinden gelen bakanlar (Alevi Fa'iz İsmail, Adham Mustafa ve 'Adnan Mustafa başta olmak üzere) kolaylık olması açısından Lazkiye bölgesinden gelen bakanların kategorisine eklenmiştir. Tek tek Suriye hükümetleri ve Suriye Bölge Komutaları hakkında istatistiksel ayrıntılar için ayrıca bakınız, Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s. 31-45, ve 200-202. Ayrıca bakınız: Alasdair Drysdale, 'The Regional Equalization of Health Care and Education in Syria since the Ba'thi Revolution', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13 (1981), s. 93-111; Alasdair Drysdale, 'The Syrian Political Elite, 1966-1976: A Spatial and Social Analysis', *Middle Eastern Studies*, Cilt 17 (1981), s. 3-30; Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria* (San Fransisco, 1990), s. 177-189; ve Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 205-330. Bu çalışmada, mezheplerin temsil oranı, bölge ve mezheplere göre dağılımın ne kadar örtüştüğünü ortaya çıkarmak için, istatistiksel tablolarda bölgelere göre alt gruplara ayrılmıştır. Suriye'deki siyasi

8 Mart 1963'ten bu yana, Suriye'nin en önemli yöneticileri konumunda oldukları ve geçmişleri, dönemin iktidar kadrosuyla büyük benzerlik gösterdiği için, Baas'ın asker üyelerine özel dikkat sarfedildi.

Bu istatistiksel araştırmanın sonuçları daha önceki bölümlerde ayrıntılı biçimde ele alınan süreçleri ve gelişmeleri yanıtıyor ve bu konuda yazılanları doğruluyor.

Giriş bölümünde mezhep, bölge ve aşirete dayalı kategorilerin, sosyo-ekonomik kategorilerle büyük ölçüde örtüştüğüne değinilmişti. Aynı şekilde, kent ile kırsal kesim arasındaki farklılıkların mezhebe dayalı farklılıklarla örtüştüğüne de işaret edilmişti. Mezhep, bölge, aşiret ve sosyo-ekonomik özelliklerin örtüşmesi, aynı zamanda bu etkenlerin ayrılmaz biçimde bütünleşmesi, birbirini tamamlaması ve desteklemesine de yol açabiliyor. Bu durum özellikle, belirtilen kategorilerin en çok örtüştüğü toplu halde yaşayan azınlıklar için geçerli. Herhangi bir iktidar kurumunda belirli bir dinî azınlığa mensup kişilerin bulunmasını, sözkonusu kişilerin bölge ve aşiret bağlarına, sosyo-ekonomik ve siyasi geçmişlerine bakmaksızın, sadece mezhep bağlarıyla açıklamaya çalışmak hatalı olur. Belirli bir bölgeden gelen grupların iktidar kurumlarında yer almalarını da sadece bölgesel bağlarla açıklamaya çalışmak aynı derecede hatalı bir yaklaşımdır.

iktidar seçkinleri konusunda başka çalışmalar için bakınız: Michael H. Van Du-sen, 'Syria: Downfall of a Traditional Elite', Frank Tachau (der.), *Political Elites and Political Development in the Middle East* (New York, 1975), s. 114-155; Gordon H. Torrey, 'Aspects of the Political Elite in Syria', George Lenczowski (der.), *Political Elites in the Middle East* (Washington, DC, 1975), s. 151-61; Bayly Win-der, 'Syrian Deputies and Cabinet Ministers, 1919-1959', *The Middle East Journal*, Cilt 16, No. 4, Sonbahar 1962, s. 407-429 ve Cilt 17, No. 1, Kış 1963, s. 35-54; M. Mohammed Sabet Mahayni, *L'Evolution constitutionnelle de la Syrie indé-pendante* (Thèse pour le doctorat d'état, Paris, 1972); Hasan al-Hakim, *Mudhak-kirati. Safahat min Tarih Suriyah al-Hadith 1920-1958* (Beyrut, 1966), Cilt 2, s. 147-282; George Faris (der.), *Man huwa fi Suriyah*, 1949 (Şam, 1949); Faris (der.) *Man Huwa fi Suriyah*, 1951, Şam, 1951; Faris (der.), *Man Hum fi al-'Alam al-'Arabi*, Cilt 1, Suriyah (Şam, 1957); Office de Presse Arabe et de Documentati-on (OFA), *2e Cabinet Mahmoud Ayoubi (1er Septembre 1974)*, *Structure, Analyse et Biographies* (Şam, 1974); *Who's Who in the Arab World*, Second Edition, 1967-1968, (Beirut, n.d.); C. Ernest Dawn, 'The Rise of Arabism in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 16, No. 4, Sonbahar 1962, s. 145-68.

Suriye'nin siyasi kadrolarında tarihi devrim (1963)

Suriye tarihinde 1963 yılı belirli mezhep, bölge, sosyo-ekonomik ve siyasi grupların temsili açısından önemli bir dönüm noktası oluşturur.

Baas'ın 8 Mart 1963 yılında iktidara gelmesiyle, Sünniler ile Sünni olmayanlar, kentte yaşayanlarla kırsal kesimdekiler, zenginler ile yoksullar ve muhafazakârlarla ilerici siyasi gruplar arasındaki ilişkiler hızlı bir değişime uğradı. Bu değişim Suriye'deki yeni siyasi kadronun yapısına yansdı.

1942 ile 1963 yılları arasında, Sünniler, (çoğu Şam'dan, bir kısmı da rakip şehir Halep'ten olmak üzere) kent kökenliler, üst sınıflar ve muhafazakâr siyasi partilere mensup kişiler en önemli konumları işgal etmişti. Heterodoks Müslümanlar başta olmak üzere, dinî azınlıklara mensup kişiler ile kırsal kesimden gelenlere önemli kurumlarda hemen hiç rastlanmıyordu. Aynı zamanda bu gruplar, siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan ayrımcılığa maruz kalıyorlardı (Bkz Tablo 1 ve 4).

8 Mart 1963'ten itibaren bu gruplar arasındaki ilişki köklü bir değişime uğradı. (Başta Aleviler, sonra da Dürziler ve İsmaililer olmak üzere) Heterodoks Müslüman cemaatler ve yoksul bölgelerden (özellikle Lazkiye'den) gelenler büyük bir atılım yaparak, başlıca iktidar kurumlarında görece daha büyük bir oranda temsil edilmeye başladılar (Bkz Tablo 2-7). Bunun yanı sıra, 1963 sonrasında Suriye'deki siyasi hayat, ağırlıklı olarak alt ve orta sınıflar ile ilerici siyasi partilerden kişilerin hakimiyetine girdi.

Baas'ın kurucularından olan ve 8 Mart 1963'ten hemen sonra kurulan kabinede enformasyon bakanlığına getirilen Sami el Cundi, o dönemde bakanlık personelinde yapılan değişikliği şöyle tarif ediyor:

Bakanlığa gelişimin üçüncü gününde (Partili) dostlarım bana gelerek, geniş çaplı bir tasfiye işlemi başlatmamı istediler... Bakanın başarısı işten atılanların listesiyle ölçülüyordu. Parti mensuplarıyla birlikte akrabaları ve ay-

nı aşiretten kimseler de akrabalık haklarını istemeye gelirdi. Parti ortaya çıkar çıkmaz, köylüler dağlardaki, ovalardaki köylerinden kervanlar halinde Şam'a doğru yola çıkardı. Bütün sokaklar, kahveler ve bakanlıkların bekleme odalarında *qaf* endişe verici boyutlara ulaştınca, yeni gelenleri göreve almak için işten çıkarmalar görev halini alırdı.²

Sami el-Cundi'nin sözünü ettiği 'dağlar', Lazkiye ve El-Süveyde bölgelerindeki, *Cebel el-'Alaviyin* (Alevilerin Dağları) ve *Cebel el-Duruz* (Dürzilerin Dağı) olmalı. El-Cundi'nin çok yaygın olması nedeniyle 'endişe verici' olarak nitelediği *qaf* ise, Suriye'deki bazı taşra lehçelerinde telaffuz edilen bir Arap harfidir. Bu harf Suriye Arapçası'nın kent lehçelerinde telaffuz edilmezken, bazen yerine *Hemze* kullanılmaktadır. *Qaf*'ı telaffuz edenlerin hangi yöreden geldiği kolayca anlaşılabilir. Aleviler ve Dürziler *Qaf*'ı telaffuz edenler arasındadır.³

Dinî azınlıklar ile kırsal kesimden gelen kişilerin Mart 1963 sonrası yükselişi, bir çeşit "ulusal kurtuluş" olarak nitelenebilir.

Suriye'de yirminci yüzyılda yaşanan siyasi istikrarsızlığa büyük ölçüde 'geleneksel' seçkinler arası mücadele yol açmıştır. Diğer bir deyişle, istikrarsızlığın temelinde, aşağı yukarı aynı sınıfa mensup, kişisel çıkarları için muhaliflerini altetmeye çalışan seçkinler arasındaki iktidar mücadelesi yatmaktadır. 1963 öncesinde kırsal kesimdeki kitleler ile kentlerdeki alt sınıflar bu mücadeleden neredeyse tümüyle dışlanmıştı.

Baas'm 1963'te iktidara gelmesinden sonra da, benzer sosyo-ekonomik sınıflara mensup siyasi seçkinler arasındaki mücadele 'geleneksel' biçimiyle devam etti. Bir önceki döneme kıyasla en büyük fark, yeni siyasi seçkinlerin mezhebi ve geldiği bölge

2 Sami al-Jundi, *al-Ba'th*, s. 136-137. Ayrıca bakınız: Muta' Safadi, *Hizb al-Ba'th*, s. 340. Safadi, Suriye'deki Baas rejiminde, terfi etme ve devlet kurumlarında anahar konuma gelmede dinin belirleyici rol oynadığı görüşünü desteklemekte.

3 Mark W. Cowell, *A Reference Grammar of Syrian Arabic* (Washington, DC, 1964), s. 4. Ayrıca bakınız: Bernard Lewin, *Notes on Cabali: The Arabic dialect spoken by the Alawis of "Jebel Ansariye"* (Göteborg, 1969), s. 8. Lewin şöyle yazıyor: 'Aleviler *qaf*'ı telaffuz eder. Bana bilgi verenler Hama'daki "zayıf" hemze'yi telaffuz edenleri alaya almakta'.

ile sosyo-ekonomik kökenlerinin seleflerinkinden çok farklı olmasıydı. Bunun nedeni, siyasi gücün büyük ölçüde kırsal kesimden gelen ve alt sınıfa mensup kişilerin eline geçmesiydi.⁴ Van Dusen 1963'te iktidara gelen yeni seçkinlerin çekirdeğini, 'en düşük sosyo-ekonomik katmandan gelen ancak lise eğitimi görebilmiş Suriyelilerin oluşturduğunu yazmıştır.⁵

Bu gelişme, köklü bir siyasi ve sosyo-ekonomik dönüşüme yol açtı. Daha önce ayrımcılığa maruz kalmış kırsal kesimden insanlar ve dinî azınlıkların çıkarlarına öncelik tanınmaya başlandı.

Suriye kabineleri ve Bölge Komutaları

1942 sonrası Suriye kabinelerinde yer alanların mezhep kökenleri karşılaştırıldığında, Suriye-Mısır birliği (1958-61) sırasında bölge kabinelerinde hiç Hristiyan bulunmaması dikkat çekiyor. Buna karşılık, Sünnilerin temsil oranının (yüzde 94.7) bu birlik öncesi ve sonrası dönemlere oranla bir hayli yüksek olduğu görülüyor. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) merkezi hükümetinde ise Suriyeli Sünnilerin temsil oranı çok daha yüksekti.⁶ Bu durum, Suriye-Mısır birliği sırasında, (çoğunluğu Sünni olan) Mısırlıların hakim konumları nedeniyle Sunni kültürünün ön plana çıkarılmasıyla açıklanabilir. BAC öncesinde ve sonrasında Hristiyanlar (özellikle de Rum Ortodokslar) çeşitli kabinelerde gereken oranda yerlerini almıştı.

Suriye kabineleri iktidar seçkinlerinin kökenleri hakkında genel bir fikir verirken, Mart 1963'ten sonra iktidarı ellerinde tutan Baas Partisi Bölge Komutaları bu konuda çok daha net bir tablo sunuyor. Alt sınıftan, kırsal kesimden ve Lazkiye bölgesinden olanlar ile dinî azınlıkların giderek artan oranda temsil edildiği rahatlıkla görülüyor.

Şubat 1966 ile Kasım 1970 tarihleri arasında bu grupların

4 Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 254

5 Van Dusen, 'Syria: Downfall of a Traditional Elite', s. 139.

6 Macintyre, *The Arab Ba'th Socialist Party*, s. 234. Tablo 25: '1958-61, Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümetinde dinî toplulukların temsili'.

temsil oram hem kabinelerde hem de Bölge Komutalarında en yüksek düzeyine ulaştı. Hatta bu dönemde Bölge Komutalarında Şam ve Halep gibi ana kentler hemen hiç temsil edilmiyordu. Bölge itibariyle Komuta üyelerinin büyük bölümü Lazkiye'nin kırsal kesiminden (yüzde 29.7), güney eyaletlerinden olan Havran'dan (20.3) ve kuzeydoğudaki Deyrizor'dan (15.6) geliyordu. Bu tesadüf değildi: O dönemde gücünün zirvesinde olan Alevi General Selah Cedit, Suriye Baas Partisi örgütündeki güçlü konumunu büyük ölçüde bu bölgelerdeki hiziplerin desteğine borçluydu.⁷ Aleviler, yüzde 23.4 ile dinî azınlıklar arasında en yüksek oranda temsil edilen gruptu.

Kasım 1970'ten itibaren, Suriye kabinelerinde ve Bölge Komutalarında Sünnilerle kentlerden gelenlerin sayıları artarken, kırsal kesimden gelenler ile dinî azınlık mensuplarının sayısı azaldı.

Baas Partisi'nin, Suriye başkentinin yerlileri arasındaki taraftar sayısı her zaman sınırlı kalmıştı. Buna rağmen, Bölge Komutalarının, kentli Sünni üyeleri arasında Şam'dan olanların sayısı 1970-85 yılları arasında çarpıcı bir biçimde arttı. Bunun nedeni, sözkonusu dönem boyunca Alevi Devlet Başkanı General Hafız Esad'm, Şam'dan gelen üst düzey Baasçı subaylarla işbirliği yapıp, kendinden önceki Baasçıların çekebildiğinden çok daha fazla sayıda kent halkını kendi safhına çekmeyi başarmasıdır. Üstelik Esad, Suriye burjuvazisinin bir kesimine karşı çok daha liberal bir ekonomik politika izledi. General Selah Cedit döneminde (1966-1970) Suriye burjuvazisine ve büyük toprak sahiplerine karşı son derece katı bir politika uygulanmış, bu yaklaşım, 1970 yılından sonra yumuşatılmıştı.

Suriye Bölge Komutalarındaki asker üyeler

8 Mart 1963'ten sonra Suriye Bölge Komutalarında yer alan asker üyelerin bölge ve mezhep kökenleri, kırsal kesim halkı ve

7 Yukarıda da belirtildiği gibi, Selah Cedit çok sayıda *Qutriyun*'un büyük desteğini alıyordu. Bu kişiler Lazkiye, Havran ve Dayr el-Zur bölgelerinde ağırlıklı olarak temsil ediliyordu. Bakınız Bölüm 2.

linî azınlıkların temsil oranının ne büyük bir artış gösterdiğine dair, Suriye kabineleri ve bütün Suriye Bölge Komutalarının (askerler ve siviller dahil) sağladığından çok daha güçlü bir kanıt sunuyor.

Lazkiye bölgesinden gelen subaylar yüzde 48.8 ile bütün askerî üyeler arasında en yüksek temsil oranına sahip gruptu. 'Cedid döneminde' (1966-70) bu oran yüzde 63.2'ye kadar çıktı. Dinî azınlıklara gelince: 8 Mart 1963'ü izleyen dönemde Alevi subaylar, ortalama yüzde 38.7'lik bir oranla Suriye Komutası'nda en ağırlıklı olarak temsil edilen kesimdi. Alevileri, yüzde 8.1 ile Dürziler ve İsmaililer takip ediyordu (Bkz Tablo 6 ve 7).

Sünni subayların temsil oranı yüzde 45.1'di. Ancak daha önce de görüldüğü gibi bu oran, Suriye kabinelerinde ve Bölge Komutalarında sözkonusu subayların ordu içindeki gerçek gücü hakkında fazla bir ipucu veriyor. Toplu halde yaşayan azınlıklara mensup meslektaşlarından farklı olarak sözkonusu subayların büyük bölümü farklı bölgelerde doğmuşlardı. Bu nedenle mezhep bağları bölgesel bağlar ile desteklenip güçlenmiyordu. Sözkonusu subaylar, toplu halde yaşayan azınlıklara mensup subayların aksine, bölgeciliğe dayanan bir güç bloku oluşturamadılar.

Hıristiyanlar, her ne kadar Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde zaman zaman önemli görevlere getiriliyorsa da, Suriye Bölge Komutası'nın asker üyeleri arasında onlara rastlamak mümkün değildi. Onların asıl önemi askerî-teknik alanda ortaya çıkıyordu. Siyasi alanda ise grup olarak değil, ancak kişisel düzeyde önemli rol oynayabiliyorlardı. Sünni subaylar gibi Hıristiyan subaylar da farklı bölgelerden geliyordu.

Önceki bölümlerde, 1963'ten sonra Baas'ın askerî kanadındaki güç mücadelesi sonucunda, ileri gelen Sünni (1966), Dürzi (1966), Havrani (1966-68) ve İsmaili (1968-69) subay hihiplerinin birbiri ardına tasfiye edilmesiyle bazı Alevi subay hihiplerinin hakim duruma gelmesi ayrıntılı bir biçimde ele alındı. Bu tasfiye süreci, Suriye Bölge Komutalarının yapısındaki değişimlerde görülebilmektedir.

Geriye kalan son Halepli Sünni Subay, Emin el-Hafız ve

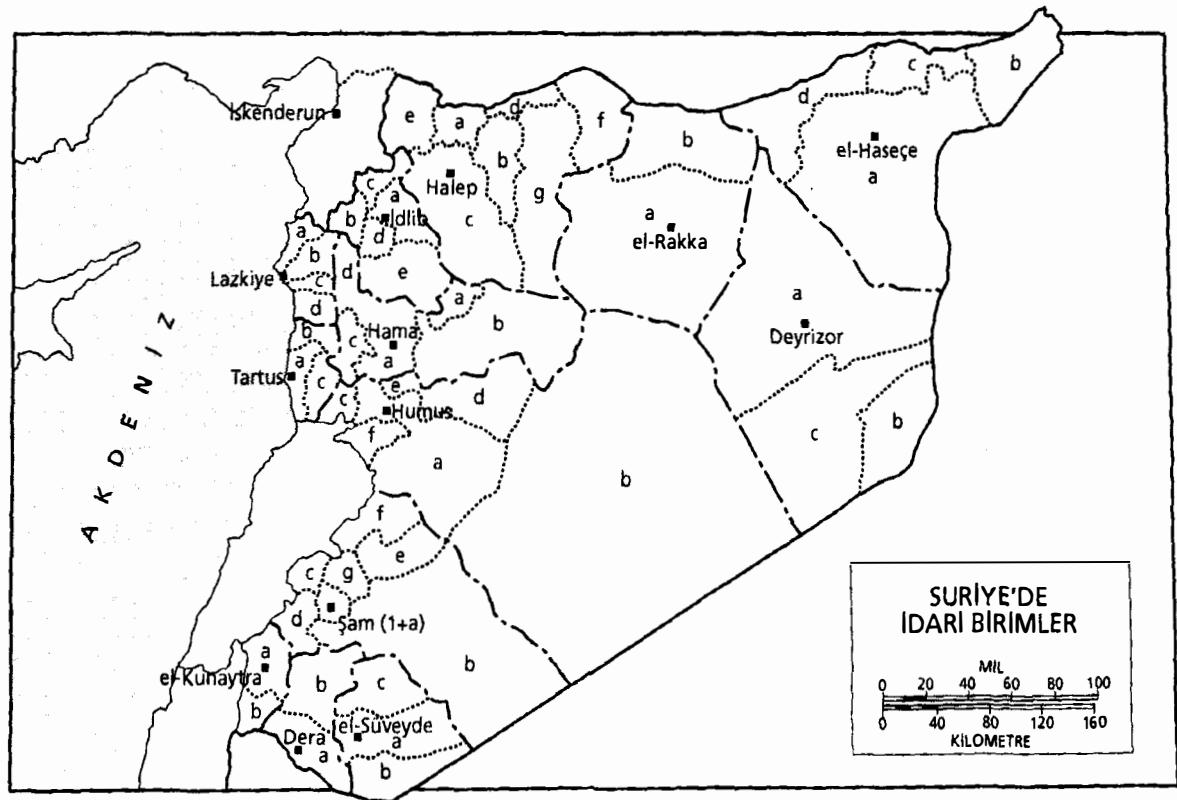
Dürzi subaylar, Selim Hatum ile Hamad Ubayd 23 Şubat 1966'ten sonra tasfiye edildi. Ekim 1968'den beri Havranlı subaylar, Mart 1969'dan beri de İsmaili subaylar hiç temsil edilmemekte. Bu tarihten itibaren askerî üyeler sadece Aleviler ve Sünnilerden oluşmaya başladı. Neredeyse mutlak bir üstünlüğe sahip olan Aleviler, güçlü askerî hizipleri temsil ediyordu. Bölge Komutalarında sayıları Alevilerden biraz daha fazla olmasına karşın, Sünni subaylar için aynı durum geçerli değildi. Rıfat Esad'ın Nisan 1975'te Suriye Bölge Komutası'na üye seçilmesi, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 1970'ten sonra büyük ölçüde kendi ailesinden, aşiretinden veya köyünden gelen subaylara güvenmesinin göstergesi olarak kabul edilebilir.⁸

8 Hafız Esad'ın iktidarında Baasçı sivil ve askerî seçkinlerin analizi için bakınız Bölüm 9.

Tablo 1
Suriye Kabinelerinde Bölgelerin ve Mezheplerin Dağılımı (1942-1963)

Kabine No.:		31-65		66-69		70-75		31-75	
Dönem:		1-'42/2-'58		2-'58/9-'61		9-'61/3-'63		1-'42/3-'63	
Bölge	Din	%	no.	%	no.	%	no.	%	no.
Şam (21) ¹	Sünni	36.9	117	36.8	21	37.1	33	37.3	171
	Hristiyan	6.1	19	–		7.9	7	5.7	26
	Şii	–		–		–		–	
	Toplam	43.6	136	36.8	21	44.9	40	43.0	197
Halep (20)	Sünni	17.0	53	14.0	8	13.5	12	15.9	73
	Hristiyan	5.8	18	–		2.2	2	4.4	20
	Toplam	22.8	71	14.0	8	15.7	14	20.3	93
Idlib (7)	Sünni	1.0	3	–		–		0.7	3
	Toplam	1.0	3	–		–		0.7	3
Hama (8)	Sünni	5.8	18	8.8	5	5.6	5	6.1	28
	İsmaili	0.3	1	–		–		0.2	1
	Alevi	–		–		–		–	
	Hristiyan	–		–		–		–	
	Toplam	6.1	19	8.8	5	5.6	5	6.3	29
Humus (10)	Sünni	8.0	25	7.0	4	3.4	3	7.0	32
	Alevi	–		–		–		–	
	Hristiyan	–		–		–		–	
	Toplam	8.0	25	7.0	4	3.4	3	7.0	32
Lazkiye (13)	Sünni	1.9	6	–		10.1	9	3.3	15
	Alevi	2.6	8	1.8	1	2.2	2	2.4	11
	İsmaili	–		–		–		–	
	Hristiyan	–		–		4.5	4	0.9	4
	Toplam	4.5	14	1.8	1	16.9	15	6.6	30
Dayr el-Zur (12)	Sünni	6.7	21	7.0	4	6.7	6	6.8	31
	Toplam	6.7	21	7.0	4	6.7	6	6.8	31
Dera (4)	Sünni	–		1.8	1	2.2	2	0.7	3
	Hristiyan	–		–		–		–	
	Toplam	–		1.8	1	2.2	2	0.7	3
Kunaytra (2)	Sünni	–		–		–		–	
	Dürzi	1.0	3	–		–		0.7	3
	Toplam	1.0	3	–		–		0.7	3
Suveyde' (3)	Sünni	–		–		–		–	
	Dürzi	1.9	6	3.5	2	3.4	2	2.4	11
	Toplam	1.9	6	3.5	2	3.4	2	2.4	11
Suriyeli Olmayan	Sünni	4.2	13	–		–		2.8	13
	Hristiyan	0.3	1	–		–		0.2	1
	Toplam	4.5	14	–		–		3.1	14
Bilinmeyen	Sünni	–		19.3	11	1.3	1	2.6	12
Toplam		100.0	312	100.0	57	100.0	89	100.0	458

1 Bölge adlarının yanında verilen yüzdeler, toplam nüfusa göre yüzdeyi belirtmektedir.

1992’de kullanılan şekliyle Suriye’de idari birimler

İller (*Muhafazah*) 1-13 rakamları, alt bölümler (*Mintikar*) a-g harfleri ile gösterilmiştir.

1. Şam: a el-Gutah; b Duma; c Zebdani; d Katana; f el-Nebek; g el-Tall.
2. Humus: a Humus; b Tedmür (Palmira); c Tel Keleh; d Muharrem; e el-Rastan; f el-Kuseyr.
3. Hama: a Hama; b el-Selemiye; c Mesyef; d el-Gab.
4. Lazkiye: a Lazkiye; b el-Haffah; c el-Kardaha; d Cebele
5. İdlib: a İdlib; b Cisir el-Şugur; c Harim; d Ariha; e Maaaret el-numan.
6. Halep: a Azaz; b el-Bab; c Cebel Sam’an; d Cerabulus; e ‘İfrin; a Ayn el-Arab; g Menbic.
7. El-Rakka: El-Rakka; b Tel ül-Ebyad.
8. Deyrizor: a Deyrizor; b Ebu Kemal; c el-Meyadin.
9. El-Haseçe: a el-Haseçe; b el-Malkiyah (Dicle); c el-Kamışlı; d Resûlayn
10. El-Süveyde’ (Cebel el-Duruz): a el Süveyde’; b Salhad; c el-Şehbe’.
11. Dera (Havran): a Dera; b Izra
12. Tartus: a Tartus; b Baniyas; c el-Şeyh Badr; Draykiş; e Sefide.
13. El-Kunaytra (Golan): a el-Kunaytra; b Fik.

Tablo 2
Suriye Kabinelerinde Bölgelerin ve Mezheplerin Dağılımı (1963-1976)¹

Kabine No.:		76-83		84-88		89-95		76-95	
Dönem:		3-'63/2-'66		2-'66/11-'70		11-'70/8-'76		3-'63/8-'76	
Bölge	Din	%	no.	%	no.	%	no.	%	no.
Şam (21) ²	Sünni	20.2	34	20.0	24	20.0	36	20.1	94
	Hristiyan	4.2	7	-	-	-	-	1.5	7
	Şii	-	-	0.8	1	-	-	0.2	1
	Toplam	24.4	41	20.8	25	20.0	36	21.8	102
Halep (20)	Sünni	13.1	22	4.2	5	5.0	9	7.7	36
	Hristiyan	0.6	1	-	-	-	-	0.2	1
	Toplam	13.7	23	4.2	5	5.0	9	7.9	37
Idlib (7)	Sünni	3.0	5	2.5	3	3.3	6	3.0	14
	Toplam	3.0	3	2.5	3	3.3	6	3.0	14
Hama (8)	Sünni	7.1	12	10.0	12	7.8	14	8.1	38
	İsmaili	3.6	6	0.8	1	1.1	2	1.9	9
	Alevi	1.2	2	-	-	2.8	5	1.5	7
	Hristiyan	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	11.9	20	10.8	13	11.7	21	11.5	54
Humus (10)	Sünni	7.1	12	5.0	6	10.6	19	7.9	37
	Alevi	1.2	2	-	-	-	-	0.4	2
	Hristiyan	0.6	1	2.5	3	-	-	0.9	4
	Toplam	8.9	15	7.5	9	10.6	19	9.2	43
Lazkiye (13)	Sünni	7.1	12	9.2	11	16.7	30	11.3	53
	Alevi	4.8	8	12.5	15	6.7	12	7.5	35
	İsmaili	1.2	2	2.5	3	1.1	2	1.5	7
	Hristiyan	-	-	1.7	2	1.1	2	0.9	4
	Toplam	13.1	22	25.9	31	25.6	46	21.2	99
Dayr el-Zur (12)	Sünni	4.2	7	9.2	11	4.4	8	5.6	26
	Toplam	4.2	7	9.2	11	4.4	8	5.6	26
Dera (4)	Sünni	8.9	15	8.3	10	6.7	12	7.9	37
	Hristiyan	1.2	2	4.2	5	2.8	5	2.6	12
	Toplam	10.1	17	12.5	15	9.4	17	10.5	49
Kunaytra (2)	Sünni	-	-	3.3	4	2.2	4	1.7	8
	Dürzi	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	-	-	3.3	4	2.2	4	1.7	8
Suveyde' (3)	Sünni	-	-	-	-	-	-	-	-
	Dürzi	6.0	10	3.3	4	2.2	4	3.8	18
	Toplam	6.0	0	3.3	4	2.2	4	3.8	18
Suriyeli Olmayan	Sünni	-	-	-	-	-	-	-	-
	Hristiyan	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilinmeyen	Sünni	4.8	8	-	-	5.6	10	3.8	18
Toplam		100.0	168	100.0	120	100.0	180	100.0	468

¹ Bakınız Bölüm 7, not 40.

² Bölge adlarının yanında verilen yüzdelere, toplam nüfusa göre yüzdeyi belirtmektedir.

Tablo 3
Suriye Baas Partisi Bölge Komutalarında Mezheplerin ve Bölgelerin Dağılımı
(1963-1997)

Bölge Komutası No.: Dönem: Bölge		1-4 3-'63/2-'66 % no.		5-8 3-'66/11-'70 % no.		9-13 11-'70/1997 % no.		1-13 3-'63/1997 % no.	
Bölge	Din								
Şam (21) ¹	Sünni	2.0	1	—		21.4	21	10.4	22
	Hristiyan	—		—		—		—	
	Şii	—		—		—		—	
	Toplam	2.0	1	—		21.4	21	10.4	22
Halep (20)	Sünni	8.0	4	—		6.1	6	4.7	10
	Hristiyan	—		—		—		—	
	Toplam	8.0	4	—		6.1	6	4.7	10
Idlib (7)	Sünni	4.0	2	—		5.1	5	3.3	7
	Toplam	4.0	2	—		5.1	5	3.3	7
Hama (8)	Sünni	—		—		4.1	4	1.9	4
	İsmaili	10.0	5	9.4	6	—		5.2	11
	Alevi	—		—		3.1	3	1.4	3
	Hristiyan	—		—		1.0	1	0.5	1
	Toplam	10.0	5	9.4	6	8.2	8	9.0	19
Humus (10)	Sünni	10.0	5	9.4	6	6.1	6	8.0	17
	Alevi	2.0	1	—		1.0	1	1.0	2
	Hristiyan	—		—		—		—	
	Toplam	12.0	6	9.4	6	6.1	7	9.0	19
Lazkiye (13)	Sünni	10.0	5	6.3	4	5.1	5	6.6	14
	Alevi	12.0	6	23.4	15	16.3	16	17.4	37
	İsmaili	—		—		—		—	
	Hristiyan	—		—		5.1	5	2.4	5
	Toplam	22.0	11	29.7	19	26.5	26	26.4	56
Dayr el-Zur (12)	Sünni	12.0	6	15.6	10	7.1	7	10.8	23
	Toplam	12.0	6	15.6	10	7.1	7	10.8	23
Dera (4)	Sünni	6.0	3	14.0	9	9.2	9	9.9	21
	Hristiyan	2.0	1	6.3	4	1.0	1	2.8	6
	Toplam	8.0	4	20.3	13	10.2	10	12.7	27
Kunaytra (2)	Sünni	2.0	1	6.3	4	1.0	1	2.8	6
	Dürzi	—		—		—		—	
	Toplam	2.0	1	6.3	4	1.0	1	2.8	6
Suveyde' (3)	Sünni	—		—		2.0	2	1.0	2
	Dürzi	20.0	10	9.4	6	4.1	4	9.4	20
	Hristiyan	—		—		—		—	
	Toplam	20.0	10	9.4	6	6.1	6	10.4	22
Bilinmeyen	Sünni	—		—		1.0	1	0.5	1
	Toplam	—		—		1.0	1	0.5	1
Toplam		100.0	50	100.0	64	100.0	98	100.0	212

1 Bölge adlarının yanında verilen yüzdelere, toplam nüfusa göre yüzdeyi belirtmektedir.

Tablo 4
Suriye Kabinelerinde Mezheplerin Dağılımı (1942-1976)¹

Kabine No.: Dönem: Din	31-65 1-'42/2-'58 % no.	66-69 2-'58/9-'61 % no.	70-75 9-'61/3-'63 % no.	31-75 1-'42/3-'63 % no.	76-83 3-'63/2-'66 % no.	84-88 2-'66/11-'70 % no.	89-95 11-'70/8-'76 % no.	76-95 3-'63/8-'76 % no.
Sünni	82.1 — 256	94.7 54	79.8 71	83.2 381	75.6 127	71.7 86	82.2 148	77.1 361
Alevi	2.6 8	1.8 1	2.2 2	2.4 11	7.1 12	12.5 15	9.4 17	9.4 44
Dürzi	2.9 — 9	3.5 2	3.4 14	3.1 14	6.0 10	3.3 4	2.2 4	3.8 18
İsmaili	0.3 1	—	—	0.2 1	4.8 8	3.3 4	2.2 4	3.4 16
Hristiyan	12.2 38	—	14.6 13	11.1 51	6.5 11	8.3 10	3.9 7	6.0 28
Şii	—	—	—	—	0.8 1	—	—	0.2 1
Toplam	100.0 312	100.0 57	100.0 89	100.0 458	100.0 168	100.0 120	100.0 180	100.0 468

¹ Bakınız Bölüm 7, not 40.

Tablo 5
Suriye Baas Partisi Bölge Komutalarında Bölgelerin ve Mezheplerin Dağılımı
(1963-1997)

Bölge Komutası No.:	1-4		5-8		9-13		1-13	
Dönem:	9-'63/2-'66		3-'66/11-'70		11-'70/1997		9-'63/1997	
Din	%	no.	%	no.	%	no.	%	no.
Sünni	54.0	27	51.6	33	68.4	67	59.9	127
Alevi	14.0	7	23.4	15	20.4	20	19.8	42
Dürzi	20.0	1	9.4	6	4.1	4	9.4	20
İsmaili	10.0	5	9.4	6	-	-	5.2	11
Hristiyan	2.0	1	6.3	4	7.1	7	5.7	12
Toplam	100.0	50	100.0	64	100.0	98	100.0	212

Tablo 6
Suriye Baas Partisi Bölge Komutalarındaki Asker Üyelerin Mezhepleri
(1963-1997)

Bölge Komutası No.:	1-4		5-8		9-13		1-13	
Dönem:	9-'63/2-'66		3-'66/11-'70		11-'70/1997		9-'63/1997	
Din	%	no.	%	no.	%	no.	%	no.
Sünni	35.0	7	42.1	8	56.5	13	45.1	28
Alevi	30.0	6	42.1	8	43.5	10	38.7	24
Dürzi	25.0	5	-	-	-	-	8.1	5
İsmaili	10.0	2	15.8	3	-	-	8.1	5
Hristiyan	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	100.0	20	100.0	19	100.0	23	100.0	62

Tablo 7
Suriye Baas Partisi Bölge Komutalarındaki Asker Üyelerin Mezhepleri
ve Geldikleri Bölgeler (1963-1997)

Bölge Komutası No.:		1-4		5-8		9-13		1-13	
Dönem:		9-'63/2-'66		3-'66/11-'70		11-'70/1997		9-'63/1997	
Bölge	Din	%	no.	%	no.	%	no.	%	no.
Şam	Sünni	—		—		13.0	3	4.8	3
Halep	Sünni	15.0	3	—		13.0	3	9.7	6
Hama	İsmaili	10.0	2	15.8	3	—		8.1	5
Humus	Sünni	5.0	1	10.5	2	21.7	5	12.9	8
	Alevi	5.0	1	—		—		1.6	1
	Toplam	10.0	2	10.5	2	21.7	5	14.5	9
Lazkiye	Sünni	15.0	3	21.1	4	—		11.3	7
	Alevi	25.0	5	42.1	8	43.5	10	37.1	23
	Toplam	40.0	8	63.2	12	43.5	10	48.4	30
Dayr el-Zur	Sünni	—		—		8.7	2	3.2	2
Dera	Sünni	—		10.5	2	—		3.2	2
Suveyde'	Dürzi	25.0	5	—		—		8.1	5
Toplam		100.0	20	100.0	19	100.0	23	100.0	62

Tablo 8
Parti Örgütü'nün 31 Ekim 1984 İtibariyle Dağılımı¹

Bölge	Tam Üyeler	Yandaşlar	Toplam
Şam	6963	31832	38795
Şam'ın Kırsal Kesimi	6693	29148	35841
Dera	4837	15766	20603
Suveyde'	5586	16975	22561
Kunaytra	4842	14491	19333
Humus	9994	47541	57535
Hama	7378	45387	52765
Tartus	9259	35013	44272
Lazkiye	8489	43255	51744
Idlib	6572	27240	33812
Halep	7564	45529	53093
Raqqah	3915	18088	22003
Dayr el-Zur	3468	14599	18067
Hasakah	6533	28119	34652
Güvenlik Güçleri	4205	3900	8105
Şam Üniversitesi	3301	8640	11941
Halep Üniversitesi	1466	5438	6904
Tishrin Üniversitesi	1327	4511	5838
Toplam	102392	435472	537864

1 al-Taqrir al-Tanzimi 1985, s. 57. Bakınız Bölüm 9, not 21.

Tablo 9
Parti Örgütü ile Nüfusun Parti Kollarına Göre Dağılımı ve Ekim 1984 Sonu İtibariyle Parti Örgütü'nün Oy Verebilen Nüfus İçindeki Yüzdesi¹

Parti Dağılımı ve Nüfus. Kollar	Parti Dağılımı	Toplam Nüfus		Oy verebilen Nüfus		Oy verebilen Nüfusa Göre Parti	
		no.	%	no.	%	%	%
Şam	51314	1057073	9.49	837000	13.02	6.13	9.54
Şam'ın Kırsal Kesimi	36420	845285	7.59	621000	9.66	5.86	6.77
Dera	21182	428838	3.85	232000	3.61	9.23	3.94
Suveyde'	23140	294076	2.64	140000	3.18	16.53	4.30
Kunaytra	19912	229928	2.06	141000	2.19	14.12	3.70
Humus	58114	1033965	9.28	546000	8.49	10.64	10.81
Hama	53344	974343	8.75	551000	8.57	9.68	9.91
Tartus	44851	556336	5.00	302000	4.70	14.85	8.34
Lazkiye	58161	702861	6.31	390000	6.07	14.91	10.81
Idlib	34391	837613	7.52	384000	5.98	8.96	6.39
Halep	60576	2485637	22.32	1117000	17.37	4.60	11.26
Raqqah	22582	371812	3.34	244000	3.79	9.25	4.20
Dayr el-Zur	18646	637774	5.73	293000	4.54	6.36	3.47
Hasakah	35231	681533	6.12	468000	7.28	7.53	6.56
Toplam	537864	11137114	100.00	6430000	100.00	8.36	100.00

Oy verebilen nüfus içinde parti üyelerinin oranı yüzde 8.36 idi. Yedinci Bölgesel Kongre sırasında yüzde 8.20 olması yüzde 0.16'lık artışa işaret ediyor. Şam Üniversitesi Şam şubesine, Halep Üniversitesi Halep şubesine ve Tishrin Üniversitesi Lazkiye şubesine bağlanırken, Güvenlik şubesi diğer şubeler arasında dağıtıldı..

1 al-Taqrir al-Tanzimi 1985, s. 56. Bakınız Bölüm 9, not 21.

Mezhebe dayalı tahrikler ve çatışmalar

Ordu içinde konumunu sağlamlaştıran Alevi Tümgeneral Selah [Cedid], mezhep silahını kullanmayacak kadar zekiydi. [Sünni] Muhalifleri gündeme getirdiği zaman bundan faydalanmayı tercih ediyor, böylece hem Parti hem de milliyetçiler açısından, mezhep bayrağını açanlardan daha samimi olduğunu kanıtlıyordu. Bütün bunlara rağmen içlerinden hangisi daha büyük suç, bilmiyorum: mezhepçiliğe neden olmak mı yoksa bunu açığa vurmak mı. [Münif el-Rezzaz, el-Tacribah al Murah ('The Bitter Experience/Acı Deneyim'), s.160]

Mezhebe dayalı tahrikler: Halep katliamı

Beşinci bölümde, Suriye Baas Partisi liderlerine karşı girişilen bir dizi siyasi suikast ve saldırının, ülkenin 1976'da Lübnan'a askerî müdahalesi sonrasında gerçekleştiğine değinilmişti. Öldürülenlerin hemen hepsi Alevi idi. Başlangıçta cinayetlerin arkasında kimin olduğu açıklık kazanmadı. Ekim 1978'de Suriye ve Irak arasında varılan geçici uzlaşmanın ardından, sorumluların, kökten dinci Sünni Müslüman muhalif gruplar olduğu anlaşıldı. Bu gruplar, "İslâm-karşıtı" ve "imansız" olarak gör-

dükleri Alevi mezhebine ve Suriye rejiminin baskıcı karakteri-
ne karşı kin duyuyordu. Müslüman Kardeşler'den oluşan an-
cak Suriye Müslüman Kardeşler örgütünden farklı olan ve ken-
dilerine *Mücahidin* (Mücahitler) adını veren bir grup, suikastle-
rin sorumluluğunu üstlendi. Gizlice bastıkları *el-Nadhir* adlı
gazetede yayımlanan ve 'Mücahitler: Kimdir ve ne istiyorlar?'
başlıklı bir yazıda, kimliklerini ve amaçlarını ortaya koydular.

Üç yıl önce, kesin söylemek gerekirse 8 Şubat 1976'da,¹
Allah adına ilk kurşun sıkılarak kapıları açılan örgütlü
Cihad [Kutsal Savaş] meyvelerini vermeye başladı. Bu
ilk kurşun, zulüm ve terör yüzünden uzun süredir çeki-
len acıların bir sonucuydu. Suriye hapishaneleri [Sün-
ni] Müslümanlar ile doluydu. Baskı ve tiranlığın *Zeba-
nileri* mahallelere, okullara ve üniversitelere saldırdılar.
Temel haklar ve özgürlükler ayaklar altında çiğnendi.

Zulmün, [Sünni] Müslümanlar ve özellikle de İslâm
dini üzerinde yoğunlaşmaya başlamasıyla sıkıntılar do-
ruğa çıktı: Camiler harab edildi; din bilginleri tutuklan-
dı; eğitici programlar yasaklandı; İslâm Hukuku Okul-
ları kapatıldı; ateist ve bölücü bilgiler yayımlandı; Parti
içinde mezhebe dayalı hakimiyet giderek arttı; silahlı
kuvvetlerin psikolojik ve askerî açıdan zayıflatılması
planlandı. Ülke parça parça Yahudilere [İsrail'e] teslim
edildi; [Alevi] mezhepçi Parti'nin askerî kanadının, dü-
zenli ordunun yerini almasına gözyumuldu; ülkenin
zenginlikleri, yolsuzluk, kaçakçılık, kuşku uyandıran
işlemler yoluyla yağmalandı; ezici çoğunluğun zararına,
bir avuç insan kanun dışı yollardan zengin edildi.

Suriye'nin modern tarihinde, Hafız Esad ve onun ka-
nun tanımaz çetesinin yönetimi altında bugün tanık
olunan derecede despotizme, entellektüel ve idari ah-
laksızlığa tanık olunmadı. Bu nedenle gaflet uykusun-
dan uyandırılıp, hırs ve onur harekete geçirilmeli ve

1 *al-Ahram*, 13 Şubat 1976, Hama'daki Güvenlik Birimlerinin başı, Binbaşı Mu-
hammed Ghurrah'ın öldürüldüğünü bildirdi.

şöyle haykırılmalıdır: “Allah uludur; Haydi Cihad’a”: Kendileriyle savaşılan müminlere karşı koyma izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Ve şüphesiz Allah onlara yardım etmeye kaadirdir.” [Kur’an, 22’inci sure, 39’uncu ayet]

Mücahitler yaradan Allah’a, İslâm dinine ve Allah’ın elçisi efendimiz Hazreti Muhammed’e, Allah onu bağışlasın ve ruhunu ihsan eylesin, inanan genç insanlardır. Onlar, dinini ve ulusunu tiranlıktan, imansızlıktan, adaletsizlikten ve zulümden kurtarmak; “Tek bir Tanrı vardır; O da Allah’tır” sözlerini haykırabilmek ve yüce gönüllü Şeriat’ı, şefkatli İslâm hukukunu, bütün insanların ve özellikle de Suriye halkının kanunu yapmak için canlarını feda ediyor. Bunu çeşitli yollarla yapmayı denediler ve geriye sadece Cihad kaldı.²

Mücahitler, “İslâm Devriminin Sesi” olarak niteledikleri *el-Nadhir*’de yayımlanan diğer makalelerde, Aleviler hakkında ne düşündüklerini şüpheye yer bırakmayacak biçimde dile getirdiler. Onlardan ‘Nusayri [Alevi] düşman’ ve ‘İslâm’ın dışındaki, kafir Nusayriler’ olarak söz ettiler. ‘Mücahitlerin, Suriye’de hüküm süren Alevi ateizmine karşı savaşların en yücesini başlattıklarını’ söylediler. Rejime karşı verdikleri mücadeleyi, ‘baskı altında tutulan [Sünni] Müslüman çoğunluk ile kafir Nusayri azınlık arasındaki savaş’ şeklinde tanımladılar.³ Mücahitler başka fırsatlarla, Alevileri, ‘İslâm’ı geleneksel düşman yapmakla’ suçladılar.⁴

2 *Al-Nadhir*, No. 2, 21 Eylül 1979. *al-Ba’th*, 28 Haziran 1979; and Eric Rouleau, ‘Le Mécontentement Populaire Favorise le Renouveau de l’Islam Intégriste’, *Le Monde*, 20 Nisan 1979. Ayrıca bakınız: Hans Günter Lohmeyer, ‘Islamic ideology and secular discourse: the Islamists of Syria’, *Orient*, Cilt 32 (1991), s. 396. Lohmeyer ‘1970’lerin ortasından itibaren, silahlı mücadelenin başlamasıyla neredeyse eş zamanlı olarak İslâmcılar’ın, giderek daha belirgin bir şekilde seküler söyleme başvurdıkları’ ve İslâm’ın ‘çatışmanın nedeni olmaktan çok, katalizörü olduğu’ sonucuna varıyor. Cihad hakkında bakınız: Rudolph Peters, *Islam and Colonialism. The Doctrine of Jihad in Modern History* (Lahey, 1979).

3 *Al-Nadhir*, No. 1, 6 Eylül 1979, s.3.

4 *Al-Nadhir*, No. 6, 8 Kasım 1979, s.1.

Kökten dinci Sünni Müslümanların niyeti açıkça, Suriye toplumu içindeki düşmanlıkları dinî ekseninde kutuplaştırmaktı. Hedef seçiminde fazla ayrımcılık gözetmediler: Kurbanların, Baasçı olsun olmasın, Alevi olması yeterliydi.⁵

En kanlı olaylardan biri, 16 Haziran 1979'da Halep Topçu Okulu'nda meydana geldi. En az 32 öğrenci öldü; 54 kişi yaralandı. Kurbanların çoğu Alevi idi.⁶ Ancak Suriye Enformasyon Bakam [Alevi] Ahmed Iskendar Ahmed bunu inkar ederek, saldırıya uğrayanlar arasında Hristiyan ve Sünni Müslümanlar olduğunu açıkladı.⁷ Belki yaralanan ve öldürülenlerin hepsi gerçekten de Alevi değildi; ancak halkın bunun tersini düşünmesi daha önemliydi. Katillerin amacı da bu olmalıydı. Zira benzer bir düşünce mezhep kutuplaşmasını teşvik ederek Alevi hakimiyetindeki Baas yönetimini istikrarsızlığa sürükleyecekti.⁸ Suriye'deki "Müslüman Kardeşler" adıyla bilinen örgütün, ele geçirildikten sonra Şam Televizyonu'nda "itiraf" etmesi sağlanan temsilcisinin sözleriyle, 'bu eylemler ulusal cepheyi bölmeyi ve Lübnan'dakine benzer mezhep çatışmalarının tohumlarını ekmeyi' amaçlıyordu.⁹

Halep katliamının endişe verici bir boyutu, Alevi hakimiyetine duydukları kinle onları öldürmeye hazır hale gelen Sünni eylemcilerin orduya sızdığını göstermesiydi. Rejim açısından en az onun kadar endişe veren bir diğer unsur da, Halep katli-

5 David Hirst, 'Campaign of Terror is Leading to War', *Guardian*, 8 Ekim 1979.

6 David Hirst, 'Divisive Rulers Threaten to Send Syria along Road to Civil War', *Guardian*, 26 Haziran 1979; *al-Ba'th*, 24 Haziran 1979, 1 Temmuz 1979. *al-Nadhir*, No. 10, 1 Şubat 1980, s. 10-11. *Al-Nadhir* 'de, Halep katliamı sırasında Halep Topçu Okulunda öldürülen 320 öğrenciden sadece 60'ının Sünni, geri kalanının Alevi olduğu ileri sürülmekte. Alevi öğrencilerin sayısının yüksek olması fazla şaşırtıcı değil. Ancak aralarında sadece Alevi ve Sünnilerin bulunması olasılığı çok zayıf görünüyor. Hava Kuvvetleri Akademisi'nde Sünnilerin 'yüksek oranda' olduğunu ima eden *al-Nadhir*, diğer yandan da okula kabulde 'doğru' yöntemlerin bilinçli olarak uygulandığını belirtmekte. *Haqa'iq 'an al-Ta'ifah al-Nusayriyah fi Suriyah*, s. 9; *al-Ikhwan al-Muslimun... yakshifun haqiqat al-Awda' fi Suriya*, s. 6.

7 *Financial Times*, 28 Haziran 1979.

8 Hirst, 'Divisive Rulers', 'Campaign of Terror' ve 'Heads must Roll if Asad Clean-up Succeeds', *Guardian*, 9 Ekim 1979.

9 Şam Radyosu, 7 Eylül 1979.

amının başım çeken (Sünni) subayın Baas Partisi üyesi olmasıydı.¹⁰

Suriye İçişleri Bakanı 22 Haziran 1979'da yaptığı resmî açıklamada, Müslüman Kardeşler'i cinayetlerin arkasında olmakla suçladı. Ayrıca İsrail ile Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın gerçekleştirdiği gibi bir anlaşma yapmayı Suriye'nin reddetmesine gösterilen dış tepkilerle suikastler arasında doğrudan ilişki olduğunu iddia etti:

Bu insanlar [Mısır-İsrail arasındaki] Sina Barış Anlaşması imzalandıktan [Eylül 1975] hemen sonra harekete geçti. Kanundışı eylemler Sedat'ın Kudüs ziyareti [Kasım 1977] ve Siyonist düşman ile utanç veren, küçük düşürücü anlaşmalar imzalanmasının ardından hızla arttı. Suriye şehirlerinde, Halep'te, Hama'da, Şam'da bir dizi suikast gerçekleştirildi. Kurbanları, toplumun çeşitli kesimlerinden, farklı mesleklere mensup, masum halktı.

Katliamlardan sonuncusu Halep'teki topçu okulunda gerçekleştirildi. Halep bölgesine bağlı Tadif köyünde doğan Yüzbaşı İbrahim Yusuf'a rüşvet vererek, okulda nöbetçi olduğu gün onun varlığı ve yetkilerinden yararlandılar. Yusuf, 16 Haziran Cumartesi akşamı, Müslüman Kardeşler örgütünden birkaç katili okula soktu. Sonra öğrencileri ayin salonunda acil bir toplantıya çağırdı. Emri üzerine yataklarından fırlayıp, salona geldikleri zaman katil, işbirlikçilerine ateş açmalarını emretti. Otomatik silahlarla ateş edildi; el bombaları atıldı.

10 Hirst, 'Divisive Rulers'; *al-Nahar*, 25 Haziran 1979; 'Vague d'Agitation Confessionnelle en Syrie', *Le Monde Diplomatique*, Ekim 1979; *al-Ikhwan al-Muslimun... yakshifun Haqiqat al-Awdā' fi Suriya*, s. 6; *Haqa'iq 'an al-Ta'ifah al-Nusayriyah fi Suriyah*, s. 9; Hizb al-Ittihad al-Ishtiraki al-'Arabi fi Suriyah, *al-Qutr al-Suri yamurr bi-Azmah Wataniyah Khatirah* (sadece mensuplara dağıtılan iç genelge, Şam, 1979). Ayrıca bakınız: Hans Günther Lobmeyer, *Islamismus und sozialer Konflikt in Syrien*, s. 19, 24-25. Günther, 1960'larda çok sayıda İslâmcı okul öğretmeninin, Baasçı öğretmenlerin ve yandaşların yeni kurulan Baas bürokrasına atanması ile ortaya çıkan açıkları doldurarak eğitim alanına sızmayı başardığına işaret ediyor. 1970'li yıllarda, Selah Cedit ve yandaşlarının tasfiye edilmesinin ardından İslâmcılar yeniden benzer bir olanağa kavuştu ve bu sa- yede öğrenciler üzerindeki etkilerini arttırdı.

Birkaç dakika içinde 32 silahsız, genç öğrenci öldü; 54'ü yaralandı.

Hayatlarının baharındaki gencecik insanları öldüren bu canilerin, cepheye gitmek için eğitim gördüklerine, İsrail'in saldırganlığına karşı koymak ve hatta kutsal yurdumuzu, ulusal onurumuzu korumak için düşman karşısında canlarını vereceklerine inanmamız mı bekleniyor? Onların bu vatana en zayıf bir bağla bile bağlı olabileceklerini düşünmek mümkün mü? Böyle bir hareketin İsrail ve ulusumuzun bütün düşmanlarına hizmet etmekten başka bir işe yarayacağı düşünülebilir mi?¹¹

Halep katliamının hemen ardından Müslüman Kardeşler örgütünün kökünü kazımak için ülke çapında operasyon başlatıldı. İlk olarak, hapiste bulunan 15 örgüt üyesi idam edildi. Yüksek Güvenlik Mahkemesi'nin 27 Haziran 1979'da yayımlanan kararında "Emperyalizm ve Siyonizm, ülkemizdeki ajanlarını cinayet de dahil olmak üzere kanundışı eylemlere girişmeye, ulusun evlatları arasına ayaklanma tohumları ekmeye teşvik etti ve bütün bunları din kisvesi altında yaptılar" deniliyordu. Kararda ayrıca, 'Sedat ve Siyonizm' suçlanıyor, 'Müslüman Kardeşler çetesine güvenerek', 'Sedat'm ülke birliğini bozma amacını' gerçekleştirmeye çalıştıkları iddia ediliyordu.¹²

Suriye Müslüman Kardeşler örgütünün, Devlet Başkanı Sedat'm İsrail ile işbirliği yapmasını şiddetle kınadığını belirtmekte yarar var.¹³ Kahire Radyosu Suriye'de sürdürülen Müslüman Kardeşler karşıtı kampanya hakkında şu yorumu yaptı:

Suriyeli yetkililer katliamın suçunu Müslüman Kardeşler'e yükleyerek, dikkati [Suriye Baas] Parti içindeki Alevi ve Sünniler arasında yaşanan gizli çatışmadan başka

11 Şam Radyosu, 22 Haziran 1979; *al-Ba'th*, 24 Haziran 1979.

12 Şam Radyosu, 27 Haziran 1979.

13 Johannes Reissner, 'Die Andere Ablehnungsfront: Stimmen Radikal-islamischer Kreise zur Friedensinitiative Anwar as-Sadats', *Orient*, Cilt 21, No. 2, Haziran 1979, s. 19-41. Suriye'deki Müslüman Kardeşler örgütünün analizi için bakınız Johannes Reissner, *Ideologie und Politik der Muslimbrüder Syriens. Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adib al-Shishakli 1952* (Freiburg, 1980).

yöne çekmeye çalıştı. Geçtiğimiz günlerde idam edilen Müslüman Kardeşler örgütü üyeleri 1977 yılından beri Suriye hapishanelerinde tutulmaktaydı ve Topçu Okulunda meydana gelen olayla hiçbir bağlantıları yoktu.¹⁴

Başka birçok suikast gerçekleştirildi. Ağustos 1979'da, önde gelen iki Alevi lider, Şeyh Yusuf Sarim ve Nadir Husari'nin Lazkiye şehrinde öldürülmesi üzerine Alevi ve Sünniler arasında çatışmalar çıktı. Bu çatışmaların, Rifat Esad komutasındaki ordu birlikleri tarafından derhal bastırıldığı belirtilmekte. Alevi hakimiyetindeki yerel güvenlik güçleri, yine bildirildiğine göre, Alevi toplumunu kayıyarak çatışmaların mezhep boyutunu daha da güçlendirdi.¹⁵

Alevi karşıtı mezhep propagandası

Suriye'nin, Devlet Başkanı Sedat'ın ülke birliğini bozmaya çalıştığı yönündeki suçlamaları dayanaktan yoksun değildi. Eylül 1975'te, Mısır'ın, İsrail ile ikinci Sina Antlaşması'm imzalaması, Suriye ile Mısır arasında sürtüşmeye yol açmış, Devlet Başkanı Sedat, Mısır medyasının da desteğiyle Suriye Baas Partisi'nin Alevilerin hakimiyetinde olduğunu vurgulamaya başlamıştı.¹⁶ Bu açıdan Mısır, o dönemde Suriye'ye karşı düşmanca tavır takınan diğer yerel radyo istasyonları, İsrail Radyosu ile Maruni ağırlıklı, sağcı Lübnan Falanjist Partisi tarafından işletilen Lübnan'ın Sesi Radyosu'nu geride bırakıyordu.

Devlet Başkanı Sedat konuşmalarının çoğunda, Suriye rejiminden Alevi Baas olarak bahsediyordu.¹⁷ 1 Mayıs 1979'da, Suriye'de iktidarda bulunan Alevi Baasçılara saldırılarında çok

14 Kahire Radyosu, 10 Temmuz 1979. İdam edilenlerden üçü daha önceki cinayetleri gerçekleştirmekle suçlandı.

15 *Nidal al-Sha'h*, No. 210'ye Ek, eylül ayının ortası 1979; Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 169.

16 Bakınız Bölüm 5. Mısır ve Suriye arasındaki propaganda savaşı 1976'da ilişkilerin geçici olarak düzelmesiyle bir süreliğine yatıştı.

17 Örneğin bakınız: *October*, 26 Mart 1978; *al-Ahram*, 6 Nisan 1979, 15 Mayıs 1979, 6 Haziran 1979.

daha ileri gitti ve Baasçı olan-olmayan arasında ayrım gözetmeksizin, bütün Alevi cemaatini itham etti:

Golan üzerine konuşmaya hazırlanmıştım. Ama hayır. Bırakın onun hakkında bu pis Aleviler konuşsun. Onlar, yaşamın anlamını bilmeyen insanlardır. Tanrı aşkına, bırakalım, onlar Suriye halkıyla kendileri yüzleşsin ve sorunu kendileri halletsin. Ne yaptıklarını görecek. Onlara Golan'ı verebilirdim ama Aleviler iktidarda olduğu sürece bundan ben sorumlu olmam... Suriye halkının gözünde Alevilerin ne olduğunu biliyoruz. Suriye halkı onlara haddini bildirecek. Sonra her şey farklı olacak. Suriye'nin tavrı- Suriye demek doğru olmaz zira Suriye halkının bunda hiçbir etkisi yok- Alevilerin tavrı biliniyor.[Suudi Arabistan Kralı] Faysal bana, Hafız Esad'ın hem Alevi hem de Baasçı olduğunu söyledi ve biri öbüründen beterdir, dedi. Ve Faysal bana sordu: "Suriyeli Baasçılar ile nasıl el sıkışırsın? Esad hem Alevi hem de Baasçı'dır; biri öbüründen daha beterdir".¹⁸

Baasçı Rejim mensuplarının mezhepçi tutumunun yamsıra, bu tür propagandalar da mezheplerarası huzursuzluğu ve gerilimi arttırmış, çatışmaları körüklemiş olabilir. Mısır'ın İsrail ile ilişkisine gösterilen ilgi nedeniyle, Kahire Radyosu Arap dünyasında yaygın bir şekilde dinleniyordu. Kahire'de yayımlanan günlük gazete *el-Ahbar* da ortaya konan yaklaşım, iktidardaki Baas Partisi'ni Alevi cemaat ile özdeşleştiren Mısır propagandasıyla aynı çizgideydi. Gazetede çıkan ve "Suriye'nin İçinde Yaşadığı Kan Denizi" başlığını taşıyan yazıda, Halep katliamına şu yorum getiriliyordu:

Bu katliam haberi bazı insanları şaşırtmış, onları dehşete sürüklemiş olabilir. Ancak, Suriye'deki durumu ve Alevi Baas iktidarının Suriye halkına karşı gaddarlığını bilenleri hiç şaşırtmadı. Bu katliam, Alevi Baas Parti-

¹⁸ Kahire Radyosu, 1 Mayıs 1979.

si'nin, Suriye halkını küçük düşürmek ve kendi hakimiyetini garanti altına almak için başvurduğu cinayet, suikast ve diğer baskı ve sindirme yöntemlerinden oluşan uzun zincirin sadece küçük bir halkasıdır. Suriye halkının bu aşağılanmaya başkaldırmak ve kendini savunmaktan başka çaresi yoktu.

Baasçı İçişleri Bakanı kendini savunmak için yaptığı bir açıklamada, katliamın, Suriye'ye karşı girişilen, kendi deyimiyle, kaynağı yurt dışı olan bir dizi komployla ilintili son cinayet olduğunu söyledi. Baasçı bir bakanın böyle bir iddiada bulunması doğaldır.

Ancak gerçeği, Suriye halkının yaşadığı trajediyi ve Halep katliamının ardında yatan nedenleri artık herkes biliyor. 50'den fazla insanın öldüğü ve yüzlercesinin yaralandığı katliamın kurbanlarından çoğu, Baas Partisi'nin mensup olduğu hizip, yani Aleviler idi. Baas Partisi halkın yüzde 11'ini geçmeyecek, küçük bir azınlığı temsil etmektedir.

Haber ajanslarının bildirdiğine göre katliamın amacı Alevilerden intikam almaktı. Eylemin sorumluları bilinçli olarak, toplu haldeki Alevi askerleri hedef aldı. Katliam 10 gün önce gerçekleştirildi ama, Alevi rejiminin hizmetkârları, Alevi olmayanlar ve Sünnilere karşı başlattığı cinayet furyasına devam edebilsin diye saklı tutuldu. Haber ajansları son günlerde öldürülenlerin çoğunun Sünni olduğunu ve Halep'te katledilen Alevilerin intikamını almaya yönelik cinayetlerin sürdüğünü açıkladı. Sonuç olarak Suriye, topluluklararası çekişme ve Lübnan İç Savaşı'na benzer bir iç savaşın kurbanı olma tehlikesi altındadır.¹⁹

Halep katliamını saran mezhep propagandasına yanıt vermek, çıkan huzursuzluğu bastırmak ve Baas rejiminin, Müslüman Kardeşler'e karşı yürüttüğü kampanyaya destek kazanmak için, 30 Haziran 1979'da Devlet Başkanı Hafız Esad ilk

19 Al-Akhbar, 24 Haziran 1979.

kez kamuoyu önünde Halep olayı hakkında yorum yaptı ve Baas Partisi'nin din ile siyasete yaklaşımını anlattı:

Vatandaşların eşit olmadığı yerde 'anavatan' kavramı anlamını yitirir. Biz, Arap Baas Sosyalist Partisi adına ülkeyi yönetiyoruz. Ben ülkeyi, İslâm'ın çoğunluğun dini olmasına rağmen bir din ya da bir din topluluğu adına değil, Parti Genel Sekreteri ve Cumhurbaşkanı unvanlarının bana verdiği yetkiyle yönetiyorum. Baasçılar ve vatanına inanan herkes, özgürlük, birlik ve sosyalizm ilkelerine de inanır. Dinî ritüellerden ibaret gören ve dinin özünü ihmal edenler, onu, ilerlemenin önünde bir engel haline getiriyor. [Kasım 1970] Düzeltme Hareketi başladığından bu yana, her zaman dinin sevgi, çalışma ve başarı anlamına geldiğinin altını çizdik. Önemli olan ahlaki değerlerin varlığıdır. Her zaman halkımızın yüreğinde dinî değerleri güçlendirmek için çalıştık. İslâm'ın yaşam ve ilerleme dini olduğunu teyit ettik. Ama şimdi ülkemize karşı girilen bir komplo ve bizim affedebileceğimiz bir birey tarafından değil, cinayeti siyasi bir araç olarak benimsemiş Müslüman Kardeşler adındaki siyasi örgüt tarafından işlenmiş bir cinayetle karşı karşıyayız. Bizler melek olsak, bu çete yine aynı şekilde davranırdı. Bu örgüt, halkın üçte birini gayri-Müslim [Alevi, Dürzi ve İsmaili gibi heterodoks Müslümanlar ile Hristiyanlar] olarak görüyor. Hiçbir Parti'nin İslâm'ı ya da başka bir dini tekeline alma hakkı yokken, bu örgütün üyeleri İslâm'ı kendi tekelleri altına almak istiyor...

Özgürlük ortamından yararlanarak, genç insanları suç işlemeye ve İslâm'a düşman olmaya kışkırttılar. Çeşitli cinayet olaylarına karışan ve İslâm tarihinde görülmemiş, böyle iğrenç bir katliamı düzenleyen bu gruba merhamet gösteremeyiz...

Suikast girişimleri bu rejimi deviremez. Mezhep ayrımcılığına izin vermeyeceğiz. Müslüman Kardeşler kararım 1975'te, biz ve Sedat rejimi arasındaki çizgi belir-

ginleştigi zaman verdi. O sırada aldıkları karar mezhep-
lerarası çatışma yaratacak bir strateji izlemektir. Sorgula-
malar sırasında Müslüman Kardeşler'in üyeleri bunu itir-
af etti. Mezhep ayrımcılığın körükleyenler cezalandı-
rılmalıdır. Örgütün Suriye'de kökü kazınmalıdır; zira,
onlar refah ve geleneğe karşı çıkmaktadır.

Devlet Başkanı Esad konuşmasını, halktan mezhepçilikten
vazgeçmelerini isteyerek noktaladı:

Bu çetenin İslâm ile hiçbir ilgisi yoktur. Arap Baas Sos-
yalist Partisi, dinler arasında ayrım gözetmeyen milliyet-
çi sosyalist bir partidir. Dini bütün bir Müslüman olarak,
herkesi inançlı olmaya ve İslâm'a aykırı düşen sofuluk
ve fanatizmle mücadele etmeye çağırıyorum. Gerçek bir
Müslümanın Müslüman ve Hristiyanların kardeşi, ger-
çek bir Hristiyanın da Hristiyan ve Müslümanların kar-
deşi olduğuna inanıyorum. Eğer Suriye mezhepçiliğinin
ötesine geçemeseydi, şimdi var olmazdı.²⁰

Ancak rejimin başlattığı, Müslüman Kardeşler'in kökünü
kazımayı amaçlayan operasyon ve propaganda savaşı öyle acı-
masız ve sert bulundu ki, dinine bağlı halkın büyük bölümü-
nün desteğini kazanmak bir yana, karşı cephe almalarına ne-
den oldu. Devlet Başkanı Esad'ın Müslüman Kardeşler'i 'hain-
ler ve imansızlar' olarak tanımlaması büyük olasılıkla ters etki
yaratmış ve özellikle de Sünni Müslüman çoğunluğun daha da
yabancılaşmasına yol açmıştı.. 'Tanrı'nın laneti onlar ve onla-
rın İslâm'ı üzerine olsun. Onlarla bizim İslâm'ımız bir değildir.
Onlar İslâm dininin ve Müslümanların katilidir. Onlar İslâm
dinine ve Müslümanlara ihanet etmiştir',²¹ şeklindeki sözleri

20 Şam Radyosu, 30 Haziran 1979; *al-Ba'th*, 1 Temmuz 1979.

21 Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Baas Partisi'nin Şam'da gerçekleşen Yedinci Suri-
ye Bölge Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşma, Şam Radyosu, 22 Aralık
1979. *al-Nadhir*, No. 11, 21 Şubat 1980. Mücahitlerin, Esad'ın 22 Aralık 1979
tarihinde yaptığı konuşma hakkındaki yorumları için bakınız: *al-Nadhir*, No.
9, s. 26-7. Esad'ın Müslüman Kardeşler'i 'heretik' olarak tanımlasına şu yanıtı
verdiler: 'heretik' (*Haratiqah*) kelimesi genelde Müslümanlar tarafından kulla-

de benzer etki yaratmış olmalı. Halka hitap ederken ‘Müslüman Kardeşler’i (*el-Ihvan el-Muslimun*) kelime oyunu yaparak ‘Müslümanlara İhanet Edenler’ (*Huvvan el-Muslimin*) olarak adlandıran kardeşi Rifat ve diğer Baas liderlerin konuşmaları için de ayın durum geçerliydi.²²

Müslüman Kardeşler’in, rejimin onlara karşı yürüttüğü propagandanın kendi konumlarını güçlendirdiği yönündeki iddiası yersiz sayılmazdı: ‘Rejimin, cinayetlerin suçunu Müslüman Kardeşler’e yükleme kararı, onları çirkin bir şekilde suçlaması ve onlara karşı yürüttüğü propaganda, Müslüman Kardeşler’in Suriye halkını çektiği acılardan kurtaracak önder olduğuna en büyük kanıttır’.²³

1980’lerin başında, ülke çapında, kökten dinci Sünni Müslümanların kışkırttığı ve çeşitli nedenlerle, muhafazakâr ve dindar kesimlerin de destek verdiği olaylar meydana geldi. Bunun üzerine rejimin ileri gelenleri, hiç zaman kaybetmeden, cinayetler ve karmaşadan Müslüman Kardeşler örgütünün sadece sınırlı bir kanadım sorumlu tuttuklarını açıkladılar. Devlet Başkanı Esad 23 Mart 1980’de şunları söyledi:

Suriye’deki Müslüman Kardeşler ile ilgili bir noktayı açıklığa kavuşturmak isterim. Suriye’deki Müslüman Kardeşler’in hepsi katillere gözyummuyor. Büyük çoğunluğu cinayetleri onaylamıyor ve katillere karşı çıkıyor; sadece dine hizmet edilmesi gerektiğine inanıyor. Bizim bu insanlarla hiçbir ihtilafımız yok. Tam tersi onları destekliyoruz. Din uğruna çalışan ve dinî değerlere saygı gösteren herkesin arkasındayız. Dini destekleyecek, dinî değerleri yüceltecek yönde her türlü öneri ve talepte bulunmak onların hakkı, hatta görevidir. Biz bu görevden kaçmayız; bu konuda bizi kimsenin geride bı-

nılmaz. Müslümanlar bu kelimeyi yalnız Nusayriler ve onlara benzeyen diğer zındıklar (*Zanadiqah*) için kullanırlar’.

22 *Al-Ba’th*, 29 Ekim 1979.

23 *Al-İkhwan al-Muslimun...yakshifun Haqiqat al-Awda’ fi Suriya*, s. 6, Salah al-Din al-Bitar, ‘Su’al al-Sa’ah: Ma huwa al-Badil?’, *al-Ihya’ al-Arabi*, No. 16, 19 Mayıs 1980.

rakmasına izin vermeyiz. Biz din adına hizmet edenleri destekleriz, din dışı amaçlar için dîni kullananlarla savaşırız. Çarpık siyasi emelleri uğruna, inançlı vatandaşlarımızı kullanmaya kalkanlarla da mücadele ederiz.²⁴

Devlet Başkanı Hafız Esad, Baas Partisi'nin din ve siyaseti kesin çizgilerle ayıran seküler yaklaşımına ters düşerek, bu dönemde yaptığı konuşmalardan bazılarında, 'Allahü Ekber' ('Tanrı Uludur') gibi dinî deyişlerle başladı; kimi iddialarını desteklemek için Kur'an'dan ayetlere bile yer verdi.²⁵ Bazı durumlarda da Devlet Başkanı, açıkça Müslüman olduğunu söyleme gereğini hissetti zira Sünni çoğunluğun büyük bölümü Alevilerin gayrimüslim olduğuna inamıyor ve sırf bu sebepten Esad'm iktidarının meşrutiyeti hakkında şüpheye düşüyordu.²⁶

Devlet Başkanı Esad ve önde gelen Alevi (ve diğer) Baasçıların, ilke olarak kendilerini mezhepçiliğin üzerinde gördükleri doğru olabilir. Alevi kökenli Baas liderleri, örneğin, teorik olarak mezhepçiliğe eğilim göstermemiş ve iktidar mücadelesi sırasında, 8 Mart 1963 devriminin ilk dönemlerinde olduğu gibi, sadece bölge ya da aşiret temelinde kayırmalara gözyumuş olabilirler. Ne var ki, bu durum, Alevi asılları ve yandaşlarının, liderlerini mezhepçi gerekçelerle desteklemelerini engelleyemezdi çünkü onların gözünde liderleri artık sadece aym aşiret ya da bölgeden gelen parti üyeleri olmazdı. Özellikle mezheplerarası gerilimin arttığı kriz dönemlerinde, onları, özdeşlik kurabildikleri Alevi topluluğun önderi ve temsilcisi, gerektiğinde Alevi çıkarlarını savunan Alevi kardeşleri olarak görürlerdi.

Üstelik, ideolojik görüşü olmayan birçok Alevi, Baasçılığ

24 Şam Radyosu, 23 Mart 1980. Devlet Başkanı Esad ile yapılan söyleşi, *al-Ra'y al-'Amm*, Kuveyt, Şam Radyosu tarafından yayımlandı, 9 Mart 1980.

25 Şam Radyosu, 17, 23 ve 29 Mart 1980; *al-Ba'th*, 18 Mart 1980.

26 Devlet Başkanı Esad'ın yaptığı konuşma, Şam Radyosu, 8 Mart 1980. *al-Nadhir*, No. 2, 21 Eylül 1979, s. 23-5; No. 3, 7 Ekim 1979, s.3; R. Stephen Humphreys, 'Islam and Political Values in Saudi Arabia, Egypt and Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 33, No. 1, Kış 1979, s. 15-18; Michael C. Hudson, *Arab Politics. The Search for Legitimacy* (New Haven ve Londra, 1977), s. 251-67, 395, 397.

‘üstünlük elde etmenin aracı’ olarak benimsemişti.²⁷ Baasçı olmak, kendileriyle aynı din, aşiret ya da bölgeden gelenlerin halihazırda ağırlıklı olarak temsil edildiği bir yönetimden istifade edebilmek anlamına geliyordu.

Mezheplerarası iç savaş tehlikesi

Her ne kadar Suriye’nin bu dönemde (ya da daha önce herhangi bir dönemde) ‘Alevi toplumu’ tarafından yönetildiğini söylemek doğru olmasa da, bu durum, Alevi olmayanları (hatta bazı Alevileri bile) rejimi bu şekilde tanımlamaktan alıkoymadı. Alevilerin öldürülmesinden sorumlu olan, Suriye’deki Baas rejimine muhalif, kökten dinci Sünni Müslümanların da yapmak istediği aynen buydu: Mezhep kutuplaşmasını bilinçli olarak körükleyerek, rejimi ‘mezhepçi’ olarak göstermek, böylece, Alevi hakimiyetindeki Baas rejimine karşı, Alevi olmayan çoğunluğun desteğini kazanmak. Bu amaç doğrultusunda Alevi azınlık ile Sünni çoğunluk arasında, belki de sayıca çoğunlukta olmaları sayesinde kazanabileceklerini umdukları, mezheplerarası çatışma çıkarmaya çalıştılar. Oysa sayıları yaklaşık bir milyonu bulan Suriyeli Alevilerin birçoğu ordu, polis ve güvenlik güçlerinde önemli görevlerde bulunuyordu. Çıkabilecek mezheplerarası bir çatışmada kaçınılmaz olarak çok fazla kan dökülür, sonucu önceden kestirmekse imkânsız olurdu. Sünni çoğunluğun, doğru ya da yanlış, kendilerine karşı bir tehdit oluşturduğu izlenimine kapılan, rejime başlangıçta muhalif olanlar da dahil olmak üzere çok sayıda Alevi, kendilerini korumak için örgütlenme ihtiyacı hissetmiş olabilir. 1963’te Baas’ın iktidara gelmesinden sonra Aleviler ve diğer azınlıkların toplum içinde hızla yükselişi nasıl mümkün oldu ise, şimdi de kendileri, mezhebe dayalı, siyasi ve sosyo-ekonomik ayrımcılığa maruz kalabilirlerdi.

Suriye Komünist Partisi’nin Baas rejimine muhalif kanadı durumu şu şekilde analiz ediyordu:

27 Hirst, ‘Campaign of Terror’.

Yurtseverler olarak, ülkemizde Fransa'nın [bile] yapmayı başaramadığı bir şeyin olduğunu, mezhep bayraklarının açıldığım görmek bize acı veriyor... Rejimin izlediği mezhepçi siyaset, ülkemize karşı en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır. Konuyu ele alırken bu gerçeikle, Alevi cemaatinin durumunu ayırdetmemiz gerek. Geçmişte ülke nasıl Sünni cemaat tarafından yönetilmedi ise, şimdi de Alevi cemaat tarafından yönetilmiyor. Ülkeyi yöneten, sınıflar, sosyal gruplar ve ailelerdir. Dinî cemaatlere gelince... Bunlar, yoksul insanlar, işçilerden oluşmaktadır. İçlerinde dürüst insanlar çoğunluktadır. Aralarında zenginler, rejim içindeki ya da üretim alanındaki konumlarından yararlanan insanlar da var. Ama onlar azınlıktır. Ülkemizdeki zenginlerin ve rejimden çıkar sağlayanların, aralarındaki farklılıklara rağmen, bazı ortak noktaları bulunmaktadır. Yoksullar, işçiler ve ezilenler de, aralarındaki dinsel farklılıklara bakmaksızın, çıkarları doğrultusunda birleşmelidir. Ne var ki, rejimin uyguladığı [mezhepçi] yöntemler, bilinçli olsun olmasın, mezhepçilik ruhunun uyanmasına ve mezheplerarası gerilimin artmasına yol açmıştır. Bu tehlikeyi önlemek için gerekli adımlar atılmadığı takdirde, dinî cemaatler arasında çatışma çıkabilir.²⁸

Bu tehlikeli ve kanlı öngörüye rağmen, Esad Rejimini devirmenin tek yolu bu ise, kökten dinci Sünni Müslümanlar ülkeyi Lübnan-vari bir iç savaşa sürüklemeye hazırdı. Bu amaç doğrultusunda, 1980'lerin başında açıkça benimsedikleri söylenen strateji, rejime karşı dozu giderek artan şiddet eylemlerine girişmekti. Bu sayede, düzenli ordu, rejimin liderleri tarafından halka karşı savaşmaya zorlanacaktı. 'Çoğunluğu Sünnilerden oluşan ordunun, 'yeterince baskı altında kalırsa, rejime olan bağlılığım yitirebileceği' iddia ediliyordu.²⁹

28 Suriye Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi (yani, rejim karşıtı Riyad el-Türk hizbi) tarafından yayımlanan genelge, Haziran 1979.

29 *The Economist*, 22 Mart 1980. *Al-Nadhir*, No. 4, 22 Ekim 1979, s.3.

Ne var ki en hassas ve stratejik öneme sahip ordu birimleri-ne Aleviler yerleştirilmişti. Yönetim de doğal olarak, halk ayaklanmaları ile mücadele etme görevini bu birimlere vermeyi tercih ederdi.

Kökten dinci Sünni Müslümanlar ile onların Sünni ve diğer Alevi olmayan müttefikleri büyük miktarda silaha sahip olmadıkları ve stratejik açıdan önemli ordu birliklerini kontrol altında tutmadıkları sürece, Alevi hakimiyetini sona erdirmeye planlarının başarıya ulaşma şansı zayıftı. Bu şartlar altında, mezhebe dayalı propaganın düşündüklerinin aksine, Hafız Esad rejimine karşı en tehlikeli muhalefet ancak Baas Rejiminin çekirdeğinde yer alan Alevi subaylardan gelebilirdi. Diğer muhalifler ikinci derecede önem taşıyordu. Sadece 'sistemin iç işleyişini bilen Aleviler, diğer cemaatlere mensup subayların yardımı olsun olmasın, temiz bir darbe gerçekleştirmek için gereken bilgiye ve kaynakları denetleme gücüne sahip'³⁰ görünüyordu.

Işın ilginç yanı, ordudaki ve Baas Partisi'ndeki Alevi hiziplerin, hem mezhebe ve/veya bölgeye dayalı Baasçı askerî hiziplerin ihraç edilmesi hem de kökten dinci Sünni Müslümanlar gibi diğer muhalif gruplar sayesinde bu güce ulaşmış olmasıydı. Söz konusu muhalif gruplar, iktidar kurumlarında Alevilerin orantısız temsiline karşı çıkıyor ancak bu duruma açıkça muhalefet etmeleri tam tersi etki yaratıp muhalefet ettikleri akımın güçlenmesine yarıyordu.³¹

Halep katliamından sonra birçok kişi, rejimin mezhep ayrımı gözetken, baskıcı karakterini değiştirecek köklü reformlar yapılmadığı takdirde, mezheplerarası iç savaşın çıkmasından endişe duymaya başladı. Rejim karşıtı çeşitli sol gruplar bildiriler ya-

30 Hirst, 'Divisive Rulers'. Paul Maler (yani, Michel Seurat), 'La Société Syrienne contre son État', *Le Monde Diplomatique*, Nisan 1980. Yazarın aktardığına göre, Suriye Baas Partisi'nin Merkez Komitesi'nin iki üyesi, '1970'ten sonra Hareketin [23 Şubat 1966'da hapiste bulunan Alevi General Selah Cedit'in Baasçı yandaşları tarafından başlatılan hareket kastediliyor] karşı karşıya kaldığı 12 baskı kampanyası, rejime karşı ne büyük bir tehlike oluşturduğuna en iyi kanıt' olduğunu söylemişlerdi. Daha önce belirtildiği gibi, Cedit'in eskiden en büyük güç kaynağı Alevi cemaatinden Baasçı subaylardı.

31 Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah* (Beyrut, 1967), s. 160. Bu bölümün başında alıntılanmıştır.

yımladı. Aşağıdaki Parti bildirisi, Suriye Arap Sosyalist Birliği'nin Dr Cemal el-Atasi'ye bağlı fraksiyonu tarafından yayımlandı:

Ulusal parçalanmaya yol açan bu kriz mezhebe dayalı savaş ve iç savaş ateşini yakabilecek güçtedir.... Giderek uzayan olaylar zinciri [sadece] fanatizmin harekete geçirdiği terörist gruplar ile, belirli bir [Alevi] inancı öne çıkararak bu fanatizmi daha da körükleyen baskıcı bir rejim arasındaki mücadelenin göstergesi değildir. Aynı zamanda ülkenin varlığını tehdit eden, onu mezheplerarası kanlı çarpışmaların kıyısına getiren ulusal bir kriz olduğunun da açık bir göstergesidir. Suriye'nin Kıbrıslanması ve Lübnanlaşmasıdır. Mezheplerarası çatışmanın Lübnan'da yol açtığı ulusal bölünmüşlüğü'nun yoludur. Aynı zamanda Siyonist Emperyalizmin, Lübnan'dan başlayıp, Suriye'den geçerek, İran'da noktalanacak iç çarpışmalar yoluyla Arap dünyasının kendi kendini yok etmesi düşünün gerçekleşmesi anlamına gelir.

Bu olayın önemini küçümseyen ya da onu, Siyonizm, Gericilik, Sedatizm, Şamanizm ve Haddadizm gibi dış faktörlere bağlayan bütün resmî açıklamalara ve bu yöndeki propagandalara rağmen, bugünkü iktidarın oynadığı rol gizlenemez. Bu rejim, yapısı ve izlediği yöntem sonucunda, bu bölünmeleri besleyerek durumu daha da alevlendirmektedir Bugünkü duruma gelinmesinin, özellikle de ulusal bölünmüşlüğü'nün ve terör olaylarının tek sorumlusu, bu rejimdir.

Parti bildirisi, Alevi hakimiyetindeki rejime muhalefet edenlerin, içinde bulunulan durum nedeniyle bütün Alevi cemaatini suçlamaması gerektiği uyarısında bulunarak devam ediyordu. Bu uyarıyı dinlenmediği takdirde, kökten dinci Sünni Müslüman muhalefetin güçlenmesine yardım etmiş olunacak, mezheplerarası çatışma daha da körüklenecekti:

Bizler ve diğer yurtsever, (yapısına, gözetdiği ayrımcılığa rağmen) bu rejimi dinî bir topluluğun [Alevilerin] rejimi

olarak göremeyiz. İktidarda bulunan grubun izlediği politikalar ve aldığı önlemlerin sorumluluğunu, o cemaate [Alevilere] yükleyemeyiz. Hakim durumdaki grup, belirli bir dinî cemaatten çıkar sağlıyor, fanatizm ve klancılık yaparak ya da diğer grupların [Alevi olmayanların] klancılık yapabileceği, onlara karşı tepki göstereceği korkusunu salarak, sözkonusu cemaati kendine bağlıyor. Kendini hem onların [Alevi cemaatinin] koruyucusu olarak göstermeye hem de şu veya bu [Alevi] kişiye, şu veya bu [Alevi] aileye çıkar ve imtiyaz sağlayarak, çıkar kaynağı olduğu izlenimi yaratmaya çalışıyor. Bu yolla, iktidar kurumları ile istihbarat ve güvenlik teşkilatlarını kendi grubunun mensuplarıyla dolduruyor. Buna rağmen çiftçisi, işçisi, öğretmeni ve çeşitli sosyal grupları ile [Alevi] cemaatin çoğunluğu, tıpkı diğer gruplar gibi, belki daha da fazla, bu rejimin despotizmi, baskısı ve sömürüsü altında eziliyor. Yurtseverlik açısından bakıldığında, onlar da ayrımcılıktan ve bölünmüşlükten değil, ulusal birlikten yadır. Zira onların çıkarları, bütün yurtseverlerin ve bütün ulusun çıkarlarına bağlıdır.³²

Her ne kadar Suriye'yi 'Alevi cemaatinin yönettiği' söylene-
mezse de, ülkenin Alevi hakimiyetindeki Baas iktidarı tarafın-
dan yönetildiğini söylemek yanlış olmazdı. Oysa uygulamada,
yönetime etkin katılım, Alevi cemaatinden belirli bir aşiret ve
bölgeye mensup olanlar ile sınırlıydı. Diğer Aleviler ise, ikti-
dar kurumlarında yer alan Alevilerin kayırması sayesinde bu
durumdan yararlanabiliyordu. Bu da yönetimin Alevi karakteri-
nini güçlendiriyordu. David Hirst şunları söylüyor:

32 Hizb al-İttihad al-İshtiraki al-'Arabi fi Suriyah, *al-Qutr al-Suri yamurr bi-Az-
mah Wataniyah Khatirah* (sadece üyeler için yayımlanan genelge, Şam, 1979).
Bu alıntıda 'Haddadizm' Lübnanlı Binbaşı Sa'd Haddad'ın başını çektiği hare-
kete atıfta bulunuyor. Haddad, 1979'da, İsrail koruması altında, Lübnan-İsrail
sınırındaki bölgede 'Hür Lübnan Cumhuriyeti'ni ilan etti. İç savaş sırasında
Haddad Lübnan Ordusundan kaçarak, kontrolü altına aldığı Lübnan'ın bu
bölgesinde adaleti eline aldı. Nikolaos van Dam, 'Israel and Arab National In-
tegration: Pluralism versus Arabism', *Asian Affairs*, Cilt 10 (Eski Seri, Cilt 66),
Bölüm 2, Haziran 1979, s. 144-50.

Bu ülkenin Baasçılar tarafından yönetildiği hiçbir şekilde söylenemez. Bu ülkeyi Aleviler yönetiyor. Bunu da teorik olarak Parti yoluyla, uygulamada ise Parti içinde ve diğer önemli kurumlarda, cemaat dayanışması yoluyla yapıyorlar. Gerçekte, iktidara ortak olmanın en önemli koşulu, ister aile ister mezhep ister aşiret bağıyla olsun, ülkenin en önde gelen Alevisi, Devlet Başkam Esad ile bağı olmaktır.³³

Mezhep ayrımcılığı, yolsuzluk ve parti içi disiplinsizlik

Suriye'deki iktidar kurumlarında Alevilerin güçlü bir şekilde temsil edilmesi, tek başına, 1970'lerin ortalarından itibaren Suriye rejiminde yaşanan istikrarsızlığı açıklamaya yetmez. Baas'ın 1963'te iktidarı ele geçirmesinden sonra Alevi Baasçılar hakim konuma gelmişti. Bu hakimiyetleri, Esad'ın Alevi subaylar hizbinin iktidarı tekeline aldığı ve ilk kez nispeten uzun bir süre istikrarın korunduğu 1970 Kasımı sonrası dönemde iyice güçlenmişti.

Bu nedenle, Suriye rejiminin başa çıkmak zorunda kaldığı istikrarsızlığın kökeni, iktidar seçkinlerinin mezhebinden çok, yolsuzluk, ekonomik sıkıntılar, demokrasiyle uyuşmayan baskıcı yöntemler, Parti içi disiplinsizlik ve özellikle de, Suriye'nin, Lübnan İç Savaşı'na müdahalesini izleyen dönemde ortaya çıkan mezhepçiliğin bileşiminde aranmalıdır. Toplumdaki hoşnutsuzluk ve sosyo-ekonomik sorunlar, mezhep kanalları yoluyla harekete geçirilebiliyor, yönlendirilebiliyordu. Bu durum, örneğin, 1980 yılı bahar aylarında ülke çapında meydana gelen kanlı olaylarda açıkça görüldü.

Eylül 1979'da ülkenin giderek kötüleşen siyasi ve sosyo-ekonomik durumunu düzeltmek için ikinci bir yolsuzlukla mücadele kampanyası başlatıldı. Ancak yolsuzluğa karşı 1977'de gerçekleştirilen ilk girişimde, radikal önlemlerin

33 *Guardian*, 26 Haziran 1979.

önünde duran yapısal engeller hâlâ geçerliliğini koruyordu. Parti örgütü güçlenmediği sürece kapsamlı reformların başarıya ulaşması olasılığı zayıftı. Aralık 1979'da Hammud el-Şufi şu yorumu yaptı:

Demokratik yöntemler uygulanmadığı sürece, yolsuzluk, görevi kötüye kullanma ve rüşvet kontrol altına alınamaz. Esad'ın yakın geçmişte başlattığı ve büyük reklamı yapılan, yönetimi yolsuzluktan arındırma hareketi, onun devlet ve orduda yerlerini garantilediği kişisel dost ve akrabalarını zor duruma sokacağı anlaşılır anlaşılmaz durduruldu.³⁴

1963'te iktidara gelen Baas'ın Parti örgütü, 1980'e gelindiğinde hâlâ zaaflarının üstesinden gelememişti. Çeşitli hiziplelerin 17 yıllık iktidara rağmen düzeltemediği bu zaaflar, 22 Aralık 1979 ve 6 Ocak 1980 tarihleri arasında Şam'da yapılan, Baas Partisi'nin Yedinci Suriye Bölgesel Kongresi'nde sunulan Örgüt Raporu'nda açıkça ortaya kondu. Raporda Parti örgütünün girişimlerini engelleyen unsurlar özetleniyordu:

1. Parti Komutası'ndaki yoldaşların deneyimsizliği, eğitim seviyelerinin düşük olması ve aralarındaki uyumsuzluk
2. Parti örgütünde ideolojik eğitimin yetersiz olması; kendi kendini eğitmeye karşı gösterilen isteksizlik; genç kuşağın eğlenceye olan düşkünlüğünün artması
3. Komuta kademelerine atama yapılırken dikkatli seçim yapılmaması ve Parti kolları tarafından öne sürülen

34 Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'deki daimi temsilcisi Hammud el-Shufi'nin görevinden istifa ettiğini duyurduğu basın açıklaması, 27 Aralık 1979. Yolsuzluklar konusunda ayrıca bakınız: Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*; Yahya M. Sadowski, 'Patronage and the Ba'th: Corruption and Control in Contemporary Syria', *Arab Studies Quarterly*, Cilt 9, No. 4, 1987, s. 442-461; Volker Perthes, 'The Syrian Private Industrial and Commercial Sectors and the State', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 24 (1992), s. 214-215; Volker Perthes, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, s. 232-237, 303-304; ve Joseph Bahout, *Les Entrepreneurs Syriens. Economie, affaires et politique*, Beyrut (Les Cahiers du CERMOC No. 7), 1994, s. 64-68.

adaylar hakkında lider kadronun ilk elden bilgiye sahip olmaması.

4. Parti'nin üst organlarındaki *el-Cihaz el-Mutefer-rig'in* [üyelerin başka işlerden kurtularak kendilerini sadece Parti işlerine adamalarına olanak tanıyacak yapılanmanın] yetersiz oluşu

5. Diğer önemli unsurlar: ilgisizlik; sorumluluk duygusundan yoksunluk; Parti ruhunun ve coşkusunun zayıflığı; demokrasinin yanlış kavranması; miras alınan *toplumsal hastalıkların* [mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik] pekişmesi.³⁵

Suriye Baas Partisi'nin ideolojik açıdan zayıflığına en iyi kanıt, Örgüt Raporu'nda yer alan ve Parti ideolojisinin örgüte anlatımında yaşanan zorlukların sıralandığı bölümdü: 'Parti'nin görüşünü en doğru şekilde dile getiren eğitim malzemelerinin azlığı; eğitim verenlerin yetiştirilmesinde yaşanan zorluklar ve sosyalist milliyetçi düşüncüyü ele alan kaynakların yetersiz sayıda oluşu.'³⁶ Aslında Sosyalist Arap milliyetçiliğini ele alan çok sayıda Arapça kaynak vardı. Ancak bu kaynakları kaleme alanların çoğu Irak'ta iktidarda bulunan rakip Baas Partisi'nden oldukları ve daha önce Suriye'den sınırışı edildikleri ya da kaçtıkları için, bu kitaplar bulunamıyordu. O dönemde Michel Eflaq'ın eserleri Suriye'de yasaklıydı.

Yedinci Bölgesel Kongre sırasında, 'Kongrelerarası dönemde de, Bölgesel Kongre'nin, Bölgesel Komuta üzerindeki kontrolünü kesintisiz olarak sürdürecektir',³⁷ 75 üyeden oluşan bir Merkezî Komite kurulması kararlaştırıldı. Komiteye seçilen askerî üyeler arasında Alevi subayların ağırlıkta olması -altıncı bölümde yer verilen Suriye'deki iktidar kurumlarının istatistiksel analizi gözönüne alındığında- pek de şaşırtıcı değildi. Bu üyeler arasında Devlet Başkanı Hafız Esad ile kardeşi Rifat, Genelkurmay Başkan Yardımcısı Ali Aslan, Askerî İstihbarat

35 *Al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s. 95.

36 *Al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s. 95-6.

37 A.g.e., s. 21; *al-Nahar al-'Arabi wa al-Duwalli*, 14-20 Ocak 1980.

Şefi Ali Duba ve Özel Kuvvetler Komutam Ali Haydar da dahil olmak üzere, Esad'ın önde gelen Alevi yandaşları vardı.³⁸

Merkezî Komite kapsamında, 21 üyeli yeni bir bölge komutası oluşturuldu. Seçilenler arasında, elbette Devlet Başkam Hafız Esad ve kardeşi Rıfat da vardı.³⁹ Bu bölge komutasının da yapısı, Kasım 1970'ten sonra kurulan diğer üç komutanın, altıncı bölümde incelenen yapısıyla aynı çizgideydi.: Ağırlıklı olarak Lazkiye bölgesinden gelenler ile Alevilerden oluşuyordu.⁴⁰

Yedinci Bölgesel Kongre'nin sonunda Devlet Başkam Hafız Esad, rejimin ve ülkenin içinde bulunduğu kritik durumu düzeltmek için uygulanacak köklü reformların temel ilkelerini açıkladı.⁴¹ Ne var ki reform programını uygulamaya koyan yö-

38 Merkez Komitesi'nin diğer Alevi asker üyeleri İbrahim Safi, Şafiq Fayyad, 'Ali al-Salih ve 'Adnan Badr al-Hasan idi. (*Al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s. 128-129; *al-Ba'th*, 6 Ocak 1980). Yedinci Bölgesel Kongreye katılan 518 tam üyenin 160'ı Silahlı Kuvvetleri temsil ediyordu [Bu oran tam üyelerin yüzde 30'una denk gelmekte]. Aralarında, Devlet Başkanı'nın kuzeni 'Adnan İbrahim Esad ('Mücadele Birliklerinin Komutanı - *Saraya al-Sira*') ve Abdülgani İbrahim, 'Ali Hüseyin ile Hikmet İbrahim gibi önde gelen diğer Alevi subaylar bulunmaktaydı. Devlet Başkanı Esad'ın kardeşi Cemil sivil katıhmcılardan biriydi. Yedinci Bölgesel Kongreye sunulan Örgüt Raporuna göre, Kongre yapıldığı sırada Suriye Partisi'nin sivil tam üyelerinin sayısı 45,381 idi. 1978'in sonunda, diğer tam üyeler de dahil olmak üzere, parti üyelerinin sayısının 237,501 olduğu tahmin ediliyordu. (*Al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s. 11, 94).

39 5 Ocak 1980'de seçilen yeni Suriye Bölge Komutası'nda 14 Sünni (üçü asker), 4 Alevi (ikisi asker), 2 Hristiyan ve 1 Dürzi bulunmaktaydı. Maler, 'La Société Syrienne'.

40 Bakınız Tablo 5-6 ve Bölüm 6. Şubat 1966'dan beri ilk defa, Halep bölgesinden iki (Sünni) subay yeni Bölgesel Komutaya seçilmişti [Bu kişiler Ağustos 1974'te Genelkurmay Başkanı olarak General Yusuf Şakkur'un yerine geçen General Hikmet el-Shihabi ve 14 Ocak 1980'de göreve başlayan Dr Abdülrauf el-Kasrın kabinesinde İçişleri Bakanlığı'na atanan General Nasir el-Din Nasir idi]. 1976-1995 yılları arasında görev yapan Şamlı Sünni Başkanlar Abdülrahman el-Khulayfavi (1976-8), Muhammed 'Ali el-Halabi (1978-80), Dr Abdülrauf el-Kasrın (1980-7) ve (Dar'a'lı Sünni olan) Mahmud el-Zu'bi (1987-1995) kabineleri (Kabine No.96-103) Tablo 2'ye katılmamıştır. Söz konusu Kabineler mezhepsel dağılım açısından Esad döneminin diğer kabineleriyle benzerlik göstermekteydi. Bölgesel açıdan bakıldığında ise, Mahmud el-Zubi'nin kabinelerindeki Şamlı üyelerin sayısında büyük bir artış gözleniyordu (yaklaşık yüzde 35'e ulaşmışlardı). Office Arabe de Presse et de Documentation, *Le 1er Cabinet de M. Abdel Raouf Al-Kassem, Structure et Biographies* (Şam, 1980). *Le Deuxième Cabinet de M. Mahmoud al-Zou'bi du 29 Juin 1992* (Şam, 1992).

41 Şam Radyosu, 6 Ocak 1980. Ayrıntılı program Başbakan Dr Abdülrauf el-Kasrın konuşmasında sunuldu. 18 Şubat 1980 (Şam Radyosu, 18 Şubat 1980).

netim, daha başlangıç aşamasında ülke çapında muhalefet ve 1963'ten bu yana görülen en büyük ayaklanmalar ile karşı karşıya kaldı.

Hem siyasi ve sosyo-ekonomik alanda istikrarı sağlamak için gereken reformları gerçekleştirememesi hem de mezhepçi yapısını değiştirememesi, yönetimin, 1963'te iktidara geldiğinden beri tekrar tekrar içine düştüğü çapraşık duruma işaret ediyordu.⁴² Alevi hakimiyetindeki Baas rejimi, çıkış yolu bulunmayan bir kısır döngüye girmişti.

Mezhepçiliğin sona erdirilmesi önündeki yapısal engeller

Suriye benzeri ülkelerde, bölgesel bağlara ve aşiret bağlarına güvenmek iktidarı elinde tutmanın ön koşuludur. Teorik olarak, bölgecilik ve aşiretçiliğin mezhepçiliğe yol açması gerekmez. Bunu, Alevi, İsmaili ve Dürzi cemaatlerine mensup toplu halde yaşayan dinî azınlıklarda olduğu gibi, bu üç kategorinin örtüştüğü durumlar için söylemek mümkün.⁴³

İktidardan dışlanan grupların kendi siyasi amaçları doğrultusunda mezhepçiliği körüklemesine rağmen, olumlu koşullar altında mezhepçiliğin önü alınabilir ve zaman içinde tamamen ortadan kaldırılabilir. Parti içi disiplin korunabilse, yolsuzluklar olmasa, Parti'nin yönetim kadroları zamanla genişletilse, sosyo-ekonomik ve demokratik reformlar gerçekleştirilse, eğitim geliştirilse, Suriye Baas rejimi de mezhepçiliği başarıyla ortadan kaldırabilirdi.⁴⁴

42 Bakınız Bölüm 5.

43 Irak'taki mezhep, bölge ve sosyo-ekonomik etkenler arasındaki ilişki için bakınız: Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq. A study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'athists and Free Officers* (Princeton, 1978); Peter Sluglett ve Marion Farouk-Sluglett, 'Some Reflections on the Sunni/Shi'i Question in Iraq', *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin*, Cilt 5, No. 2, 1978, s. 79-87.

44 Nikolaos van Dam, 'Middle Eastern Political Clichés: "Takriti" and "Sunni rule" in Iraq; "Alawi rule" in Syria. A Critical Appraisal', *Orient*, Cilt 21, No. 1, Ocak 1980, s. 42-57.

8 Mart 1963 devriminin ilk aşamasında olduğu gibi, iktidar seçkinleri arasında Alevilerin çoğunlukta olması, başlangıçta mezhepçilikten çok, bölgecilik ve aşiretçilikten kaynaklanıyordu. Ne var ki bu durum, Sünni ve diğer Alevi olmayan muhaliflerin, rejimi, “Alevi ya da azınlık-hakimiyetinde, mezhepçi bir yönetim” olarak algılamasını engelleyemedi. Aynı zamanda Sünni ve diğer Alevi olmayan muhaliflerin, seküler eğilimli Baas rejimini yıkmak için mezhepçilik temasını kendi siyasi amaçları doğrultusunda kullanmasına da engel olunamadı. İkinci durumda, siyasi düşünceler kendi gerçeklerini yarattı ve mezhepçilik kendi başına bir varlığa sahip oldu. Egemen durumdaki siyasi grubun gücünü gerçekten mezhep dayanışmasından alıp almadığı artık önem taşımıyordu..

Baas'ın üst kadrosu, aynı aşiret ve bölgeden gelen Sünnilerden oluşsaydı ve bu şekliyle, rejim, yine ‘azınlık yönetimi’ görüntüsü taşısaydı, mezhepçilik temasının istismar edilmesi güçleşirdi. Oysa iktidarın ileri gelenleri, ayrımcılığa maruz kalmış olan ve dinleri, birçok Sünni Müslüman tarafından İslâm olarak bile görülmeyen bir dinî azınlığa mensuptu. Bu yüzden de mezhepçilik kolayca istismar edilebiliyordu. Sünni muhalefete göre Alevi hakimiyetindeki rejim, çıkışı olmayan bir yola girmişti. Stephen Humphreys bu durumu şöyle anlatıyor:

Uyguladığı politikalar başarılı olsun olmasın, meşruiyeti sürekli sorgulanan bir hükümet Suriye’yi yönetmekte. Toplumu oluşturan Sünni çoğunluk hem seküler eğilimli hem de Nusayri kökenli kişilerin ağırlıkta bulunduğu Baas hükümetine karşı derin bir nefret besliyor. Bu nefret de (tanık olduğumuz gibi) kolayca harekete geçirilebiliyor.⁴⁵

Diğer yandan, Sünniler tarafından sık sık küçük görülen Alevilerin, iktidarı ele geçirdiği ya da iktidarda onlara arka çıkacak güçlü koruyuculara sahip olduğu zaman, tamamen tarafsız davranmaları ve kendilerinin sıklıkla kurbanı oldukları

45 R. Stephen Humphreys, ‘Islam and Political Values in Saudi Arabia, Egypt and Syria’, *The Middle East Journal*, Cilt 33, No. 1, Kış 1979, s. 17.

mezhepçiliğe başvurmamaları beklenemezdi. Alevileri kolayca misilleme yapmaya itebilecek bu koşullar, 1976 sonrası dönemde, kökten dinci Sünni Müslümanların mezhepçiliği kışkırtması ve Alevileri katletmesi nedeniyle daha da pekişmişti. Buna karşılık, kökten dinci Sünni Müslümanlar, rejimin baskıcı oluşu, yolsuzluklara bulaşması ve 'kafir' Alevi karakterini taşıması nedeniyle bu cinayetleri işlemeye kışkırtıldıkları kanısındaydı. Eylül 1979'da Şam'da mahkemeye çıkarılan bu gruba mensup birinin sözleriyle, 'Devletle iletişim kurmakta tek geçerli dil cinayet' idi.⁴⁶ Bütün bunlar mezhepçi tepki ile karşı tepkiyi neredeyse ayırdedilmez bir hale getirdi.

Ali Haydar yönetimindeki Özel Kuvvetler çeşitli vesilelerle Halep ve Hama'da yaşananlara karşı misilleme yaptı. 1980 yılının Mart ve Nisan aylarında yaşanan kanlı olayların ardından, bu iki şehir kuşatma altına alındı. Katliamların sorumlusu kökten dinci Sünni Müslümanları ve onların sempatizanlarını arayan Özel Kuvvetler ve Rıfat Esad'ın Savunma Birliği'ne bağlı birimler iki yeri de didik didik ederek temizledi. Bu olaylar sırasında çok sayıda insan öldü, birçok kişi yaralandı.⁴⁷

Mezhepçiliğin önünün alınabileceği ve zamanla ortadan kaldırılabileceği olumlu koşullar Suriye'deki Baas rejimi sırasında asla oluşmadı. Baasçı ideal, dinine bakılmaksızın bütün Arapların eşit olacağı seküler bir toplum öngörüyordu. Seküler eğilimli ancak azınlığa mensup bir mezhebin hakimiyetinde olan Baas, yaklaşık 20 yıldır iktidardaydı. Ne var ki 1980'lere gelindiğinde Suriye, bağımsızlığın kazanılmasından o zamana kadar, Baas'ın toplum idealinden hiç bu kadar uzak olmamıştı.⁴⁸

46 *Al-Nadhir*, No. 10, 1 Şubat 1980, s. 12. *al-Nadhir*, No. 9, 8 Ocak 1980, s. 14-17.

47 Bakınız *al-Ihya' al-'Arabi*, No. 16, 19 Mayıs 1980.

48 Habib 'Isa, *al-Suqut al-Akhir lil-Iqlimiyyin fi al-Watan al-'Arabi* (Beyrut, 1979); Ra'iğ al-Naqri, *al-Sawt al-Hayawi, al-Hiwar al-Awwal* (Paris, 23 Ocak 1980).

Nihai mezhep çatışması: Müslüman Kardeşler'in yok edilmesi

Suriye rejimi, 1970'lerden sonra iç düşmanlarından en büyük darbeyi, Şubat 1982'de Hama'da meydana gelen ayaklanma sırasında yedi. Hama Ayaklanması, Suriye Müslüman Kardeşler Mücahitleri ile çatışmanın doruk noktasıydı. Ayaklanma, Suriye Ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

Yedinci bölümde tamıtılan Suriye Müslüman Kardeşler Mücahitleri'nin provokasyonları ve saldırılarına karşı daha etkin bir mücadele sürdürebilmek için Yedinci Bölgesel Kongre'den sonra (Ocak 1980) Bölge Komutanlığı, ülkenin çeşitli yerlerindeki Parti şubelerinin mensupları ile yandaşlarını silahlandırmaya ve eğitmeye başladı. Baas'ın askerî örgütü eğitim sürecinde son derece önemli bir rol oynadı.¹ Bu girişimin ardından, sadece ordu güçleri değil, silahlandırılmış sivil Parti örgütü de muhalefetin silahlı eylemlerini bastırmada görev almaya başladı. Sonuçta şiddet, karşı-şiddeti doğurarak daha da yaygınlaştı. Rıfat Esad, Yedinci Bölgesel Kongre'de, Devlet Başkam Hafız Esad'dan sonra devlet hiyerarşisinde ikinci sıraya yükselmişti. Patrik Seale, Rıfat'ın başvurduğu sert yöntemlerin rejimi kurtardığına ancak aynı zamanda onun karakterini de de-

1 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 21-22.

ğıştirdiğine işaret ediyor. En az düşmanları kadar, belki de onlardan da acımasız davranan rejim, şehir gerillalarının kökünü kazımak için ağır silahlarla donatılmış askerî birimleri daha sık kullanmaya başladı. Ama asıl yenilik, Parti üyelerinin ve yandaşlarının silahlandırılmasıydı.²

Palmira katliamı (1980)

Devlet Başkanı Hafız Esad'm, Müslüman Kardeşler'in 26 Haziran 1980'de, Şam'da düzenlediği suikastten kılpayı kurtulması bir dönüm noktasıydı. Alevi cemaati büyük bir nefret dalgasıyla sarsıldı; Esad'ın kardeşi Rıfat intikam yemini etti. Ertesi gün (Alevi) komutan yardımcısı ve aynı zamanda Rıfat'ın damadı olan Binbaşı Mu'in Nazif, Rıfat Esad komutasındaki Savunma Birliklerine bağlı iki birime helikopterle Palmira'ya gidip orada tutuklu bulunan Müslüman Kardeşler'e mensup herkesi öldürmeleri emrini verdi. Operasyon konusunda adamlarına brifing veren Binbaşı Mu'in Nazif onlara, yaşananların öcünü almalarını emretti:

Müslüman Kardeşler [Alevi] subayları, [Alevi] şeyhleri, [Alevi] doktorları öldürdü. Son olarak da Devlet Başkanı Hafız Esad'ı öldürmeye çalıştı. Bu nedenle şimdi biz de size ilk çarpışma görevini veriyoruz.³

O gün Müslüman Kardeşler'den 550 tutuklu, hücrelerinde soğukkanlı bir biçimde öldürüldü. Bazıları ölürken "Allahü Ekber" diye haykırıyor bazıları da çaresizlik içinde yardım istemeye çalışıyordu. Her ne kadar yönetim gizlemeye çalıştı ise de, operasyonun gerçek yüzü daha sonra ortaya çıktı. Operasyona katılan ve daha sonra Ürdün'de yakalanan iki kişinin ayrıntılı itirafları Ürdün televizyonunda yayımlandı. Ele geçiri-

2 Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East*, s. 327.

3 al-Ra'y, Amman, 26 Şubat 1981. Devlet Başkanı Esad'a 7 Temmuz 1970'te düzenlenen suikasttan sonraki iki hafta içinde, Suriye Halk Meclisi çıkardığı 49 numaralı kanunla Müslüman Kardeşler'e üyelik, idamı gerektiren suç haline getirildi. Esad rejiminin 25. kuruluş yıldönümü olan 1995'te, çok sayıda Müslüman Kardeşler üyesi affedildi.

len Suriyeliler, Suriyeli Müslüman Kardeşler'e silah ve eğitim konusunda destek sağlamakla suçlanan Ürdün Devlet Başkanı Mudar Badran'ı öldürmek üzere ülkeye yollanan vurucu time mensuptu.⁴

Karşı atağa geçen Ürdün'ün resmî yayın organları Suriye yönetiminin Alevi karakterine işaret ettiler:

Suriye'deki Arap halkının ülkeye hükmeden mezhepçi rejimin gerçek yüzünü görmesi üzerine, Alevi mezhebinden bir grubun egemen olduğu Suriye yönetimi, giderek yükselen halk muhalefetini bastırmak için, ülke içinde ve dışında baskı ve teröre başvurdu. Suriye yönetimi, rejime karşı sesini yükselten herkesi ortadan kaldırmaya çalıştı. [Suriye eski Devlet Başkanı] Salih el-Din el-Bitar Paris'te, [Lübnanlı Dürzi lideri] Kemal Canbolat ve [Lübnan'da çıkan *el-Havadis* dergisinin yazı işleri müdürü] Selim el-Lavzi ile Lübnan'da ya da başka yerlerde yaşayan daha pek çok kişi katledildi. Yönetim, muhalifleri susturmak için en çirkin yöntemlere başvurdu. Bazen toplu cinayetler bazen de suikastler yoluyla onları ortadan kaldırdı. Kadın erkek, genç yaşlı ayırılmazdı. Bu zulümden Alevi mezhebi de payına düşeni aldı. Rejime muhalefet eden liderleri ortadan kaldırıldı. Bunların başında, Lübnan'da öldürülen Kor-general Muhammed Ümran gelmektedir.⁵

4 Palmira katliamı üzerine ayrıntılı bilgi için bakınız: *Tadmur, al-Majzarah al-Mustamirrah*, Dar al-Nadhir, 3. basım, 1984. Bu yayında katliama katılanların Aleviler olduğu belirtilmekte. Rifat Esad'ın Savunma Birliklerinin çoğunlukla Alevilerden oluştuğu düşünülürse, bu sonuç hiç de şaşırtıcı sayılmaz. Katliama katılan ve Ürdün'de yakalanan iki kişinin (İsa İbrahim Fayyad ve Ekram Bishani) itirafları, *al-Ra'y'da* (Amman) yayımlandı, 26 Şubat 1981. *al-Ra'y'da* yayımlanan bu metinler *Tadmur, al-Majzarah al-Mustamirrah*'ta yayımlananlardan farklıydı. Michel Seurat, *L'Etat de Barbarie* (Paris, 1989), s. 91'de alıntı yapılan Suriye İstihbaratına ait bir raporda ölenlerin sayısı 1181 olarak veriliyordu.

5 *Jordan Times*, 26-27 Şubat 1981, *al-Ra'y*, 26 Şubat 1981. Baas Partisi'nin kurucularından Selah el-Din el-Bitar, çıkardığı muhalif gazete *al-Ihya' al-'Arabi*'de [1947'de resmen kurulmasından önce Baas Partisi'nin adı "Arap Uyanışı" idi] eleştirel birkaç makalenin yayımlanmasının ardından 21 Temmuz 1980'de Paris'te öldürüldü. Bakınız el-Bitar'in yazdığı makaleler: 'Suriyah Maridah Mari-

Suriye İslâmî Cephesi

Suriye yönetiminin baskıcı yöntemleri, Müslüman Kardeşler'i muhalefet etmeyi sürdürmekten alıkoyamadı. Tam tersi, 1980'lerin sonunda, Müslüman Kardeşler başta olmak üzere çeşitli Sünni muhalif gruplar, "Suriye İslâmî Cephesi" adı altında birleştiler. Kasım 1980'de yayımladıkları "Suriye İslâm Devrimi ve Programı" başlığını taşıyan siyasi bildiri, Müslüman Kardeşler'in liderleri Said Havva, Ali el-Bayanuni ve Adnan Saad el Din'in imzasını taşıyordu.⁶

Bildiride Alevilere özel bir çağrıda bulunuluyor, 'muhasebelerini yapmaları' ve 'çok geç olmadan akıllarını başlarına toplamaları' isteniyordu. Aynı zamanda, Suriye yönetimi açısından artık 'geri dönülemez bir noktaya gelindiği' ve rejim devrilmeden ateşkes olamayacağı söyleniyordu:

Alevilere Çağrı

Eli kamçılı Hafız Esad ile kasap pleyboy kardeşinin mensubu olduğu Alevi cemaatinin, trajik sona gelinme-

dah wa ta'ish Mihnah wa Ma'sah' ('Suriye hasta ve büyük bir trajedi yaşamakta ve 'Su'al al-Sa'ah: Ma Huwa al-Badil?' ('Anın Sorusu: Alternatif Nedir?'). Her ikisi de Mayıs 1980'de *al-Ihya' al-'Arabi*'de yayımlandı, No. 15 ve16.

- 6 Bayan *al-Thawrah al-Islamiyah fi Suriyah wa Minhajuh*, Şam, 9 Kasım 1980. Suriye'deki fundamentalist İslâmî muhalefetin taraflı bir anlatımı ve tarihi ile yukarıda değinilen manifestonun çevirisi için bakınız: Umar F. Abd-Allah, *The Islamic Struggle in Syria*, Berkeley, 1983. İslâmî muhalefet üzerine ayrıntılı bilgi için bakınız: Raymond A. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria*, Oxford, 1990, s. 276-300; Thomas Mayer, 'The Islamic opposition in Syria, 1961-1982', *Orient*, Aralık 1983, s. 589-609; Hans Günther Lobmeyer, *Islamismus und sozialer Konflikt in Syrien*, Berlin, 1990. Suriye'deki İslâmî muhalefet ile Bağdat'taki rakip Baas rejimi arasındaki bağlantılar için bakınız: Eberhard Kienle, *Ba'th v Ba'th: The Conflict between Syria and Iraq 1968-1989*, Londra 1990, s. 155-163. Hans Günther Lobmeyer şöyle yazıyor: "1970'lerin sonu 1980'lerin başında, Esad rejiminin devrilme noktasına gelmesinde büyük katkısı olmasına rağmen, seküler muhalefetin geçmişte ve günümüzde oynadığı rol genelde gözardı edilir... Seküler muhalefet İslâmcılardan çok önce eyleme geçti. İktidarın, Müslüman Kardeşler'e hemen hiç önem vermediği bir dönemde bile, seküler muhalefet büyük baskıyla karşı karşıya kaldı'. Bakınız: H.G. Lobmeyer, 'Al-dimuqratiyya hiyya al-hall? The Syrian Opposition at the End of the Asad Era', Eberhard Kienle (der.), *Contemporary Syria*, Londra, 1994, s. 84. Tamam al-Barazi, *Milaffat al-Mu'aradah al-Suriyah*, Kahire, 1994.

den olumlu katkıda bulunacaklarını umuyoruz. Cemaatin vicdanına seslenerek, onları muhasebelerini yapmaya çağırıyoruz. Onları bu çıkmaza sürükleyen çarpık unsurlarına kılavuzluğunu reddettiklerini görmekten mutluluk duyarız; bunu bütün samimiyetimizle söylüyoruz. Bunu yapmak için hâlâ yeterli zamanları var. Halkımız dönmek isteyenleri kabul edecek kadar yüce gönüllüdür.

Sorunları çözmek için mutlaka şiddete başvurulması gerekmediğine yürekten inanıyoruz. Tam tersi, bu tür sorunların yapıcı diyalog ve karşılıklı güven ortamında çözülmesi son derece doğaldır. Ne var ki, eğer bir taraf diğerini gözardı etmekte ve onunla diyaloga girmemekte ısrar ederse, güç kullanmaktan başka yapılacak ne kalır?

Yönetimin artık geri dönülmez bir noktaya geldiğine inanıyoruz. Topyekun bir yenilenmeyi mümkün görmüyoruz. Bu nedenle, hilekarlığı ve sözünde durmamasıyla tanınanlarla ateşkes yapılmayacağım, silahların bırakılmayacağını ve onlarla görüşmeye oturulmayacağım ilan ediyoruz. Her türlü tehlikeye ve engele rağmen, bu baskıcı yönetim devriliş, gidene kadar yolumuzda devam edeceğiz.⁷

Bildiri'ye göre 'bütün dinî ve etnik azınlıkların hakları garanti altına alınacaktı (s.18, 11.paragraf). Oysa Müslüman Kardeşler bir yandan da Alevilerin 'kuffar'(kafirler) ve 'mushrikun' (putperestler) olduğunu söylüyordu. Bu da, kurmak istedikleri İslâm devletinde sözkonusu azınlıklara eşit haklar tanınmayacağı anlamına geliyordu. *Bildiri*'de, Silahlı Kuvvetler'in 'mezhepçi yapısından' kurtarılması gerektiği belirtilerek (*Tarkib Ta'ifi*) (s.43-4), kilit görevlerde bulunan Alevilerin ve diğer azınlık mensupların yerlerini Sünnilere devredecekleri ima ediliyordu. Yönetime muhalif olan Aleviler de dahil, Baasçı olsun olmasın bütün Aleviler ve diğer dinî azınlık mensup-

7 Umar F. Abd-Allah, *The Islamic Struggle in Syria*, s. 211-212; Bayan al-Thawrah al-Islamiyah fi Suriyah wa Minhajuh, s.11-12.

larmın bu öneriyi reddetmesi kaçınılmazdı. Müslüman Kardeşler'in Alevileri ayırım gözetmeksizin öldürmeye devam etmesi gözönüne alınırsa, önerilen 'yapıcı diyalog'un samimiyetten yoksun olduğu sonucuna varılabilir.⁸

Bildiri'de ortaya konulan öneriler, Baas yönetimin baskısına maruz kaldığını hisseden Sünni muhalifler için çok daha çekiciydi. Suriye İslâmî Cephesi sayesinde durumlarını iyileştirmeyi umuyorlardı. Bunu da Cephe'nin ilkelerini benimseyerek ya da rejimi devirmek için onu sadece bir araç olarak kullanarak yapabilirlerdi.

Kökten dinci İslâmî ittifakın kurulmasını izleyen dönemde, şiddet daha da arttı. İslâmî Cephe, terör savaşını Şam'a kadar taşıdı. Devlet Başkanı'nın bürosu (Ağustos 1981), Hava Kuvvetleri karargâhı (Eylül 1981), Sovyetler'e ait bir uzmanlık merkezi (Ekim 1981) gibi devlet kurumlarına bombalı saldırılar gerçekleştirdiler. El-Azbakiyah bölgesindeki askerî eğitim merkezinin bombalanması (29 Kasım 1981) yoldan geçen yüzlerce insanın yaralanmasına neden oldu. 6 Ekim 1981'de, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kahire'de İslâmcı teröristler tarafından öldürülmesinin ardından Şam'da dağıtılan bildiriye, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın da aynı kaderi paylaşacağı tehdidi savruluyordu.⁹

Sünnilerin Alevi-karşıtı dinî propagandası

Kitabın önceki bölümlerinde değinildiği gibi, Sünniler genellikle propagandalarında, Alevi egemen Suriye Baas yönetiminin politikasını, belirleyenin liderlerinin mezhep kökenleri olduğu üzerinde duruyordu. Siyasi tercihler ile Alevi mezhebi arasında olduğu iddia edilen ilişki, 1960'lı yılların ortasından 1970'lerin sonuna kadar Sünnilere ait yazılarda sık sık dile getirildi. Yazarlarının gözünde bu iddia zamanla kanıtlanması

8 16 Aralık 1980'de Müslüman Kardeşler mücahitler, Devlet Başkanı, Hafız Esad'ın doktoru olduğunu sandıkları Dr. Yusuf Sa'igh'e Şam'daki kliniğinde suikast düzenledi. Bakınız Talas, *Mir'at Hayati*, 1948-1958, s. 627.

9 Seale, *Asad*, s. 331; *al-Diyar*, 11 Haziran 1995.

gerekmeyecek kadar aşikâr bir hal aldı. 1980'lere gelindiğinde kimi yazarlar sadece dinî argümanlar üzerinde yoğunlaşarak, tartışmayı Alevilerin Müslüman sayılıp sayılmayacağı konusuna indirgemeye başladılar. Dinî tartışmalarda, Alevilerin Müslüman olmadığını ima etmek isteyenler 'Nusayrî' (Dokuzuncu yüzyılda Irak'ta kurulan, daha sonra Suriye'ye yayılan aşırı uçtaki bir Şii mezhebinin kurucusu Muhammed İbn Nusayr'ın adından gelmektedir) terimini kullanırken, Alevilerin Müslüman (bu durumda Onikici Şiiler'den) sayılacağı görüşünü benimseyenler ise (Hz Muhammed'in damadı Ali Bin Ebu Talip'in adından gelen) 'Alevî' terimini kullanmayı tercih ediyordu. Alevî karşıtı yazılarda amaç, dinî amaçlarla teolojik bir tartışma başlatmaktan çok, Alevilerin egemen olduğu Baas yönetimini güç kullanarak devirmeyi amaçlayan Sünnî Müslüman harekete zemin hazırlamaktı. Onların gözünde bu eylemi 'meşrulaştıran', 14.yüzyıl Hanbelî müderrisi İbnî Teymiyye'ye dayanan ve Alevileri yok etmenin hoş görülebileceği yönündeki, Alevî karşıtı Sünnî teziydi.¹⁰

Suriye Baas yönetimi Alevî karşıtı propaganda ve polemik yazılarına karşılık verirken dinî argümanlara hemen hiç başvurmazdı. Bunun başlıca iki nedeni vardı: Öncelikle, kendini seküler Arap milliyetçisi olarak tanımlayan Baas genelde dinî tartışmalara girmekten kaçınırdı. İkinci olarak da, Alevî karşıtı propagandaya, benzer şekilde 'dini söyleme' sahip resmî yanıt-

10 Bakınız: *Haqa'iq 'an al-Ta'ifah al-Nusayriyah fi Suriyah* ; Taqî Sharaf al-Din, *al-Nusayriyah: Dirasah Tahliliyah*, Beyrut, 1983; al-Nadhir'n birkaç sayısı; Qahtan 'Abd al-Rahman al-Duri, et al., *Al-Nusayriyah Harakah Hadmiyah* ('Nusayrilik Yıkıcı bir Harekettir'), Bağdat, 1986. Adı geçen son kaynakta, 1985 yılında Irak Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı tarafından Bağdat'ta düzenlenen ve yine bu başlığı taşıyan bir sempozyumda sunulan çalışmalarına yer verilmekte. Her ne kadar Bağdat genelde mezhebe dayalı propagandayı silah olarak kullanmasa da, sempozyumda amacın Şam'daki rakip Baas rejimini zayıf düşürmek olduğu ortada.; al-Husayni 'Abd Allah, *al-Judhur al-Tarihîyah lil-Nusayriyah al-'Alawiyah*, Kahire, 1980; Gregor Voss, "'Alawîya oder Nusairiya?" - Schiitische Machtelite und sunnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik, Dissertation, Hamburg 1987; H. Halim, 'Nusayriyya', in: *The Encyclopaedia of Islam* (Yeni Basım), Cilt VIII, Leyden, 1993, s. 145-148; ve Antoine Audo, Zaki al-Arsouzi: *Un Arabe face à la modernité*, Beyrut, 1988, s. 138-142.

lar vermek, Alevilerin egemen olduğu bir rejim suçlamalarını doğrulamakla kalmaz, daha da kötüsü mezheplerarası çatışma ve düşmanlıkları körüklerdi. Yine de, Alevi tarihine ışık tutacağına inanılan eski eserlerin yeniden basılarak, Suriye'deki kitapçılarda satılmasına izin verildi.¹¹

Sözkonusu kitaplarda genel olarak, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında yayımlanan polemik yazılarındaki Alevi karşıtı propaganda üzerinde durulmuyordu. Bu kurala ilk istisnayı, 1980'de Beyrut'ta yayımlanan, Lazkiyeli Alevi avukat Haşim 'Uthman'ın yazdığı *el-'Alaviyun bayna el-Usturah va el-Haqiqah* (Efsane ve Gerçek Arasında Aleviler) adını taşıyan kitap oluşturdu. Bu kitap, radikal Sünni muhalefetin iftiralarına 'gayrı resmî karşılık' olarak nitelendi.¹² Her ne kadar Haşim 'Uthman o dönemde yayımlanan çeşitli Alevi karşıtı eserlere doğrudan atıfta bulunmuyorsa da, Suriye'deki kökten dinci Müslüman muhalefetin öne sürdüğü iddialara değiniyor, bunları çürütmeye çalışıyordu.

Alevilerin dini ve statüsü üzerine ilk resmî çalışma çok daha sonra, bir Alevi din otoritesi tarafından yayımlandı ve geniş okuyucu kitlesine ulaştı. 'Aqidatuna va Vaqi'una; Nahnu el-Müslimin el-Ce'fariyin 'el-'Alaviyin' ('Biz, "Alevi" Caferi Müs-

11 Muhammad Amin Ghalib al-Tawil, *Tarikh al-'Alawiyin* ('Alevilerin Tarihi'), Beyrut, 1966 and 1979. Eserin önsözü tanınmış Alevi Şeyhi 'Abdülrahman el-Khayyir tarafından yazılmış. Ayrıca bakınız: Münir el-Sharif, *al-Muslimun al-'Alawiyun. Man Hum wa Ayna Hum?* ('Alevi Müslümanlar: Kimdir? Nerededir?'), Şam, 1961, 3. basım. Mustafa al-Shak'ah, *Islam bila Madhahib*, Kahire (8. basım.), 1991, s. 321-373. Georges Jabbour, *Safita wa Muhituha fi al-Qarn al-Tasi* 'Ashar, Şam, 1993, s. 30-33. Jabbour, Suriyeliler de dahil olmak üzere Arap tarihçilerin "Suriye'yi birleşik bir ulusal ruha sahip olan bir ülke olduğu imajını" yerleştirmeye katkıda bulunabileceğini öne sürüyor. Ayrıca bu ruhun, 19. yüzyıla kıyasla ve yabancı yazarların resmettiğinden çok daha güçlü olduğunu belirtiyor. Suriyeli Aleviler ve onların siyasi davramışları ve amaçlarının nasıl algılandığı ile ilgili araştırma ve değerlendirme için bakınız: Daniel Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford 1990, s. 158-188 ve Alevilerin Şii olarak görülüp görülmeyeceği konusunda bakınız: 'Syria's Alawis and Shi'ism', yayına hazırlayan Martin Kramer, *Shi'ism, Resistance, and Revolution*, Boulder Colorado, 1987, s. 237-254.

12 Voss, "Alawiya oder Nusairiya?", s.62. Ayrıca Voss'un çalışması hakkında benim değerlendirmem için bakınız: *Die Welt des Islams*, XXIX (1989), s. 207-209.

lûmanlar: İnancımız ve Gerçeğimiz')adını taşıyan bu kitapta Şeyh Abdülrahman el-Hayyir, Alevilerin Müslüman olmadığını iddia edenlere yanıt veriyordu:

Yaklaşık yarım yüzyıllık bir dönem boyunca, hem Müslüman hem de Müslüman olmayanlar ile görüşmelerimde beni en çok şaşırtan ve hâlâ da şaşırtmaya devam eden, sahip oldukları yanlış düşüncelerdi. Bu düşünceleri, mezheplerarası kavgaların ve fanatizmin hakim olduğu dönemlerde yazılmış, düşmanların ve muhaliflerin sözlerine yer veren iftira yüklü kitaplardan edinmişlerdi. Kitapların içerdiği haksız suçlamalar hiçbir sorgulama yapılmadan, sanki Kainatın Yaratıcısı Yüce Allah'ın sözleriymiş gibi kuşaktan kuşağa aktarıldı. Bu yanlışlar, yazarların ve fırsatçıların hayal gücüyle daha da abartıldı, süslendi, gülünç bir hal aldı. Okuma yazması olmayan, eğitimsiz Alevilerin sözleri ve eylemleri, bu günah dolu kitaplarda geçen iddialara kanıt olarak sunuldu. Dinî inançlar yerine partizan ilkeleri koyan, saygın din bilginlerinin öğretileri yerine cehalet geleneği yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan yanlış bilgileri edinmiş genç kuşaktan deneyimsiz okul çocukları ve yeni yetmelerle yapılan konuşmalar da bunda rol oynadı..

Bu uzun dönem boyunca, edinilen yanlış bir kanı sürekli karşıma çıktı; hâlâ da çıkıyor. Buna göre 'Aleviler Müslüman değildir; onlar İslâm'ı tanımazlar ve kendilerini [İslâmî] şariat hukukuna tabi görmezler...vesaire'. Bu günah yüklü beyanlar dış düşman (sömürgecilik) ile ele ele verip halkı bölen, sömüren ve birbirine kırdıran iç düşmanlar tarafından üretilmiştir. Ülkemizin zengin kaynaklarına el koymaya çalışan dış düşman, iç düşmanlara güvenip onunla işbirliği ederek, milletimiz, dilimiz, tarihimiz ve dinimizin getirdiği birliği bozmaya çalışmaktadır.

Çeşitli defalar, bu haksız suçlamaları çürütmek için tartışmalara girmek, açıklama yapmak zorunda kaldım;

hâlâ da kalıyorum. ‘Alevilerin Caferi Okulu’ndan Müslümanlar olduğunu; Islâm öğretisini, dinî ibadeti ve dinî usulleri, Onikici İmam Müslümanlarını da eşit derecede güvendiği Caferi hukuk kitaplarının asıl metinlerine bağlı kalarak öğreten mümtaz kişilerden öğrendiklerini kanıtları ile sunuyorum.

Bu nedenle, bu kapsamlı risaleyi yayımlamayı, inanç kardeşlerim, Müslüman kardeşlerim, dahası Arabizm ve daha da ötesi bütün insanlığa karşı dinî, vatanseverlik ve sosyal görevim olarak addediyorum. Samimi olanların, geçtiğimiz yıllarda Siyonistler, sömürgeciler, doktorinleri tanımayanlar ve sömürücülerin yaydığı amaçlı dedikodulara kategorik bir yanıt olarak göreceklelerini umuyorum.¹³

Alevi dinini kamuoyunda tartışmanın ne kadar hassas bir konu olduğu, yukarıda alıntı yapılan Şeyh Abdülrahman el-Hayyir’e ait kitabın, yaklaşık 20 yıl el yazması olarak saklanması, ancak yazarı öldükten sonra 1991’de Şam’da basılmasından anlaşılabilir.¹⁴ Otuz yıl öncesine kadar, Alevi dini üzerine Şeyh el-Hayyir’inkine benzer resmî bir kitabın basılması oldukça alışılmadık bir durumdu. 1963’te, Enformasyon Bakanı

13 al-Shaykh ‘Abd al-Rahman al-Khayyir, *‘Aqidatuna wa Waqi’una; Nahnu al-Muslimin al-Ja’fariyin ‘al-‘Alawiyyin*, Şam, 3. basım, 1992, s. 15-18. ‘Uthman Hashim’in incelemesi *-al-‘Alawiyyun bayn al-Usturah wa al-Haqiqah - Şeyh al-Khayyir’in daha önceki çalışmalarından sonra, bibliografide yer verilen eserler arasında ilk sırayı alıyor. Buradan hareketle ‘Uthman’ın eserinin Alevi din çevrelerinde ciddiye alındığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca bakınız: Min Turath al-Shaykh ‘Abd al-Rahman al-Khayyir: Risalah Tabhath fi Masa’il Muhimmah Hawla al-Madhab al-Ja’fari: (al-‘Alawi), Şam, 3. basım, 1994. al-Shaykh Ahmad Muhammad Haydar, al-‘Aml al-Kamilah, 3 Cilt, Trablus (Lübnan), 1987, 1988, 1991. Alevi dini ve tarihini anlatan “özür diler” tondaki diğer çalışmalara örnek olarak bakınız: al-Shaykh ‘Ali ‘Aziz al-Ibrahim, al-‘Alawiyyun bayn al-Ghuluw wa al-Falsafah wa al-Tasawwuf wa al-Tashayyu’, Beyrut, 1995 (Önsözü Lübnanlı Şii İmam Şeyh Muhammad Mehdi Shams ell-Din tarafından yazıldı); ve Mahmud al-Salih, al-Naba’ al-Yaqin ‘an al-‘Alawiyyin, 2. basım, Şam, 1993.*

14 Yazı 1972’de tamamlandı; yazarın ölümünden sonra Şeyhin oğlu Hani el-Khayyir tarafından 1991’de Şam’da ilk kez yayımlandı. Bakınız: *Min Turath al-Shaykh ‘Abd al-Rahman al-Khayyir: Naqd wa Taqriz Kitab al-‘Alawiyyin*, Şam, 1992, s. 7.

Sami el-Cundi, Alevi Genelkurmay Başkanı Selah Cedit ile yaptığı bir konuşma sırasında, Alevilerin gizli din kitaplarının basılmasını önerdi. Aleviler hakkında Suriye’de yaygın olan yanlış kanılar böylece çürütülür, mezhepçilik sorunu da çözüldü. Bir iddiaya göre Cedit’in bu öneriye yanıtı ‘bunu yaparsak, [Alevi] şeyhler bizi ezip geçer’ olmuştur.¹⁵

Hama için savaş (1982)

Müslüman Kardeşler ile Alevilerin egemenliğindeki Baas rejimi arasında süren mezhep çatışması, modern Suriye tarihinin en kanlı sayfalarından birinin yazıldığı Şubat 1982’de, Hama’da doruk noktasına ulaştı. Hama şehri kökten dinci İslâmcı güçlerin geleneksel kalesi olarak niteleniyordu. Müslüman Kardeşler burada geniş çaplı bir hücre ağı kurmuştu. Daha sonra Müslüman Kardeşler tarafından basılan ve *Hamah, Ma’sat el-‘Asr* (‘Hama, Dönemin Trajedisi’) adını taşıyan, 400 sayfalık ayrıntılı bir raporda belirtildiğine göre, Suriye rejimi daha önce Halep, Humus ve Hama’da kullandığı yöntemi izleyerek, kenti karış karış temizlemeyi planlıyordu. Bu şehirler kordonla çevrilmiş, bunu toplu tutuklamalar izlemiş, bu sırada, iddia edildiğine göre, kasıtlı olarak yüzlerce insan öldürülmüştü. Şubat 1982’de Hama’da yaşananların farkı, rejimle fundementalist İslâmcı muhalefet güçleri arasındaki çatışmanın bütün kenti kapsayan, kent halkının da katıldığı silahlı bir ayaklanmaya dönüşmesiydi. Hama’daki çatışmalar yaklaşık bir ay (2-28 Şubat 1982) sürdü. Şiddetin, dökülen kanın ve yıkımın daha önce görülmemiş boyutlara varması, önceki çatışmalardan bir başka farkını oluşturdu. Öldürülenlerin sayısı üzerine tahminler 5,000 ile 25,000 arasında değişmekte. Kurbanların çoğu Hama halkındandı. En yüksek sayı doğru kabul edilirse, yaklaşık 200,000 kişilik nüfusun neredeyse yüzde 10’u öldürülmüştü. Camiler, çarşılar ve eski sokak ağları da dahil olmak üzere, nüfusun yoğun olarak bulunduğu

15 Bakınız: Sami el-Cundi, *al-Ba’th*, s. 144-145.

bölgeler ağır bombardıman altında tutuldu ve daha sonra yerle bir edildi.¹⁶

Müslüman Kardeşler'e ait kaynaklar Şubat 1982'de Hama için verilen savaş öncesinde, Suriye rejimi ile çok sayıda kanlı çatışmaya girildiğine değinmekte. Bunlar arasında 'Cisr el-Shugur' katliamı' (10 Mart 1980), 'İlk Hama Katliamı' (5-12 Nisan 1980) ve 'İkinci Hama Katliamı' (21 Mayıs 1980) bulunuyor.¹⁷ Müslüman Kardeşler tarafından yayımlanan *Majzarat Hamah* 'da ('Hama Katliamı'), 1982 öncesinde Hama halkının acımasız baskılara maruz kaldığı öne sürülüyordu. 'Nisan, Kanlı Bahar (1981)' adı verilen dönemde, Savunma Birliklerine bağlı ölüm mangaları, Hama'nın çeşitli mahallerinde, kimi zaman bütün bir aile olmak üzere, 200'den fazla insanı katletmişti. Öldürenlerin listesinde Baas Partisi'ne tam üye olan kişilerin de adları bulunuyordu. Anlaşılan, bu kişiler üyelik kartlarını göstermelerine rağmen öldürülmüştü. Daha sonra Parti'nin Hama Şubesi'nin talebi üzerine, Şam'dan üst düzey bir Parti heyeti şehire yollandı. Bir iddiaya göre, heyetle girilen hararetle bir tartışma sırasında Hamah (*Hamvi*) Parti üyeleri, Alevilerin çoğunlukta olduğu Savunma Birliklerinin, Hamalı muhalifleri temizlemekle kalmayıp şehirdeki Parti üyelerini de öldürmesine ilişkin açıklama istemişti: Hamalıların öldürülmesi gerçekten kasıtlı bir eylem miydi? Şam'dan gelen heyet tatmin edici bir cevap vermekten kaçınmıştı. Belirtildiğine gö-

16 Al-Maktab al-İlami lil-Ikhwan al-Muslimin, *Hamah, Maşat al-'Asr* ('Hama, Asrın Trajedisi'), Suriye'nin Kurtuluşu için Ulusal İttifak tarafından basıldı. Değerlendirme, ağırlıklı olarak bu rapor ile *Majzarat Hamah* ('Hama Katliamı') (Kahire); Patrick Seale, *Asad*, s. 332-334, ve Suriyeli yetkililer tarafından yapılan açıklamalara dayanmakta. Ayrıca bakınız: Thomas Friedman, *From Beirut to Jerusalem*, Londra, 1989, Bölüm 4: 'Hama Rules', s. 76-105; David Roberts, *The Ba'th and the Creation of Modern Syria*, Londra, 1987, s. 128; Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria*, s. 291-300; Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 37-39, 163-167; Fred H. Lawson, 'Social Bases for the Hamah Revolt', *Merip Reports*, Kasım/Aralık 1982, s. 24-28; ve Hanna Batatu, 'Syria's Muslim Brethren', *Merip Reports*, Kasım/Aralık 1982, s. 12-23.

17 *Tadmur, al-Majzarah al-Mustamirrah*, s. 26-7; *Hamah, Maşat al-'Asr*, s. 19-21. Ayrıca bakınız: bölüm 2 'The Great Repression, 1976 to 1982': Middle East Watch, *Syria Unmasked*, s. 8-21.

re, görüşme sırasında şikâyetle bulunan ve rejimin amaçlarını sorgulayan bütün Hamah üyeler tutuklandı.¹⁸

Müslüman Kardeşler'in *Hamah, Ma'sat el-'Asr* (Hama, Asrın Acısı) raporuna göre, Suriye yönetimi Hama'daki 'nihai' savaş, seçkin Alevi birliklerini kent çevresinde yoğunlaştırarak hazırlanmıştı. Amaç, (Sünni) muhalefet güçlerine karşı geniş çaplı, silahlı bir saldırı başlatmaktır. Bu birlikler arasında, Hama'da Alevi Yarbey 'Ali Dib komutasındaki Rifat Esad'ın Savunma Birliklerine (*Saraya el-Difa*) ait birimlerin yanı sıra, Alevi Tümgeneral Ali Haydar komutasındaki Özel Kuvvetler'e (*Quavvat el-Hassah*) ait birimler, Alevi Albay Nedim Abbas komutasındaki 47. Tank Tugayı (bu Tugay Alevi Tümgeneral Şefik Fayyad komutasındaki Üçüncü Zırhlı Tümen'in bir parçasıydı), Alevi Albay Fuad İsmail komutasındaki 21. Mekanize Tugayı, Alevi Albay Yahya Zaydan komutasındaki Askerî İstihbarat birimleri ile silahlı Baas Partisi birimleri bulunuyordu. Suriye yönetimi safındaki askerlerin sayısının 12,000 ile 25,000 arasında olduğu tahmin ediliyor.¹⁹ Hama Savaşı, 2 Şubat'ta devlete bağlı güçlerin kentte yürüttüğü temizlik operasyonu sırasında tamamen köşeye sıkışan Müslüman Kardeşler'den bir grubun karşı atağa geçmesiyle başlamıştı.²⁰

Daha sonra Müslüman Kardeşler çatışmaya girmeye kışkırtıldıklarını, sonunda kendilerini savunmak zorunda kaldıklarını iddia edeceklerdi. Oysa önceki bildirilerinde -örneğin, bir yılı aşkın bir süre önce basılan *İslâmî Devrim Bildirisi*'nde olduğu gibi- rejim devrilene kadar silahlı mücadeleyi sürdüreceklerini ilan etmişlerdi. Karşı saldırıya geçen Müslüman Kardeşler Baas yönetimine karşı geniş çaplı bir İslâmî ayaklanma başlattı. Hama'daki camilerin hoparlörlerinden Cihad çağrısı yapıldı. Kentte kontrolü ele geçirmek için evleri basarak, 70'e yakın

18 *Majzarat Hamah*, Kahire, 1984, s. 20-23.

19 *Hamah, Ma'sat al-'Asr*, s. 149, sayıyı 25,000 olarak verirken, çatışma sırasında Hama'ya giden ilk yabancı muhabir olan Robert Fisk sayıyı 12,000 olarak tahmin ediyordu. *The Times*, 19 Şubat 1982. Ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız: Robert Fisk, *Pity the Nation. Lebanon at War*, Londra, 1990, s. 62, 181-187, 411-412, 415.

20 *Hamah, Ma'sat al-'Asr*, s. 25-32, 51-57, 65, 143-160.

devlet görevlisi ve Parti liderini öldürdüler; karakolları istila ettiler; silah depolarını yağmaladılar. Ertesi gün kentin 'kurtarıldığını' duyurdular. Müslüman Kardeşler ilk gün Hama Valisi (Sünni) Muhammed Harba'nın konağı ile Parti'nin yerel şube başkanı Ahmed Esad'ınki de dahil olmak üzere, diğer ileri gelen Partililerin, ordu ve güvenlik görevlilerinin konaklarını kuşatma altına aldılar. Güvenlik güçleri onları kurtarmak üzere kente girene kadar dayanmayı başardılar. Her ne kadar daha önce Şam'da, Halep'te, Humus'ta ve Hama'da ayaklanmalarla karşı karşıya kaldıysa da, Suriye'deki Baas iktidarı dönemi boyunca rejime karşı bu boyutta bir kent ayaklanması hiç yaşanmamıştı.²¹ Patrick Seale bu kritik durumu şöyle anlatıyor:

Hama ayaklandığı zaman, Şam'ı bir an panik havası sardı. Rejim temelden sarsıldı. Beş uzun yıl boyunca savaşılmasına rağmen, Alevi profesyonel sınıfının çiçeğini solduran ve yolsuzluk suçlamalarıyla Esad iktidarına leke süren bir yeraltı örgütünün başı ezilememişti. Korku, nefret ve dökülen onca kan yüzünden ateşkes düşüncesi akıllardan bile geçemiyordu. Hama, iki taraftan birinin kazanacağı ve şu ya da bu şekilde ülkenin kaderini değiştirecek topyekun bir savaştı. Hama'ya gönderilen her bir Parti çalışanı, her bir asker, ödenecek bedel ne olursa olsun, kentteki İslâmcı militanların kökünün kazınması gerektiğini biliyordu. Bunun, uzun süren bir mücadelenin son perdesi olarak algılanması, kentin vahşice cezalandırılmasını açıklamaya yardımcı olabilir. Sıcak çatışmanın temelinde yatan, İslâm ile Baas, Sünni ile Alevi, kasaba ile kent arasındaki eskiye dayanan çok katlı düşmanlıklardı.²²

21 Seale, *Asad*, s. 332.

22 Seale, *Asad*, s. 332-333. Elisabeth Longuenesse, 'The Syrian Working Class Today', *MERIP Reports*, No. 134, Temmuz/Ağustos 1985, s.23 Longuenesse şöyle yazıyor: 'Kırsal kesimden [Hama] gelen işçilerin, rejimin ayaklanma karşısındaki tutumuna, şehir ve kırsal kesim arasındaki tarihten gelen çatışma nedeniyle destek verdiği anlaşılıyor. Sendika hareketinin sınırlı kalması da başta bu durumla açıklanabilir.'

Baas Partisi, askerî güçler ve silahlı çatışmaya katılan diğer güvenlik birimleri içinde sadakat duyguları büyük bir sınavdan geçti. Önceden de olduğu gibi, Müslüman Kardeşler askerî güçlere mensup Alevi ve Sünniler arasında mezhep kutuplaşmasını körüklemeye çalışıyor, bu sayede düzenli orduda çoğunluğu oluşturan Sünnileri kendi safına çekmeyi umuyordu. Ancak çatışmaya giren seçkin birlikler esasen Alevilerden oluşuyordu. Birkaç istisna dışında, bütünlük hiç bozulmadı. Düzenli ordu içinde de kontrol ve disiplin genel olarak korundu. Müslüman Kardeşler'e göre kente saldırı öncesinde Hama kökenli bütün askerler, 21. Mekanize Tugay ve 47. Tank Tugayı gibi kilit önemdeki birliklerden çıkarılmıştı.²³ Baas Partisi'nin 1985 yılına ait Örgüt Raporu'nda ise önemli bir disiplin olayının yaşanmadığı, askerî güçler dahilinde birlik ve bütünlüğün sorunsuz sağlandığı yazıyordu:

[Baas Partili] yoldaşların, parayla tutulmuş canı Müslüman Kardeşler çetesi karşısında verdiği kahramanca mücadele buna kanıttır. Çetenin kökünü kazır, ülkeyi cinayetlerinden ve günahlarından arındırırken, hiçbir kuralı çiğnemediler; emirleri yerine getirirken en küçük bir tereddüt göstermediler. Birlik saflarında çok sayıda Parti mensubu olmayan kişi bulunmasına rağmen hiçbir anormal durum yaşanmadı. Birlik ve bütünlüklerini koruyarak, Silahlı güçlerimizin tarihine bu şanlı sayfayı eklediler.²⁴

Bu sözler, tanklar, ağır toplar, roketsavarlar ve helikopterlerle kenti yeniden ele geçirmeye çalışırken, yönetime bağlı güçlerin vahşi eylemlere girişmediği anlamını taşımıyordu. Üstelik askerler çeşitli defalar emirleri yerine getirmeyi de reddetmişti.

Müslüman Kardeşler'in Hama'daki olaylara ilişkin raporunda, Baasçı askerlerin saflarında önemli bir mezhep bölünmesi

23 *Hamah, Maşat al-'Asr*, s. 56-57, 65-66, 143-160.

24 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 371-372.

yaşandığına değinilmese de, Hama kentinden olan Sünni Baasçıların, Parti'ye sadık, rejim taraftarı kişiler ya da ihbarcılar olarak tanınmalarına rağmen, sadece *Hamvi* kökenli olmaları nedeniyle katledildiği iddia ediliyordu.²⁵

Müslüman Kardeşler'in Hama'daki askerî operasyonla ilgili analizine göre, askerî komuta, ordu içinde başkaldırı olasılığına karşı, kentin çevresinde konuşlanan birliklerdeki mezhep dağılımında belirli bir denge sağlamak suretiyle tedbir almıştı. Çoğunluğu Alevilerden oluşan Rifat Esad'ın Savunma Birlikleri, gerektiğinde kolaylıkla müdahale edebilmesi için kentin yakınında tutulmuştu. Yine bu analize göre, Hama'yı kuşatan mobilize birliklerdeki Alevi-Sünni oranının belirlenmesinde siyasi ve stratejik unsurlar gözönüne alınmıştı. 47. Tank Tugayı'ndaki erlerin yüzde 70'i Alevi olmayanlar, yüzde 30'u ise yönetime sadık Alevilerden oluşurken, bu oran subaylar arasında tam tersi idi: Yüzde 70'i Aleviler yüzde 30'u Alevi olmayanlardan oluşuyordu. 21. Mekanize Tugay'daki Alevi subayların oranının yüzde 80'i aştığı tahmin ediliyor. Erlerde ise oran, 47. Tugay'daki ile aşağı yukarı aynıydı: yüzde 70 Alevi olmayanlar, geri kalan ise Alevilerden oluşuyordu. Tümgeneral Ali Haydar'ın Özel Kuvvetleri'ndeki Alevilerin oranı, Müslüman Kardeşler tarafından, erlerde yüzde 45, subaylarda ise yüzde 95 olarak tahmin ediliyordu. Rifat Esad'ın Savunma Birliklerindeki oran ise en yükseğiydi: Hem subayların hem de erlerin yüzde 90'ının Alevi olduğu tahmin ediliyordu. Müslüman Kardeşler, Alevilerin bu kadar ağırlıklı temsil edilmesini, geniş çaplı

25 *Hamah, Maşat al-'Asr*, s. 73-74, 92, 94, 151, 279-284; *Majzarat Hamah*, s. 20-23. Sürgün edilen Kürt yazar İsmet Chérif Vanly'e göre, 'Rifat Esad'ın Savunma Birliklerinde çok sayıda Kürt bulunmasının yanı sıra özel "Kürt birimleri" bile vardı.' Bu birimler Halep ve Hama ayaklanmalarını bastırmak için, Savunma Birliklerindeki diğer Alevilerden çok daha kanlı yöntemlere başvurmuşlardı. Vanly'nin aktardığına göre, daha sonra Şam ve diğer şehirlerde Müslüman Kardeşler'e ait "Alevi ve Kürtler"den öc almakla tehdit eden duvar yazılarına rastlanmaya başlamıştı. Rifat Esad'ın 1984'te Suriye'den sınır dışı edilmesinin ardından Savunma Birlikleri dağıtıldı. Belirtildiğine göre, Kürt üyeleri de orduya katılmıştı. 1982'deki Hama Savaşı'nda kendilerini Kürt olarak tanıtan Hamalılar bu ölüm mangaları tarafından kurtarılmıştı. Bakınız: İsmet Chérif Vanly, *Kurdistan und die Kurden*, Cilt 3, Göttingen, 1988, s. 15-16.

askerî bir başkaldırı olasılığına karşı alman önlem olarak açık-
lıyordu:

[Mezhepsel] dağılım oranları, yönetimin bazı birimlerde isyan hareketleri olmasından çekindiğine işaret ediyor. Belirtilen [mezhep] yüzdelere topluca bir başkaldırıyı olanaksızlaştırıyordu. Birlikler, aynı yaklaşımı ve düşünceleri paylaşan, aynı sosyal kökenden gelen bir grup subay komutası altına sokularak isyan olasılığı ortadan kaldırıldı. Esad ailesine muhalif [Alevi] mezhebin mensupları tehlike yaratırsa, Özel Güçler ve Savunma Birliklerindeki aşiret dağılım oranı değiştirilecekti. Savunma birliklerine sadece Esad ailesinden kişilerle, onların akrabaları ve yandaşları getirilecekti. Bütün birliklerin yüzde 80'inden fazlası onlardan oluşacaktı. Subaylar, erler ve gizli servis elemanları arasındaki oranlar da toplu bir ayaklanmayı olanaksızlaştırıyordu. Ancak yine de bir ayaklanma olursa, Savunma Birlikleri olaya tam zamanında müdahale edebilecekti; zira, kuşatmada onlar da yer alıyordu ve operasyon alanına çok yakındılar...²⁶

Batatu, *Saraya el-Difa'* ile *Saraya el-Sira*'daki subay ve erlerin büyük bölümünün Devlet Başkanı Hafız Esad ile aynı aşiretten gelenler arasından seçildiğini iddia ediyor:

Bu birimlerin mensupları büyük bir özenle seçildi. Hafız Esad'ın aşiretinden olmayanların seçilmesi çok düşük bir olasılıktı. Hatta birçoğunun, onun doğum yeri olan Kardaha köyünden geldiği bile söyleniyor... Elbette, Esad sadece kendi aşiretine mensup olanlara bel bağlamıyor.²⁷

Baas Partisi'nin sivil kanadındaysa durum tamamen farklıydı: Orduda olduğu kadar birlik ve bütünlük yoktu. 1982'de

²⁶ Hamah, *Maşat al-'Asr*, s. 150-151.

²⁷ Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, Yaz 1981, s. 332. Ayrıca bakınız: Bölüm 9, 'The Syrian Military Power Elite'.

Suriye Parti örgütünden ihraç edilen “tarafdar üyelerin” yarısından fazlasının (yüzde 52) Hama Şubesi’nden olduğuna bakılırsa bu sonuca varmak mümkün.²⁸

Hama’daki nihai çatışma ile Müslüman Kardeşler’in oradaki üssünün yok edilmesi, muhalefete ağır bir darbe indirdi.. Hama ayaklanmasının bastırılmasının hemen ardından, Müslüman Kardeşler ve Bağdat’taki Baas rejimiyle ilişkide olan Suriyeli Baasçıların mensup olduğu çeşitli muhalif gruplar Suriye’nin Kurtuluşu için Milli İttifak’ı kurdu.²⁹ Ne var ki, 1990’da Suriye’nin Kurtuluşu için Milli Cephe adını alan İttifak, fazla bir varlık gösteremedi..³⁰

Hama’daki nihai çatışmadan sonra yapılan ilk 8 Mart Devrimi kutlamaları sırasında, Devlet Başkanı Hafız Esad kökü kazınan Müslüman Kardeşler’e öfkesini kustu. 7 Mart 1982 tarihli konuşmasında Esad şunları söyledi:

Yoldaşlarım, kardeşlerim: İslâmiyet için, Müslüman rolü yaparken, dinin anlamını, kavramlarını çarpıtmaktan daha büyük tehlike yoktur. Katil Kardeşler’in yaptığı da bu: İslâm adına öldürüyorlar. İslâm adına suikastler düzenliyorlar. İslâm adına çocukları, kadınları yaşlıları katlediyorlar. İslâm adına aileleri yok ediyorlar...

Kardeşler, yoldaşlar, bu ülkenin bütün kasaba ve köylerindeki halk, bu vatani ve gönderildiği şekli ile İslâm’ı, Muhammed’in -Allah onu bağışlasın, ona huzur versin-İslâm’ını savunacaktır. Evlatlarımız, bağışlandığı şekli ile İslâm’ı biz koruyacağız: Peygamberin izinden gidenlerin İslâm’ını; Umar ve Ali’nin İslâm’ını; adaletin

28 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 37, table 3.

29 Suriye’nin Kurtuluşu için Milli İttifakın bildirgesi Bağdat Radyosu tarafından 22 Mart 1982’de yayımlandı. Suriye Bölgesel Komutasının Genel Sekreteri (1963) olan Hammud el-Shufi Mart 1982’de Milli İttifak’a katıldı.

30 Bağdat Radyosu, 22 Mart 1982; Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba’thist Syria*, s. 297-299; Eberhard Kienle, *Ba’th v Ba’th*, s. 160-161; Thomas Mayer, ‘The Islamic opposition in Syria, 1961-1982’, *Orient*, Cilt 24, No. 4, Aralık 1983, s. 604-609; Hans Günther Lobmeyer, ‘*Al-Dimuqratiyya hiyya al-hall? The Syrian Opposition at the End of the Asad Era*’, in: Eberhart Kienle (der.), *Contemporary Syria*, Londra, 1994, s. 85-86.

İslâm'ını; eşitliğin İslâm'ını; sevginin İslâm'ını; vatanseverliğin İslâm'ını; gelişimin İslâm'ını; devrimin İslâm'ını; gericiliğe ve feodalizme karşı mücadelenin İslâm'ını...

Kardeşlerim, vatanın düşmanları ile işbirliği yapan, emperyalist, Siyonist ve gerici düşmanların uşağı Müslüman Kardeşler'e bin kere ölüm! Müslüman Kardeşler'e, katil Kardeşler'e, ahlaksız Kardeşler'e bin kere ölüm.³¹

Müslüman Kardeşler'in üslerinin yok edilmesi, Suriye'de cemaatler arası ilişkilerin barışçıl bir hal aldığı anlamını taşımıyordu. Fundementalist İslâmcı muhalefet ağır darbe alırken, Alevi-Sünni mezhepleri arasındaki ilişki her zamanki kadar, belki daha da fazla gerilimliydi. Hama ve diğer yerlerde gerçekleştirilen kitlesel bastırma hareketleri, geleceğe dönük nefret ve intikam duygularının tohumlarını ekmişti.³²

Thomas Friedman, Hama'daki katliamla ilgili olarak şu yorumu yapıyor:

[Bu olay], görece genç bir ulus-devlet olan Suriye'de, 20. yüzyılın seküler cumhuriyetini kurma yönünde kaydedilen bütün ilerlemeyi tersine çevirmeyi amaçlayan gerici unsurları -yani, fundementalist İslâmcıları- etkisiz hale getirmek isteyen modernizm yanlısı bir siyasetçinin [Devlet Başkanı Hafız Esad] doğal tepkisinin sonucuydu. Bu nedenle, eğer Hama katliamından sonra Suriye'de tarafsız bir kamuoyu yoklaması gerçekleştirmek mümkün olsaydı, Esad'ın ayaklanmayı bastırma yönteminin, Sünni Müslümanlar da dahil olmak üzere, büyük çoğunluk tarafından onaylandığı görülürdü... Herhalde şöyle derlerdi: 'Lübnan gibi 14 yıl iç savaş yerine, Hama'da yaşanan bir ay daha iyidir'.³³

31 Şam radyosu, 7 Mart 1982; yayına hazırlayan Mustafa Talas, *Kadhalika Qal al-Asad*, 6. basım, Şam 1993, s. 311-312.

32 Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria*, s. 297.

33 Thomas Friedman, *From Beirut to Jerusalem*, s. 100-101.

Hafız Esad rejiminde iktidar seçkinleri

Hafız Esad'm -1968/69'da "de facto", 1970'te resmen- iktidara gelmesini izleyen 25 yıllık dönem boyunca, Suriye yönetiminin iktidar kadrolarında pek bir değişiklik olmadı. 1970'lerde Silahlı Kuvvetler, güvenlik ve istihbarat teşkilatlarında kilit görevlerde bulunan Alevi subayların çoğunun 20- 25 yıl sonra yine aynı ya da benzer konumu işgal etmesinden, bu dönemde yönetimin büyük ölçüde süreklilik gösterdiği sonucu çıkarılabilir. Devlet Başkanı'nın 20 yılı aşkın bir süre boyunca iktidar mekanizmasında herhangi radikal bir değişiklik yapmaması, Esad'ın başlıca yandaşlarının sadakatlerini koruduğu anlamına gelmekte. 1970 sonrasında Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde büyük bir tasfiye operasyonuna girilmemesi, Esad'm saplantı derecesine vardığı söylenen sadakat merakının, hem kısa hem de uzun vadede karşılığını verdiğini gösteriyor. Bu duruma tek istisnayı teşkil eden kardeşi Rıfat'ın tasfiyesi bu bölümde ele alınacak. Devlet Başkanı Hafız Esad'm sürekliliği şiddetle tercih etmesi ve çevresindeki yüzlerin değişmesine olağanüstü isteksizlik göstermesi nedeniyle, 1990'lara gelindiğinde, altmışlı yaşlarına dayanan, normal şartlarda emekli olması gereken birçok ordu mensubunun hâlâ görevinin ba-

şında bulunuyor.¹ 'Eski Muhafızlara mensup üst düzey subaylardan birkaçı emekliye ayrıldıysa da, Devlet Başkanı Esad tarafından daha sonra tekrar göreve çağrılacaklardı. Anlaşılan onların güvenilirliğinden hiç şüphe duymuyor, bu nedenle genç halefleri yerine onları tercih ediyordu.

Esad kardeşler

1970'lerin başından itibaren rejime içten darbe indiren tek olay Kasım 1983'te yaşandı. Hafız Esad'ın ciddi bir rahatsızlık geçirmesi, halefinin kim olacağı sorusunu gündeme getirdi.² Devlet Başkanı Esad'ın inşa ettiği iktidar yapısı tümüyle ona bağımlıydı; onsuz ayakta duramayacakmış gibi görünüyordu. Hasta yatağındaki Esad günlük işleri yürütecek altı kişilik bir komite oluşturulması emrini verdi. Dışişleri Bakanı Abdül Halim Haddam; Baas Partisi Milli Komutası Genel Sekreteri Abdullah el-Ahmar; Savunma Bakam Mustafa Talas; Genelkurmay Başkanı Hikmet el-Şihabi, Başbakan Abdül Rauf el-Kasım ve Baas Partisi Bölge Komutası'nın Genel Sekreter Yardımcısı Zuhayr Mashariqah bu Komite'de yer alacaktı. (Hepsi de Sünni idi). Bu kişilerin Komite'de yer alması resmî açıdan son derece doğaldı. Ne de olsa Baas Partisi Bölge Komutası'nda, Devlet Başkam'ndan sonra gelen en üst düzey üyeler onlardı. Üstelik Baas Parti örgütünde, hükümette ve orduda kilit görevlerde bulunuyorlardı. Devlet Başkam Esad'ın o sırada verdiği

1 Esad'ın sadakat konusundaki saplantısı için bakınız: Patrick Seale, *Asad*, s. 149, 179-183. Arap dünyasının mutlak hükümdarları arasında tam sadakat konusunda ısrar edenlerin diğerlerinden daha uzun süre iktidarda kaldığı gözlemleniyor.

Devlet Başkam Hafız Esad 6 Ekim 1930'da doğdu. Üst düzey komutanların 'eski muhafızlar'a doğrudan bağlı olan subaylar konusunda çok az ayrıntılı bilgi bulunmakta.

2 Esad kardeşler hakkında bu değerlendirmede temel alınan eser Patrick Seale, *Asad*, Bölüm 24, 'The Brothers' War', s. 421-440. Devlet Başkanı Esad da dahil olmak üzere doğrudan ilişkili olan kişilerle yapılan söyleşilere dayanan Seale'nin çabması bu konuda en ayrıntılı analizi sunmakta. Ayrıca bakınız: Alasdair Drysdale, 'The Succession Question in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 39, no. 2 (1985), s. 246-262; ve Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 216-222.

karar, daha sonra Patrick Seale ile bir söyleşide çizdiği portreye de uyumluydu. Söyleşi sırasında, 'her zaman kurumların insanı oldum' demişti.³ Ne var ki, Silahlı Kuvvetler içindeki asıl güç merkezleri dikkate alındığında, resmî olarak ilk 10 arasında yer alan Rıfat Esad'ın, Devlet Başkanı tarafından yönetici komiteye atanmaması pek de doğal değildi. Rıfat Esad, Devlet Başkanı'ndan sonra, Bölge Komutası'nın en önemli üyesiydi. Komutasındaki 50.000 kişilik Savunma Birlikleri, teorik açıdan Genelkurmay'a bağlı olmakla birlikte, uygulamada bağımsız hareket ediyorlardı. Belki tam da bu yüzden kardeşi ona güvenmemişti. Rıfat'ın 6 kişilik Komite'ye atanmamasının bir başka nedeni de kimi zaman başıboş, dikkatsizce hareket etmesi, yolsuzluğa meyilli olmasıydı.

Rıfat'ın karakterini gözönüne alan Devlet Başkanı Hafız Esad'ın onun halefi olmasını istememiş, bu nedenle de onu altı kişilik Komite'ye dahil etmemiş olması mümkün görünüyor. Rejimin varlığını sürdürmesi için en az Rıfat kadar önem taşıyan diğer güçlü Alevi generaller de Komite'ye alınmamıştı.

Mahmud Sadık'ın iddiasına göre, iktidarın asker ve sivil kanatlara bölündüğü yönünde söylentiler dolaşıyordu. Devlet Başkanı'ndan sonra en üst düzey Alevi subay olan, Genelkurmay başkan yardımcısı General Ali Aslan ordu ve güvenlik, Sünni Dışişleri Bakanı Abdül Halim Haddam da sivil hükümet ve Baas Partisi'nden sorumlu olacaktı. Devlet Başkanı öldüğü takdirde, Haddam Devlet Başkanlığı'na gelecekti. Ancak Haddam kesinlikle askerî işlere karışmayacak, bunlar Alevi askerlerin yetkisi altında olacaktı. Bu söylentiler doğru olmayabilir. Yine de, o günlerde hakim olan mezhepçi düşünce tarzını yansıtmaması açısından değinilmesinde yarar var.⁴

Seale bir çalışmasında, Devlet Başkanı'nın ölmesinden ve ölümünün yol açacağı değişikliklerden endişelenen Alevi generallerin, içinde bulunulan acil koşullar altında en iyi seçene-

3 Bakınız Patrick Seale, 'Asad: Between Institutions and Autocracy', yayına hazırlayanlar Richard T. Antoun ve Donald Quataert, *Syria: Society, Culture and Polity*, New York, 1991, s. 98.

4 Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 98, 222.

ğin Rifat olduğunu düşünerek, onun liderliğini desteklediklerini öne sürmekte. Bir başka iddiaya göre de, Ali Duba, Ali Haydar, İbrahim Safi ve Şefik Fayyad'ın da aralarında bulunduğu Alevi generaller Rifat'ı destekliyormuş gibi görünürken, aslında onun iktidarı ele geçirmesi ve Devlet Başkanı olarak kardeşinin yerini almasını önlemeye çalışıyorlardı.⁵ Alevi generaller, Devlet Başkanı Esad tarafından oluşturulan altı kişilik komiteden hoşnut değillerdi; onun sadece bir paravan olduğunu düşünüyorlardı. Devlet Başkanı Hafız Esad'ın yokluğunda, Suriye Bölge Komutası'nın toplanmasını sağladılar. Burada alınan karara göre, Bölge Komutası Esad'ın altı Kişilik komitesinin yerine geçecekti. Bu şekilde, Rifat Esad yeniden merkeze çekilmiş olacaktı.

Bu arada sağlığında beklenmedik bir iyileşme görülen Devlet Başkanı, koşulsuz itaatten sapma gösteren Alevi generallerin davranışlarından son derece rahatsız olmuştu. Rifat, Alevi generallerin kendi etrafında toplanmasını yanlış yorumlamış, liderliğine tam bağlılık gösterdiklerini sanmıştı. Kardeşi öldüğü takdirde iktidarı ele geçirmeye hazırlanıyordu. Ancak Devlet Başkanı iyileşince, Alevi generaller sadece Rifat'tan desteklerini çekmekle kalmadılar, onu bir tehdit olarak görmeye başladılar. Rifat'a ilk destek veren Alevi generallerden, Birlik Komutanları Şefik Fayyad ve İbrahim Safi, Genelkurmay Başkan Yardımcısı ve Hareket Komutanı Ali Aslan ile Kolordu Komutanı Ali el-Salih de ona sırtını döndü. 1984'ten itibaren de, onu kontrol altında tutmak için tedbirli davranmaya başladı. Devlet Başkanı Hafız Esad iyileştikten sonra askerî istihbaratın başında bulunan General Ali Duba'ya, Rifat ile önde gelen yandaşlarının gözetim altında tutulması emrini verdi. Özel Kuvvetler Komutanı Ali Haydar ile Şefik Fayyad'a, Rifat'ın Savunma Birliklerini dengelemek için askerî birliklerini Şam'a getirmelerini emretti. Devlet Başkanı, Rifat'ı kontrol altına almayı amaçlıyordu. Buna karşılık, paniğe kapılan Rifat kalan gücünü korumaya çalıştı.

5 Bakınız: Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 217-219.

1984 Şubat ayının sonunda, Rifat'ın Savunma Birlikleri ile Ali Haydar'a bağlı Özel Kuvvetler ve Adnan Mahluf komutasındaki Başkanlık Muhafız Alayı arasında başkentin merkezindeki stratejik noktalarda çatışmalar oldu. Suriye büyük bir felaketin eşiğine gelmiş gibi görünüyordu. Krizden çıkış yolu bulmak için acilen toplanan Bölge Komutası, 11 Mart 1984'te yayımlanacak bir kararnameyle başkan yardımcılığına üç aday gösterilmesini kararlaştırıldı. Bu üç aday Abdül Halim Hadam, Rifat Esad ve Zuhayr Mashariqah idi.

Rifat Esad'ın Başkan yardımcılığına atanması aslında yetkilerinin kısıtlanması anlamına geliyordu. Ne görev yapacağı belirli değildi. Bir başka kararnameyle de Savunma Birliklerinin komutası elinden alınmıştı. Yeni durumu kabullenmek istemeyen Rifat, 30 Mart 1984'te, uygulamada hâlâ kontrolünde bulunan Savunma Birlikleri'nin Şam'a girerek iktidarı ele geçirmesine karar verdi. Rifat'ın ihtilal girişimini önlemek için Şefik Fayyad'm Zırhlı Tugayı'na bağlı tanklar ile Ali Haydar'ın Özel Kuvvetleri'ne bağlı birlikler sessizce harekete geçirildi. Devlet Başkanı Esad'ın araya girmesi ile kanlı bir çatışma önlenildi ve Rifat geri adım atmaya ikna edildi.⁶ Olayların yatışması için, 28 Mayıs 1984'te Rifat, Ali Haydar ve Şefik Fayyad da dahil olmak üzere, yetmiş kadar kıdemli subay uçakla Suriye'den çıkarıldı. Hiçbirine ne zaman dönecekleri konusunda kesin bir bilgi verilmedi. Bu, tamamen Devlet Başkanı'nın iradesine kalmıştı. Rifat dışında herkes kısa bir süre sonra görevlerinin başına çağrıldı. Bu sırada Rifat'a bağlı Savunma Birlikleri küçültüldü ve Başkanlık Muhafız Alayı ile Özel Kuvvetler de dahil olmak üzere, diğer birimler arasında dağıtıldı. Bazı üyeleri de tutuklandı.

Rifat, Silah Kuvvetler üzerinde etkili olduğu dönemde yeni bir örgüt ağı kurmuştu. Bu örgütlerin çoğu Baas Partisi'ne bağ-

6 Devlet Başkanı Esad yanında korumaları ya da eskort olmaksızın kardeşinin elinde bulunan sıkı koruma altındaki noktalara bizzat kendi giderek, subaylara kışlarına dönmelerini emretti. Bu sırada Devlet Başkanı Esad'ın yanında sadece, o sırada 22 yaşında olan büyük oğlu Basil vardı. (Seale, *Asad*, s. 433; Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 218).

h olmakla birlikte, içlerinde, Yüksek Öğretim Kurumu (*Rabitat Hirrici el-Drisat el-'Ulya*) gibi bağımsız olanlar da vardı. Suriye çapında akademik dereceye sahip binlerce kişinin mensup olduğu bu Kurum, bir çeşit rejim-karşıtı tartışma platformu işlevi görüyordu.⁷ Krizden sonra Rifat'ın alternatif iktidar ağıları dağıtıldı. Baas Partisi üyelerine Kurumdan ayrılmaları emredildi. Daha sonra da Kurum feshedildi

Hafız ile Rifat'ın uzun süren mücadelesine, 5-20 Ocak 1985 tarihleri arasında Şam'da toplanan, Baas Partisi'nin Sekizinci Bölgesel Kongresi'nde son nokta kondu. Rifat Bölgesel Komutaya yeniden seçildiyse de yalnız bırakıldı ve kısa süre sonra yine Avrupa'ya gitti. 82 yaşında ölen annesi Naisah'ın cenazesine katıldığı 1992 yılına kadar ülkesine dönmeyecekti. Resmî olarak Rifat hâlâ Devlet Başkam'mın yardımcısıydı. Ne var ki görevi, arada sırada yeni atanmış büyükelçilerin ziyaretlerini kabul etmenin ötesine geçmiyordu. Önemli resmî törenler ve kutlamalardan uzak tutuluyordu. Onun yerine diğer iki başkan yardımcısı, Haddam ve Mashariqah hazır bulunuyordu. Resmen mensubu olduğu Suriye Bölge Komutası'nın toplantılarına Suriye medyasında yer verilmiyordu.

Savunma Bakam General Mustafa Talas'm, 1995'te yayımlanan anılarında aktardığı olaylar, Rifat Esad, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın gözünden düşmemiş olsa asla yayımlanamaz türdendi. Nisan 1965'te yaşanan bir olayda, Tank Akademisi'nin sınav komisyonu başkanlığına atanan Mustafa Talas, (Alevi) akademi yöneticisi İzzet Cedit'den, o sırada Hava Kuvvetleri komutam olan Hafız Esad'm kardeşi Rifat Esad'm en iyi dereceyi aldığını öğrenmişti. Talas'm genç kuzeni ise ikinci olmuştu. Bir hile döndüğünden şüphelenen Talas sonuçların kontrol edilmesini istemişti. Sonuçta, Rifat Esad 37 kişilik sınıfta 31., Talas'm kuzeninin ise 15. olduğu ortaya çıkmıştı. Hafız Esad kardeşinin sıralamada geriye düşmesini eleştirmemiş, tam tersi,

7 Yüksek Öğretim Kurumu'nun hareket programı çıkardıkları dergide yayımlandı. *Al-Fursan*, Şam, Mayıs 1983, s. 37-39. O sırada Rifat için kullanılan resmî unvan 'Arab Baas Sosyalist Partisi Bölge Komutası üyesi ve Yüksek Öğretim Kurumu Başkanı Yoldaş Dr. Rifat Esad' idi.

hak ettiği sonucu aldığı için yapısını onaylamıştı.⁸

Mahmud Sadık'a göre, Savunma Birliklerinin dağıtılması ve Rıfat Esad'ın uzaklaştırılması Suriye'de iktidar yapısını kökten değiştirdi. Zira, Devlet Başkam Hafız Esad artık Savunma Birlikleri ile diğer seçkin birimleri birbirine karşı oynatamayacaktı.⁹ Uygulamada, Rıfat'ın 1984 yılında ihraç edilmesinden sonra, Suriye'nin subay birliklerinde başka önemli bir değişim olmadı. Yine de bu, geride kalan seçkin birimlerin birbirine karşı oynatılamayacağı anlamına gelmiyordu.

Rıfat ile Hafız arasındaki mücadelenin ilk döneminde, Devlet Başkanı'nın diğer kardeşi Cemil Esad da etkisiz hale getirilmişti. Suriye Halk Birliğine mensup olan Cemil 1981'de, dinî cepheye bürünmüş siyasi bir örgüt olan Alevi 'Ali el-Murtada Birliği'ni kurmuştu. Birlik, Baas Partisi'nden farklı, hatta bazen tam tersi mezhep kanalları yoluyla Alevi cemaatinin bir bölümünü harekete geçirmede rol oynamıştı. Aralık 1983'te Devlet Başkam'ın emri üzerine Birlik feshedildi.

Mahmud Sadık'a göre Murtada Birliği, Cemirah, Humus ve Hama gibi yarı-kurak ya da çöl bölgelerinde yaşayan bedevilere, çiftçilere, oradaki halkın aslında Alevi olduğunu ancak Osmanlı yöneticileri tarafından Sünni Müslüman yapıldığını söyleyerek, mezheplerini değiştirmeye (Sadık'ın deyimi ile 'Alevileştirmeye' ('*Alvanah*')) çalışmıştı. Murtada Birliği'nin kimi üyeleri Rıfat Esad'm Savunma Birlikleri yoluyla silahlandırılmış, kentlerde iç güvenlik ve düzeni tehdit eden, silahlı çeteler oluşmuştu. Cemil Esad ile Cemil'in oğlu Favvaz da dahil olmak üzere, Esad ailesinin diğer genç üyelerinin, özellikle de Lazkiye ve Tartus bölgelerinde gerçekleştirdiği kanun dışı eylemlere yönetim bir süre gözyummuştu. Baas Partisi'nin otoritesine zarar veren, yönetimin itibarını zedeleyen bu eylemlerin daha sonra kısmen de olsa önü alınacaktı.¹⁰

8 Mustafa Talas, *Mir'at Hayati*, 1958-1968, s. 583-586, 893, 894. Ayrıca bakınız: *al-Thawrah* ve *Tishrin*, 7 Mayıs 1994; *al-Ba'th*, 2 Ağustos 1995; ve Robert Fisk, 'Assad keeps brother in the cold', *The Independent*, 22 Ekim 1992.

9 Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 220-221.

10 Mahmud Sadiq, *Hiwar hawl Suriyah*, s. 79-82.

Baas'ın Askerî İktidar Seçkinleri

Ocak 1985'te Şam'da yapılan Sekizinci Bölgesel Kongre sırasında atanan ve seçimlerin her beş yılda bir yapılması gerekirken on yılı aşkın bir süredir hâlâ görevlerinin başında bulunan Suriye Bölge Komutası ile Baas Partisi Merkez Komitesi'nde Alevi subaylar ve özellikle Lazkiye bölgesinden gelenler ağırlıklı olarak temsil ediliyordu.¹¹ Bizzat Devlet Başkanı Hafız Esad tarafından atanan Yeni Merkez Komitesi'nin üye sayısı 75'ten 90'a çıkartılmıştı. Yeni Komite'nin yarısı (çoğu sivildi) bir önceki Merkez Komite'de yer almamıştı. Tahmin edilebileceği gibi asker üyelerin çoğu yerlerini korudu.

Merkez Komitesi'nin asker üyeleri, Baas'ın askerî kanat seçkinlerini temsil ediyordu. Hepsi de Devlet Başkanı Esad'ın en büyük destekçileriydi. Ordu içinde son derece önemli görevlerin, birimlerin ve iktidar kurumlarının başında bulunuyorlardı. Merkez Komitesi'nin 17 asker üyesinden, bilindiği kadarıyla en az 10'u (yüzde 60'ı) Alevi idi.¹² Belirtildiğine göre rejimin

11 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s.357. Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, Londra, 1995, s. 157.

12 1985'te Merkez Komitesi'ne seçilen askerî üyeler *al-Munadil*'de yayımlanan listede ayrı bir grup olarak ele alınmakta ve adlarına, hemen Devlet Başkanı Hafız Esad'ın hemen yer verilmekte. *al-Munadil*, No. 180-181, Şubat 1985.1. Korgeneral Mustafa Talas (Savunma Bakanı, Sünni), 2. Korgeneral Hikmet el-Shihabi (Genelkurmay Başkanı, Sünni), 3. Tümgeneral İbrahim Safi (Birinci Bölük Komutanı, Alevi; 1994 yılının başından itibaren Lübnan'daki Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin komutanlığını yaptı. Görevi daha sonra sırasıyla Tümgeneral 'Ali Hasan-Alevi- ve 1995'te de Tümgeneral Nadim 'Abbas -Alevi- devraldı), 4. Tümgeneral Şefik Fayyad (3. Bölük Komutanı, Alevi; 1994'te bir başka kilit konumundaki birliğe nakledildi. Yerine Tümgeneral Hikmet İdris -Alevi- geldi), 5. Tümgeneral Subhi Haddad (Hava Kuvvetleri Komutanı, Hristiyan; daha sonra emekli oldu), 6. Tümgeneral 'Adnan Süleyman Hasan ('Adnan Badr el-Hasan adıyla da geçmekte). (Başlangıçta 9. Bölük Komutanı olarak görev yaptı. [Bu görevi daha sonra Tümgeneral Cihad Sulaytin-Alevi- devraldı]. Ardından Siyasi Güvenlik Şefi oldu. Alevi), 7.Korgeneral 'Ali Aslan (Genelkurmay Başkan yardımcısı, Operasyon Şefi, Alevi), 8. Tümgeneral 'Ali al-Salih (Hava Savunma Birlikleri Komutanı, Alevi), 9. Korgeneral 'Ali ('İsa) Duba (Genelkurmay Başkan Yardımcısı, Askerî İstihbarat Şefi, Alevi), 10. Tümgeneral 'Ali Haydar (Özel Birliklerin Komutanı, Alevi; Ağustos 1994'te görevden alındı ve yerine Alevi Tümgeneral 'Ali Habib getirildi), 11. General Fuad 'Absi (Sivil İstihbarat Şefi, Sünni; 1995'te öldü ve görevini Tümgeneral

çekirdek kadrosunda yer alan birçok subay aynı aşirete mensuptu ya da bir şekilde ilişkiliydi.¹³

Devlet Başkanı'nın kararına göre, Savunma Bakanı ile Genelkurmay başkanı Bölge Komutası'na mensup olacak, en kıdemli askerî yetkililer ise Merkez Komitesi ile Parti'nin Askerî

Muhammed Bashir el-Najjar -Sünni- devraldı), 12. Tümgeneral Mustafa Tayyarah (Deniz Kuvvetleri Komutanı, Sünni), 13. Korgeneral Hasan Turkmani (Genelkurmay Başkan yardımcısı, Sünni), 14. Tümgeneral 'Ali Malahafji (Hava Kuvvetleri ve Hava Savunmanın Komutanı, Sünni; 1994'te emekliye ayrıldıktan sonra Askerî Araştırmalar Merkezi'nin yöneticisi oldu), 15. Tümgeneral Muhammed el-Khavli (Hava Kuvvetleri İkinci Komutanı, Hava Kuvvetleri İstihbarat Şefi, Alevi; 1994'te Hava Kuvvetleri komutanlığına atandı), 16. Tümgeneral Muhammed İbrahim el-'Ali (Halk Ordusu Komutanı, Alevi). Devlet Başkan'ının kardeşi Rifat Esad, yeni Bölgesel Komutanın diğer üyeleri gibi, aynı zamanda Merkez Komitesi'nin de üyesiydi. Ancak Ulusal Güvenlik İşleri Başkan Yardımcısı unvanı dışında artık askerî bir görevi kalmamıştı. 10 Kasım 1984'te Devlet Başkanlığı tarafından yayımlanan bir kararname ile Rifat'a verilen bu unvan gerçek yetkiler sağlamıyordu. (*al-Munadil*, No. 180-181, Ocak-Şubat 1985, s. 122-124; *al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s. 127-133).

- 13 1990'ların başında Devlet Başkanı Hafız Esad'ın yakın çevresindeki önde gelen diğer askerî yandaşları şunlardı: Tümgeneral Muhammed Nasif Khayr Bek, önemli Alevi klanı Khayr Bek'in lideri, güvenlikten sorumlu İstihbarat Şefi; Tümgeneral 'Adnan Makhluף, Alevi, Esad'ın karısının (Anisah Makhluף) kuzeni, 10,000 kişiden oluşan Başkanlık Muhafızlarının komutanı (1995'te görevi Tümgeneral 'Ali Hasan -Alevi- devraldı); Tümgeneral 'Adnan İbrahim Esad, Alevi, Devlet Başkanı'nın kuzeni, Mücadele Birliklerinden (*Saraya al-Sira*) sorumlu; Tugay Komutam Gazi Kan'an, Lübnan'daki Suriye Güvenlik Teşkilatı'nın başı, Alevi; ve Tümgeneral İbrahim Huwayjah, Hava Kuvvetleri Güvenlik Şefi, Alevi.

Esad'ın yandaşlarından çekirdek kadroyu oluşturanların kişilikleri ve mezhep kökenleri hakkında (kısmen çelişkili) ayrıntılar için bakınız: Patrick Seale, *Asad*, s. 428-432; Alain Chouet, 'L'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 93-119; Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, Yaz 1981, s. 331-332, ve 'Syria's Muslim Brethren', *Merrip Reports*, Kasım/Aralık 1982, s. 20; 'La Nomenclatura Syrienne', *Les Cahiers de l'Orient*, Paris, 1986, s. 233-245. Alasdair Drysdale & Raymond A. Hinnebusch, *Syria and the Middle East Peace Process*, New York, 1991, s.28-29. Batatu'ya göre, Muhammed el-Khavli, 'Ali Duba, 'Ali Aslan ve 'Ali el-Salih, Hafız Esad gibi, Matavirah aşiretine mensuptu. Chouet ve Mahmud Sadiq göre ise başka aşiretlere mansuptular, Chouet ve Mahmud Sadiq *Hiwar hawl Suriyah*, s. 222. Ocak 1985'te Suriye Bölge Komutası'na atanan üyelerin mezhep kökenleri için bakınız: David Roberts, *The Ba'th and the Creation of Modern Syria*, s. 165-166. (Roberts, Hıristiyan bir Hıristiyan olan Fayiz el-Nasir'i yanlışlıkla Sünni olarak göstermiştir).

Komitesi'nde yer alacak, askerî örgüt şubelerinin başkanlığı gibi, silahlı kuvvetlerde kilit görevlere getirilecekti.¹⁴ Bu karar sonucunda, Silahlı Kuvvetler ve Parti'nin askerî örgütündeki iktidar yapısı, Baas Partisi'nin resmî örgütüne de yansımış oluyordu. Baas'ın gizli Askerî Komitesi döneminde böyle bir durum söz konusu olmamıştı.

Çeşitli araştırmacılar, Hafız Esad'ın en önde gelen asker yandaşlarının hemen hepsinin Devlet Başkanı ile aynı aşiret konfederasyonuna mensup olduğunu ileri sürmektedir. Volker Perthes 'darbe yapabilecek konumda olan bütün askerî birimler ile birçok güvenlik biriminin, Devlet Başkanı ile aynı aşiret ve bölgeden gelen sadık Alevilerin komutasında' olduğuna işaret ediyor.¹⁵ Alain Chouet'in ayrıntılı incelemesine göre, Devlet Başkanı Esad 1970'ten itibaren belirli üç Alevi ailesi ve aşirete mensup, sadık Alevi askerleri çevresinde toplamıştı. Her biri Devlet Başkanı'na diğerlerinden daha yakın olan çemberleri oluştururken, üç farklı etken büyük bir titizlikle değerlendirilmiş, aşiretler arasındaki hassas denge ve rekabet büyük bir özenle korunmuştu. Chouet'nin aktardığına göre, Alevi soyundan bir kişinin yerine bir başkasının getirildiği nadir durumlarda, yeni mensubun geldiği aile ya da aşiret-konfederasyonunun, yerini aldığı kişininki ile hemen hemen aynı olmasına dikkat ediliyordu.¹⁶

Esad'm üst düzey Alevi yandaşları içinde 1970'ten beri çok az değişiklik olduğu için, Silahlı Kuvvetler ve çeşitli güvenlik kurumlarında aşiret-konfederasyon dengesini korumada belirli bir sistemden bahsedebilmek güçleşiyor. Esad yönetimi ile Baasçı seleflerinin bağlı olduğu aşiretlere bakarak, uzak akrabalıkların ve bu nedenle de, aşiret *alt-gruplarının* büyük önem taşıdığı sonucuna varılabilir. Ne var ki, belirli bir aşiret-konfederasyonuna mensubiyet, iktidar ilişkilerini açıklamak için faz-

14 Hani Khalil, *Hafız al-Asad, al-Dawlah al-Dimuqratiyah al-Sha'biyah*, Şam, 1992, s. 440.

15 Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, Londra, 1995, s. 182.

16 Alain Chouet, 'L'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreh-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 98-111.

la geniş kapsamlı ve bulanık bir kavram.¹⁷ En önemli Alevi komutanların (muhalifler ve siyasi tutuklular gibi) Hayyatun, Kalbiyah, Haddadun ve Matavirah gibi farklı aşiret konfederasyonlarına bağlı olduğu görülüyor. Askerî iktidarın Alevi seçkinleri arasında, Devlet Başkanı ile aynı olsun ya da olmasın, belirli bir aşiret konfederasyonuna mensubiyet açısından belirgin bir düzene rastlanmıyor. Araştırmacıların Devlet Başkanı Hafız Esad'm mensup olduğu aşiret konusunda bile farklı görüşler öne sürmesi, aşiret konfederasyonu kavramının, sosyo-politik bir birim olarak muğlaklığına işaret ediyor. Hanna Batatu ve Mahmud Faksh, Esad'm, el-Matavirah'ın Numaylatiyah kolundan geldiğini öne sürmekte. Esad'm doğduğu kent el-Kardaha'taki köylüler ile görüşen Patrick Seale ve Haytham Manna'ya göre ise, Devlet Başkanı Kalbiyah'a mensup. Doğru olan da ikincisi.¹⁸ Seale, bu konuda şunları söylüyor:

Bugün Aleviler aşiret bağları konusunda o kadar da rahat konuşamaz. Baas yönetimi, benzer kategoriler yerine

-
- 17 Peter Gubser, 'Minorities in Power: The Alawites of Syria', R.D. McLaurin (der.), *The Political Role of Minority Groups in the Middle East*, New York, 1979, s. 26-35; Mahmud A. Faksh, 'The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force', *Middle Eastern Studies*, Cilt 20, No. 2, 1984, s. 136-140.

Safuh al-Akhras, *Tārīkh al-'A'ilah al-'Arabiyah wa Waza'ifuha: Dirasah Midaniyah li-Waqi' al-'A'ilah fi Suriyah*, Şam, 1976, s. 26. Al-Akhras kan bağıını temel alarak aşiret ilişkilerini 7 farklı düzeyde inceliyor: 1. Sınırlı aile (al-'A'ilah al-Muhaddadah), 2. al-'A'ilah al-Mumtaddah (Uzatılmış Aile) 3. al-Hammulah (birkaç uzatılmış aileden oluşan birim), 4. al-Fakhdh (birkaç Hammulah'tan oluşan aşiret düzeyinde alt grup), 5. al-Batn (aşiret kolu), 6. al-'Ashirah (aşiret), 7. al-Qabilah (kabile).

- 18 Haytham Manna, 'Syria: Accumulation of Errors?', *Middle Eastern Studies*, Cilt 23, No. 2, Nisan 1987, s. 211; Patrick Seale, *Asad*, s. 9; Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, no.3 (1981), s.332; Mahmud A. Faksh, 'The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force', *Middle Eastern Studies*, Cilt 20, No. 2, 1984, s. 146, 153. Daniel Le Gac, *La Syrie du général Assad*, Brüksel, 1991, s. 78-80; Alain Chouet, 'L'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 96. Munir al-Sharif, *Al-Muslimun al-'Alawiyun. Man Hum? wa Ayn Hum?*, s. 122. Al-Sharif Esad ailesinin Kalbiyah'a mensup olduğuna değiniyor. Munir Mushabik Mousa, *Etude Sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*, s. 567. Mushabik 'Kalbiyah klanının' dinsel törenleri organize etmek için Matavirah'tan "Numaylatiyah Şeyhlerini" kullandığını belirtiyor.

modern vatandaşlık kavramım yerleştirmek için uğraştı. Yine de herhangi bir köylü çocuğu biraz zorlarsanız, size ailesinin hangi aşirete bağlı olduğunu söyler. El-Kardaha'nın ileri gelen aşiretleri ve ailelerinin kimler olduğu sorulan belediye başkanı 'Burada ne aşiret ne de aileler var. Biz, hepimiz, Hafız Esad'm önderliğini yaptığı Baas ailesinin birer üyesiyiz' diye cevap verdi. Ancak biraz dil döktükten sonra, köklerini yüzlerce yıl öncesine kadar dayandırabilen Kalbiya[h] klanı cevabını verdi.¹⁹

Bugün Alevi toplumunun farklı katmanlarına mensup kişiler arasında var olan çok sayıda karmaşık çapraz sosyal bağ, aşiret konfederasyonlarına sadakati belirleyici olmaktan uzak kılıyor. Başlangıçta dört büyük aşiret konfederasyonu, Alevi dağlarının belirli bölümlerinde yoğunlaşırken zaman içerisinde birbirleriyle öyle kaynaştılar ki küçük köylerde bile uyum içinde olmasa da en azından yanyana yaşayan çeşitli aşiretlere rastlanabilmekte.²⁰

Baas Partisi'nin sivil örgütü: İstatistiksel bir analiz

1985 yılına ait Örgüt Raporunda (1985) sunulan istatistiklerin analizi daha önceki dönemlere dair bulguları doğrular nitelikte: Baas Partisi'ne üyelik oranının Şam ve Halep gibi büyük kentlerde en düşük, kırsal kesimlerde ise yüksek olduğu görülmüyor. Parti'ye tam üye olanların coğrafi dağılımının toplam yerel nüfusa oranı, 1980'ler boyunca Baas Partisi'nin (Alevilerin çoğunlukta olduğu) Lazkiye Bölgesi ile güneydeki kırsal bölgelerde ağırlığını koruduğunu ortaya koyuyor.

Daha önce de belirtildiği üzere, bugünkü Lazkiye ve Tartus bölgeleri pratik nedenlerden bu çalışmada birlikte değerlendirilmiştir. Günümüzdeki haliyle ayrı ayrı ele alındığında ise Ör-

19 Patrick Seale, *Asad*, s. 9.

20 Patrick Seale, *Asad*, s. 9. Munir Mushabik Mousa, *Etude Sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*, s. 16-24, 541-584.

güt Raporu (Tablo 8'e bakınız) şu sonuçları sunuyor: Belirli bölgelerin nüfusları ile Parti'ye tam üye olanların sayısı karşılaştırıldığında, Baas Partisi'nin Tartus bölgesinde istatistiksel olarak, yüzde 201'e varan oranda 'fazla temsil edildiği' görülüyor (Diğer bir deyişle, Baas Partisi'ne üyelik Suriye nüfusu üzerinde eşit dağılım gösterse, belirtilen bölgede, yerel nüfusa göre oransal olarak, beklenenin iki katı Parti üyesi bulunmakta). Bu oran, Lazkiye bölgesinde yüzde 146. Lazkiye bölgesindeki oranın düşük olması, nispeten daha fazla (büyük bölümü de Sünni) kentli nüfusa sahip olması ile açıklanabilir (Lazkiye'de nüfusun 41.8, Tartus'ta ise sadece yüzde 20.2'si kentli). İki bölge birleştirildiğinde, Lazkiye ve Tartus'ta yüzde 170.5 oranında fazla temsil edildiği ortaya çıkıyor.

Şam ve Halep kentlerinde Baas Partisi'ne tam üye olanlar sırasıyla, yüzde 71 ve 41 oranında 'az temsil ediliyor'. Kırsal kesimdeki Baasçıların büyük kentlere göç ettikleri zaman üyeliklerinin de yeni yerleşim birimindeki Parti şubesine nakledildiği gözönüne alınırsa, bu oranların bile yüksek olabileceği anlaşıyor. Diğer kırsal bölgeler arasında sadece güneydekiler belirgin bir şekilde 'fazla temsil' ediliyor. El-Süveyde'deki (Dürzilerin ağırlıkta olduğu) Parti Şubesi yüzde 202 gibi müstesna bir oranda fazla temsil edilirken, (Sünni ağırlıklı) Dera (Havran) yüzde 131 oranında fazla temsil ediliyor. Kırsal kesimdeki el-Kunaytarah (Golan) şubesi yüzde 186'ya varacak kadar fazla temsile sahip. Oranın bu kadar yüksek çıkmasının başlıca nedeni Golan'ın İsrail işgali altında olmasıdır. İşgal yüzünden o bölgede (çoğu Sünni) yaşayanların büyük bölümü 1967 Savaşı'nın ardından mülteci durumuna düşmüş, bu da siyasi alanda daha aktif olmalarına yol açmıştı. Ayrıca üyelerinin zorunlu olarak kendi bölgelerinden uzakta yaşaması ve üyeliklerinin taşındıkları bölgelerdeki şubelere nakledilmemesine rağmen, el-Kunaytarah şubesi ayrı bir birim olarak ele alınıyordu.²¹

21 Bakınız Tablo 8 ve 9 (1985 yılına ait Örgüt Raporu'ndan alınmıştır). Tablo 9'daki dördüncü, altıncı ve sonuncu kolonlarda verilen toplam üyeler ile nüfus yüzdeleri, açıklık kazandırması amacıyla sonradan eklenmiştir. Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-İshtiraki, al-Qutr al-'Arabi al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *Taqarir*

Dürzilerin ve güneydeki kırsal bölgelerin genel olarak ağırlıklı temsil edilmesinin, Parti'nin Alevi egemen askerî örgütünün üst kademelerine hiçbir şekilde yansımadığını belirtmekte yarar var.

Her bölgenin 14 yaş ve üstü nüfusu içindeki üyelik oranına bakıldığında (Tablo 8'e bakınız) benzer bir görüntü ortaya çıkıyor. Ülke çapında bütün nüfusa göre üyelik oranı yüzde 8.36 iken, Lazkiye (yüzde 14.91), Tartus (yüzde 14.85), El-Süveyde (yüzde 16.53) ve el-Kunaytarah (yüzde 14.12) şubelerinde oranın yüksek çıktığı görülmekte. Alevi ağırlıklı Lazkiye ve Tartus şubeleri birarada değerlendirildiğinde (yüzde 19.15) Parti örgütü genelinde en büyük bölümü oluşturdukları görülüyor (Tablo 9'a bakınız).

1985 Örgüt Raporu'nda, Ocak 1980'de yapılan Yedinci Bölgesel Kongre'den önceki dönemde, objektif kurallar uygulanmadığı için 'yandaş' (*ansar*) konumunda olan binlerce yeni üyenin Parti örgütüne akın ettiğine işaret ediliyor. Sonuç olarak Parti öyle büyüdü ki, yeni üyeler Parti yönetimi için yük olmaya başladı.

Bu yüzden 1980 ve 1984 yılları arasında, 133,580 'yandaş' üyenin Parti'den uzaklaştırılmasına (*fasl*) karar verildi. Bu da

al-Mu'tamar al-Qutri al-Thamin wa Muqarraratuh, al-Mun'aqid fi Dimashq fi al-Fatrah al-Waqi'ah bayn 5/1/1985-20/1/1985: al-Taqrir al-Tanzimi (Şam 1985). Bundan sonra *al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 56, 57 olarak geçecektir; Suriye Arap Cumhuriyeti, Başbakanlık İstatistik Merkez Bürosu, *Statistical Abstract* 1992, s. 52, 61.

Parti'nin bölge şubeleri başına düşen tam üyelerin yüzdesi hesaplanırken, üyelerin hangi bölgelerden geldiğini açıkça ortaya koymadığı için Güvenlik Kuvvetleri ile Şam, Halep ve Lazkiye (Ekim Üniversitesi) Üniversitelerindeki parti şubeleri üyeleri hesaba katılmamıştır. Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için cinsiyet dağılımı da değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 9'da ise Şam, Halep ve Lazkiye Üniversitelerindeki parti üyeleri yerel parti şubelerine eklenmiştir. Böylece özellikle Şam ve Halep için, toplam üye yüzdeleri daha yüksek gösterilmiştir.

Baas Partisi üyelerinin sosyal yapısı üzerine bir analiz için bakınız: Raymond Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria*, s. 177-189.

İsrail işgalinden önce Golan'daki halkın mezhepsel yapısı için bakınız: Adib Sulayman Bagh, *al-Jawlan: Dirasah fi al-Jughrafiyah al-Iqlimiyah*, Şam, 1984, s. 257-292. Bagh kabaca şu oranları veriyor: %80 Sünni, %10 Dürzi, %4 Alevi ve %5 Hristiyan.

toplam 'yandaşların' yaklaşık üçte birinin ihraç edilmesi anlamına geliyordu. Yine aynı dönemde toplam 3,242 tam üye ihraç edildi. Yüzde 4 ile bu çok daha düşük bir orandı.²²

1985 Örgüt Raporu'nda durum şöyle açıklanıyor:

Yedinci Bölgesel Kongre'ye katılan 'yandaşların' saflarında görülen disiplinsizlik, uygulanan genişleme politikası ile nitelikten çok niceliğe önem verilmesinin sonucudur. Binlerce vatandaş, İç Tüzükte ortaya konan üyelik kriterlerine bakılmaksızın Parti'ye üye ['yandaş' üye] olmuştur.

Yandaşlar kanadının büyüme hızı, Parti kurumlarının sindirme, yönetme ve yeterli derecede yönlendirme kapasitesini aşan bir boyuta ulaşmıştır. Bunun da nedeni, Parti şubelerindeki yer darlığı, böyle bir genişlemenin gerektirdiği kalifiye öncü kadroların eksikliği ve diğer gerekli tedbirlerin alınmamış olmasıdır. Bütün bunlar ihmallere, üyelikten ayrılmalara ve zamanla disiplinsizlik olgusunun boy göstermesine yol açmıştır. Bu sorun, Parti liderlerine büyük yük olmuş ve kafalarını karıştırarak, toplu ihraç kararları almalarına, binlerce kişinin Parti'den çıkarılmasına yol açmıştır. Bu dönemde ihraç edilen yoldaşların sayısı 133.580'e ulaşmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak, bazı şubelerde üye olma sürecinin hatalı olduğu öne sürülmüştü. Araştırma ve incelemelerin sonucunda, uygulamanın hatalı değil ama keyfi olduğu ortaya çıktı. Öngörülen sayılara ulaşmak, daha fazla yandaş çekmek isteği, fiziksel olarak orada bulunan ancak Parti içinde varlıkları kağıt üzerindeki mürekkepten öteye gitmeyen üyelerin oluşmasına neden oldu.

Gözlemlenen bu disiplinsizlik sorunu, çok sayıda üyeyi ihraç ederek çözülmeye çalışıldı. Bu olgu üzerinde büyük dikkatle durulmalı ve düzeltmek için çeşitli yollar denenmeliydi. İhraç, başvurulacak son çare olmalıydı.²³

22 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 36, 37, 57.

23 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 332-333.

1985 Örgüt Raporu'nda yayımlanan istatistiklere göre 133.580 'yandaş' üyenin yaklaşık yüzde 39.5'i, Yedinci Bölgesel Kongre'yi izleyen ilk iki yıl (1980-81) boyunca ihraç edildi. Bu dönemde, Parti'den ihraç yöntemi Suriye çapında aşağı yukarı eşit olarak uygulandı. Lazkiye bölgesinde ihraç edilenlerin sayısının ortalamasının çok üzerinde olması, üye kayıt kurallarının o bölgede çok daha gevşek bir şekilde uygulandığı anlamını taşıyor. 1982'de Parti'den atılan 'yandaş' üyelerin (14.584) yarısından fazlası (yüzde 52) Hama Parti şubesindendi. Bu da hiç şaşırtıcı değildi, zira Şubat 1982'de, bölge başkentinde Müslüman Kardeşler ile Silahlı Kuvvetler arasında yaşanan kanlı çatışmalar nedeniyle Hama'daki sosyal ilişkiler büyük bir sınavdan geçiyordu. Müslüman Kardeşler, Suriye Silahlı Kuvvetleri ile Baas rejimi içinde mezhep kutuplaşmasını körükleyince, önceden düzensiz bir şekilde Parti'ye alman birçok sivil 'yandaş' üye, güven vermedikleri ve sadakatsiz oldukları gerekçesiyle ihraç edildiler.²⁴

İhraç kararlarında rol oynayan bir başka etken de 'oportünizm' idi. Rejimin sunduğu maddi olanaklar ve diğer avantajlardan yararlanmak amacıyla çok sayıda kişi rejimin parçası olmaya çalışmıştı. Bu olgu, 1980'lerin ortasına gelindiğinde Parti üzerindeki etkisini hâlâ koruyordu. Yolsuzlukla savaşmak için başlatılan girişimler sonuçsuz kalmıştı. 1985 Örgüt Raporu durumu şöyle aktarıyor:

Oportünizm olgusu

Daha önce de belirtildiği gibi, niceliğe nitelikten daha fazla önem verilmesi sonucu fırsatçıların Parti saflarına sızması yeni bir tehlike yarattı. Bu kişiler hiçbir toplantıyı kaçırmıyor, üyelik aidatlarını asla geciktirmiyor. İtaatkâr ve sadık olduklarını beyan ediyorlar. Bunlar, doğru ya da yanlış, hiçbir kişisel görüşe sahip olmayan, ci va gibi değişken kişiler. Asıl endişeleri, Parti ile müca-

24 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 37. Ayrı raporda, s. 371-372, Müslüman Kardeşler ile yaşanan çatışmaların Silahlı Kuvvetleri de etkilediği öne sürülüyor. Bakınız Bölüm 8.

dele verenlerin şanı pahasına da olsa, maddi ve manevi kazançlar sağlamak için önemli mevkilere gelmektir. Parti'nin geçici olduğuna ve zamanla yok olacağına inanıyorlar. Bu nedenle ev, değerli eşya ve tarım arazisi satın alarak, emlak spekülasyonu, borsacılık, kaçakçılık yoluyla kanundışı kazançlar sağlamak için fırsat kolluyorlar. Parti'nin devrimci ve mücadeleci ilkelerine aldırış etmeksizin, kendi amaçları doğrultusunda Parti ve devlet mekanizmalarını sömürüyorlar. Bu zararlı olguyla mücadele Kongrenizin ve gelecekteki liderlerin sorumluluğundadır. Bu kişiler her türlü imtiyazdan mahrum bırakılmalı ve sorgulanmalıdır. Liderlik görevleri ve sorumlulukları, mücadele yoldaşları tarafından mücadelenin belirlediği kriterlere göre üstlenilmelidir.²⁵

Ekim 1985'e gelindiğinde Parti üye sayısı 537,864'e ulaşmıştı. Bu üyelere 102,392'si tam üyelik ('*udv 'amil*) sıfatına sahipken, 435,472'si 'yandaş' (*nasir*) konumundaydı. Bu da, 1978 ve 1985 yılları arasında, yukarıda sözü edilen geniş kapsamlı ihraçlara rağmen, Parti'nin sivil üyelerinin sayısının iki katından fazla arttığını gösteriyordu.²⁶ 1985'te, Baas Partisi'nin Bölgesel Kongresi'ne katılma hakkı, en az on yıl 'tam üye' olanlar ile Bölge Komutası, Merkez Komitesi, Parti şubeleri (*shu'ab*) ile birkaç başka bölümün temsilcilerine tanındı.²⁷ Ne var ki benzer kuralların sıkılaştırılması, Suriyelilerin Baas Parti örgütü ve rejim üzerinde etkili rol oynamalarına olanak tanıyan diğer birçok yöntemi ortadan kaldıramadı.

Sivil Parti örgütünün daha çok Baas'ın askerî kanadındaki iktidar yapısının bir yansıması olduğu söylenebilir. Askerî örgütte olduğu gibi, başta Lazkiye bölgesinden olmak üzere, sivil Baasçılar arasında da kırsal kesimde yaşayanlar ağırlıklı

25 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 333.

26 *al-Munadil*, No. 129, Ocak 1980, s.11,94. Bakınız Bölüm 7. Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, s. 155. Perthes'e göre '1992'de parti üyelerinin sayısı yaklaşık 1 milyondur ve bunların dörtte biri tam üyelere oluşuyordu.'

27 *Al-Taqrir al-Tanzimi* 1985, s. 351.

olarak temsil ediliyordu. Ancak, Dürzilerin çoğunlukta olduğu El-Süveyde de dahil olmak üzere, güneydeki kırsal bölgelerin sivil kanatta ağırlıklı olarak temsil edilirken, aynı durum Baas'ın askerî örgütü için geçerli değildi. Sivil Baasçıların işlevi, güçlü askerî liderleri desteklemek ve onlarla bütünleşmekti. Askerî liderlerin desteği olmadan, sivillerin gücü neredeyse sıfırdı. Sivil üyelerin yaklaşık yüzde 30'unun, nispeten kısa bir sürede, rejimin istikrarını etkilemeden Parti'den ihraç edilebilmesi, Baasçı sivillerin, asker üyelere tam bağımlı olduğuna en iyi kanıttı. Sivil Baasçılar alternatif bir güç zeminine sahip değildi. Raymond Hinnebusch, 'güçten düşmesine rağmen merkezin, kırsal tabanı kapsayan, köklü yapısal ağlarla topluma bağlı olduğunu' öne sürmüştür. Yine de askerler, Suriye Devleti'nin yönetiminde kilit rol oynamaktadır. Onlar olmasa, Baas'ın kırsal kesimle bağları zayıf kalırdı.²⁸

Veliaht sorunu

Esad'ın oğulları

1990'ların başında çok sayıda Suriyeli, Devlet Başkanı Esad'm en büyük oğlu Basil Esad'ın babasından yönetimi devralmaya hazırlandığı düşüncesindeydi. Oysa bu konuda ne bir açıklama yapılmış ne de resmî bir karar alınmıştı. İlk kez 1990'da kamuoyu önünde Devlet Başkanı Esad'a, o sırada 28 yaşında olan Basil'in (Ebu Basil) babası olarak atıfta bulunuldu. Daha önce Hafız Esad için, yaygın olarak Ebu Süleyman deniliyordu. Oysa bu isimde bir oğlu hiç olmamıştı. Basil'in, Devlet Başkanı'mn sağ kolu haline geldiği açıktı. O, güvenilebileceği bir kişiydi. Üstelik yolsuzlukla lekelenmeyen az sayıda ileri gelenlerden biri olarak tanınıyordu. Basil'e, yolsuzluk ve kaçakçılıkla mücadele ya da Esad ailesi üyelerinin de karıştığı anlaşmazlıklarda arabuluculuk gibi özel görevler verilebiliyordu. Başkanlık Muhafız Alayı'nda Kurmay subay ve Başkanlık Güvenlik Teşki-

28 Raymond A. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'hist Syria: Army, Party and Peasant*, s. 155, 162, 301-324.

lati'nin komutanı olan Basil Esad, aynı zamanda binbaşı rütbesiyle bir zırhlı tugayın komutanlığı da yapıyordu. Dürüst, samimi, çalışkan ve her zaman başkalarına yardıma hazır, son derece aktif, çok yönlü olması gibi özellikleri sayesinde Basil, bir bakıma Suriye'de yeni kuşağın gözünde milli bir ideal olmak gibi sembolik bir işlevi yerine getiriyordu. O dönemde Suriyeli gençler stilini, örneğin kısa traşlı sakalı gibi, dışgörünüşünü bile taklit ediyorlardı. Basil'in, 21 Ocak 1994'te 32 yaşındayken bir trafik kazasında ölmesiyle babasının yerini alması yönündeki spekülasyonlara da son nokta kondu.²⁹

Her ne kadar Devlet Başkanı Esad'm diğer oğullarından hiçbiri Basil'in özelliklerine sahipmiş gibi tamtilmadıysa da, kimi üst düzey yetkililer, ikinci oğlu Dr Beşir Esad'dan Basil'in rolünü devralacak kişi olarak bahsediyordu.³⁰ Suriye medyasında Beşir'in ağabeyinin görevlerini devraldığı yönünde haberler çıkmaya başladı. 17 Kasım 1994'te, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 1970'te gerçekleştirdiği 'Düzeltilme Hareketi'nin yirmi dördüncü yıldönümü kutlamaları sırasında, (28 yaşındaki) Beşir Esad, Humus Askerî Akademisi'nden 'komuta subayı' (yüzbaşı) olarak mezun oldu. Tank taburu komutanı olan Beşir sınıfını en iyi dereceyle, Beşir'in kuzeni, Başkanlık Muhafız Alayı'nın Komutam 'Adnan Mahluf'un oğlu ise ikinci olarak tamamlamıştı. Üst düzey Alevi generallerin oğulları ya da genç akrabalarından oluşan genç (Alevi) kuşak, eski kuşağın yerini devralmaya hazırmış gibi görünüyordu. 1994 ve 1995'te Silahlı Kuvvetler, istihbarat ve güvenlik teşkilatlarında çeşitli atamalar, nakiller ve ihraçlar benzer bir eğilime işaret etmekle birlikte, Alevi cemaati içerisinde kuşaklar arası çatışma olasılığı da beraberinde getiriyordu.

29 Basil'in ölümünden sonra anısına çok sayıda kitap yazıldı. Bakınız: Riyad Sulayman 'Awwad, *al-Shahid al-Hayy Basil al-Asad* ('Yaşayan Şehit: Basil Esad'), Şam, 1994; Ghazi al-Musa, *Manarat al-Ajyal: Basil Hafız al-Asad* ('Basil Hafız Esad: Kuşakların Işığı'), Şam, 1994; *al-Ba'th*, Basil Esad'a adanmış özel bir anma sayısı çıkardı, Mart 1994; Bahjat Sulayman, *al-Manzumah al-Fikriyah lil-Batal Basil al-Asad*, Şam, 1994; *Shahadat fi Ma'alim al-Shahid Basil al-Asad*, Şam, 1994. *al-Diyar*, 20 Nisan, 23 Ağustos 1994 ve 17 Mayıs 1995.

30 *Al-Thawrah*, 19 Şubat 1994; *Tishrin*, 21 Şubat 1994.

Diğer ileri gelen Alevilerin yakınları, örneğin Rıfat Esad ve Ali Duba'nın oğulları, babaları gibi askerî kariyer edinmek yerine, ticaret hayatına atılmayı ya da müteahhitlikle uğraşmayı seçtiler. Alevi seçkinlerin oğullarının birçoğu cemaatlararası evlilik ya da başka ilişkiler yoluyla diğer cemaatlarla çapraz bağlar kurulmasını sağladı. Bu da Alevi cemaatinin eski kapalı yapısında hatırı sayılır değişimlere neden oldu.³¹

17 Kasım 1994'teki tören sırasında Beşir'in zırhlı birlikler safına resmî kabulü 'Silahlı Kuvvetler adına' Savunma Bakanı, General Mustafa Talas tarafından gerçekleştirildi. Ancak Beşir'in liderlik performansının eleştirildiğini ve sorgulandığını belirtmekte yarar var. Bu yüzden Alevi General Ali Haydar 1994 yılı yaz aylarında bir süre tutuklu kaldı. Haydar'ın tutuklanmasının bir başka nedeninin, mezhep tabusunu açıkça ihlal etmesi olduğu söylendi. Üst düzey subayların, İsrail ile yapılan barış anlaşmasının ertesinde, olası bölgesel güvenlik senaryolarını tartışmak isteyen Genelkurmay Başkanı General Hikmet el-Shihabi ile yaptıkları toplantı sırasında, Haydar karşı çıkarak, 'rejimi kuran bizler (el-Shihabi tarafından Aleviler olarak yorumlanmıştı) sadece askerî boyutu tartışmak değil, barış sürecinde de söz sahibi olmak istiyoruz' demişti. Toplantıya katılan (çoğu Alevi) subaylar Alevilerin rejim içinde oynadığı kilit rolün bilincindeydi. Ancak bunu, dolaylı da olsa dile getirmek kabul edilemezdi. Üstelik Haydar'ın sözleri, Devlet Başkanı Hafız Esad'ın İsrail ile yapılan barış görüşmelerinde izlediği politikamın dolaylı bir eleştirisi olarak da yorumlanabilirdi.³²

31 Elizabeth Picard, 'Infitâh économique et transition démocratique en Syrie', R. Bocco & M-R. Djalili (der.), *Moyen-Orient: migrations, démocratisation, médiations*, Paris, 1994, s. 234; Alain Chouet, 'l'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 112-116.

32 *al-Hayat*, 27 Eylül 1994; *The Middle East*, Ekim 1994, s. 19; *Jane's Intelligence Review*, Cilt 7, No. 3, Mart 1995, s. 126-127; ve 'İmad Fawzi Shu'aybi, 'Kayfa Yahkum al-Ra'is al-Asad.. Biladah?', *al-Diyar*, 23 Ağustos 1994. Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, s. 153. Perthes Devlet Başkanı Hafız Esad hakkında şunları yazıyor: 'Ordu veya güvenlik teşkilatı içinde güçlü konuma sahip bir kişiyi yerinden edebileceğini tekrar tekrar kanıtladı... Bağımsızlaşma eğilimi gösteren güç odaklarını dağıtma kapasitesine sahip olduğunu da gösterdi'. General Ali Haydar'ın görevden alınması buna örnek gösterilebilir.

Basil gibi Beşir'e de, rütbesinin gerektirdiğinin çok üzerinde askerî sorumluluklar verildi. Ocak 1995'te Başkanlık Muhafız Alayı'nda binbaşılığa terfi etti.³³ Zamanla, Beşir'in ordu ve siyasetteki faaliyetlerine resmî Suriye medyasında daha fazla yer verilmeye başlandı. Açıkça rejim tarafından biçimlendirilmiş, Şam kaynaklı bir haberde şöyle deniyordu:

Beşir Esad yolsuzluk, kaçakçılık ve Suriye toprakları üzerinden uyuşturucu trafiğine karşı amansız bir mücadele başlattı.

...Ülke çapında halkın şikâyetlerini dinlemek ve takibi sağlamak için çalışma ekipleri oluşturdu...

Birçok kişi [Beşir'in] askerî geleceğinden en az siyasi geleceğinden olduğu kadar umutlu... Binbaşı Beşir askerî bir hareketi yönetmeye ve başarıya ulaşması için elinden geleni yapmaya her an hazırdır. Bu özelliği, onu birçok subay için danışılacak, tavsiyesi alınacak bir kişi haline getirmiştir...³⁴

Ayın zamanda Beşir'in Şam'da, bakanlar ve muhalefet üyeleri de dahil olmak üzere, Lübnanlı siyasetçileri kabul ettiği bildirildi. Mayıs 1995'te Lübnan'daki siyasi durumu görüşmek için Ba'abda'daki sarayında Lübnan Devlet Başkam Elias el-Haravi'yi, Beyrut'ta da, Lübnan Parlamentosu Başkanı Nabih

33 *al-Hayat*, 22 Şubat, 25 Ağustos, 6 ve 27 Eylül, 1 ve 19 Kasım 1994, 21 Ocak 1995; *al-Bath*, 18 Kasım 1994; *Le Monde*, 16 Ağustos 1994; Ben Wedeman, 'Basil's Sudden Death Threatens Syria's future', *The Middle East Times*, 31 Ocak-6 Şubat 1994; *al-Ahram*, 3, 4 Mart, 23 Aralık 1994; *Funun*, Şam, 2 Mayıs 1994; *The Middle East*, Ekim 1994, s. 19; Alasdair Drysdale & Raymond A. Hinnebusch, *Syria and the Middle East Peace Process*, s. 29; 'İzzat al-Sa'dani, *Basil fi 'Uyun al-Misriyin*, Kahire, 1995, s. 178, 261-285; *al-Basil lan Yaghiba Abadan*, *Majallat İqtisadiyat Halab* (özel sayı), Ocak 1995, s. 89.

34 Ibrahim Hamidi, 'Milaffan Barizan: Lubnan wa Muharabat al-Fasad. al-Ra'id Bashar al-Asad Yaqtahim al-'Amal al-Siyasi', *al-Wasat*, No. 170, 1 Mayıs 1995. *Time*, 5 Aralık 1994. Dergi, '100 Dünya Lideri' sıralamasında Beşir Esad'dan 'Suriye'yi 24 yıldır yöneten adamın halefi olmaya en büyük aday' olarak bahsediyordu. 'Ortadoğu'da kalıcı bir barışın kurulmasında anahtar rol oynayacak bir ülkenin başına geldiği takdirde [Beşir'in] yepyeni ufuklar açacağı duygusu Şam'da ağır basıyor'. Ayrıca bakınız 'Imad Fawzi Shu'aybi, 'Bashar al-Asad Najm Akhlaqi fi 'Alam al-Siyasah', *al-Shu'lah*, 16 Eylül 1994, s. 50-53.

Birri'yi ziyaret etti. Beşir'in Lübnan ziyaretleri Suriye'deki resmî yetkililer tarafından 'kişisel' ve 'gayriresmî' ziyaretler olarak nitelendi. Suriye'nin Lübnan'daki birliklerinin komutam (Alevi) Tümgeneral İbrahim Safi ile, yine orada bulunan, istihbarat örgütünün başı, (Alevi) Tugay Komutanı Hazi Kan'an' da ziyaretleri sırasında ona eşlik etmişti. Bu olay, Suriye'nin en önde gelen generallerinin Lübnan'daki varlığının Suriye'nin hegemonyasını sembolize etmesi gibi, ziyaretlere resmî bir boyut katmıştı. Beşir'in Lübnan Devlet Başkanı'm ziyareti, Lübnan Parlamentosu'nun eski bir üyesi olan Albert Muhaybar tarafından açıkça eleştirildi, çünkü ziyaret tam da Lübnan'daki bir kabine krizine denk gelmişti. Muhaybar 'Lübnanlılar hâlâ [Suriye'nin] vesayet altında olduklarını gayet iyi biliyor. Lübnan halkı bunu reddetmekte, barışçıl yollarla karşı koymaktadır. Onların, bunu kendilerine hatırlatacak bir mesaja ihtiyaçları yoktur' şeklinde konuştu.³⁵

Beşir Suriye Devlet Başkanlığı'na aday olduğunu yalanlasa da, hareketlerini, daha büyük siyasi sorumluluklar üstlenmek için hazırlık yaptığından farklı bir şekilde yorumlamamak neredeyse imkânsızdı.³⁶ Söylendiğine göre üst düzey Suriyeli bir

35 Beşir'in Lübnan Devlet Başkanı ve Lübnan Parlamentosu Başkanı ile yaptığı görüşmeler için bakınız: *al-Hayat*, 22, 23, 24, 26 Mayıs, 2 Haziran, 29 Temmuz ve 4 Ağustos 1995; *al-Hawadith*, 9 Haziran 1995; *al-Shu'lah*, 16 Eylül 1994.

Suriye'nin hegemonyasının damgasını vurduğu Lübnan ve Suriye hükümetleri arasındaki işbirliğini sembolize eden bir başka olay da, Bekaa Vadisi'ndeki Chtaura kentinin merkezinde 1 Ekim 1995'te Basil Esad için yapılan büyük anıtın açılış töreniydi. Lübnan Devlet Başkanı Elias el-Haravi'nin himayesinde gerçekleştirilen törene Devlet Başkam Hafız Esad'ı temsilen Suriye tarafından Enformasyon Bakam Dr Muhammed Salman (Alevi) ve Generaller, İbrahim Safi ve Gazi Kan'an katıldı. Lübnan Devlet Başkanı adına yapılan bir konuşmada, Lübnan İç Savaşı'nın sona erdirilmesindeki katkıları nedeniyle Devlet Başkam Hafız Esad'a teşekkür ediliyordu; Basil Esad'ın ölümü ile 'meşaleyi Dr Beşir devralmıştı'. Bakınız *al-Ba'th* ve *al-Hayat*, 2 Ekim 1995.

36 1995'te yapılan bir söyleşi sırasında Suriye Devlet Başkanlığı'na kendini aday görüp görmediği ve bunun için hazırlık yapıp yapmadığı şeklindeki soruyu, (o sırada 29 yaşında olan) Beşir şöyle cevaplamıştı: 'Bu iddiayı ortaya atanların Suriye'yi tanımayan ve anayasasını bilmeyen kişiler olduğu anlaşılıyor. Anayasada Devlet Başkanlığı'na 40 yaşını dolduran kişilerin adaya olabileceği yazar'. *Al-Hayat*, 30 Temmuz 1995. Suriyeli yazar 'İnad Fevzi Shu'aybi Suriye yanlısı Lübnan gazetesi *al-Diyar*'ın ekinde çıkan yazısında, Beşir'in '40 yaşın

yetkili şu yorumu yapmıştı:

Beşir hayat dolu ve dinamik. Köklü Esad ailesinin bir mensubu... Binbaşı Beşir hem istikrarın hem de Devlet Başkanı Esad'ın 'okulu'nun [devamının] garantisidir. Suriye Devlet Başkanı olan babasından hiçbir farkı yok.³⁷

Basil'in 1994'te ölmesinin ardından, Suriye'nin her köşesi, Devlet Başkam Hafız Esad'm büyük ğlu ile poz verdiği sayısız poster ve afişlerle donatıldı.³⁸ 1995'ten itibaren Devlet Başkanı Esad'ın, hem büyük ğlu Basil hem de Beşir ile birlikte görüldüğü afişler asılmaya başlandı.

Veliaht senaryoları

Devlet Başkanı Esad, 13 Kasım 1992'de *Time* dergisi için yapılan roprtajda, halefinin kim olacağı sorusuna çok resmî bir cevap verdi:

Benim halefim yok. Halefimin kim olacağı, devlet kurumları, anayasa ve Parti rgt tarafından belirlenecek. 20, 22 yıllık deneyimden sonra yeterli birikime sahipler ve bu konuyla başa çıkabilirler.³⁹

Halef sorununun çözümü yukarıda tarif edilenden çok daha belirsiz olabilir. Devlet Başkam'mn doğal nedenlerden ölmesi durumunda, iktidarın ilk aşamada anayasal yollarla, devlet kurumları, hükümet ve Parti rgtnn ileri gelenlerine devredilmesi mantıklı görünecektir. Hafız Esad'm st rütbeli Alevi asker yandaşları ve onların himayesindekiler bir süre için tek g

stndeki bir yetişkin gibi düşündüğünü, bu nedenle Suriye halkının gözünde Devlet Başkanı Esad'ın en iyi halef adayı' olduğunu öne sürmüştü. Bakınız: al-Ra'is al-Asad Madrasah fi al-Hakim al-Mas'ul wa Abna'uh Tullab Nujaba' fi Madrasatih', *al-Diyar*, 20 Nisan 1995.

37 *Al-Hayat*, 10 şubat 1995. *al-Thawrah*, 19 Ocak 1994; *Tishrin*, 21 şubat 1994.

38 Human Rights Watch/Middle East, Cilt 7, No. 4, Temmuz 1995, *Syria, the Price of Dissent*, s. 43. Yazıda bazı siyasi tutukluların ailelerinin 'güvenlik güçlerini uzakta tutmak için Basil Esad'ın resimlerini duvarlarına asarak hükümet yanlısı gibi görünmeye çalıştıkları' belirtilmekte.

39 Bakınız *Syria Times* (zel Sayı), 13 Kasım 1992.

olarak, ülkeyi bir grup halinde yönetebilir; Parti ya da hükümette uzun süre önemli görevlerde bulunmuş sivil ya da asker Sünni Baasçılar da paravan olarak kullanılabilir. Bir başka olasılık da, Alevi generallerin, Devlet Başkam'nın mirasını korumak ve Alevi saflarında başgösterebilecek muhalefeti önlemek için, Devlet Başkam Esad'm oğlu Beşir'i geçici bir süre birleştirici lider olarak kabul etmesidir. Ne var ki kollektif askerî yönetim Suriye'de kalıcı başarı gösteremedi. Geçmiş deneyimlere bakılarak, gelecekte de ancak geçici bir süre işe yarayacağı söylenebilir. Alevi cemaati içinde, kuşaklar arası çatışma ile yeni iktidar mücadelelerinin çıkması beklenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, Hafız Esad gibi onun üst düzey Alevi asker yandaşlarının da yaşları ilerledi. Bu nedenle, Devlet Başkanı'ndan sonra daha uzun süre yaşamaları beklenemez. Aleviler arasında çıkacak iktidar mücadelesi tasfiyelere yol açabilir ve bunun sonucunda da -büyük olasılıkla genç kuşaktan- bir Alevi subay iktidarı tek başına ele geçirebilir. Benzer bir senaryonun gerçekleşmesi çok kanlı sonuçlar doğurabilir. Ama eğer Alevi askerler, Baas yönetimi sırasında Alevilerin sosyal, ekonomik, askerî ve sivil güç açısından edindikleri büyük kazanımları riske atmamak için birliği korumayı tercih ederse, nispeten barışçıl bir süreç de olabilir.⁴⁰ Kırsal kesimdeki diğer azınlık gruplar da yine aynı nedenlerle iktidar mücadelesinden uzak durmayı seçebilir. Çok sayıda Hristiyan, Esad ya da onun yerini alacak Alevilerin egemenliğindeki bir başka rejimi, herhangi bir köktendinci Sünni alternatife tercih etmektedir.

Bir başka senaryoya göre, Alevi subaylar, Alevi rakipleri karşısında konumlarını güçlendirmek için, kendi cemaatleri dışında askerî ve siyasi müttefikler arayabilir. Sünni ya da diğer cemaatlerden subaylar ve politikacılar da, Alevi birliğini bozmak ve farklı siyasi amaçlara ulaşmak için Alevi subaylar ile işbirliğine gidebilir. Böyle bir durumda, bugünkü yönetim ya-

40 Alasdair Drysdale, 'The Succession Question in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 39, No. 2, Bahar 1985, s. 246-262; Alasdair Drysdale and Raymond A. Hinnebusch, *Syria and the Middle East Peace Process*, s. 35-36. Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, s. 250, 267-271.

pısı darmadağın olabilir ve Alevi askerlerin hakimiyeti kanlı bir şekilde sona erdirilebilir. Büyük bir olasılıkla, Alevi hakimiyetindeki Baas yönetimi sırasında yaşanan baskının intikamı da alınmak istenecektir. David Roberts'ın iddiasına göre:

Aleviler şimdiye kadar o kadar çok düşman edindiler, o kadar çok kan davası güden insan yarattılar ki, korkunç bir hesaplaşmadan korkacakları için iktidarın kendi saf-ları dışına çıkmasına büyük olasılıkla gözyummazlar.⁴¹

Kişisel ihtiraslar ya da başka nedenlerden Alevi birliği kendi içinde çözülmeye uğrayabilir. Baas yönetimi altında konumla-rının olağanüstü ilerleme gösterdiği de gözönüne alınırsa, Ale-vilerin ödeyeceği bedel çok ağır olacaktır. Alevi iktidar seçkin-lerinin alaşağı edilmesini öngören bir senaryoda neredeyse ka-çınılmaz olarak çok kan dökülecektir. Alevi hakimiyeti devam ettiği sürece, Sünni muhalefet, rejim için potansiyel bir tehlike olmayı sürdürecektir.⁴²

Üçüncü bir senaryoya göre ise, Alevi askerler ve Sünni bur-juva kesim arasında varolan ittifak daha da gelişip güçlenebi-lir, zamanla çoğulculuk ve demokrasinin yerleşmesine yol aç-a-bilir.⁴³ Ancak yolsuzluklar ve halkın büyük kesiminin yaşadığı ekonomik zorluklar böyle bir gelişmenin önünde aşılamaz bir

41 David Roberts, *The Ba'th and the Creation of Modern Syria*, Londra, 1987, s. 145.

42 Daniel Pipes, 'Syrie: L'Après-Assad', *Politique Internationale*, 1993, s. 107.

43 Raymond Hinnebusch, 'State and Civil Society in Syria', *The Middle East Jour-nal*, Cilt 47, No. 2, Bahar 1993, s. 256-257; Raymond Hinnebusch, 'State, Ci-vil Society, and Political Change in Syria', A.R. Norton (der.), *Civil Society in the Middle East*, Cilt 1, Leyden, 1995, s. 214-242.

Sa'd al-Din Ibrahim 'Arap Dünyasında Mezhep, Etnik Kimlik ve Azınlık Grupları' adlı çalışmasında şu sonuca varıyor: 'belirgin bir etnik çeşitlilik ser-gileyen ülkeler başta olmak üzere, günümüzde bütün Arap ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu çıkmazdan kurtulmasının yolu sivil toplum, demokrasi ve federalizmden oluşan üçlü formülün uygulanmasından geçer. Bölgesel güven-lik ve ekonomik işbirliği gücü daha da artırır. 1990'ların ortalarına gelindi-ğinde bunun için gereken her koşulun hazır olduğu görülmektedir'. Sa'd al-Din Ibrahim, *al-Milal wa al-Nihal wa al-A'raq: Humum al-Aqalliyat fi al-Wa-tan al-'Arabi*, Kahire, 2.basım, 1994, s. 16, 763. Ibrahim'in çalışmasında 'fede-ralizm kavramı' ile büyük etnik grupların bulunduğu Irak ve Sudan gibi ülke-lere göndermede bulunmaktadır. Suriye'nin durumda ise, çözüm sivil top-lum ve demokrasidir.

engel oluşturabilir. Dahası, yukarıda değinilen Alevi asker-Sünni burjuva ittifakı, uzun vadede böyle bir senaryonun başarıyla gerçekleşmesine olanak tanıyamayacak kadar geçici ortak çıkarlar üzerine kurulu. İktisadi liberalleşmenin mutlaka demokratikleşmeye yol açmadığını da belirtmekte yarar var. Suriye’de iktisadi ve siyasi değişim üzerine, 1993 yılında Londra’da düzenlenen bir konferansta, katılımcıların üzerinde uzlaştıkları noktalar şunlardı:

Suriye ekonomisinin liberalleşmesi, büyük olasılıkla sınırlı siyasi değişimle sonuçlanacaktır. ‘Siyasete geri dönüş’ olabilir ancak ek baskıların olmaması nedeniyle, siyasette liberalleşme ya da demokrasiye geçiş sağlanamaz.⁴⁴

Konferansın katılımcılarından Volker Perthes ise bu bağlamda şu görüşü dile getirdi:

Suriye örneği, gelişme siyaseti konusunda Batılı çevrelerde sıkça dile getirilen, iktisadi ve siyasi liberalleşmenin bir bütün olduğu, iktisat alanında liberalleşmenin siyasi alanda liberalleşmeye, demokratikleşmeye katkıda bulunduğu ve buna bağlı olduğu yönündeki argümana ters düşüyor... Rejimin imkân tanıyacağı sınırlı ve seçici çoğulculuk, demokratikleşme ya da siyasi liberalleşmeden çok, ‘sistemin devam ettirilmesi’ olarak görülebilir... Suriye örneği, iktisadi liberalleşmenin, belirgin bir siyasi dönüşüm ile desteklenmeden de mümkün ve oldukça da başarılı olabileceğini gösteriyor.⁴⁵

44 Eberhard Kienle (der.), *Contemporary Syria*, s. 10.

45 Volker Perthes, ‘Stages of Economic and Political Liberalization’, Eberhard Kienle (der.), *Contemporary Syria*, s. 70-71. Elizabeth Picard, ‘Infatâh économique et transition démocratique en Syrie’, R. Bocco & M-R. Djalili (der.), *Moyen-Orient: migrations, démocratisation, médiations*, Paris, 1994, s. 221-236; Steven Heydemann, ‘Taxation without Representation: Authoritarianism and Economic Liberalization in Syria’, E. Goldberg, R. Kasaba, & J. Migdal (der.), *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society*, Seattle ve Londra, 1993, s. 100-101. Heydemann ekonomik reformların patronaj kaynaklarını arttırarak otoriter rejimin güçlenmesine yol açtığını öne sürmekte..

Bu çalışmada sunulan bulgular gözönüne alındığında, geçmişte Sünni çoğunluğun ayrımcılığına maruz kalmış ve kendileri de çeşitli durumlarda Sünni halkın bir kesimini baskı altına almış olan Alevi azınlık mensuplarının hakim durumda olduğu bugünkü dar tabanlı totaliter rejimin, Sünni çoğunluğu da içine alan geniş tabanlı demokrasiye barışçı bir biçimde dönüşmesi çok zor görünüyor. Suriye’de, Alevi egemenliğindeki diktatörlükten demokrasiye dönüşüm, varolan baskıcı kurumların ortadan kaldırılması ve rejimin sunduğu imtiyazlardan vazgeçilmesini gerektirir. Sünni çoğunluk genel olarak Aleviler hakkındaki olumsuz önyargılarını korumaktadır. Sünnilerin Alevilere duyduğu kinin, Alevi egemenliğindeki diktatörlük yüzünden daha da arttığı bile söylenebilir. Bu şartlar altında, halen imtiyazlı konumda olan Alevi yöneticilerin, örneğin, Sünnilerin egemen durumda olacağı demokratik (ya da daha az diktatöryel ya da daha da baskıcı) bir rejimde kendilerine anlayışla yaklaşılabileceğine güvenmesini beklemek mantıklı olmaz. Benzer senaryolar, Alevilerin hakim durumda olduğu Baas rejiminin, direniş göstermeden, daha demokratik bir rejim adına bugünkü konumundan vazgeçmesini daha da olanaksızlaştırıyor. Suriye’nin uzun süreli demokrasi deneyimine sahip olmaması yüzünden, demokratik bir rejim, Sünnilerin ya da başka bir grubun (bölgesel ya da azınlık) diktatörlüğüne dönüşebilir ve yeni rejimin başına geçenler, daha önce onları yöneten, baskı altında tutan Alevi liderlerden intikam almak isteyebilir.

Mezheplerarası önyargılar ve ayrımcılık, modern Suriye tarihinin kritik dönemlerinde Alevi olanlarla olmayanlar arasında mezhep kutuplaşmasına, baskıya ve kanlı çarpışmalara yol açtı. Gerçekte Suriye’nin hiçbir zaman tam anlamıyla ‘Alevi Cemaati’ tarafından yönetildiği söylenemez. Üstelik çok sayıda Alevi, en az Alevi olmayanlar kadar, hatta bazen onlardan bile fazla, Alevi hakimiyetindeki Baas diktatörlüğünün baskısına maruz kaldı. Buna rağmen, daha önce de belirtildiği gibi, rejime muhalif olanlar da dahil olmak üzere çok sayıda Alevi, haklı nedenlerle olsun olmasın, Sünni çoğunluğu kendilerine karşı bir tehdit olarak algılayarak, kendilerini korumak için tek vücut olabilir.

30 yılı aşkın bir süredir Suriye'yi yöneten Alevi hakimiyetindeki Baas rejimi hakkında kitabın çeşitli bölümlerinde ortaya konan sonuçlara ek olarak şu noktalara değinmekte yarar var.

Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin iktidar mücadelesinde rol oynayan başlıca etkenler olması, sosyo-ekonomik ve ideolojik etkenlerin önem taşımadığı ya da ihmal edilebileceği anlamına gelmemekte.¹ Nitekim, sosyo-ekonomik etkenlerin de önemli olabileceği görüldü. Aleviler, Dürziler ya da İsmaililer gibi toplu halde yaşayan azınlıklarının durumunda, bu etkenlerin büyük oranda mezhep, bölge ve aşiret unsurlarıyla örtüştüğüne değinilmişti. Örtüşmeleri durumunda mezhepsel, bölgesel ve sosyo-ekonomik unsurlar birbirini pekiştirebilir.

1 Volker Perthes, 'The Political Sociology of Syria: a Bibliographical Essay', *The Beirut Review*, 4, 1992, s. 105-113; Joshua Landis, 'The Political Sociology of Syria Reconsidered: a Response to Volker Perthes', *The Beirut Review*, 5, 1993, s. 143-151; Volker Perthes, 'Einige kritische Bemerkungen zum Minderheitenparadigma in der Syrienforschung', *Orient* 31/4 (1990), s. 571-582; Elizabeth Picard, 'Y a-t-il un problème communautaire en Syrie?', *Maghreb-Machrek* 87 (Ocak-Mart 1980), s. 7-21, ve 'Critique de l'usage du concept d'ethnicité dans l'analyse des processus politiques dans le monde arabe', in: *Etudes politiques du monde arabe*, Kahire (CEDEJ), 1991, s. 71-84; Raymond Hinnebusch, 'Class and State in Ba'thist Syria', Richard T. Antoun ve Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, New York, 1991, s. 29-47.

Yaşanan sosyo-ekonomik sıkıntılar mezhep kanalları yoluyla yönlendirilebilir, daha da kamçılanabilir.

Kriz dönemlerinde mezhep, bölge ve aşiret bağlarının güç kazanmak ve kendini korumak için önemli birer araç olmasına rağmen, ideolojik farklılıklar da rol oynayabilmektedir. Bir siyasi grup, gücü tekeline aldığı ve sağlam bir taban oluşturduğu zaman, iktidar mücadelesi yerine siyaset ve ideolojiye ağırlık verebilir. İlke olarak mezhepçiliğe karşı çıkmaları gibi çeşitli nedenlerle iktidardan tecrit edilenler, ilkelerini hayata geçiremeyecek bir konuma düşmektedir. İktidarı ele geçirmek ve iktidarda kalmak için, mezhepçilik, bölgecilik ya da aşiretçiliğe başvuranlar ya da muhaliflerinin baskısı altında bunu yapmak zorunda kalanlar, daha sonra siyasi programları ve idealleri üzerinde yoğunlaşabilir.

Bu kitapta ele alınan olaylar, iktidar kadrolarında mezhepçi, bölgeci ve aşiretçi hizipleşmenin boyutuyla siyasi istikrar arasında belirgin bir ilişki olduğunu ortaya koymakta. Hiziplerin çeşitlilik göstermesi durumunda, sonuç siyasi istikrarsızlık oluyor. 1963-1970 arası döneme, Baasçılar arasındaki mücadele ve bununla ilintili mezhepsel ve bölgesel çekişmeler hakim oldu. Hafız Esad'ın 1970'te iktidarı ele geçirmesinden sonra, Suriye'nin iktidar seçkinleri, karşıt güçlerin iktidar için mücadele ettiği önceki dönemlere kıyasla, geldikleri bölge ve mezhep açısından çok daha homojendi. Ancak bu homojenlik aynı zamanda daha dar bir tabana sahip oldukları anlamını taşıyordu. Son derece etkin bir güvenlik örgütünü kontrolü altında tutan tek bir siyasi hizbin Suriye'de iktidarda bulunması sayesinde, bağımsızlığın kazanılmasından bu yana en uzun süreli siyasi istikrar ve süreklilik dönemi yaşandı.² Sürekliliğin te-

2 Elizabeth Picard şunları yazıyor: 'Bazı Arap askerî rejimlerinin uzun süre iktidarda kalmayı başarması değerlendirilirken, ordularının kaydedtiği büyük teknolojik gelişme de gözönüne alınmalıdır. 1970'lerden sonra sağlanan 'istikrar'ın giderek genişleyen devlet mekanizması ve özellikle de polis ağına çok şey borçlu olabileceği akla gelmektedir'. Bakınız: Elizabeth Picard, 'Arab Military in Politics: from Revolutionary Plot to Authoritarian State', Albert Hourani, Philip Khoury ve Mary C. Wilson (der.), *The Modern Middle East: A Reader* (Londra, 1993), s. 562-563. Andrew Rathnall, *Secret War in the Middle East*:

mel nedeni, 25 yılı aşkın bir süre siyasi ve askerî iktidar seçkinlerinin yapısında büyük bir değişim olmamasıydı. Bu nedenle, bugünkü siyasi ve askerî kadroların sahneden çekilmesi, rejimin kesintiye uğraması tehlikesini doğurabilir. Demokratik dönüşüm bir yana, hiç değilse Esad döneminin Baasçı muhafızlarından iktidarı yumuşak ve kademeli olarak devralacak genç kuşaktan oluşan geniş tabanlı siyasi ve askerî kadrolar bile oluşturulmadı.

1970'ten itibaren Suriye dış politikası, genelinde çok daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izledi. Bu alanda izlenen siyasetin iktidar seçkinlerinin mezhep yapısı ile hiçbir ilgisi yoktu.

Esad döneminde Suriye büyük bir bölgesel güç haline geldi. Geçmiş dönemlerin aksine, artık Irak ve Mısır gibi diğer Arap ülkeleri arasındaki geleneksel iktidar mücadelesine bağımlı değildi.³ Bu sayede Suriye, Arap-İsrail barış görüşmelerinde kilit rol oynayacaktı.

Baas liderleri başlangıçta ne kadar idealist olurlarsa olsunlar, geleneksel bağları kullanmadan Suriye'de iktidarı tekeline almak bir yana, ayakta bile duramayacakları yönündeki sosyopolitik gerçeği gözardı edemezlerdi. Mezhep, bölge ve aşiret bağları o kadar büyük önem taşıyordu ki, 1963 sonrasında Suriye Baas yönetimi hangi siyasi çizgiyi benimsemiş olursa olsun, bu bağların otuz yıldan uzun bir süre Suriye'de iktidar yapısının ayrılmaz bir parçasını oluşturması kaçınılmazdı. Suriye Silahlı Kuvvetleri, güvenlik örgütü ve diğer iktidar kurumlarında mezhep, bölge ve aşiret bağlarıyla kurulan ağlar olmasa, 1963'ten beri Suriye'yi yöneten Baasçıların başarısı bu kadar uzun sürmezdi. Mezhep, bölge ve aşiret bağlarını kul-

The covert struggle for Syria, 1949-1961, s. 160. Rathmell 1949-1961 dönemi için kitabında çizilen portrenin artık hükmünü korumadığına işaret etmekte: 'amatör casuslar, keyfi suikastçılar, hiddetli subaylar ve yarı zaman çalışan teröristler artık çok geride kaldı. En azından 1970'lerden itibaren Ortadoğu'nun yeraltı dünyası çok daha ciddi, profesyonel ve tehlikeli bir alana dönüşmüştür... Arap istihbarat ve güvenlik teşkilatları, bağlı bulundukları devletler gibi, kurumlaştılar ve giderek acımasızlaştılar. Devletlerin halk üzerindeki kontrolünü arttırmasına paralel olarak, bu teşkilatlar da büyüdü ve giderek daha önemli rol oynamaya başladı.'

3 Patrick Seale, *Asad*, s. 439.

lanmak iktidar oyununun temel kuralıydı. Yine de Selah Cedit ve Hafız Esad'ı *Baasçı idealistler* olarak nitelemek mümkün. Genç yaşta Baas Partisi'ne katılmış, seküler Arap milliyetçiliği ve sosyo-ekonomik ideallerini hayata geçirmeyi amaç edinmişlerdi. Ancak iktidara gelince, ikisi de tamamen zıt siyasetleri benimsedi: Esad pragmatikti, Cedit ise radikal. İş siyasi sorumlulukların ağır yükünü taşımaya ve olağanüstü zor koşullar altında, daha önce sadece teorik idealler ve ideolojiden ibaret olan siyasi görüşlerini uygulamaya gelince, eski Parti yoldaşları ve arkadaşlarını zorlu birer rakip ve düşman olarak karşılarında buldular.

Mezhep, bölge ve aşiret bağlarının Baas rejiminin iktidar yapısında belirleyici rol oynaması, Alevi yöneticiler ya da diğerlerinin bu bağları sömürmede istekli olduğu ya da onlarsız olmayı yeğlemeyecekleri anlamına gelmiyor. Aslında Baas'ın ileri gelenleri ve daha alt düzeydeki kadroları, mezhep ve diğer geleneksel sosyal bağlılıkların suistimal edilmesine olumlu bakmıyordu. Onların gözünde geri kalmışlığın sembolü olan bu bağlar, seküler ve eşitlikçi Arap milliyetçiliği idealine ters düşüyordu. Alevi ya da diğer azınlık gruplarına mensup birçok Baasçı, azınlık statüsünden kurtulmak istiyordu. Sürekli mezhep kökenlerinin hatırlatılmasından ve buna göre tanımlanmaktan hiç hoşlanmıyordu. Ancak uygulamada başarılı olamadılar ve bu alanda hedeflerini gerçekleştiremediler. Seale'nin aktardığına göre, Hafız Esad'ı en çok öfkeliendiren modern Suriye tarihinin şöyle tarif edilmesiydi:

Azınlıktaki bir mezhep olan ve uzun zaman baskı altında tutulan Aleviler, derin etnik ve dinsel çizgilerle bölünmüş bir Yakın Doğu toplumunda rakiplerini altederek zafere ulaştı... Aslında o [Esad] yaşamının büyük bölümünde, azınlık kökenli olarak tanımlanmaktan kaçındı. Ama lideri olduğu rejimin genelde hâlâ bu kavramlarla algılanması, başarıya ulaşamadığım gösteriyor.⁴

4 Patrick Seale, 'Asad: Between Institutions and Autocracy', Richard T. Antoun ve Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture, and Polity*, s. 97.

Bu başarısızlığın bir nedeni, 1963'te iktidarı ele geçirdikleri andan itibaren Baasçıların karşı karşıya kaldığı, Suriye'deki iktidar mücadelesinin gerçekleriydi. Devrimin ilk aşamalarında konumlarını sağlamlaştırma arayışında olan Baasçı liderler pratik nedenlerden dolayı ağırlıklı olarak kendi cemaatlerinin mensuplarına güvendiler. Bu kişilerin çoğu, liderlerin mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliği ortadan kaldırmak gibi ideolojik amaçlarını paylaşıyor aksine, mezhep, aşiret ve bölge bağlarını kendi durumlarını iyileştirmek için bir araç olarak görüyorlardı. Kırsal kökenli ya da dinsel azınlıklara mensup Baasçıların, başkalarından çok kendi cemaatlerine mensup kişilere güvenmesinin aslında doğal olduğu söylenebilir. Hanna Batatu sosyal davranışı şöyle tarif etmekte:

Suriye veya Irak'ta, önceden ya da halihazırda dezavantajlı durumda olan kırsal kökenli gruplar ya da -toplumsal dönüşüm sürecinde, uzun zamandır şehirlerde yaşayan gruplardan farklı bir aşamada bulunan- yarı kentli insanların siyasi davranışlarında, kendileriyle aynı klandan, mezhepten ya da bölgeden gelen kişilere güvenmeye ya da onlarla işbirliği yapmaya daha eğilimli olması, dar bir hizipçiliğin göstergesi değildir. Böyle davranmaları aslında doğaldır, çünkü onlar sadece bulundukları konumun mantığına göre hareket ediyorlar.⁵

1963'te yönetime gelen Baasçılar arasında Alevilerin ağırlıkta olması, mezhepçilikten değil, daha çok bölgecilik ve aşiretçilikten kaynaklanıyordu. Ne var ki bu durum, Sünni ve diğer Alevi olmayan muhaliflerin, rejimi, Alevi ya da azınlık hakimiyetindeki mezhepçi bir rejim olarak algılamasına engel olamadı. Muhaliflerin, seküler eğilimli Baas rejimini devirmek için mezhepçilik temasını suistimal etmesi doğaldı. Ancak, görüldüğü gibi, Alevi karşıtı bu tür saldırılar genelde ters etki yaratarak Alevi hakimiyetinin daha da güçlenmesine neden oldu. Mezhep bağlarını suistimal etme sürecinde, siyasi düşünceler kendi

5 Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', s. 344.

gerçeklerini yarattı; mezhepçilik de kendi dinamiklerini. İktidarda bulunanlar ise bu dinamikleri kontrol altına alamadı.

Orta sınıfın alt katmanları ve kırsal kesimden gelen azınlıklara mensup Baasçıların 1963'te iktidarı ele geçirmesi, sosyal bir devrime yol açtı: Daha önce ayrımcılığa maruz kalan ve Suriye toplumunun belki de en geri kalmış kesimini oluşturan kırsal kesimde yaşayan azınlıklar hızlı bir gelişme sürecine girdi. Geleneksel ilişkiler altüst oldu: Kırsal kökenli insanlar ve dinî azınlıklara mensup kişiler, büyük kentlerde çoğunluğu oluşturan Sünni halk üzerinde egemen olmaya başladılar; toplumun sosyal ve siyasi basamaklarını hızla tırmandılar. Geleneksel olarak ayrımcılığa maruz kalan Aleviler, Dürziler ve kırsal kesimden gelen diğer azınlıklar, iktidara geldikleri andan itibaren kendi cemaatlerinin mensuplarını kayırmaya, daha önce kendilerini baskı altında tutanlara karşı ayrımcılık yapmaya başladılar. Yoksul ile zengin, kırsal kesimden gelen ile şehirde yaşayan, dinî azınlık mensupları ile Sünniler arasında bir çeşit denge oluştu. Özellikle şehirli Sünniler, ister dinî azınlık mensubu olsun ister kendileri gibi Sünni, kırsal kesimden gelen insanların hakimiyeti altına girmekten hiç hoşnut değillerdi. Hem kırsal kesimden gelmeleri hem de azınlık mensubu olmaları Sünnilerin öfkesini sadece daha da arttırıyordu.

Sosyal ve ekonomik gelişme açısından, kırsal kesimin baskın çıkması kentler açısından belirgin bir olumsuzluk yaratmadı. Aksine, 1963'ten itibaren kentler daha da gelişti. Kırsal kesimden çok sayıda insan büyük şehirlere yerleşti; zamanla onlar da kentli oldu. Kırsal kesim ve azınlık kökenli ailelerin kentlerde doğan yeni mensupları da kentli oldu. Bu, yeni kuşak kentlilerin kentin asıl sakinleri tarafından sosyal anlamda kabul gördüğü ya da kent yaşamına tamamen entegre olduğu anlamına gelmiyordu. Hatta büyük boyutlara varan göç nedeniyle, büyük kentlerde bazı bölgelerin geçici olarak kırsallaştığı öne sürülebilir.⁶ Hanna Batatu, kentin seçkinleri ile köy kökenli olanlar ya da eskiden kırsal kesimde yaşayanlar arasında

6 Samir 'Abduh, *Taryif al-Madinah al-'Arabiyah wa Madnanat al-Rif* ('Arab Şehrinin Kırsallaşması ve Kırsal Kesimin Şehirleşmesi'), Şam, 1989.

kent içinde meydana gelen mücadelenin, kırsal kesimin kentin etkisine karşı direnişinden daha derin yapısal sonuçlar doğurduğunu ileri sürmekte:

Bu mücadeleyle ilintili olan ve kendini tekrar eden bir olgu var: ekonomik sıkıntı ya da can güvenliği nedeniyle kırsal kesim insanları büyük kentlere göç ediyor ve kentin varoşlarına yerleşiyorlar. Çok geçmeden, kırsal kesimden daha önce göç etmiş olan, kentli yoksullarla ilişki kuruyorlar. Aralarında ortak bağlar oluşuyor. Yerleşik sınıflara birlikte meydan okuyorlar.⁷

Ancak kırsal kesim ile kent insanı arasında başlangıçta varolan mezhepsel bölünme kırsal kesimden gelenlerin kentleşmesinden sonra da etkisini belirli bir düzeyde korudu. Alevilerin egemenliğindeki Baas iktidarı sırasında, kırsal kökenli yoksul azınlıklar, özellikle de Aleviler ile kentin yerlisi yoksul Sünniler arasında yukarıda anlatılanlara benzer ortak bağlar ve ittifakların daha geniş çapta kurulabilme olasılığı düşük görünüyor.⁸

Otuz yılı aşan Baas yönetimi sırasında, kırsal kökenli azınlık mensuplarının bir bölümü daha iyi eğitim aldı, yaşam seviyesini yükseltti hatta bazıları zenginler sınıfına katıldı. Aleviler, eğitim, iş, ekonomi, kadın hakları ile benzeri alanlarda Alevilerin egemenliğindeki Baas rejiminin sağladığı yeni olanakları iyi değerlendirdi. Bu sayede Alevi toplumunda nitelik açısından büyük çapta iyileşme görüldü. Alevi cemaatinin sosyal ve siyasi konumundaki genel ilerleme, kırsal kesimdeki diğer azınlıkların sosyo-ekonomik olanaklar açısından ayrımcılığa

7 Hanna Batatu, 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling, Military Group and the Causes for its Dominance', s. 337.

8 Volker Perthes, *The Political Economy of Syria under Asad*, s. 268-269. Perthes, Basil Esad'm, 1960'larda iktidarı ele geçiren köy kökenli subaylardan farklı özellikler sergilediğini önesürüyor: 'O bir Şamlı idi. Başkentte büyüdü, orada eğitim gördü. Onun bu özelliği birçok Şamlı muhafazakâr tarafından açıkça takdir edilmekteydi.' Perthes, Basil'in popülaritesinin 'Alevi topluluğun ötesine ulaştığını' vurgulamakta haklı görünüyor. Ancak Şam'ın yerlileri tarafından içlerinden biri gibi kabul gördüğü tartışılır. Basil'in ölümünden sonra Şam'a değil de, babasının doğum yeri olan, Alevi Dağları'ndaki el-Kardaha'ya gömülmesi dikkat çekici. İbrahim 'Unayri, *Silsilat al-Jibal al-Sahiliyah*, Şam, 1995, s. 5.

maruz kaldığı anlamını taşııyordu. Tam tersi, Aleviler dışındaki azınlıklar ve kırsal kesim insanları da, Aleviler kadar olmasa bile, Baas yönetiminin meyvelerini topladı.⁹

Yukarıda aktarılan gelişmelerin sonucunda, 1963'ü izleyen yıllarda, kırsal kesim-kent, azınlık-Sünni ayrımı zamanla kesin çizgilerini kaybetti, topluluklar ve sınıflararası ilişkiler çok daha karmaşık bir hal aldı. Bu süreci analiz eden Raymond Hindebusch şu sonuca varıyor:

Günümüz Suriyesi'nde değişime itici güç sağlayan ve gelişme aşamaları arasındaki bağlantıyı kuran kilit unsur sınıftır. Baasçıların yükselişi, büyük sosyal kaymaların yol açtığı sınıf çatışmalarının bir fonksiyonu olarak açıklanabilir... [Baasçı] devlet, yıktığı düzen yerine, sınıflararası yeni kutuplar yaratıyor, yeni sosyal katmanlar inşa ediyor. İktidarda yer alan hiçbir sınıf henüz tam anlamıyla billurlaşmadı ya da devleti kendi aracı haline getirmede ancak tarihin yeni sayfasında bu yazabilir.

Bu gelişmelerden hiçbiri kısa vadede mezhepçi siyaseti önemsizleştirmiyor. Sınıf çatışmaları yatıştığı zaman, başlangıçta varolan dayanışma türleri, siyasi hareketin önemli bir aracı ve birleştirici unsuru olarak yeniden kendini hissettirmeye başlıyor. Ancak sınıf ve devlet de seçkinlerin davranışını ve kamu siyasetini belirlemede en az mezhep kadar önemli rol oynuyor. Üstelik siyasi *ddönüşümü* açıklamakta, tek başına mezhepçilik fazla açıklayıcı olmuyor. Aslında azınlık grupların, bilhassa Alevilerin önemi, tek başına mezhepten çok, bir seçkinler grubunun muhafızlığına soyunması ya da sınıf koalisyonlarında yer almasından kaynaklanıyordu. Devletin oluşumu sırasında sınıf öncüsü rolünü oynadılar. Şimdi ise hem burjuvalaşmanın ve yeni toplumsal tabaklaşmanın öncüsü hem de rejim karşıtı sınıf koalis-

9 Alasdair Drysdale, 'The Regional Equalization of Health Care and Education in Syria since the Ba'thi Revolution', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13 (1981), s. 93-111. Alevi Dağları'nın çeşitli kısımlarında yaşam şartlarının son derece kötü olduğunu belirtmekte yarar var.

yonlarının ortak hedefi olarak ön plana çıkıyorlar. Tek başına mezheplerarası çekişmeler değil, mezhebin sınıf ve devletle ilintili rolü, Suriye'nin siyasi gelişmesinde çok daha önemli sonuçlar doğuruyor.¹⁰

Bunun tam tersi de iddia edilebilir: Geleneksel bağların -ekonomik gelişme, modernizasyon, göç, şehirleşme, vb. gibi sosyo-ekonomik değişimlerin sonucunda- zayıflaması, sınıf çatışmasının siyasi hareket için önemli bir araç olarak kendini hissettirmesine olanak tanıyabilir. Kırsal kökenli azınlık haki-miyetindeki Baas yönetimi sırasında mezhepçilik, başlangıçta sınıf çatışması için katalizör görevi görüyordu. Bunun nedeni, azınlıklar ile Sünniler arasındaki (mezhep) çatışmasının, sos-yo-ekonomik (kırsal-kent) ayrımlar ve sınıf (yoksul-zengin) ayrımları ile örtüşmesiydi. Diğer bir deyişle mezhepçilik, sınıf mücadelesini engellemek yerine, onun bir aracı haline dönü-şebiliyordu.

Esad döneminde Suriye rejimi, Alevi seçkinlerin karıştığı yolsuzlukların kökünü kazıma yapısal yetersizlik sorunu ile karşı karşıya kaldı. Daha solcu ve dogmatik bir sosyo-ekono-mik siyaseti izleyen Selah Cedit'in Baas içinde ağırlığını his-settirdiği dönem sonrasında daha pragmatik, daha liberal ve daha az katı bir siyaset izlendi. 1970'ten sonra, özellikle de Su-riye'nin Lübnan'a müdahalesi (1976) ile başlayan dönemde, siyasi ve askerî seçkinler gücünü giderek daha fazla zenginleş-me yönünde kullandı. Parti örgütü ve rejim içinde yolsuzluk-lar iyice arttı. Yolsuzlukla mücadele sırasında Devlet Başkanı'nın yakın çevresindeki üst düzey Alevi askerler (bu durum Alevi olmayanlar için de geçerliydi) ve onların himayesindeki-

10 Raymond A. Hinnebusch, 'Class and State in Ba'thist Syria', Richard T. Antoun ve Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, s. 46-47. Baas Re-jiminin sosyo-ekonomik tabanının ayrıntılı bir incelemesi için bakınız: Volker Perthes, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, s. 36, 81, 220-222. Ayrıca bakınız Elisabeth Longuenesse, 'The Class Nature of the State in Syria', *MERIP Reports* No. 77, Mayıs 1979, s. 3-11, 'The Syrian Working Class Today', *MERIP Reports*, No. 15, Temmuz-Ağustos 1985, s. 17-25, ve 'Les médecins syriens, des médiateurs dans une société en crise?', Elisabeth Longuenesse (der.), *Santé, Médecine et Société dans le Monde Arabe*, Paris, 1995.

lere neredeyse hiç dokunulmadığından sınırlı başarı elde edildi.. Bütün rejimi tehlikeye sokabileceği için Devlet Başkam'ının en önemli yandaşlarına karşı disiplin işlemleri başlatılamazdı. Başlangıçta Alevi seçkinler, rejimin radikal dönüşümüne destek veren en etkili güçlerden biriydi. Kendilerini zenginleştirdikten ve her türlü ayrıcalığı elde ettikten sonra aynı grup, bu kez devleti saran yolsuzlukları ortadan kaldırma önünde en büyük engeli oluşturdu. Alevi cemaatinin bazı kesimleri elde ettikleri imtiyazları kullanarak 'toplum içinde en kötü durumdayken en iyi duruma geldi.'¹¹ Esad döneminde zenginleşen Alevi subaylar ve aileleri, başta Şamli Sünniler ve Hristiyanlar gelmek üzere, zengin kentli burjuva sınıfı ile bir çeşit koalisyon kurdu. Dinî azınlıklar zamanla Alevilerin egemenliğindeki Baas rejiminin devam etmesinde doğrudan çıkar sahibi oldular. Volker Perthes bu konuyla ilgili olarak, 1970'teki rejim değişikliğinin 'aynı zamanda gelişme ve sosyo-politik stratejinin de değişmesi anlamına geldiğini' belirtiyor. 'Yeni yönetim burjuvazi ile mücadele etmekten vazgeçmekle kalmadı, onu sosyo-politik oluşuma dahil etmeye çalıştı.'¹²

Yolsuzluk ve iktisadi politikaların yarattığı hoşnutsuzluk, rejime karşı mezhebe dayalı öfkenin, ekonomik rahatsızlıkların gölgesinde kalmasına yol açabilir.

Din, mezhep kadar önemli bir rol oynamadı. Sünni muhaliflerin, Alevi hakimiyetindeki Baas rejimine muhalefeti dinî yollardan harekete geçirme çabası, dinî tartışma ve ihtilaf yaratmaktan çok, ilk aşamada Alevi cemaatinde dayamışmanın artmasına yol açtı. Ancak nispeten geç bir dönemde, 1980'ler ve 1990'larda Aleviler, konumlarını dinsel açıdan savunmaya başladılar. Yüzyıllar boyu Alevi din adamları, geleneksel olarak yabancılar karşısında inançları konusunda susmayı tercih etmişlerdi. Yeni siyasi koşullar altında seslerini yükseltmeye ve

11 Raymond A. Hinnebusch, 'Class and State in Ba'thist Syria', Richard Antoun ve Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, s. 43.

12 Volker Perthes, 'The Bourgeoisie and the Ba'th', *Middle East Report*, Mayıs-Haziran 1991, s., 31-37; ve Volker Perthes, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, s. 283.

adeta af diler bir tarzda, Alevi (Ce'fari) inanışın ortodoks boyutunu vurgulamaya başladılar.

Devlet Başkanı Hafız Esad da çeşitli fırsatlarla, seküler Baas rejimine ortodoks dinsel bir görünüm vermeye çalıştı. Örneğin kamuoyu önünde, (çoğu Sünnilere ait) camilerde (Şam'daki ünlü Umayyad Camii de dahil) namaz kıldı; üst düzey Sünni din görevlileri ile halk önüne çıktı; konuşmalarında Kur'an'dan alıntılara yer verdi. Esad, doğduğu kent olan el-Kardaha dahil, çeşitli yerlerde camiler yaptırdı. Suriye Devlet Başkanı hareketlerinde ne kadar samimi olursa olsun, Sünni halkın çoğunluğunu ikna edemedi.

Mezhepçi kayırma ve dayanışmanın öncelikle sosyal ve siyasi kökenli olması, Sünni halkırı tutucu kesimlerinin ve Alevi olmayan diğer toplulukların, Alevilerin egemenliğindeki Baas yönetimini yarı-dini baskı uyguladığı şeklinde algılamalarına engel olmadı. Oysa, en azından ileri gelen Baasçılar açısından durum hiç de öyle değildi. Bu noktada, Sünni Müslüman halkın yine aynı kesiminde, Baasçı sekülerizmin din-karşıtlığı olarak algılandığını belirtmek gerek.

Suriye'deki Baas rejiminin iktidar zemininin genişleme olasılığı şimdilik zayıf görünüyor. Rejimin sıklıkla içine düştüğü kısırdöngü geçerliğini yitirmedi: Suriye'de iktidara gelen Baasçı hükümetlerin, mezhep, bölge ve aşiret bağlarının bastırılması da dahil olmak üzere, toplumda radikal bir dönüşüm gerçekleştirmesi için güvenilir bir güç kaynağına ihtiyacı vardı. Diğer yandan, bu gücü elde etmek sözkonusu bağlardan yararlanmayı gerektiriyor ve böylece bastırılmalarına engel oluyordu. Yine de Baas iktidarının sosyal ve ekonomik alanda radikal bir dönüşüm başlattığı ileri sürülebilir. Ne var ki, eski gelenekleri silmenin kolay olmadığı görüldü; mezhep, bölge ve aşiret bağlarını bastırma çabaları başarıya ulaşamadı. Silahlı Kuvvetler, güvenlik örgütleri ve diğer iktidar kurumlarındaki siyasi ve stratejik açıdan en hassas görevler birkaç istisna dışında, hâlâ Alevi cemaatin imtiyazında.

Rejimin Alevi karakterini değiştirme yönünde akla gelebilecek çeşitli senaryolara yukarıda değinildi. Bugünkü Alevi ege-

menliğinin zaman içinde, barışçı bir şekilde ortadan kalkması ve yerini, geniş tabanlı bir rejime bırakması, imkânsız olmasa bile pek olası görünmüyor. Baas yönetiminin baskısı altında zorluklar yaşamış insanlar arasında misilleme yapma arzusu hâlâ yaygın. Alevi hakimiyetinin devam etmesi halinde, Sünni muhalefet rejime karşı potansiyel bir tehdit olmayı kaçınılmaz olarak sürdürecektir.

Baas döneminde, mezhepçilik, bölgesilik ve aşiretçiliğin bir yandan olumsuz ve geri kalmışlık olarak nitelendirilip resmen reddedilmesi, diğer yandan da tamamen reddedilmemekle birlikte, uygulamada, siyasi ve sosyal yaşamın gerçekleri olarak kabul edilmesi gibi çelişkili bir durum ortaya çıktı.

Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından bu yana bakıldığında, Baas döneminin (1963'ten 1990'ların ortalarına dek) daha şimdiden Baas öncesi dönemin (1945-1963) iki katı uzunlukta sürdüğü görülür. Suriye halkının ezici çoğunluğu 30 yaşın altında olduğundan, 1990'larda Suriye'de yaşayan halkın büyük bölümü Baas yönetimi dışında bir yönetim tanımadı. Hem eğitim hem de devlet denetimindeki kitle iletişim araçları yoluyla Baas ideolojisinin mesajlarına maruz kaldılar. Otuz yılı aşkın bir süre önce Baasçı olarak nitelenen düşünceler, artık birçok Suriyeli tarafından günlük yaşamın olağan bir parçası olarak görülüyor. Ancak bu durum, ne Baas ideolojisinin genel kabul gördüğü, ne de toplumda derinine kök saldığü anlamına gelmiyor (Baas'ın Arap milliyetçiliğinin bazı boyutları bu genellemenin dışında tutulabilir).¹³ Hatta Baas Partisi ve Baas ideolojisinin öneminin Devlet Başkanı Hafız Esad döneminde yavaş yavaş azaldığı bile söylenebilir. Diğer yandan bölgedeki diğer Arap liderleri gibi, Devlet Başkanı'nın kişiliği etrafında oluşan kültün önemi büyük oranda arttı. Hafız Esad'm biyografi yazarlarından biri *Asadiyah* ('Esadçılık) terimini bile ortaya attı. Yazar terimi şöyle tanımlıyor:

13 Volker Perthes, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, s. 264-265, 275-280. Yazar halkın çoğunluğunun Baas Partisi ve hükümete karşı kayıtsız kaldığına işaret etmekte.

Hafız Esad'ın başım çektiği *Yeni Baas*, Suriye'de Esad tarafından oluşturulan belirgin özelliklere sahip bir akımı temsil ediyor. Nasırizm'den yararlanan, ancak geleneksel Baasçı okulu aştığı gibi, onu da aşmış bir düşünce okulu. Bu düşünce okullarından hiçbirine ters düşmüyor. Güncel ihtiyaçlarla uyumlu olarak her ikisini daha da geliştirdi.¹⁴

1990'lar boyunca Suriye Devlet Başkam ile ilgili, hepsi de övgü niteliği taşıyan yüzü aşkın çalışmanın yayımlanması Esad'm oluşan liderlik kültüne en açık kanıtı oluşturuyor.¹⁵

Mezhep ve diğerk cemaat kökenli kimlikler ve bağılılıkların, seküler, sosyalist Arabizmin altın çağında zamanla yerini seküler milliyetçilik ve sosyo-ekonomik değışkenlere bırakması gerekirken, bu bağların Ortadoğ'u da siyasetin doğa ve kültürel tabanı olduğı giderek daha sık öne sürölmeye başlandı.¹⁶ Suriye dışında mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğın yamsıra, etnik kimlik ve çeşitlilik gibi konulara verilen siyasi önem, 1980'ler ve 1990'larda, bu ve bunlara bağılı unsurların dünya çapında meydana gelen çeşitli çatışmalarda belirgin bir şekilde ortaya çıkması ile daha da arttı.¹⁷ Ancak Suriye'nin kendi için-

14 Bakınız: Fa'iz Isma'il'in yazdığı önsöz, Fu'ad al-'Asha, *Hafız al-Asad: Qa'id wa Risalah*, Şam, 1993, s. 37.

15 Bibliografide verilen Hamidi al-'Abd Allah, Fu'ad al-'Asha, Riyad Sulayman 'Awwad, Lucien Bitterlin, Ahmad 'Abd al-Salam Dabbas, 'Adil Hafiz, Hani Khalil, Ghazi al-Musa, Safwan Qudsi, Qasim al-Rabdwai, 'Adil Rida, Ayman Sha'ban, Mustafa Talas ve diğerk yazarların eserlerine bakınız.

16 Raymond A. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria: Army, Party and Peasant*, s. 321.

17 Sa'd el-Din Ibrahim, 1994'te yayımlanan, *Arap Dünyasında Mezhep, Etnik Kimlik ve Azınlık Grupları* adlı eserinde şöyle yazıyor: '1988'den sonra, Irak'ın Kuveyt'i işgali hariç, dünyadaki bütün çatışmaların temelinde etnik nedenler yatmaktadır... Etnik kimliğe dayalı siyasetin patlamaya hazır bir bomba olduğunun bütün dünyaca fark edilmesi, 18 Aralık 1992 tarihli "Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Dair Bildirge"nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabulünü hızlandıran etkenlerden biridir. (47/135 Sayılı Karar). Bakınız: Sa'd el-Din Ibrahim, *al-Milal wa al-Nihal wa al-'Araq: Humum al-Aqalliyat fi al-Watan al-'Arabi*, Kahire, 2. basım, 1994, s. 6. Sa'd el-Din Ibrahim'e göre, 1980'ler ve 1990'larda, azınlıklar konusunun Arap milliyetçiliğini savunan çevrelerce hâlâ ne kadar hassas algılandığı, Beyrut'ta bulunan Arap Birliği

de özellikle Arap milliyetçisi çevrelerde mezhep, bölge ve aşirete dayalı gruplara sadakat, bu gruplar arasındaki çatışma ve rekabet hakkında açıkça konuşmak ve yazmak konusunda varolan tabu -bu etkenlerin toplumsal öneminin farkında olunmasına rağmen- siyasi nedenlerle hâlâ geçerliliğini koruyor.

Parti tarihinin çeşitli dönemlerinde, Baasçı çevreler mezhep, bölge ve aşirete dayalı blokların önemli, hatta belirleyici rol oynadığı biliyor olmalıydı. Aleviler gibi, belirli grupların rejim içinde kilit rol oynaması gerektiği ya da Alevilerin mezhep bağlarını istismar ederek konumlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı yönündeki iddialar, çoğu zaman tabu olarak görülür ve tutuklama, Parti'den ya da yönetimden ihraç etme gibi cezalar verilirdi. Baasçı olmayan yabancılar benzer suçlamalar nedeniyle tutuklanabilirdi. Her ne kadar geleneksel bağlar siyasi yaşamın ve iktidar mücadelesinin gerçekleri olarak kabul ediliyorsa da, durumun bu olduğunu açıkça dile getirmek bir çeşit 'sapkınlık' olarak nitelenmekteydi.

Araştırma Merkezi'nin(*Markaz Dirasat al-Wahdah al-'Arabiya*) 6 yıl düşündükten sonra, kitabının basılmamasına karar vermesinden anlaşılabilir. İbrahim'e göre kitabın basılmamasının nedeni üçüncü kişilerin görüşleri alındıktan sonra, bütün tarafların kabul edebileceği 'nesnel' bir versiyonun yaratılmamasıdır.

Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik üzerine bir Baas analizi'

Cehalete (cehiliyah) ve klancılığa Parti'nin cevabı Arabizm'dir

*Mezhepçiliğin Parti'ye sokulması Parti'yi anti-tezine
dönüştürme yönünde kanundışı bir girişimdir*

Parti, 'sosyalist milliyetçilik' ilkesini benimsediği zaman, bu hedefe ulaşmak için vereceği mücadeleyi de tanımladı. Arap halkının vermesi gereken mücadeleyi de ortaya koydu. Bu mücadelenin birbiriyle ilintili iki aşamadan oluşmasını öngördü: Bir yanda mahrum bırakılmış, zorluklar içindeki sınıf ile onu sömürenler arasındaki mücadele; diğer yanda emekçi sınıfın, bölünmüşlükten, toplumsal durumun talihsizliğinden çıkar sağlayan sömürücü sınıf ve emperyalizme karşı verdiği mücadele.

Parti, bu tanıma uymayan herhangi bir mücadeleyi halkın

1 Parti'ye ait resmî bir belgenin çevirisi. İlk kez, Suriye'deki Baas'm iç organı olan ve Parti Örgütü Bürosu'nun kendi resmî analizini aktardığı *al-Munadil*'de (No.3, Nisan 1966, s.13) yayımlandı.

çıkartına hizmet edecek mücadeleden uzaklaşma olarak nitelendi. [Bu uzaklaşma], bölünmüşlüğü artırır, çabaları etkisiz kılar ve gelişme potansiyelini köreltirdi. Bu açıdan bakıldığında Parti, başından beri bölgecilik, mezhepçilik ve aşiretçiliğin her türlü yöntemle savaşılmaması gereken tehlikeli birer sosyal hastalık olduğunu belirtti, zira bunlar toplumda bölünmüşlüğü ciddi biçimde artırıyor ve derinleştiriyordu.

[Parti] aynı zamanda bölgecilik, mezhepçilik ya da aşiretçiliğe dayanan herhangi bir sosyal mücadelenin halkın varlığını ve refahını tehdit eden bir mücadele olacağını belirtti. Bu nedenle Arabizmin, insani anlamda halkı birbirine bağlayan temel bağ olduğunu, başka herhangi bir sadakat bağının, Arap halkının gelişimini garanti eden milliyetçilik ilkesiyle uyumsuz olduğunu ve temel bağı zedeleyeceği için kabul edilemeyeceğini söyledi.

Mücadelesi boyunca Parti, sınıf mücadelesini tarihsel gerçek olarak kabul etti. İnsani ilkelerin damgasını taşıyan bu mücadele, ulusal varlığın da garantörü olarak görüldü.

Ramazan Devrimleri [Irak'taki 8 Şubat 1963 tarihli Baas İhtilali] ile Mart Devrimi'nin [8 Mart 1963 Suriye'deki ihtilal] ardından emperyalizm ve gerici Araplar, Parti'nin savunduğu ilkeleri ve bu ilkeleri hayata geçirmek için giriştiği eylemleri kendine karşı tehdit olarak algıladı. Parti ve onun gerçekleştirdiği iki devrim ile savaşmak için mümkün olan her yolu denediler; her silahı kullandılar. Ramazan Devrimi'ni alt etmeyi başardılar, ancak Mart Devrimi'ni yenemediler; Irak'taki Parti'yi de yok edemediler.

Halkın düşmanları, silahlı bir komplonun Parti'yi sadece daha da güçlendireceğini ve daha da kararlı kılacağını fark etti. Zafer kazansalar bile bu zaferleri geçici olacaktı. Bu nedenle emperyalist medya ve gerici Araplar, Devrim her düzeyde - hem savunduğu ilkeler, hem de bu ilkeleri gerçekleştirmede aracı olan Parti düzeyinde - saldırılarını yoğunlaştırdı: Medya sağcı ve bireyci düşünce biçimini [Devrik Ulusal Komuta ve Emin el-Hafız'ın düşünce biçimini] kullanarak onları ezmeye çalıştı. Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliği en üst düzeyde

sömürerek hem bir düşünce [tarzı] hem de bir araç olarak Parti'yi yok etmeyi denediler.

Mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçiliğin yardımıyla bu güçler birkaç amaca ulaştı. Bunlardan en önemlileri:

1. Toplum içinde çekişmeleri körükleyerek halkın dikkatini dağıtmak ve onları, Parti'nin savunduğu sınıf mücadelesinden uzaklaştırmak.

2. Parti'nin kabul ettiği şekli ile sömürülen ve sömüren sınıflar arasındaki yatay bölünmeye karşı toplumu dikey eksen- de bölmek.

Mezhepçilik yoluyla, aynı dinî cemaate mensup olan çiftçi ve emekçi ile feodalist ve kapitalist arasındaki bağlar güçlendirildi. Belirli bir dinî cemaatin mensupları bir başka dinî cemaate karşı cephe oluşturdu. Sınıf mücadelesi bu şekilde engellendi. Aynı zamanda halk safında, örneğin Lübnan'da olduğu gibi siyasi bir hareketin yayılmasına da engel olundu.

3. Din, bölge ve aşiret temelinde oluşan cemaatlere mensubiyet, Arap kimliğine alternatif oluşturmaya başladı. Ulusal mücadele potansiyeli felç edildi; Arap milliyetçiliği, emperyalizm ve gerici [güçlere] karşı tehlike oluşturmaktan çıktı.

4. Benzer kavramlar Parti üyelerini de etkisi altına alırsa, Parti dağılır, bazı üyelerini kaybeder.

Bu nedenle, söylenti-üreten emperyalist medya ile gerici Araplar, ister ileri ister geri olsun, Devrim yolunda atılan her adıma büyük bir gayretle, mezhep, bölge ve aşiret anlamı yüklemeye çalıştılar. Parti'ye, mezhepçi ya da bölgeci gibi kalıcı bir damga basmak yerine, bu yakıştırmaları her bölgede yerel halkın özel duyarlıklarına seslenecek şekilde esnek bir biçimde kullanarak çıkar sağlamaya çalışıyorlar. Medya bu yolla bazen Parti'yi, Devrim'in belirli aşamalarında Irak ve Suriye'de olduğu gibi, Sünni topluluğu Şii topluluğa karşı, bazen de Suriye'de olduğu gibi, Şii ve Hristiyan toplulukları Sünnilere karşı zafer kazanmış gibi gösteriyor.

Mezhepçilikten kolayca etkilenmeyen bölgelerde, genellikle bölge ve aşirete dayalı söylentiler çıkarılıyor: Biri şöyle davranıyor, çünkü o bir *Tikriti* [Irak'ta Tikrit'ten gelen]; başka biri

böyle davranıyor çünkü o bir *Ravi* [Irak'ta Rava'dan gelen]; bir üçüncüsü öyle davranıyor çünkü o bir *Dayri* [Deyrizor'dan gelen] ya da bir *Hamvi* [Hama'dan gelen] ya da bir *Havrani* [Havran'dan gelen] vb. Yoldaşlarımız bu söylentilerin, [Alevi General Muhammed] Ümran tasfiye edildiği zaman nasıl Sünnilerin zafer kazandığı izlenimi verdiğini; ya da [Sünni Devlet Başkanı, General Emin] el-Hafız tutuklandığı zaman, Ümran'ın [da] tutuklanmış olmasına rağmen, Şii toplulukların zafer kazandığı izlenimi yarattığını hatırlar. Dahası, bu söylentilerin toprağa el konulup tekrar dağıtılması ve millileştirme sırasında bazı [belirli] dinsel topluluklar [yani, Sünnilere karşı dini azınlıklar] için zafermiş gibi gösterdiğini de hatırlarlar. Bu izlenimlerin uyandırılması ve ısrarla vurgulanması, her düzeyden Parti üyesinin dikkatini çekmiştir.

Bu söylentiler yalnızca emperyalistler ve gericiler tarafından değil, bazen kendilerini ilerici olarak tanımlayan ve bu silahı, Parti ve Devrim'e karşı savaşırken kullanmakta tereddüt etmeyen gruplar tarafından da kullanıldı.

Medya, Parti Komutası'nda ve Devrim sırasında yaşanan tezatları kötüye kullandı. Bazı liderler, özellikle de ne Parti mantığına ne de kendi görüş ve davranışlarını destekleyecek Parti olanaklarına sahip olmayan ve bu nedenle Parti ve kurumları ile çatışmaya giren Parti üyeleri, mezhepçilik ve bölgecilik kartlarını oynamaya teşvik edildi. Bu üyeler durumu mezhepçilik temeline oturtmaya ve bu görüşü Parti içinde yaymaya çalıştı. Her ne kadar Parti teşkilatında fazla ilgi görmeseler de, Parti'ye inancı henüz yeterince güçlü olmayan ya da Parti'yi kişisel çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak gören bazı kişilerin aklını çelmeyi başardılar. Kirlilik bu şekilde Parti'ye yayıldı. Bu kişilerin ilkeleri öyle zayıfladı ki, Parti işlerine mezhepçilik ya da bölgecilik gözlüğüyle yaklaşmaktan utanmadılar. Hainlik bataklığına saplandılar ve bilerek ya da bilmeyerek, beşinci kola alet oldular.

Bu olgu, Ulusal Komuta'nın [21 Aralık 1965'te] aldığı önlemlerin hemen öncesi ve sonrasında Parti içinde doruk noktasına ulaştı. Emin el-Hafız ve Muhammed Ümran bunu alev-

lendirmede önemli rol oynadı. Durum öyle bir hale geldi ki mezhepçilik, Parti ve Hava Kuvvetleri bölge sekreterliği ile diğer birimlerin toplantılarında açıkça dile getirilmeye başlandı.

Ön araştırmaların ortaya koyduğu gibi, özellikle de Ordu içinde Parti'ye üye olanlar ve olmayanlardan bloklar oluşturmakta tereddüt etmediler.²

23 Şubat Hareketi, yalnızca sağcı ve bireyci düşünce tarzına değil ayın zamanda mezhepçiliğin uyandırılmasına bir yanıttı. Parti üyeleri kararlı davrandı ve başlattıkları hareketi zafere taşıyarak yıkıcı unsurlara karşı olduklarını gösterdi.

23 Şubat Hareketi, Parti'nin direnme gücünün iğrenç sloganlar ile yıkılmayacak kadar güçlü olduğu gerçeğine en etkili kanıtı oluşturdu. Hareketi gerçekleştirenler ve destekleyenler [Suriye] bölgenin bütün illerinden geldi. Aralarında daha önce tutuklanmış ya da ülkeden sınırdışı edilmiş olan kişiler de vardı. Bu kişiler belirli bir gruba ya da dinî topluluğa mensup değillerdi. Hayır, bir amaç ve bir araç olarak Parti'ye inanan insanlar ile Parti'ninkilere aykırı ilkeleri kullanmakta tereddüt etmeyen ya da diğer siyasi gruplar ile ilişki kurup onları Parti'ye karşı kışkırtan insanlar arasında en belirgin fark ortaya çıktı. Yine de 23 Şubat Hareketi mezhepçilik ve bölgecilik yapıldığı suçlamalarına hedef olmaktan kurtulamadı. Hatta beşinci kol onu bu şekilde resmetmek için elinden geleni yaptı. Öldürülen bir yakınının kanını yerden temizlemesi (*ba'd el-hizbiyin el-mavturin*) kendilerinden esirgenen kişilerden kazanç sağladılar; fesat düşüncelerini yaymak için onları kullandılar.

O Parti üyelerinin ilişkileri ile gözleri kör olmuş, düşünceleri kirlenmişti. Bazıları Parti'ye ve Devrime son vermek için şeytanla [bile] işbirliği yapmaktan çekinmeyecek noktaya gelmişti.

Parti üyelerinin Parti'nin, düşmanlarına karşı nihai zafer kazanacağına dair bilinçli ve sebatlı olduklarına inanıyoruz. Ancak Parti Komutası olarak bize düşen görev, Parti içinde ideal-

2 Bkz. Ek B.

lerini kaybeden belirli bir grubu, mücadele geçmişlerine bakmaksızın temizlemektir. Kişi yalnızca geçmişi ile değil, aynı zamanda bugünü ile şekillenir. Biz bir mücadelecinin, yalnız geçmişte onur duyulacak bir tavır almış olan değil, aynı zamanda yaşamı boyunca inandığı ilkeler için mücadele edecek kişi olduğuna inanıyoruz.

Yoldaşlar,

[Mart 1966'da Şam'da gerçekleştirilen] Olağanüstü Bölgesel Kongre, Parti'deki yoldaşlardan bazılarının Parti ilkeleri ile uyuşmayan sloganlar attığını gözönüne alarak, aşağıdaki tavsiye kararını almıştır:

'Mezhepçilik, bölgencilik ve aşiretçiliği uyandırmaya çalışan bütün kişilerin peşine düşülecek ve özellikle de bu kişiler Parti üyeleri ise, en ağır şekilde cezalandırılacaktır. Parti işlerini ve Devrimi böyle yanlış bir yaklaşımla değerlendirenler en ağır cezayı hak eder. En üst ya da diğer Komutalar tarafından benzer unsurların ihmali, Parti'nin ilkelerine, aynı zamanda halka ve onlarına çıkarına karşı işlenmiş bir suç olarak görülür.

'Mezhepçilik, aşiretçilik ve bölgencilik kartlarını oynamak, emperyalizmin toplumu bölme planlarına hizmet eden aşağılık bir yöntemdir. Eylemlerimizi böyle değerlendiren bir kişiyi [Parti] yoldaş olarak hiçbir zaman kabul edemez. Böyle bir kişi halk düşmanıdır; cezalandırılması gerekir.'

Bu karara dayanarak, bütün Parti Komutalarını bu konuyu tartışmak, hangi düşüncelere ve amaçlara hizmet ettiğini anlatmak için Parti toplantıları yapmaya çağırıyoruz. Parti işlerine mezhepçilik, bölgencilik ya da aşiretçilik açısından yaklaşan kişiler hakkında bütün bilgiler bize iletilmelidir. Böylece biz de bu kişilerin Parti ile bağlarını koparabilir, onları Parti'den ihraç edebiliriz. Aynı şekilde, diğer tehlikeli unsurlara karşı da cezai yaptırım uygulanabilir.

Bütün Parti Komutaları bu bozuk unsurlarla herhangi bir işbirliği yapılmasına ya da onlara hoşgörü gösterilmesine karşı mücadele etmekle sorumludur. Bu nedenle, doğruluğunu kesinleştirdikten sonra, derhal bilgiyi iletmeleri ve beraberinde önerilerini sunmaları talep edilmektedir.

Yoldaşlar,

Zayıflık ve kararsızlık dönemi sona erdi. Parti'yi sağlam, olumlu ve homojen temeller üzerine inşa etmek bütün Komutaların sorumluluğundadır. Düşünceleri Parti ilkelerine ters düşen çürümüş unsurlara karşı gevşeklik sergileyen ve hoşgörü gösteren bütün Komutalar, Bölge Komutası'na hesap verecek, Parti'yi tehlikeye düşürecek yönde işbirliğine gitmekle sorumlu tutulacaktır.

Bu nedenle azami denetim sağlamak için uğraşalım; insanları hesap vermeye çağırırken azami dikkat ve kararlılık göstereyim ve Arap ulusunun çıkarı doğrultusunda azami çabayı gösterelim. Misyonumuz ebedi olsun.

Parti Teşkilatı

Hama'daki askerî birliklerdeki mezhepçilik üzerine itiraflar¹

Mezhepçilik

Askerî müdahale gerektirecek bir atmosfer yaratırken psikolojik yöntemlere de başvuruldu. Ordu ve özellikle de Parti'nin düşmanları hedefe alınıyordu. Bu kişiler sapkın tutumlar [mezhepçilik] takınmaya teşvik edilmişti. Oysa bu, Parti'nin en temel ilkelerine, tüzüğüne ve iç düzenlemelerine ters düşüyordu. Parti, benzer tutumlar ve Arap halkını bölmeyi amaçlayan [diğer] her türlü ayrımcılıkla mücadele etmelidir.

Bu [psikolojik] yöntemin, Parti üyelerinin yanısıra yapılan sorgulamalar sonucunda, Hama'da konuşlandırılmış subaylar ve erlere de uygulandığı ortaya çıkmıştır. Yapılan itiraflardan örnekler aşağıda sunulmuştur.

1. 237. Mekanize Tank Taburu'ndan Üsteğmen Ahmed Kallas: 'Yaklaşık 20 gün önce Yüzbaşı Abdül-Cevad'ın evinde bir

1 Baas Partisi Suriye Bölge Komutası'nın 1966'da çıkardığı ve "sadece üyeler için" ibaresini taşıyan parti içi broşür, *al-Taqrir al-Watha'iqi li-Azmat al-Hizb'in* (Parti İçi Kriz Üzerine Belgesel Rapor) çevirisi. Ek B'de adı geçen bütün kişilerin Sünni Müslüman olduğu belirtilmeli.

gece toplantı düzenlendi. Konuşulan konular arasında şunlar da vardı:

Teğmen Gassan Hamvi'nin karısı Alevilerin blok oluşturmaları hakkında konuştu. Alevi kadınların Kadın Öğretmenler Evi'nde çalışmaları sırasında blok kurmaları hakkında bildiklerini anlattı. O sırada konuşulan konu, Ordu'daki mezhepçi hizipleşmeydi. Ya 'Abdül-Cevad ya da Gassan Hamvi Alevilerin orduya hakim olmaya çalıştıklarını ve bu durumda bizim de muhalif bir blok oluşturmamız gerektiğini söyledi.

2. Aynı taburdan çavuş Mustafa 'Acnabci şunları söyledi:

Bu konuda benimle ilk ilişki kuran Başçavuş El-'İtr idi. Bu olay 9 Şubat 1966'da gerçekleşti. Bana, Yüzbaşı 'Abdül Cevad'ı yapılan toplantılar hakkında bilgilendirmekle yükümlü olduğunu söyledi. Sonra şöyle dedi: "Başçavuş Hamshu benimle bağlantı kurdu ve "Alevilerin ne yaptığını izle ki Yüzbaşı 'Abd ac-Cevad'ı bilgilendirebilelim" dedi. Emirsubayı 'Abdül-Rahman Yasin de benimle bağlantı kurdu ve dedi ki:"Ooo! Acnabci, bu konu Parti değil, din konusu. Dinini ve namusunu savunmalısın.' Ertesi gün Başçavuş Muhammed Hassun Emirsubayı Yasin ve Başçavuş Hamshu'nun sözlerini tekrarladı. Ayrıca dedi ki: ' [Parti] örgütü dağıtılacak ve yerine yeni bir örgüt kurulacak.'

3. Aynı taburdan acemi er 'Abdül-Celil el-Abrash şunları söyledi:

Ramazan Arifesinden önce [*Id el-Fitr*], Üstteğmen Gassan Hamvi ve çavuş Muhammed Hassun çadırıma geldi. Salim Aba Zayd ve Ibrahim el-Rushaydat ile oturmuş, iskambil oynuyorduk. Teğmen bize 'Tetikte olun' dedi. Sonra bizi uyardı. Bu ilk toplantı sırasında oldu. İkinci toplantıda ise, [başka] adamların yanında bana gelip dedi ki: 'Aleviler rejimi hakimiyetleri altına alıyor. Gün

gelecek Sünnilere ihanet edecek ve onları ortadan kaldıracaklar'. Sonra bir başka gün çavuş Muhammed Hassun, Teğmen Gassan Hamvi'nin emri üzerine çadırına geldi ve dedi ki: 'Bu deponun anahtarları; al. Bir tüfekte, iki dolu şarjör getir.' Ben de gidip getirdim ve çadıra astım. Ancak Teğmen Gassan bana onları saklamamı söyledi; ben de sakladım. Sonra bana 'İnşallah onu [tüfeği] sana bırakacağız çünkü çadırında silahsız görüşüyoruz. Alevilerin bir operasyon düzenleyip bizi yakalamasından ve öldürmesinden korkuyoruz' dedi. Beklenmedik bir durumda Alevilere karşı kullanmak için tüfeği sakladık.

4. Aynı taburdan çavuş Dib Bababt şunları söyledi:

Başçavuş Muhammed 'Abbas ve Er Muhammed Dib Sa'd'ın şöyle dediklerini duydum: 'Üçüncü Bölükteki Alevileri öldüreceğiz.' [Ayrıca şunu söyledi]: Mezhepçilik [konusu] Yüzbaşı 'Abdül-Cevad Naccar gelmeden önce konuşulmazdı.'

5. Aynı taburdan erbaş Dib Halil Sa'd şunları söyledi:

Üç yıldır [Baas] Partisi'ne üyeydim ve mezhepçiliği hiç önemsemezdim. Ancak, yaklaşık iki ay önce, [Suriye] Bölge Komutası'nın dağıtılmasından sonra [21 Aralık 1965'te], bir celp sırasında, Başçavuş Muhammed Hassun bana gelip, Ordu'da giderek ciddi bir hal alan sorunlar olduğunu söyledi. Sorun, Sünni halk ile diğer dinî topluluklar arasında yaşanıyordu. Dinimizi savunmak için işbirliği yapmamız gerektiğini söyledi. Kendinden emin konuştuğunu ve bu sözlerin Yüzbaşı 'Abdül-Cevad'a ait olduğunu hissettim ve yardım etmeye hazır olduğumu gösterdim.

6. Aynı taburdan er 'İd Bircis şunları söyledi:

1 Ocak 1966'da Çavuş Muhammed Hassun, Çavuş Riyad Salim ve Çavuş Muhammed 'Abbas bana 'Müslü-

man mısın?”² diye sordu. Ben de ‘Evet’ dedim. “Eğer gerçekten dinine bağlıysan, o zaman dinini savunursun. Ailenin şerefi [va’ardak] adına, Alevilerin ve Dürzilerin iktidarı ele geçirmek istediklerini, bu amaca ulaşmak için de [Sünni Devlet Başkanı Korgeneral Emin] el-Hafız’ı devirmeye çalıştıklarını görüyorsun’ dediler. ‘Eğer Tanrı adına hareket ediyorsanız, o zaman sizinleyim ama eğer siyasi meseleler içinse o zaman bu işe hiç karışmam’ diye cevap verdim. Sonra Teğmen Gassan Hamvi ve diğerleri de onlara katıldı.

7. Aynı taburdan Başçavuş ‘Ali Fadil şunları söyledi:

[Suriye] Bölge Komutası dağıtılıp yerine Ulusal Komuta kurulduktan hemen sonra, kent halkının dilinde iki Komuta arasında anlaşmazlık olduğuna dair söylentiler kulağıma geldi. Bunun üzerine Emirsubayı ‘Abdül-Rahman Yasin söylenenleri doğrulamaya başladı. Dediğine göre, Korgeneral el-Hafız’ın Sünni bloğu ile Alevi blok arasında mezhepçilik yapıyordu; Aleviler İslâm’a karşı cephe oluşturuyordu; iktidarı ele geçirdikleri takdirde bizleri küçük düşürecek, boyunduruk altına alacaklardı; tetikte olmalı ve iktidarı tamamen ele geçirmelerini engellemek için gözlerimizi üzerlerinden ayırmamalıydık; Yüzbaşı Mustafa ‘Abdu, Hama’da Korgeneral [Emin el-Hafız’ı] temsil ediyordu ve biz de İslâm’ı savunmak, dine arka çıkmak için onun izinden gitmeli ve ona destek olmalıydık. Bu sözlerin Tugay Komutanı’na ait olduğunu söyledi. Sivillerden, Yüzbaşı Mustafa ‘Abdu’nun, Korgeneral el-Hafız’ı savunmak için gerekirse halkı silahlendireceğini duydum.

2 Birçok Sünni Müslüman, Aleviler, İsmaililer, Dürziler ve diğer heterodoks Müslümanları gayrimüslim olarak görür. Bu nedenle, bir Sünni bir başka kişiye Müslüman olup olmadığını sorduğu zaman, üstü kapalı olarak Sünni Müslüman olup olmadığını kasteder.

8. 237. Mekanize Tank Taburu'ndan Parti üyesi olmayan Başçavuş Muhammed Hassun;

[Ağustos 1965]te [Suriye] Bölge Komutası kurulduğu zaman, içinde farklı grupları barındırıyordu. Zamanla ülke Sünni olmayan [dinî] topluluklar tarafından yönetilmeye başlayınca, Ulusal Komuta'daki bazı kişiler durumun ciddiyetini fark etti. [Bölge] Komutası'nı dağıttılar ve iktidarı ele geçirdiler. Yarbay Mustafa Talas'm Sünni Müslüman olmasına rağmen, Aleviler ile işbirliği yapması önemli. Ancak onu suçlamamak lazım çünkü annesi Alevi kökenliydi. Sonra o [Yüzbaşı 'Abdül-Cevad Naccar] Tugayı, uyanık ve dikkatli olmamakla suçlamaya başladı. Bizim de diğer birimlerden birçok kişi gibi durumun farkında olduğumuzu, ancak onlar uyanıkken bizim uyuduğumuzu söyledi. Bu utançtan kurtulmalı, her zaman uyanık olmalıydık; tarihimizi incelemeli, İslâm'ın zaferi, fetihler, İslâm hukuku [Shari'ah] uğruna kaç Müslümanın şehit düştüğünü hatırlamalıydık. Biz de onlar gibiydik ve kimsenin dinimizi ayaklar altına almasına izin vermemeliydik. Yüzbaşı bana ayrıca şunları söyledi: 'Zayıf olduğumu görüyorum. Bu nedenle, sana emir verdiğimiz zaman, tavrının ne olduğunu anlamak için bize cevap vermeni isteyeceğiz: Bizden mi yanasın yoksa bize karşı mı. Eğer bize karşıysan, senin de sonun onlarınki [Sünni olmayanların] gibi olur. Kurşuna dizilirsin.' Sonra bizi Teğmen Gassan Hamvî'ye yolladı. Ben de dedim ki: ' Bizi Yüzbaşı 'Abdül-Cevad yolladı çünkü bu gece Alevi grubu İslâm'ı yok etmeye çalışacak'. O da bana şöyle dedi: 'Sizin gibi, Parti üyesi olmayanlarla Komuta'nın ilgilenmediğini sanmayın. Günü geldiğinde Ulusal Komuta'nım, Parti'yi dağıtıp yeni baştan inşa etmek için gizlice karar alacağından emin olabilirsiniz. O zaman geldiğinde, Parti'yi kimin inşa edeceğini göreceğiz.'

9. 237. Mekanize Tank Tabur Komutam Yüzbaşı ‘Abdül-Cevad Naccer şunları söyledi:

Bölge Komutası’nın dağıtıldığı dönemde, Parti üyesi olmayan Çavuş Muhammed Hassun ile bağlantı kurdum. Ona Alevilerin toplantılarına dikkat etmesini söyledim. Alevi cephesinin oluşması konusunda onunla konuşmaya başladım. Ayın konuyu Teğmen Gassan Hamvi ve diğerleriyle de konuştum. Bana dedi ki: ‘Güvenlik görevlilerini Sünni olup olmadıklarına bakarak atamaya başladım. Buna karşılık onlar da [Sünni] cepheyi genişletmek için harekete geçtiler. Tabur Komutanı Yüzbaşı Mustafa ‘Abdu’yu bundan haberdar ettim ve o da durumu kabul etti.’

Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin bir analizi'

Ordu, çok dikkatli ve ayrıntılı biçimde incelenmesi gereken bir konudur. Bunun nedeni basit: Ordu -bütün ordular- idari kurumların etrafını saran bir zırhtır. Bu zırh sayesinde eylemlerini başarıyla gerçekleştirebilir, ülke içinden ya da dışarıdan gelecek sürprizlere karşı korunabilir, gerekirse, örgütlerinin işleyişini aksatmaya çalışanlara karşı saldırıya geçebilirler. Ordu iki tarafı keskin bir kılıçtır: emekçi sınıfları temsil eden, onların haklarını koruyan halk ordusu da olabilir, profesyonel ordu ya da burjuvazinin ordusu ise [emekçi] sınıfların boynuna inen bir kılıç da.

Bu nedenle siyasi bloklar, varlıklarını garanti altına almak ve kendi görüşlerini kabul ettirmek için 'iktidar koltuklarını' ya da 'ordunun birliklerini, Tugaylarını' kendilerinden olanlarla doldurmayı koşul olarak öne sürer. (Sosyalist Birlikçiler de Ulusal Konsey'e girmeye ve hükümette görev almaya karşılık Selah el-Din Bitar'a benzer koşulları sundular.)

1 Azmat al-Hizb wa Harakat 23 Şubat'ın (Parti İçi Kriz ve 23 Şubat Hareketi), s.15-28, çevirisi. Baas Partisi Suriye Bölge Komutası tarafından 1966'da yayımlanan bu belge, 'sadece üyeler için gizli parti yayımı' ibaresini taşıyordu.

Bu nedenle, emperyalizm ve onun ajanları gelişmekte olan ülkelerin ordularının burjuva yapısını korumak için umarsızca çaba sarfediyor. Bunu da, yoksul ve sömürülen sınıflara mensup insanları lider kadroların (subaylık ve avuşluk gibi) dışında tutarak yapıyorlar. Bu kadrolar feodalistlerin, kapitalistlerin ve yüksek burjuvazinin tekeline giriyor. Askeri kanada profesyonellik ruhu ve kr itaat aşılanıyor, Ordu siyasetin dışında tutuluyor (*Ordu kışlaya gönderiliyor*). Böylece bu ordular, Gana ve Endonezya'da ya da diğerk nc Dünya lkelerinde olduğu gibi, emperyalizmin çıkarları tehlikeye girdiği zaman güvenlik subabı işlevini görecek bir hale getiriliyor.

Modern ağda, gelişmekte olan ülkelerin emperyalist çıkarlara indirdiği en büyük darbe, klasik burjuva profesyonel ordusu yerine '*ideolojik ordu*'yu getirmesidir.

'G', kişinin doğru olduğuna inandiğı '*görüş açısı*'nı savunmak için başvurduğu bir yöntemdir. Bu anlamda gücü uygulama kapasitesi, görüş açısının doğruluğuna inancı ve bu görüşü hayata geçirmek için üstesinden gelmesi gereken engellerin büyüklüğüyle orantılıdır. Diğerk bir deyişle, silahın kendisine değil, silahı taşıyan kola bağhdır. Bu nedenle, bir askerin teknik açıdan yeterliliği, ideolojik açıdan yeterliliğinin gerisinde, ikinci planda kalan bir koşuldur.

Bir kişi, gerçeğin nispi ve kesin cevabı olmayan bir soru olduğu fikrine kapılırsa, buna verilecek yanıt bunun, incelemele yapıp gördüklerini sınıflandıran bir bilim adamı için geçerli olacağıdır. Ne var ki, bizler bilinçli bir şekilde ve gönüllü olarak devrimci bir örgüte mensup olursak, o zaman gerçeğin ne olduğu berraklık kazanır. şüphe ya da belirsizliğe yer kalmaz zira sorun, çoğunluğu oluşturan sömürülen Arap halkıdır. Bu kitlelerin çıkarlarını savunma ve onları gerçekleştirmek için çeşitli devrimci yollara başvurma sorunudur. Yüzlerce yıl boyunca Arap insanının başına bela olan, insanlık onurunu çiğneyen, yeteneklerini körelten ve arzularını gerçekleştirmesine engel olan adaletsizliği, baskıyı, zulmü ve utancı yok etme sorunudur.

Bizim aklımızdaki ideolojik asker, bu ilkeler doğrultusunda

eğitilmelidir. Taşıyacağı silah, ona ancak bu şartla emanet edilebilir. Arap ulusunun, sömürülen sınıfların, birlik, özgürlük ve sosyalizmin içte ve dıştaki düşmanlarına karşı. Ancak bu şekilde aşılabilir bir engel oluşturabilir.

Yoldaşlar, ideolojik orduda paralı askerler ve kör güce dayanan klasik profesyonellerin yöntemlerinin yerini, bağlılık, karşılıklı anlayış ve ortak kader inancına dayanan yeni ilişkiler alır.

8 Mart Halk Devrimi'nin en büyük başarısı, Suriye Arap ordusu saflarında, subaylar, çavuşlar ve erlerde yol açtığı ideolojik dönüşüm, hatta ideolojik devrimdir. Bu sayede Ordu, Rusya ve Çin'in halk ordularının yanısıra, bütün Üçüncü Dünya ülkeleri için örnek haline geldi. Arap dünyasının karşı karşıya bulunduğu geri kalmışlık, bölünmüşlük ve emperyalizm gerçeğine karşı *Devrim*, bu hastalıklı durumu değiştirmenin tek yolu haline geldi. Bugünün gerçeğini *nicelik* olarak değil *kökten* değiştirmenin yöntemi Devrim'dir. Reformist yöntemleri bir kenara bırakarak, *devrimci bir hareket* başlatmak gerekiyor. Bu [Devrimci hareket] toplumu saran hastalığı ilk fark eden ve onun için en ideal geleceği tasarlayan evlatlarını biraraya getiren; sömürülen sınıfları etrafında toplayan; *iktidar ele geçirmek* amacıyla iktisadi ve siyasi alanda sağcı yaklaşımın kalesine saldırmaya hazırlanan bir harekettir.

Devrimci Hareketin iktidarı devralması, *Devrim*'i gerçekleştirmek ve sağlam bir temele oturtmak için en önemli koşuldur. Bu nedenle, önce sağcı ve emperyalist gerici güçlere savaş açmak, sonra da sosyalist milliyetçi sosyal dönüşüm sürecini başlatmak için kendine özgü bir *Halk Ordusu* kurmak gerekmektedir.... Bu Ordu, devrimi gerçekleştirir ve devamının garantisi olur. Bu nedenle, tekrar eski konumlarına kavuşmak isteyen bütün düşman güçler, öncelikle onun 'kalesini' sarsarak ve 'sosyal kompozisyonunu' bilinçli bir şekilde bozarak Devrim'i alt etmeye çalışır. Çok çeşitli ve son derece kurnaz yöntemlere başvururlar: devrimci hareket üyelerini yanlarına çekmek ve 'banallikler denizinde' onları boğmak için kapılarını ardına kadar açarlar; daha da ileri gidip, onlara rüşvet vermeye

ve onları doğrudan parayla satın almaya çalışırlar. Bu şekilde askerin ideolojik zırhını delip geçmeyi ve benimsediği sosyalist ilkeleri yıkmayı amaçlarlar. Silah taşıyan kol, çekiç tutan el zamanla gevşer, en iyi adam bile sendelerse sonu felaket olur.

Yoldaşlar,

Şimdi, Arap Baas Sosyalist Partisi'nin gerçekleştirdiği [8] Mart Devrimi'nin Ordusu, Suriye Arap Ordusu'na dönebiliriz. Durumu analiz edip, güçlü ve zayıf noktalarını kavrayabilirsek, düşmanlarımızın tasarladığı korkunç uçurumdan onu uzak tutabiliriz.

Bağımsızlık Savaşı'nın doğası ve toplumumuzda kesin çizgilerle ayrılmış sınıfların bulunmaması, önemli tüccar ve burjuva ailelerin mensuplarının yanı sıra, ileride Ordu'nun Devrimci çekirdeğini oluşturacak çiftçi ve emekçilerin oğulları ile dar gelirli bir grup insana da *Askerî Akademi*'ye girme olanağı tanıdı. Bu sayede Ordu, bu ülkenin ve Arap ulusunun, hatta bütün Üçüncü Dünyanın yaşamına yön verme [tarihi] görevini yerine getirebilecek hale gelecekti.

1949'dan beri Suriye Arap bölgesinin siyasi tarihi, sağcı, gerici güçler ve burjuvazi ile işçi sınıfları ve Parti arasında yaşanan '*siyasi bir katliamı*' andırmakta. Burjuvazinin temel amacı bu *tarihsel hatayı* -yoksul sınıfların evlatlarının Silahlı Kuvvetler Komutası'na girmesine izin verilmesini- düzeltmektir. Oysa Parti'nin ve emekçi sınıfın amacı ise bu kazanımı korumaktır. Siyasi arenada meydana gelen bir dizi devrim işte bu iki taraf arasındaki mücadelenin sonucuydu. '*Katana Ayaklanması*'² [1957] Suriye Arap Ordusu'nun tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Hem olumlu hem de olumsuz yanları vardı: Bir yandan, Parti'nin sosyalist milliyetçi politikasına bağlılık sergileyen bir grup subay gücünü ve varlığını kanıtladı. Diğer yandan açığa çıkan bu güç, emperyalizmin ve burjuvazinin doğrudan hedefi haline geldi. Bu nedenle ordu içindeki mücadele

2 '*Katana Ayaklanması*' için bkz. Muhammed Umran, *Tajrihati fi al-Thawrah*, s.13; Sami el-Cundi, *al-Ba'th*, s.85; Mustafa Talas, *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Awwal* (1948-1958), s.630-644; Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-1966*, s.14.

ayaklanmadan sonra daha da şiddetlendi, Mısır ile birleşme konusu ortaya atıldığı zaman doruk noktasına ulaştı. Bu kez de zafer Parti'nin oldu: Zayıflığın önüne geçerek, halk adına kutsal bir amaç saydığı, kaderlerini belirleyecek birleşme görüşmelerine katıldı.

Birlik rejimi [Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)] yoldaşlarımızı Ordu Komutası'ndan çıkarıp, yerlerine önde gelen aileler ile burjuvaziye mensup kişileri, paralı askerler ve profesyonelleri getirdiği zaman [Suriye'nin BAC'den] ayrılma felaketi gerçekleşti. Yoldaşlarımız, dağıtılmış, sürgüne gönderilmiş olmalarına rağmen, 8 Mart 1963 sabahı, bu durumu olağanüstü bir zafere dönüştürmeyi başardılar. Parti üyesi olmayan birlik yanlılarından çok sayıda kişinin de 8 Mart Hareketi'nde bizim yanımızda yer aldığı bilinmektedir. Ancak burada değinilmeyecek nedenlerden Parti ile çatışmaya düştükleri zaman, onları ihraç etmek gerekti. Bunun nedeni, Birlik yanlısı ya da sosyalist olmamalarından çok, Devrim için çatışma ve karasızlıktan daha tehlikeli bir şey olmamasıydı.

Varolan bütün burjuva kurumlarını bir darbeye deviren Devrim, bunun karşılığını, sosyalist çizgide, sosyal ve ulusal dönüşüm hareketleri ile doğrudan ve hızla ödemek zorundaydı. Dolayısıyla, iktidarı devralma nedeni olan amaçlarını gerçekleştirmek için derhal harekete geçmesi gerekti. Bunu da ancak kendi saflarını temizleyerek, yönetim organını, onu felç eden karşıtlıklardan arındırarak başarabilirdi.

Bölge Komutası, önceki dönemde meydana gelen ideolojik dönüşüm sırasında Ordu'nun içinde bulunduğu koşulları inceledikten sonra, şimdi bu konuda yoldaşlarına başlıca yorumlarını sunacaktır. Aslında bunlar, Geçici Bölge Komutası'nın [Mart 1966'da Şam'da yapılan] son Olağanüstü Bölge Kongresi'ne sunduğu rapordan alınmış ve bazı değişiklikler yapıldıktan sonra onaylanmıştır:

1. [8 Mart 1963] Devrimi'nin doğrudan resmî Parti örgütünden kaynaklanmaması, Devrim'i gerçekleştiren asker yoldaşların Parti adına Devrim'i korumada, sivil yoldaşlardan daha fazla sorumluluk taşıdıkları hissetmelerine neden oldu. Bu du-

rum Parti üzerinde olumsuz etki yarattı: Kimi Ordu'nun Parti'yi vesayet altına aldığı, kimi de sivil Parti örgütüne saygısızlık edildiği şeklinde algıladı. Sonuç olarak, askerî örgüt uzun süre [ağırlıklı olarak sivil] örgütün idaresine kapalı kaldı.

2. Devrim'i izleyen dönemde hakim olan koşullar, ortaya çıkan zorluklar nedeniyle çok sayıda subay ve çavuşun, Parti üyesi ve yandaşın, ihraç edilen muhaliflerden boşalan yerleri doldurmak, Parti'yi savunup, konumunu sağlamlaştırmak için çağırılması gerekti.

Bu aciliyet, kabul işlemleri sırasında objektif kriterlerin uygulanmasını imkânsızlaştırdı. Onun yerine dostluklar, akrabalıklar, kişisel tanışıklık temel alındı. Böylece Parti'nin ilkelerine ve savunduğu görüşlere yabancı kişilerin içeri sızmasına neden oldu. Zorluk dönemi atlatıldıktan sonra, bu durum bazı yoldaşların niyetlerini karalamak ve onlar hakkında şüphe uyandırmak için silah olarak kullanıldı.

3. Devrim'den sonra Parti örgütü, Parti ilişkilerini düzenleyen, Parti ile ordu arasındaki sınırı belirleyen yönetim sistemi olmaksızın genişlemeye başladı. Bu da karmaşaya yol açtı. Dahası, Ordu birimlerinde, Parti çalışmalarını yürütme yöntemleri birbirinden farklıydı. Her birimde örgütlenme yöntemi, o birimdeki lider kişilerin görüşleri ve Parti işleyişini nasıl algıladıklarına bağlı olarak şekillendi..

4. Parti'ye yeni kabul edilenlere doğrudan aktif üye ('udv 'amil) unvanı verilmesi, Parti bağları, üyelik süresi, konumu ya da diğer özelliklerine bakılmaksızın, öncelikle daha üst düzeyde olanların Parti Komutası'na getirilmesi, yeterli özelliklere sahip olmayan -hatta sorumsuz- kişilerin Parti kongrelerine katılarak aday göstermek ve seçimlerde oy kullanmak suretiyle Parti'nin kaderini şekillendirmelerini ve Parti'nin en üst düzey kadrosuna katılmalarını kolaylaştırdı. Bu kişilerden bazıları Parti ilkeleri yerine ahlaksız düşünce tarzının yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Parti üyesi olmadan önce içinde bulundukları ortam ve ilişkilerden sıyrılmadıkları için ikili anlaşmalar yapma, hizipçilik ve bireycilik tuzağına düştüler.

5. Devrim'den sonra Birinci Askerî Komite öncü rol oynadı;

Parti, Ordu ve hükümette önemli görevler üstlendi ve bu sayede üyeleri yüksek mevkilere geldi. Bu durum, sözkonusu yoldaşlar ile 8 Mart sabahı silah taşıyan, düşük rütbeli diğer yoldaşlar ve Devrim öncesinde çeşitli nedenlerle silah taşıyamayan farklı düzeylerden yoldaşlar arasında belirli bir hassasiyetin doğmasına yol açtı.

6. Yoldaşlar arasında doğan bu hassasiyet her geçen gün arttı. Askerî Komite'nin örgüt işlerini ihmal etmesi, hükümet işleriyle fazla meşgul olması, Parti ve Devrim liderleri arasındaki bitmez tükenmez çekişmelere karışması, askerî saflara uzak olması, bu hassasiyetin daha da artmasına yol açtı. Komite hakkında neredeyse tamamen olumsuz bir görüşe kapılan askerî örgüt [1965 yılının Nisan ya da Mayıs aylarında yapılan] el-Kisvah [askerî] Kongresi'nde desteğini geri çekti.³

7. Biriken hatalar ve biraz da, üyelik düzeyleri ve mücadele deneyimi yoluyla Parti ideolojisini kavramada ortaya çıkan farklılıklar nedeniyle, Ordu içindeki Parti örgütü her düzeyde zayıfladı. Parti ve Devrim kapsamında varolan karşıtlıklar, bu hataların düzeltilmesine engel oldu. Hatta kimileri bu hataları körükledi; onları, başkalarına karşı mücadelede kötüye kullandı. [Askerî Parti örgütündeki] birçok yoldaş mezhepçilik, aşiretçilik, bölgecilik vb, gibi, Parti'nin ilke ve mantığına tamamen aykırı belirli kavramların etkisi altında kaldı. Bu durum öyle bir boyuta ulaştı ki, otokontrol gücünü kaybeden birçok yoldaş, onları ayartmaya çalışan, söylenti çıkarmada, gerçekleri çarpıtmada, süslü sözcükler kullanmada usta kişiler tarafından kandırılmaya elverişli bir hale geldi. Mezhepçilik, düşmanlarımız ve emperyalistler tarafından bu yoldaşlara kurulan en çirkin ve en acı tuzaklardan biriydi.

8. *Mezhepçilik konusu, Ordu'yu öncü rolünden çıkarmak, onu bölmek amacıyla oluşturulmuş bir plandı.* Bu olgunun sosyolojik değerlendirmesini yapmanın yeri burası değil. Ancak kesin

3 el-Kisvah'taki Askeri Kongre için bkz. Münif el-Rezzaz, *al-Tajribah al-Murrah*, s.132-133; Rabinovich, *Syria under the Ba'th 1963-1966*, s.158; Van Dam, *De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme*, s.115-117; Van Dam, *The Struggle for Power in Syria and the Ba'th Party (1958-1966)*, s.14.

olan, halkımızın, ulaşılan siyasi olgunluk sayesinde, eskimiş emperyalist sapkınlıklardan kurtulduğu ve yeni siyasi ve sosyal değerler benimseyerek, eski bağlar yerine, milliyet ve sınıf bağlarını yerine koyduğudur.

Ancak bu, bazı hataların yapılmasına ve Parti düşüncesine aykırı -mezhepçilik, bölgecilik, aşiretçilik gibi- çeşitli görüşlerin, Ordu ve sivil Parti örgütü içinde gerçek devrimci değerlerin yerine konmasına engel olamadı. Ordu düzeyinde bu hataları 'öncekilerden ayrı' kılan, Ordu ve Devrim'e önderlik eden bazı kişilerin bu patalojik olguları, belirli amaçlara ulaşmak ve belirli planları hayata geçirmek için kullanmasıydı.

Yoldaşlar,

Bu eskimiş sloganlar yoluyla çatışma tohumları ekme girişimi, düşmanlarımız tarafından onurumuza edilmiş en büyük hakarettir. Mezhepçilik silahı, Ortaçağ ya da çöküş döneminde etkili olarak kullanılabilirdi. Ancak Yirminci Yüzyılda, özellikle de Arap Baas Sosyalist Partisi'nde ortaya atılabilecek en çirkin, en alçakça şeydir. Bu hakaret, yalnızca Parti'nin çeyrek yüzyılı aşan mücadelesine karşı değil, aynı zamanda Arap ulusunun uyanış anından beri verdiği mücadeleye, Arap davası uğrunda şehit düşenlere ve birlik, özgürlük, sosyalizmin mihrabında dökülen her damla kana edilmiş bir hakarettir.

Bütün yoldaşları, bu gibi eskimiş emperyalist tuzaklara düşmenin sonuçları konusunda uyarıyoruz. Bu konunun üstesinden gelme sorumluluğu, subay, çavuş, er olsun, herkese attır. Kısa ve uzun vadede gerekeni yapma sorumluluğu da öncelikle Ordu Komutası ve subay yoldaşlara düşmektedir.

9. Parti'nin askerî kanadının, üst düzey sivil ve askerî yönetim arasındaki çekişmeden haberdar olması uzun sürmedi. Çok geçmeden bazı fırsatçılar, olgunlaşmamış safları mücadele alanına çekmeyi başardı. Ulusal Komuta ve Bölgesel Komuta arasında geçen yıl [1965] yaşanan kriz başlangıç noktasıydı. Safları kendi yanlarına çekmek için Parti dışı yöntemlere başvurarak canla başla çalıştılar. Bu da yoldaş saflarında hiziplerin oluşmasını kolaylaştırdı. Zaman zaman kişisel çıkar ya da ihti-

lafların üstünü örtmek için kullanılmaya başladı. Etkisi Ordu-
nun askerî standardına da yansıdı: Hizip çıkarları doğrultusun-
da ortaya çıkan ihtilaflar ve gözboyamakla fazla meşgul olun-
ması sonucunda disiplin zayıfladı, askerî performansı düştü.

10. Denetim eksikliği ve Parti üyelerinin hesap vermeye
çağrılmaması sonucunda, dikkatsizlik daha da körüklendi, so-
rumluluk ihmal edildi. Bu da, en iyi yoldaşlarımızdan bir ço-
ğunun tuzaga düşmesine yol açtı. Bazı durumlarda tek çare
onları [Parti örgütünden] atmak oldu.

11. Parti'nin deneyiminin Ordu içinde anlaşılabilmesi yü-
zünden, birçok kişi Parti ve ordu kavramlarını, Parti'nin ve or-
dunun gündelik işlerinde birbirine karıştırmaya başladı. Bu
da, her iki kavram üzerinde olumsuz bir etki bıraktı.

12. Bazı asker yoldaşların, onlarla aynı dönemden olan sivil
yoldaşların belirli kademelere ulaştığını ve Devrim kapsamın-
da önemli sorumluluklar üstlendiğini fark etmesi, içlerinde
yasal olmayan istekler doğurdu ve onları Askerî Komite, Aske-
rî Büro gibi farklı kurumlardaki konumlarını kullanarak kay-
bettiklerini telafi etmeye teşvik etti.

13. Muhalif siyasi gruplar ile beşinci kolun, Ordu içindeki
olumsuzlukları yaratmak ve pekiştirmek için ellerinden geleni
yaptığını belirtmekte yarar var. Özellikle de bazı önde gelen
yoldaşlarımız üzerinde yoğunlaştılar; onları asılsız söylentiler
denizinde boğmaya çalıştılar. Bununla amaçlanan, o yoldaşları
itham altında bırakarak Parti'den ihraç edilmelerine yol aç-
mak, bu sayede Parti ve Devrim'in şanına leke sürmektir.

14. (Devrim sonrası ilk koşulları, asker yoldaşlarımızın bir-
liğini ve ordu safında çatlakların olmadığını gözönüne alarak)
Devrim'den sonra uzun süre yalnızca askerî alanda aktif olan,
hiçbir siyasi ya da hizipçi eyleme katılmayan Ordu içindeki bir
grup Parti üyesi olmayan kişi, zamanla rahatsız olmaya, açıkça
tavır almaya başladı. Onlara övgüler düzen, yapılan adaletsiz-
liğin düzeltilmesi gerektiğini, [teşvik edilmeseler asla talep et-
meyecekleri] haklarının onlara verilmesi gerektiğini söyleyen
bazı Parti mensuplarının çevrelerini sardı. Böylece Parti üyesi
olmayan bu kişiler, Parti içindeki hizipler arasında süren mü-

cadelede taşıdıkları önemin farkına vardılar; hesaba katılması ve yakından izlenmesi gereken bir grup haline geldiler. İhtilaf-ları derinleştirme ve körüklemeye oynadıkları rol bir yana, amaçları hep aynı kaldı. Bu amaç, bütün rakip Parti grupları bertaraf ederek, 8 Mart Devrimi öncesinde olduğu gibi, Ordu-yu yine kendilerine ve Devrim'in düşmanlarına yem yapmaktır.

15. Son olarak, yoldaşlar, Bölgesel Kongre, İdeolojik Ordumuz içinde son dönemde ortaya çıkan olumsuzlukların üstesinden ge-linmesi gerektiği noktasından hareketle, bu amacın gerçekleşme-sini garanti edecek, hem Parti hem de Ordu tarafından tercih edi-lir bir durum yaratacağını düşündüğü temelleri atmıştır

1. Kongre, ideolojik yapısını bozarak, Ordu'yu, bazı geliş-mekte olan ülkelerin profesyonel orduları gibi, dış kapitalist tekellerin özgürlük hareketlerini bastırmaya alet ettiği bir Or-du haline getirmeyi amaçlayan bütün çabaları kınar. Ordu'nun sınıf yapısını değiştirme yönünde harcanan bütün şüphe uyandıran çabaları da aynı şekilde kınar. Kongre bu konuyla ilgili olarak aşağıdaki önlemleri almayı kararlaştırmıştır:

a) Parti Kongreleri tarafından onaylanan, Ordu'nun görevle-rini tanımlayan ve askerî güç ile sivil güç arasındaki ayrımı be-lirleyen metinler uygulamaya konacaktır. Yalnızca Savunma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı'nın askerî görevlerini bırak-ması istenmeyecektir.

b) Ordu'daki sınıfsal yapı korunacak ve bugünkü kadrolar halkçı ve devrimci hedefe yönlendirilecektir.

c) İdeolojik eğitim üzerinde yoğunlaşılacak, bu alanda, ça-vuş ve erler arasında başarı sağlandığından emin olunacaktır.

d) Lükse, bürokrasi belirtilerine, aşırı harcamaya kesin bir son verilecek, hesaplı davranma ilkesi uygulanacaktır.

e) Topluma refah getirmesi ilkesi uygulamaya geçirilerek, Ordu'nun etkin bir plan doğrultusunda sosyalist yapılanma ve dönüşüm sürecine katılması sağlanacaktır.

f) İdeolojik Ordu'ya, önceki kongrelerde varılan kararlara uy-gun olarak, Parti kongrelerinde temsili yoluyla, Parti politikası-nın geliştirilmesine katkıda bulunmasına fırsat tanınacaktır.

2. Aşağıda belirtilen yöntemlerle Ordu ile Parti arasında organik bağlar kurulacaktır:

a) Görevi Parti işleri ile sınırlı olan bir Askerî Büro kurulacaktır. İhtiyaca göre şekillenecek bu Büro, askerî ve sivil kişilerden meydana gelecektir. Bölge Komutası yalnızca [Parti işleriyle] (*mutafarriGun*) uğraşacak kişilerin sayısı ve oranını belirleyecektir. Bölge Komutası'nın bir üyesi Büro'nun başına getirilecektir. (Bu kişinin asker olması gerekmemektedir)

b) Her askerî [Parti] şubesine, kendini tamamen bu göreve adayacak bir siyasi eğitmen atanacaktır. Bölge Komutası bu kişileri, Askerî Büro aracılığıyla [örgütsel] bağı olan, gerekli özelliklere sahip kişiler arasından seçecektir.

c) Ordu'nun, Sekizinci Ulusal Kongre'de belirlenen düzeyde, Parti kongresine katılımı sağlanacaktır.⁴ Katılacak kişilerin seçimi, atama değil, temsil yoluyla yapılacaktır.

d) Okullarda, enstitülerde ve Ordu akademilerinde, eğitim programının bir parçası olarak Parti ideolojisi ve ilkeleri öğretilecek, İdeolojik Ordu'nun ve sosyalist hareket çizgisinin deneyimi arttırılacaktır.

e) Askerî Parti üyelerinin Parti eğitim okullarına katılımı sağlanacaktır.

f) Halen yürürlükte olan askerî Parti örgütünü düzenleyen kurallar gözden geçirilerek, geçmiş deneyimlerin ışığında belirlenecek değişiklik önerileri Olağan Bölge Kongresi'ne sunulacak ya da önerilen değişiklikler üzerinde bir anlaşmaya varmak için Olağanüstü Bölge Kongresi toplanacaktır.

g) İkili anlaşmalar ihbar edilecektir. Kongre, örgütün bütünlüğünü tehdit eden bu olguyu ortadan kaldırmak için en kesin ve en ağır cezaların kullanılmasını tavsiye eder.

h) Çavuşlar ve erler, Devrim'in ve Parti'nin çizgisinde olması gereken Ordu'nun temel direğini oluşturur. Bu nedenle

4 Baas Partisi'nin Sekizinci Ulusal Kongresi, Nisan 1965'te Şam'da yapıldı. Bu kongrede, ileride yapılacak Suriye Bölgesel Parti Kongreleri sırasında askerî parti örgütünün, kongreye katılan delegelerin azami yüzde yirmisi oranında temsil edilmesi kararlaştırıldı. Bkz. Bashir al-Da'uq (der.), *Nidal Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Istiraki 'abr Mu'tamaratih al-Qawmiyah: al-Mu'tamar al-Qawmi al-Thamin* (Nisan 1965), s.235-236.

Kongre, bu kanatla ilgilenme, onu eğitme ve mensuplarının Parti birikimini arttırmayı gerekli görmektedir.

3. Deneyimler ışığında, Ordu içindeki Parti örgütü gözden geçirilecek, [Parti] Komutası tarafından belirlenecek objektif kriterler yardımıyla, Ordu içine sızan tehlikeli unsurlar elenecektir..

4. Parti üyelerinin hareketlerinin Parti tarafından denetlenmesi sağlanacak;

Parti'nin ahlak ve davranış kurallarını çiğneyenlerin en ağır şekilde hesap vermeleri sağlanacaktır.

Yoldaşlar,

Ordu'nun ideolojik olması, askerî gücünü azaltmak yerine arttırmalıdır. Filistin için mücadele yakın. Bu nedenle, mücadeleye katılmak için gereken bütün askerî hazırlıkları yapmamız gerek.

Bir askerin Parti mensubu olması, ona ayrıcalık sağlamamalı. Parti'ye üye olanlar ve olmayanlar arasındaki ilişkiler her zaman disiplinli olmalı. Askerî ilişkilere giren saygı, sadakat ve demokrasi unsurları, askerî disiplin ve Parti'nin özgürlük mücadelesini yürütme kapasitesini azaltacak yönde etki yaratmamalı. Ordu Komutası, Ordu'nun güvenliği ve gücünü tehlikeye sokacak olaylar karşısında kararlılıkla hareket etmeli.

Alıntı Yapılan Arapça Gazeteler ve Süreli Yayınlar:

Al-Ahram, Kahire; *Al-Ahrar*, Beyrut; *Al-Akhbar*, Kahire; *Akhbar al-Yawm*, Kahire; *Al-Anba'*, Beyrut; *Al-Ba'th*, Şam; *Beirut*, Beyrut; *Al-Difa'*, Kudüs; *Al-Diyar*, Beyrut; *Al-Dustur*, Beyrut; *Al-Fikr al-'Askari*, Şam; *Filastin*, Kudüs; *Funun*, Şam; *Al-Fursan*, Şam; *Al-Hawadith*, Beyrut; *Al-Hayat*, Beyrut, Londra; *Al-Ihya' al-'Arabi*, Paris; *Iqtisadiyat Halab*, Halep; *Al-'Iraq*, Bağdat; *Al-Jadid*, Beyrut; *Al-Jaridah*, Beyrut; *Al-Jumhuriyah*, Bağdat; *Al-Jumhuriyah*, Kahire; *Al-Kifah*, Beyrut; *Al-Kifah al-'Arabi*, Beyrut; *Majlis al-Sha'b*, Şam; *Al-Muharrir*, Beyrut; *Al-Munadil*, Şam; *Al-Nadhir*; *Al-Nahar*, Beyrut; *Al-Nahar al-'Arabi wa al-Duwali*, Paris; *Nidal al-Sha'b*, Şam; *October*, Kahire; *Al-Rayah*, Beyrut; *Al-Safa'*, Beyrut; *Al-Safir*, Beyrut; *Al-Sawt al-Hayawi*, Paris; *Al-Sayyad*, Beyrut; *Al-Shu'lah*, Beyrut; *Al-Siyasah*, Kuveyt; *Al-Sumud*, Beyrut; *Al-Thawrah*, Bağdat; *Al-Thawrah*, Şam; *Tishrin*, Şam; *Al-Wasat*, Londra; *Al-Zaman*, Beyrut

Arapça Eserler

'Abd al-Karim, Ahmad, *Adwa' 'ala Tajribat al-Wahdah*, Şam, 1962.

—, *Hisad Sinin Khasibah wa Thimar Murrah*, Beyrut, 1994.

'Abd Allah, al-Husayni, *al-Judhur al-Tarikhiyah lil-Nusayriyah al-'Alawiyah*, Kahire, 1980.

'Abduh, Samir, *Taryif al-Madinah wa Madnanat al-Rif*, Şam, 1989.

Abu Mansur, Fadl Allah, *A'sir Dimashq*, Beyrut, 1959.

'Affash, Fadl, *al-Majalis al-Sha'biyah wa al-Niyabiyah fi al-Watan al-'Arabi*. Cilt 1: *Majlis al-Sha'b fi Suriyah (1928-1988)*, Şam, 1988.

'Aflaq, Michel, *Fi Sabil al-Ba'th*, 3. baskı, Beyrut, 1963.

—, *Ma'rakat al-Masir al-Wahid*, Beyrut, 1963.

—, *Ahadith al-Amin al-'Amm al-Rafiq Michel 'Aflaq khilal Ziyaratih Baghdad Ayar 1969*, Bağdat, 1969.

- , *Nuqtat al-Bidayah*, Beyrut, 1971.
- al-Ahmad, 'Abd Allah, 'Ila al-Safir Nikolaos van Dam', *al-Safir*, 8 Haziran 1995.
- al-Ahmar, 'Abd Allah, *al-Ba'th wa al-Thawrah al-Mutajaddidah*, Şam, 1990.
- al-Akhras, Muhammad Safuh, *Tarkib al-'A'ilah al-'Arabiyah wa Waza'ifuha. Dirasah Midaniyah li-Waqi' al-'A'ilah fi Suriyah*, Şam, 1976.
- 'Ala' al-Sayyid, A., *al-Nukhbah al-Siyasiyah fi Suriya*, Kahire Üniversitesi'nde düzenlenen 3. Yıllık Konferans'ta sunulan 'Arap Dünyasında Siyasi Seçkinler' başlıklı çahşma, 11-13 Kasım 1995.
- al-'Ali, Muhammad Ibrahim, *al-Ghajariyah (al-Murabi "5")*, Şam, 1995.
- 'Allush, Naji, *al-Thawrah wa al-Jamahir*, Beyrut, 1962.
- Amin, Mahmud, *Salamiyah fi Khamsin Qarnan*, Şam, 1983.
- 'Anadani, Tawfiq, *al-Ba'th fi Durub al-Nidal*, Şam, 1965.
- al-Arsuzi, Zaki, *al-Mu'allafat al-Kamilah*, 6 Cilt, Şam, 1972-1976.
- 'Arudki, Yahya, *al-Iqtisad al-Suri al-Hadith*, Cilt 1, Şam, 1972.
- al-'Askari, al-Sayyid 'Abd al-Husayn Mahdi, *al-'Alawiyun aw al-Nusayriyah*, 1980.
- al-Atasi (der.), Jamal, *Fi al-Fikr al-Siyasi*, 2 Cilt, Şam, 1963.
- al-Atrash, Fu'ad, *al-Duruz, Mu'amarat wa Tarikh wa Haqa'iq*, Beyrut, 1975.
- al-'Awdat, Haytham [Manna'], *Intifadat al-'Ammiyah al-Fallahiyah fi Jabal al-'Arab*, Şam, 1976.
- al-'Azmah, Bashir, *Jil al-Hazimah. Bayn al-Wahdah wa al-Infisal. Mudhakkirat*, Londra, 1991.
- al-'Aysami, Shibli, *Fi al-Thawrah al-'Arabiyah*, 2. baskı, Beyrut, 1969.
- , *al-Wahdah al-'Arabiyah min Khilal al-Tajribah*, Beyrut, 1971.
- , *Hawl al-Wahdah al-'Arabiyah*, 2. baskı, Beyrut, 1974.
- , *Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, 1, *Marhalat al-Araba'inat al-Ta'sisiyah 1940-1949*, 2. baskı, Beyrut, 1975.
- , *Ba'd al-Qadaya al-Qawmiyah*, Beyrut, 1975.
- , *Hawl al-Wahdah wa al-Tadamun wa al-Taswiyah*, Bağdat, 1976.
- , *Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, 2, *Marhalat al-Numuw wa al-Tawassu'*, 1949-1958, Beyrut, 1978.
- , *Risalat al-Ummah al-'Arabiyah*, Beyrut, 1978.
- , *al-'Almaniyah wa al-Dawlah al-Diniyah*, Bağdat, 1986.
- , *'Urubat al-Islam wa 'Alamiyatuh*, 4. baskı, Bağdat, 1986.
- al-'Azm, Khalid, *Mudhakkirat Khalid al-'Azm*, 3 Cilt, Beyrut, 1973.
- Badawi, 'Abd al-Rahman, *al-Nusayriyah*, tarih yok.
- Bagh, Adib Sulayman, *al-Jawlan: Dirasah fi al-Jughrafiyah al-Iqlimiyah*, Şam, 1984.
- Bakdash, Khalid, *Kalimat - Ahadith - Maqalat 1984-1994*, Şam, 1994.
- Barakat, Salim, *Hatihi 'Aliyan, Hat al-Nafir 'ala Akharih (Sirat al-Saba)*, Beyrut, 1982. (Fransızca çevirisi *Sonne du Cor!*, Arles, 1995).
- al-Barazi, Tamam, *Milaffat al-Mu'aradah al-Suriyah*, Kahire, 1994.
- al-Basha, Faruq, *Jawhar al-Qawmiyah al-'Arabiyah*, Şam, 1972.
- Bashir, Iskandar, *Ilgha' al-Ta'ifiyah*, Beyrut, 1993.

al-Ba'th fi 'Idiha al-Dhahabi 1946-1996, Şam 1997.

Birah, George, *al-Mujtama' al-Madani wa al-Tahawwul al-Dimuqrati fi Suriya*, Kahire, 1995.

al-Bitar, Salah al-Din, *al-Siyasah al-'Arabiyah bayn al-Mabda' wa al-Tatbiq*, Beyrut, 1960.

Dam, Nikolaos van, 'Isra'il wa al-Indimaj al-Qawmi', *Majallat Markaz al-Dirasat al-Filastiniyah* (Bağdat), 1979, s. 100-107.

—, 'Idha Ustuthniyat Dimashq min al-Salam Istahal al-Salam', *al-Hayat*, 13 Kasım 1993.

—, 'al-'Arab Iktashafu anna al-Salam Silah Aqwa min al-Harb', *al-Qabas*, 24 Mart 1994.

—, *al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriyah: al-Ta'ifiyah wa al-Iqlimiyah wa al-'Asha'iriyah fi al-Siyasah*, 1961-1995, 2. baskı, Kahire: Maktabat Madbuli, 1995.

—, 'Suriyah Tawadd al-Insihab min Lubnan wa al-Ta'ifiyah ghayr Mawjudah Rasmiyan', *al-Hayat*, 12 Mart 1995.

—, 'Kayfa Tunaqishun Kitaban Mamnu'an min al-Tadawul?', *al-Safir*, 24 Mayıs 1995.

—, 'Radd 'ala al-Mufakkir al-'Arabi al-Suri 'Imad Fawzi Shu'aybi hawl al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriya', *al-Diyar*, 11 Temmuz 1995.

—, 'Tarikh "al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriya..": (1) Atlub al-Qira'ah al-Muhayidah', *al-Safir*, 17 Temmuz 1995.

—, 'Tarikh "al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriya..": (2) Ashkuruhu 'ala al-Tarwij!', *al-Safir*, 18 Temmuz 1995.

Dandashli, Mustafa, *Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, 1940-1963, Cilt 1, al-Idiyulujiya wa al-Tarikh al-Siyasi*, Beyrut, 1979.

al-Da'uq (der.), Bashir, Nidal (Hizb) al-Ba'th, 11 Cilt, Beyrut, 1963-1974.

—, *Nidal Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki 'abr Bayanat Qiyadatih al-Qawmiyah* (1955-1962), Beyrut, 1971.

—, *Nidal Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki 'abr Mu'tamaratih al-Qawmiyah* (1974-1964), Beyrut, 1971.

Dirasat fi al-Nizam al-Suri (Silsilat Barada, No. 3), tarih yok

Diyab, 'Izz al-Din, *al-Tahlil al-Ijtima'i li-Zahirat al-Inqisam al-Siyasi fi al-Watan al-'Arabi: "Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki Numudhajan"*, Kahire, 1993.

al-Duri, Qahtan 'Abd al-Rahman, e.a., *al-Nusayriyah Harakah Hadmiyah*, Bağdat, 1986.

Falhut, Sabir, *al-Mas'alah al-Filastiniyah wa al-Mawqif al-'Arabi al-Suri*, Şam, 1977.

Farah, Elias, *Fi al-Siyasah al-'Arabiyah al-Thawriyah qabl al-Naksah wa ba'daha*, Bağdat, 1970.

—, *Nazarat fi al-Malamih al-Asasiyah lil-Marhalah al-Rahinah*, Beyrut, 1971.

—, *Tatawwur al-Fikr al-Marksi, 'Ard wa Naqd*, Beyrut, 1971.

—, *Tatawwur al-Idiyulujiyah al-'Arabiyah al-Thawriyah* (al-Fikr al-Qawmi), 2. baskı, Beyrut 1972.

—, *al-Fikr al-'Arabi al-Thawri amam Tahaddiyat al-Marhalah*, Bağdat, 1973.

- Faris (der.), George, *Man Huwa fi Suriyah*, 1949, Şam, 1949.
- , *Man Huwa fi Suriyah* 1951, Şam, 1951.
- , *Man Hum fi al-'Alam al-'Arabi*, Cilt 1, Suriyah, Şam, 1957.
- al-Fukayki, Hani, *Awkar al-Hazimah. Tajribati fi Hizb al-Ba'th al-'Iraqi*, Londra, 1993.
- Fansah, Nadhir, *Ayyam Husni al-Za'im*, 137 *Yawman Hazzat Suriyah*, 3. baskı, Şam, 1993.
- Ghalyun, Burhan, *Nizam al-Ta'ifiyah: min al-Dawlah ila al-Qabilah*, Beyrut, 1990.
- Haddad, Rida, *Shahadat al-Muwatin 61: Min Awraq al-Shahid Rida Haddad ba'd 15 'Aman min al-l'tiqal*, (al-Hizb al-Shuyu'i al-Suri - al-Maktab al-Siyasi, Hay'at al-Kharij), 1997.
- al-Hafiz, Yasin, 'Hawl Tajribat Hizb al-Ba'th', in: Jamal al-Atasi (der.), *Fi al-Fikr al-Siyasi*, Cilt 1, Şam, 1963, s. 175-202.
- , *al-La 'Aqlaniyah fi al-Siyasah*, Beyrut, 1975.
- al-Hajjar, Rashid, *Fi Azmat al-Mu'aradah al-Suriyah*, Paris, 1989.
- al-Hakim, Hasan, *Mudhakkirati, Safahat min Tariikh Suriyah al-Hadith 1920-1958*, 2 Cilt, Beyrut, 1965, 1966.
- Hanna, 'Abd Allah, *al-Ittijahat al-Fikriyah fi Suriyah wa Lubnan, 1920-1945*, Şam, 1973.
- , *al-Harakah al-'Ummaliyah fi Suriyah wa Lubnan, 1900-1945*, Şam, 1973.
- Haqa'iq 'an al-Ta'ifah al-Nusayriyah fi Suriyah*, tarih yok.
- Haydar, al-Shaykh Ahmad Muhammad, *al-'Amal al-Kamilah*, 3 Cilt, Trablus (Lübnan), 1987, 1988, 1991.
- Hilal, Muhammad Talab, *Dirasah 'an Muhafazat al-Jazirah min al-Nawahi al-Qawmiyah, al-Ijtima'iyah, al-Siyasiyah*, n.p., tarih yok
- Hilan, Rizq Allah, *Suriyah bayn al-Takhalluf wa al-Tanmiyah*, Şam, 1973.
- Hindi, Ihsan, *Kifah al-Sha'b al-'Arabi al-Suri (1908-1948)*, Şam, 1962.
- al-Hindi, Hani, *Jaysh al-Inqadh*, Beyrut, 1974.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, *Fi al-Tanzim wa al-Tarbiyah al-Hizbiyah*, Beyrut, 1971.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, *al-Qiyadah al-Qawmiyah, Ba'd al-Muntalaqat al-Nazariyah allati aqarraha al-Mu'tamar al-Qawmi al-Sadis fi Tishrin al-Awwal 1963*, 2. baskı, Şam, 1967.
- , *Silsilat al-Taw'iyah al-Ishtirakiyah*, Cilt 3, *al-Tahwil al-Ishtiraki fi al-Rif*, Şam, 1967.
- , *Dirasah Tahliliyah Mujazah li-Nidal Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki 1943-1971*, Şam, 1973.
- , *Ihtifalat al-Dhikra al-Khamisah wa al-'Ishrin li Ta'is Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Şam, 1973.
- , *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qawmi al-Tasi' al-Mun'aqid fi al-Nisf al-Thani min Aylul 1966*, Şam, tarih yok
- , *Mas'alat al-Aqalliyat al-Qawmiyah*, Bağdat, 1979.
- , *Min Tariikh al-Hizb, al-Bidayat fi Dhakirat Fayiz Isma'il*, Şam, 1980.

- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qiyadah al-Qawmiyah, Lajnat al-Tawjih al-Hizbi, Silsilat al-Tawjih al-Hizbi (1), *al-Hizb al-Thawri*, Şam, 1970.
- , Silsilat al-Tawjih al-Hizbi (2), *al-Inhiraf wa al-Zawahir al-Inqisamiyah fi al-Hizb wa Dawr al-Yamin al-Takhrîbi*, Şam, tarih yok
- , Silsilat al-Tawjih al-Hizbi (3) *Mafhum al-Idarah al-Dimuqratiyah li-Wasa'il al-Intaj*, Şam, 1970.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qiyadah al-Qawmiyah, Maktab al-Thaqafah wa al-I'dad al-Hizbi, *al-Qutr al-'Arabi al-Suri*, *Dirasah 'Ammah* (Silsilat al-Watan al-'Arabi, Cilt 2), Şam, 1984.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qutr al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *Azmat al-Hizb wa Harakat 23 Shubat wa In'iqad al-Mu'tamar al-Qutri al-Akhir*, Şam, 1966.
- , *Muqarrarat al-Mu'tamar al-Qutri al-'Adi al-Thani lil-Qutr al-Suri wa al-Mun'aqid bayn 18/3-4/4/65*. *Al-Taqrir al-Tanzimi*, *al-Taqrir al-Siyasi*, *al-Taqrir al-Iqtisadi al-Ijtima'i*, Şam, 1966.
- , *Al-Taqrir al-Watha'iq li-Azmat al-Hizb wa al-Muqaddam lil-Mu'tamar al-Qutri al-Istithna'i al-Mun'aqid bayn 10/3-27/3/1966*, Şam, 1966.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qutr al-'Arabi al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *Taqarir al-Mu'tamar al-Qutri al-Thamin wa Muqarraratuh*, *al-Mun'aqid fi Dimashq fi al-Fatrah al-Waq'ah bayn 5/1/1985-20/1/1985*: *al-Taqrir al-Tanzimi*, *al-Taqrir al-Siyasi*, *al-Taqrir al-Iqtisadi*, Şam 1985.
- , *Al-Harakah al-Tashihiyah al-Majidah fi al-Dhikra al-Khamisah wa al-'Ishrin*, Şam, 1995.
- Hizb al-Ittihad al-Ishtiraki al-'Arabi fi Suriyah, *al-Qutr al-Suri yamurr bi Azmah Wataniyah Khatirah*, internal circular exclusively for members, Şam, 1979.
- Husayn, Khalid Muhammad, *Suriyah al-Mu'asirah 1963-1993*, Şam, 1996.
- Husayn, Harbi Musa and Fu'ad Yusuf Qazanji, *Masadir Turath Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Bağdat, 1977.
- al-Husri, Sati', *al-Iqlimiyah*. *Judhuruha wa Budhuruha*, 2. baskı, Beyrut, 1964.
- al-Ibrahim, (al-Shaykh) 'Ali 'Aziz, *al-'Alawiyun bayn al-Ghuluw wa al-Falsafah wa al-Tasawwuf wa al-Tashayyu'*, Beyrut, 1995.
- Ibrahim, Farhad, *al-Ta'i'iyah wa al-Siyasah fi al-'Alam al-'Arabi*. *Numudhaj al-Shi'ah fi al-'Iraq*, Kahire, 1996.
- Ibrahim, Sa'd al-Din, *Ta'ammulat fi Mas'alat al-Aqalliyat*, Kahire, 1992.
- , *al-Milal wa al-Nihal wa al-A'raq: Humum al-Aqalliyat fi al-Watan al-'Arabi*, Kahire, 2. baskı, 1994.
- al-Ilhwan al-Muslimun.. *yakshifun Haqiqat al-Awda' fi Suriya*, n.p., tarih yok
- 'Isa, Habib, *al-Suqut al-Akhir lil-Iqlimiyyin fi al-Watan al-'Arabi*, Beyrut, 1979.
- Isma'il, Fa'iz, *Min Tarikh al-Hizb: al-Bidayat fi Dhakirat Fayiz Isma'il*, Şam, 1980.
- , *Ma'a Bidayat al-Ba'th*, Şam, 2. baskı, 1989.
- Isma'il, Muhammad Khayr, *Dalil al-Ansab al-Sharkasiyah*, Şam, 1994.
- Jabbur, Georges, *Safita wa Muhituha fi al-Qarn al-Tasi' 'Ashar*, Şam 1993.
- , *al-Fikr al-Siyasi al-Mu'asir fi Suriyah*, 2. baskı, Beyrut, 1993.
- al-Jami'ah al-Amrikiyah fi Bayrut, *al-Watha'iq al-'Arabiyah*, 1963-1973, Beyrut, 1964-1975.

- Jawad, Sa'd Naji, *al-Aqalliyah al-Kurdiyah fi Suriya*, Bagdat, 1988.
- Jum'ah, Sa'd. *Mujtama' al-Karahiyah*, Beyrut, tarih yok
- al-Jundi, Sami, *al-Ba'th*, Beyrut, 1969.
- , *Kisrat Khubz*, Beyrut, 1969.
- , *Atahadda... wa Attahim*, Beyrut, 1970.
- , *Suriyah.. Ra'idat Kifah*, Beyrut, 1971.
- Khaddur, Adib, *al-Sahafah al-Suriyah*, Sam, 1973.
- al-Khashsh, Sulayman and Maqdisi, Antun, *al-Marksiyah, 'Ard wa Tahlil*, Sam, 1968.
- al-Khayyir, (al-Shaykh) 'Abd al-Rahman, *Min Nida' al-Iyman*, Sam, 3. baskı, 1985.
- , *Kitab al-Salat wa al-Siyam Wafq al-Madhab al-Jafari (al-'Alawi)*, 8. baskı, Sam, 1991.
- , *'Aqidatuna wa Waqi'una Nahnu al-Muslimin al-Jafariyin "al-'Alawiyyin"*, Sam, 3. baskı, 1992.
- , *Naqd wa Taqriz Kitab Tarikh al-'Alawiyyin (Min Turath al-Shaykh 'Abd al-Rahman al-Khayyir)*, Sam, 1992.
- , *Risalah Tabhath fi Masa'il Muhimmah hawl al-Madhab al-Jafari: (al-'Alawi) (Min Turath al-Shaykh 'Abd al-Rahman al-Khayyir)*, Sam, 3. baskı, 1994.
- al-Khayyir, Hani, Adib al-Shishakli, *Sahib al-Inqilab al-Thalith fi Suriya*, Sam, 1994.
- Lajnat al-Difa' 'an al-Mu'taqalin al-Siyasiyin fi Suriyah, al-Maktab al-Markazi, *Min Qawafil al-Mu'taqalin al-Siyasiyin wa Akhbarihimi fi al-Sujun al-Suriyah*, n.p., 1976.
- al-Madani, Sulayman, *Ha'ula' Hakamu Suriyah (1918-1970)*, Sam, 1995.
- , *Muhakamat Cohen*, Sam, 1995.
- Mahadir Jalasat Mubahathat al-Wahdah, Kahire, 1963.
- Majzarat Hamah, Kahire, 1984.
- al-Maktab al-I'lami lil-Ikhwan al-Muslimin,, *Hamah, Ma'sat al-'Asr*, n.p., tarih yok
- al-Maliki, Riyad, *Dhikrayat 'ala Darb al-Kifah wa al-Hazimah*, Sam, 1972.
- al-Malluhi, Akram al-Hawrani, *'Arrab al-Inqilabat fi Suriyah. Mudhakkirat*, Sam, 1995.
- Manna' (al-'Awdat), Haytham, *Halat al-Akrad fi Suriyah*, n.p. [Cairo Centre for Human Rights Studies], tarih yok [1995].
- , *al-Dahiyah wa al-Jallad*, Kahire, 1995.
- al-Maridini, Zuhayr, *al-Ustadh. Qissat Hayat Michel 'Aflaq*, Londra, 1988.
- Mawsili, Mundhir, *'Arab wa Akrad, Ru'yah 'Arabiyyah.. lil-Qadiyah al-Kurdiyah, al-Akrad fi Watanihim al-Qawmi wa fi al-Jiwar al-'Iraqi-al-Turki-al-Irani.. wa fi Suriyah wa Lubnan*, 3. baskı, Beyrut, 1995.
- Muhakamat Ba'i' al-Jawlan*, n.p. (Dar Barada lil-Nashr), 1982.
- Mustafa, Khalil, *Suqut al-Jawlan*, Amman, 1969.
- , *Min Milaffat al-Jawlan?... Amman*, 1970.
- al-Naddawi, Sa'd 'Abbas, 'Ahmad Mishil 'Aflaq wa Hawiyat al-'Arab al-Qawmiyah', *al-'Iraq*, 22 Haziran 1996.

- Naddaf, 'Amad, Khalid Bakdash.. *Yatahaddath... hawl ba'd Qadaya al-Tarikh wa al-Fikr wa al-Siyasah wa al-Adab*, Şam, 1993.
- Na'isah, Haydar Muhammad, *Suwar Rifiyah min al-Ladhiqiyah*, Şam, 1994.
- al-Najdi, Muhammad Sa'id, *Hasilat al-Inqilabat al-Thawriyah fi ba'd al-Aqtar al-'Arabiyah*, Beyrut, 1966.
- al-Nakadi (der.), 'Arif, al-Ta'rif bi-Muhafazat al-Suveyde', Şam, 1962.
- Nassar, Nasif, *Nahwa Mujtama' Jadid. Muqaddamat Asasiyah fi Naqd al-Mujtama' al-Ta'ifi*, 5. baskı, Beyrut, 1995.
- Nifiyudifa, N.K., 'Ala al-Mabda'. *Nidal al-Hizb al-Shuyu'i al-Suri min Ajl al-Jabhah al-Wataniyah al-Muwahhadah 1936-1966* (translatder. by Ziyad al-Mulla), Şam, 1992.
- Nur al-Din, 'Isam, Zaki Najib al-Arsuzi. *Hayatuhu wa Ara'uhu fi al-Siyasah wa al-Lughah*, Beyrut, 1996.
- Qadaya al-Khilaf fi al-Hizb al-Shuyu'i al-Suri*, Beyrut, 1972.
- Qal'aji, Qadri, *Watha'iq al-Naksah taht Adwa' al-Tajribah al-Murrah*, Beyrut, 1969.
- Qarqut, Dhuqan, Michel 'Aflaq, *al-Kitabat al-Ula*, Beyrut, 1993.
- Qasimiyah (der.), Khayriyah, *Mudhakkirat Fawzi al-Qawuqi 1914-1932*, Cilt 1, Beyrut, 1975.
- , *Filastin fi Mudhakkirat al-Qawuqi*, Cilt 2, Beyrut, 1975.
- Qissat al-Thawrah fi al-'Iraq wa Suriyah*, Bağdat, 1963.
- Qiyadat al-Thawrah al-Islamiyah fi Suriyah, *Bayan al-Thawrah al-Islamiyah fi Suriyah wa Manahijuha*, Şam, 1980.
- al-Rabdawi, Qasim, *Dimashq: al-Tahawwulat al-Dimughrafiyah wa al-Ijtima'iyah wa al-Iqtisadiyah 1950-1992*, Şam, 1994.
- al-Razzaz, Munif, *Tatawwur Ma'na al-Qawmiyah*, Beyrut, 1960.
- , *al-Hurriyah wa Mushkilatuha fi al-Buldan al-Mutakhallifah*, Beyrut, 1965.
- , *Ma'alim al-Hayat al-'Arabiyah al-Jadidah*, 5. baskı., Beyrut, 1966.
- , *al-Tajribah al-Murrah*, Beyrut, 1967.
- , *Ahadith fi al-'Amal al-Fida'i*, Beyrut, 1970.
- , *Alif Ba' al-Ba'th*, Beyrut, 1970.
- , *al-Sabil ila Tahrir Filastin*, Beyrut, 1971.
- , *al-Wahdah al-'Arabiyah, Hal laha min Sabil?*, Beyrut, 1971.
- , *Hawl Siyasat al-Tahwil al-Ishtiraki li-Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Beyrut, 1973.
- , 'al-Wahdah ba'd Harb Ramadan', *Qadaya 'Arabiyah*, No. 1, Nisan 1974, s. 7-16.
- , *Filastin wa al-Wahdah 1969-1975*, Beyrut, 1975.
- , *Falsafat al-Harakah al-Qawmiyah al-'Arabiyah*, 2 Cilt, Beyrut, 1977-1978.
- , *al-A'mal al-Fikriyah wa al-Siyasiyah*, 3 Cilt, Amman (Mu'assasat Munif al-Razzaz lil-Dirasat al-Qawmiyah), 1985-1986.
- Sa'adah, Jibra'il, *Muhafazat al-Ladhiqiyah*, n.p., tarih yok
- Sa'b, Edouard, 'al-Ba'th: Hizb am Hukm', *al-Qadaya al-Mu'asirah*, Cilt 1, Temmuz 1969, s. 129-135.

- al-Sabbagh, Layla, *al-Mujtama' al-'Arabi al-Suri fi Matla' al-'Ahd al-'Uthmani*, Şam, 1973.
- Sadiq, Mahmud, *Hiwar hawl Suriyah*, Londra: Dar 'Ukaz, 1993.
- Safadi, Muta', *Hizb al-Ba'th, Ma'sat al-Mawlid Ma'sat al-Nihayah*, Beyrut, 1964.
- , 'Nahwa Suriyah Hadithah', *Milaff al-Nahar*, No. 61, al-'Alam al-'Arabi al-Yawm (7), 6 Mart 1971.
- Salamah, Ibrahim, 'al-Ba'th min al-Madaris ila al-Thuknat', *Milaff al-Nahar*, No. 25, 18 Mart 1969.
- al-Salih, Mahmud, *al-Naba' al-Yaqin 'an al-'Alawiyin*, 2. baskı, Şam, 1993.
- Salim, Muslih, *Man Yasna' al-Aqdar*, Şam, 1975.
- Sallam, Qasim, *al-Ba'th wa al-Watan al-'Arabi*, Paris, 1980.
- al-Samman, Muti', *Watan wa 'Askar: Qabl an tudfa' al-Haqiqah fi al-Turab. Mudhak- kirat 28 Aylul 1961 - 8 Adhar 1963*, Beyrut, 1995.
- al-Sayyid, Jalal, *Haqiqat al-Ummah al-'Arabiyah wa 'Awamil Hifziha wa Tamziqiha*, Beyrut, 1973.
- , *Hizb al-Ba'th al-'Arabi*, Beyrut, 1973.
- al-Shak'ah, Mustafa, *Islam bila Madhabib*, Kahire (8. baskı), 1991.
- Sharaf al-Din, Taqi, *al-Nusayriyah: Dirasah Tahliliyah*, Beyrut, 1983.
- al-Sharif, Jalal Faruq, *Mujaz al-Tarikh al-Nidali li-Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Şam, 1983.
- al-Sharif, Munir, *al-Muslimun al-'Alawiyun. Man Hum? wa Ayn Hum?*, 3. baskı, Şam, 1961.
- Shu'aybi, 'Imad Fawzi, 'Munaqashah li-Kitab Safir Hulanda fi Misr: "al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriya", Mu'alajah bi-Ruh al-Tafkik... wa al-Fatnah', *al-Safir*, 28 Ni- san 1995.
- , 'Radd 'ala al-Safir al-Hulandi fi Misr: al-Sira' 'ala al-Sultah fi Suriya Kitab La Yahtarim Qari'ah', *al-Diyar*, 11 Haziran 1995.
- al-Siba'i, Badr al-Din, "al-Marhalah al-Intiqaliyah" fi Suriyah. 'Ahd al-Wahdah 1958-1961, Beyrut, 1975.
- Subhi, Muhyi al-Din, *Malamih al-Shakhsiyah al-'Arabiyah fi al-Tayyar al-Fikri al- Mu'adi lil-Ummah al-'Arabiyah*, n.p. (al-Dar al-'Arabiyah lil-Kitab), tarih yok
- Sultan, Zubayr, *al-Qadiyah al-Kurdiyah min al-Dahhak ila al-Maladh*, Dayr el-Zur, 1995.
- Suwayd, Nafidh, *Zaki al-Arsuzi al-Ab al-Ruhi li-Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki*, Şam, 1992.
- Tadmur al-Majzarah al-Mustamirrah*, n.p., 2. baskı, 1984.
- Talas, Mustafa, *Harb al-'Isabat*, Beyrut, 1969.
- , *al-Kifah al-Musallah wa al-Tahaddi al-Sahyuni*, Beyrut, tarih yok
- , *al-Rasul al-'Arabi wa Fann al-Harb*, Şam, 1972.
- , *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Awwal, 1948-1958*, Şam, 2. baskı, 1991.
- , *al-Mu jam al-Jughrafi lil-Quṭr al-'Arabi al-Suri*, 5 Cilt, Şam, 1992-1993.
- , *Mir'at Hayati, al-'Aqd al-Thani, 1958-1968*, Şam, 1995.
- , & Nadim 'Iddi, *Mu'jam al-Asma' al-'Arabiyah*, 3. baskı, Şam, 1995.

- al-Tawil, Muhammad Amin Ghalib, *Tarikh al-'Alawiyin*, 2. baskı, Beyrut, 1966.
- 'Ubayd, Salamah, *al-Thawrah al-Suriyah al-Kubra 1925-1927*, Şam, 1971.
- 'Umayri, Ibrahim, *Silsilat al-Jibal al-Sahiliyah*, Şam, 1995.
- 'Umran, Muhammad, *Tajribati fi al-Thawrah*, Beyrut, 1970.
- 'Uthman, Hashim, *al-'Alawiyun bayn al-Usturah wa al-Haqiqah*, Beyrut, 2. baskı, 1985.
- Zahr al-Din, 'Abd al-Karim, *Mudhakkirati 'an Fatrat al-Infisal fi Suriyah ma bayn 28 Aylul 1961 wa 8 Adhar 1963*, Beyrut, 1968.
- Zakariya, Ghassan, *al-Sultan al-Ahmar*, Londra, 1991.
- Zartuqah, Salah Salim, *Anmat al-Istila' 'ala al-Sultah fi al-Duwal al-'Arabiyah. Al-Namat al-Wirathi - al-Namat al-Inqilabi - Anmat Ukhra 1950-1985*, Kahire, 2. baskı 1993.

Hafız ve Esad ve Ailesi ile İlgili Arapça Eserler

- al-'Abd Allah, Hamidi, *Istratijiyat al-Asad: Dirasah fi al-Tawazun al-Istratiji bayn Suriyah wa Isra'il*, Beyrut, 1995.
- al-Akhras, Muhammad Safuh, *al-Hurriyah wa al-Rumuz al-Hadariyah al-Kubra fi Falsafah wa Fikr al-Qa'id al-Ramz Hafiz al-Asad*, Şam, 1995.
- 'Ali, Ahmad, *Suriyah Masirat al-Huzn al-Watani*, n.p., tarih yok
- al-Asad, Hafiz, *Majmu'at Khutab al-Fariq al-Qa'id Hafiz al-Asad*, al-Kitab al-Awwal, 24/11/1970-30/8/1971, Şam, 1971.
- al-As'ad, Ahmad, *al-Takamul bayn Marhalatayn: Qira'ah Minhajiyah fi Masirah Kifahiyah lil-Qa'idayn al-'Arabiyyayn Jamal 'Abd al-Nasir wa Hafiz al-Asad*, Şam (Arap Sosyalist Demokratik Parti), 1981.
- , *al-Wahdah Tariq al-'Arab lil-Mustaqbal: Qira'ah Wahdawiyah fi Fikr al-Qa'idayn al-'Arabiyyayn Hafiz al-Asad wa Jamal 'Abd al-Nasir*, Şam, 1995.
- al-'Asha, Fu'ad, *Hafiz al-Asad: Qa'id wa Risalah*, 2. baskı, Şam, 1993.
- 'Awwad, Riyad Sulayman, *al-Fada' 'Arin al-Asad*, Şam, 1987.
- , *Nidal al-Munazzamat al-Sha'biyah min Fajr al-Tashih hatta al-Yawm*, Şam, 1990.
- , *al-Dimuqratiyah wa al-Salam fi Nahj Hafiz al-Asad*, Şam, 1992.
- , *Hafiz al-Asad wa Tajribat al-Jabhah al-Wataniyah al-Taquddumiyah fi Suriyah*, Şam, 1992.
- , *al-Nafis fi Siyasat Hafiz al-Asad*, Şam, 1993.
- , *Dhikrayat Wafa' lil-Faris al-Ramz Basil al-Asad*, Şam, 1994.
- , *al-Shahid al-Hayy Basil al-Asad*, Şam, 1994.
- , *Harakat al-Tarikh wa Wahdat al-Ummah fi Fikr Hafiz al-Asad*, Şam, 1995.
- , *Hafiz al-Asad wa al-Nizam al-Dawli al-Jadid*, Şam, 1995.
- , *Hafiz al-Asad wa al-Salam fi al-Sharq al-Awsat*, Şam, 1995.
- , *Harakat al-Tarikh wa Wahdat al-Ummah fi Fikr Hafiz al-Asad*, 2 Cilt, Şam, 1995.
- , *al-Nahj al-Qawmi fi Fikr Hafiz al-Asad*, Humus, 1996.
- , *Hafiz al-Asad, Rajul al-Sharq al-Awsat*, Şam, 1996.

- , *Hafiz al-Asad wa Tajribat al-Idarah al-Mahalliyah fi Suriya*, Şam, 1996.
- Basil al-Asad fi *Dhakirat al-Watan*, Şam, tarih yok
- al-Basil lan *Yaghiba Abadan* (*Iqtisadiyat Halab*'in özel sayısı, Halep, Ocak 1995).
- Basil al-Asad: *Malhamat Faris*, Şam, tarih yok
- Basil al-Asad: *Sirat Faris Miqdam wa Hayat Mubdi' Khallaq*, Şam, 1995.
- Bitterlin, Lucien, *Hafiz al-Asad: Masirat Munadil*, 2. baskı, Şam, 1992.
- Dabbas, Ahmad 'Abd al-Salam, *Adwa' 'ala al-Mas'alah al-Idariyah. Muqtatafat Idariyah min Aqwal al-Ra'is Hafiz al-Asad*, Şam, 1992.
- al-Dayah, Ibrahim, *al-Asad fi al-Khitab al-Misri. Al-'Ilaqat al-Suriyah al-Misriyah*, Kahire, 1995.
- Fadil, 'Imad, *Hafiz al-Asad wa 'Abd al-Nasir: Dirasah Muqarinah*, Şam, 1990.
- al-Faris al-Basil. *Al-Dhikra al-Ula lil-Rahil* (Tishrin'in özel sayısı, Şam, 21 Ocak 1995).
- Hafiz, 'Adil, *Hafiz al-Asad: Qa'id wa Ummah*, Şam, 1993.
- al-Hariri, Marwan, *Basil Hafiz al-Asad. Dirasah wa Tawthiq*, Şam (Master Tezi, Şam Üniversitesi), 1995.
- Hizb al-Ba'th al-'Arabi al-Ishtiraki, al-Qutr al-'Arabi al-Suri, al-Qiyadah al-Qutriyah, *Al-Basil Mawkib al-Majd wa al-Shahadah*, Şam, tarih yok
- 'Izz al-Din, Fayiz Hilal, *Hafiz al-Asad wa al-Jamahir*, Şam, 1992.
- Jabbur, Georges, *Hafiz al-Asad wa Qadiyat Filastin*, Şam, 1988.
- Kayyali, Ghalib, *Hafiz al-Asad: Qa'id wa Risalah*, Beyrut, 1977.
- Khalil, Hani, *Hafiz al-Asad: al-Idanah al-Tarikhiah al-Thawriyah lil-Irhab al-Du-wali*, Şam, 1990.
- , *Hafiz al-Asad: al-Dawlah al-Dimuqratiyah al-Sha'biyah*, Şam, 3. baskı, 1992.
- , *Hafiz al-Asad: al-Idiyulujiyah al-Thawriyah wa al-Fikr al-Siyasi*, Şam, 3. baskı, 1992.
- Khuri, Nasir al-, *li-Majdika Yahlu al-Wafa'*, Şam, 1997.
- Luqa, Iskandar, *Hafiz al-Asad: Qiyam Fikriyah Insaniyah*, Şam, 1986.
- , *Sha'b wa Qa'id*, Şam, 1992.
- Markaz al-Ma'lumat al-Qawmi, *Waq'a'i' al-Sayyid al-Ra'is Hafiz al-Asad, Ra'is al-Jumhuriyah al-'Arabiyah al-Suriyah, al-Mujallad al-Awwal, "1966-1994"*, Şam, 1996.
- , *Waq'a'i' al-Sayyid al-Ra'is Hafiz al-Asad, Ra'is al-Jumhuriyah al-'Arabiyah al-Suriyah, al-Mujallad al-Thani, "1995"*, Şam, 1996.
- , *al-Qa'id al-Qawmi Hafiz al-Asad*, Şam, 1997.
- Muhakamat Ba'i' al-Jawlan*, n.p. (Dar Barada lil-Nashr), 1982.
- al-Musa, Ghazi, *Manarat al-Ajyal: Basil Hafiz al-Asad*, Şam, 1994.
- al-Naqib, Mahmud, *al-Basil al-Khalid*, n.p., tarih yok
- al-Qudsi, Safwan, *al-Batal wa al-Tarikh: Qira'ah fi Fikr Hafiz al-Asad al-Siyasi*, Şam, 1984.
- , *al-Shaja'ah al-'Aqilah wa al-Hikmah al-Jasurah. Ta'ammulat fi Madrasat Hafiz al-Asad al-Fikriyah wa al-Siyasiyah*, Şam, 2. baskı, 1993.

- al-Rabdawi, Qasim, *Hafiz al-Asad wa al-Qawmiyah al-'Arabiyah*, Şam, 1995.
- Rida, 'Adil, *al-Tarikh la Tuharrikuh al-Sudfah: Qira'ah fi Fikr al-Asad*, Kahire, 1993.
- al-Sa'dani, 'Izzat, *Basil fi 'Uyun al-Misriyin*, Kahire, 1995.
- Sanqar, Salihah, *al-Ma'alim al-Tarbawiyah fi Fikr al-Qa'id Hafiz al-Asad*, Şam, 1992.
- Seale, Patrick, *al-Asad: al-Sira' 'ala al-Sharq al-Awsat*, Beyrut, 1992.
- Sha'ban, Ayman, *al-Hilm al-Thawri*, Şam, 1995.
- Shahin, Kawthar, *Qasa'id ila Basil Hafiz al-Asad al-Faris al-Dhahabi al-Ra'id*, n.p., tarih yok
- al-Shaybani, Karim, *Hafiz al-Asad, Shakhshiyah Tarikhiyah fi Marhalah Sa'bah*, Beyrut, 1972.
- , *Hafiz al-Asad Za'im al-'Urubah al-Mu'asirah*, n.p., 1985.
- , *Hafiz al-Asad, al-Ummah wa al-Rihan al-Tarikhi*, Lazkiye, 1991.
- , *al-Asadiyah: Tariq al-Hadir... Rihan al-Mustaqbal*, Lazkiye, 1997.
- Shu'aybi, 'Imad Fawzi, 'al-Ra'is al-Asad Madrasah fi al-Hakim al-Mas'ul wa Abna'uh Tullab Nujaba' fi Madrasatih', *al-Diyar*, 20 Nisan 1994.
- , 'Kayfa Yahkum al-Ra'is al-Asad.. Biladah?', *al-Diyar*, 23 Agustos 1994.
- , 'Bashar al-Asad Najm Akhlaqi fi 'Alam al-Siyasah', *al-Shu'lah*, 16 Eylul 1994.
- Sulayman, Bahjat, *al-Manzumah al-Fikriyah lil-Batal Basil al-Asad*, Şam, 1994.
- , *Hafiz al-Asad al-Qa'id al-Insan*, 1995, *al-'Id al-Faddi lil-Harakah al-Tashihiyah*, Şam, 1995.
- Talas, Mustafa, (der.), *Kadhalika Qal al-Asad*, 6. baskı, Şam, 1993.
- Turkmani, Muhammad, *Hafiz al-Asad, Rajul al-Salam wa al-Husam*, Şam, 1995.
- 'Uthman, Aws, *Qadat al-'Alam wa Istithna'iyat al-Asad*, Şam, 1995.

Arapça Dışındaki Dillerde Yazılmış Eserler

- Abd-Allah, Umar F., *The Islamic Struggle in Syria*, Berkeley, 1983.
- Abu Jaber, Kamel S., *The Arab Ba'th Socialist Party: History, Ideology and Organization*, Syracuse, New York, 1966.
- Abyad, Malakah, *Values of Syrian Youth. A Study Based on Syrian Students in Şam University*, MA thesis, American University of Beirut, Beyrut, 1968.
- Agha, Hussein J., and Ahmad S. Khalidi, *Syria and Iran: Rivalry and Cooperation*, Londra, 1995.
- al-Akhrass, Safouh, *Revolutionary Change and Modernization in the Arab World: A Case from Syria*, Şam, 1972.
- Akili, M. Talal. *Die Syrischen Küstengebiete. Eine Modelluntersuchung zur Regionalplanung in den Entwicklungsländern*, Berlin, 1968.
- Antoun, Richard T., and Quataert, Donald, (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, New York, 1991.
- Arab Report & Record*, Londra, 1966-1978.
- The Arab World*, Beyrut, 1963-1975.
- Ashour, Issam Y. *The Remnants of the Feudal System in Palestine, Syria and the Lebanon*, MA thesis, American University of Beirut, Beyrut, 1946.

- Audo, Antoine, *Zaki al-Arsouzi: Un Arabe Face A la Modernité*, Beyrut, 1988.
- Bahout, Joseph, *Les Entrepreneurs Syriens. Economie, affaires et politique*, Beirut (Les Cahiers du CERMOC No. 7), 1994.
- Baer, Gabriel, *Population and Society in the Arab East*, Londra, 1964.
- Baram, Amatzia, *Culture, History & Ideology in the Formation of Ba'thist Iraq*, 1968-89, Londra, 1991.
- , 'Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 29, No. 1 (1997), s. 1-31.
- Ba_ar, Cem, *The Terrorism Dossier & Syria*, Lefko_a, 1996.
- Batatu, Hanna, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq. A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'thists and Free Officers*, Princeton, 1978.
- , 'Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling Military Group and the Causes for its Dominance', *The Middle East Journal*, Cilt 35, no.3 (1981), s.331-44.
- , 'Syria's Muslim Brethern', *MERIP Reports* No. 110, Cilt 12, No. 9 (Kasım-Aralık 1982), s. 12-20, 34.
- Beany, C.H., 'The Turkic Peoples of Syria', in: Margareth Brainsbridge (der.) *The Turkic Peoples of the World*, Londra, 1993, s. 207-213.
- Be'eri, Eliezer, *Army Officers in Arab Politics and Society*, New York and Londra, 1970.
- Behnstedt, Peter, 'Die demonstrativen Bildungen der syrisch-arabischen Dialekte', *Zeitschrift für arabische Linguistik*, Cilt 25 (1993), s. 76-99.
- Ben-Tsur, Avraham, 'Composition and Membership of the Ba'th Party in the Kuneitra Region', *Hamizrah Hehadash*, XVIII (1968), s. 269-273.
- , 'The Neo-Ba'th Party of Syria', *Journal of Contemporary History*, Cilt 3, No. 3, Temmuz 1968, s. 161-181.
- Berey, George, 'Syria: Prospects of Democracy', *Civil Society*, Kahire, Cilt 4, No. 42, Haziran 1995, s. 9-11.
- Berger, Morroe, *The Arab World Today*, New York, 1962.
- Betts, Robert B., *The Dürzi*, New Haven, 1988.
- Biegel, L.C., *Minderheden in het Midden-Oosten, hun betekenis als politieke factor in de Arabische wereld*, Deventer, 1972.
- Bill, James A., 'Class Analysis and the Dialectics of Modernization in the Middle East', *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972), s. 417-434.
- Bitar, Salaheddin, 'The Rise and Decline of the Baath', *Middle East International*, Haziran 1971, s. 12-15, Temmuz 1971, s. 13-16.
- Bitterlin, Lucien, *Hafez el-Assad: Le Parcours d'un Combattant*, Paris, 1986.
- Bleany, C.H., *Modern Syria: An Introduction to the Literature*, Durham (Centre for Middle Eastern and Islamic Studies), tarih yok
- Bolz, Reinhardt and Thomas Koszinowski, 'Die syrisch-irakischen Einigungsbestrebungen. Hintergründe, Grenzen und Auswirkungen', *Orient*, Cilt 20, No. 3, Eylül 1979, s. 63-86.
- Bou-Nacklie, N.E., 'Les Troupes Spéciales: Religious and Ethnic Recruitment, 1916-46', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 25, 1993, s. 646-660.

- Büren, Rainer, *Syrien und Hafiz al-Asad*, Ebenhausen, 1976.
- Cahun, Léon, 'Les Ansariés', *Le Tour du Monde*, Cilt 38, 1878, s. 368-400.
- Carlton, Alfred, 'The Syrian coups d'état of 1949', *The Middle East Journal*, Cilt 4, No. 1, Ocak 1950, s. 1-11.
- Carré, Olivier and Gérard Michaud (i.e. Michel Seurat), *Les Frères musulmans*, Paris, 1983.
- Chouet, Alain, 'L'espace tribal alaouite à l'épreuve du pouvoir. La désintégration par le politique', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 93-119.
- , 'Syria: Impact of Wielding Power on 'Alawi Cohesiveness', *FBIS-NES, Daily Report Supplement*, 3 Ekim 1995.
- Cohen, Hayyim J., *The Jews of the Middle East 1960-1972*, Kudüs, 1973.
- Comités de Défense des Libertés Démocratiques et les Droits de l'Homme en Syrie, *Les droits de l'homme en Syrie. Conférence le 18 octobre 1993*, Paris (Uluslararası Af Örgütü), 1993.
- , 'Rapport Annuel 1994: Syrie', *Rapport CDF/Syrie*, No. 193, 2. baskı, Nisan 1994.
- , *Rapport Annuel 1995*, Malakoff, 1996.
- Cowell, Mark W. *A Reference Grammar of Syrian Arabic*, Washington DC, 1964.
- Crow, Ralph, 'A Study of Political Forces in Syria based on a Survey of the 1954 Elections', Beyrut (basılmadı), Mayıs 1955.
- Dam, Nikolaos van, 'De Ba'th ideologie. Deel I: De orthodoxe richting van 'Aflaq', *Internationale Spectator*, XXV-4, 22 Şubat 1971, s. 388-408.
- , 'De Ba'thpartij in Syrië (1958-1966)', *Internationale Spectator*, XXV-20, 22 Kasım 1971, s. 1889-1933.
- , 'The Struggle for Power in Syria and the Ba'th Party (1958-1966)', *Orient*, 1973/1, Mart 1973, s. 10-20.
- , 'Integration Problems of the Federation of Arab Republics', *Orient*, 1973/3, Eylül 1973, s. 112-115.
- , 'De Rol van Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme bij de Strijd om de Politieke Macht in Syrië (1961-1976)', *Doktora tezi*, University of Amsterdam, 1977.
- , 'Israeli Sectarian Propaganda during the Ekim, 1973, War', *The Muslim World*, Cilt LXVII, No. 4, Ekim 1977, s. 295-305. Also in: Ron D. McLaurin (der.), *Military Propaganda: Psychological Warfare and Operations*, New York, 1982, s. 356-365.
- , 'Sectarian and Regional Factionalism in the Syrian Political Elite', *The Middle East Journal*, Cilt 32, No. 2, Bahar 1978, s. 201-210.
- , 'Israel and Arab National Integration: Pluralism versus Arabism', *Asian Affairs*, Cilt 10 (Old Series Cilt 66), Bölüm 2, Haziran 1979, s. 144-50.
- , 'Union in the Fertile Crescent', *Middle East International*, No. 104, 20 Temmuz 1979.
- , 'Middle Eastern Political Clichés: "Takriti" and "Sünni rule" in Iraq; "Alawi rule" in Syria. A critical appraisal', *Orient*, Cilt 21, No. 1, Ocak 1980, s. 42-57.
- , 'Das Emporkommen der Alawiten als eine Politischer Machtfaktor in Gegen-

- wärtigen Syrien', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Ek IV (1980), s. 554-556.
- , *The Struggle for Power in Syria: Sectarianism, Regionalism and Tribalism in Politics, 1961-1980*, 2. baskı, Londra, 1981.
- , 'Minorities and Political Elites in Iraq and Syria', in: Talal Asad and Roger Owen (der.), *Sociology of "Developing Societies": The Middle East*, Londra, 1983, s. 127-144.
- , Review of Dr. Umar F. Abd-Allah, *The Islamic Struggle in Syria*, Berkely, 1983, in: *Middle East Studies Association Bulletin*, Cilt 18, No. 1, 1984, s. 57-59.
- , Review of David Roberts, *The Ba'th and the Creation of Modern Syria*, New York, 1987, in: *The Middle East Journal*, Cilt 42, No. 1, 1988, s. 113-114.
- , Review of Gregor Voss, "Alawiya oder Nusairiya?" - Schiitische Machtelite und Sünnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik, Dissertation, Hamburg, 1987, in: *Die Welt des Islams*, XXIX (1989), s. 207-209.
- David, Jean-Claude, 'Ingénieurs, urbanisme et pouvoirs locaux à Alep', in: E. Longuenesse (der.), *Bâisseurs et Bureaucrates. Ingénieurs et Société au Maghreb et au Moyent-Orient*, Lyon, 1990.
- Dawisha, Adeed I., *Syria and the Lebanese Crisis*, Londra, 1980.
- Dawn, C. Ernest, 'The Rise of Arabism in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 16, No. 4, Sonbahar 1962, s. 145-168.
- Dekmejian, R. Hrair, 'The Anatomy of Islamic Revival: Legitimacy Crisis, Ethnic Conflict and the Search for Islamic Alternatives'. *The Middle East Journal*, Cilt 34, No. 1, Kış 1980, p. 1-12.
- Devlin, John F., *The Ba'th Party. A History from its Origins to 1966*, Standord, California, 1976.
- , *Syria: Modern State in Ancient Land*, Londra, 1983.
- , 'Effects of leadership style on oil policy: Syria and Iraq', *Energy Policy*, Kasım 1992, s. 1048-1054.
- Dewdney, J.C., 'Syria: Pattern of Population Distribution', in J.I. Clarke and W.B. Fischer (der.), *Populations of the Middle East and North Africa*, New York, 1972, s. 130-142.
- Dishon, Daniel (der.), *Middle East Record 1967*, Kudüs, 1971.
- , *Middle East Record 1968*, Kudüs, 1973.
- , *Middle East Record 1969-1970*, 2 Cilt, Kudüs, 1977.
- Donohue, John J., 'La Nouvelle Constitution Syrienne et ses Détracteurs', *Travaux et Jours*, Beyrut, Nisan-Haziran 1973, s. 93-111.
- Douwes, Dirk, *Justice and Oppression: Ottoman rule in the province of Şam and the district of Hama, 1785-1841* (doctoral dissertation), Nijmegen, 1994.
- Drysdale, Alasdair, 'Ethnicity in the Syrian Officer Corps: A Conceptualisation'. *Civilisations*, Cilt 29, no. 3/4 (1979), s. 359-373.
- , 'The Syrian Political Elite, 1966-1976: A Spatial and Social Analysis.', *Middle Eastern Studies*, Cilt 17, no.1 (1981), s.3-30.
- , 'The Regional Equalization of Health Care and Education in Syria since the Ba'thi Revolution', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 13, (1981), s. 93-111.

- , 'The Asad Regime and its Troubles'. *MERIP Reports*, No. 110, Cilt 12, No. 9 (Kasım-Aralık 1982), s. 3-11.
- , 'The Syrian Armed Forces in National Politics: The Role of the Geographic and Ethnic Periphery', in: R. Kolkowicz and A. Korbonski (der.), *Soldiers, Peasants, and Bureaucrats*, Londra, 1982, s. 52-76.
- , 'The Succession Question in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 39, no. 2 (1985), s. 246-262.
- , and Hinnebusch, Raymond A., *Syria and the Middle East Peace Process*, New York, 1991.
- , 'Syria since 1988: From Crisis to Opportunity', in: Robert O. Friedman (der.), *The Middle East After the Invasion of Kuwait*, Gainsville (University Press of California), 1993, s. 276-296.
- , 'Transboundary interaction and political conflict in the central Middle East: The case of Syria', in: Clive H. Schofield and Richard N. Schofield (der.), *The Middle East and North Africa*, Londra, 1994, s. 21-34.
- Dussaud, René, *Histoire et Religion des Nosairis*, Paris, 1900.
- Esman, Milton J., and Rabinovich, Itamar (der.), *Ethnicity, Pluralism, and the State in the Middle East*, Londra, 1988.
- Faksh, Mahmud A., 'The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force', *Middle Eastern Studies*, Cilt 20, No. 2, 1984, s. 133-153.
- Fawaz, Leila Tarazi, *An Occasion for War - Civil Conflict in Lebanon and Şam in 1860*, Londra, 1994.
- Fisk, Robert, *Pity the Nation. Lebanon at War*, Londra, 1990.
- Freitag, Ulrike, *Geschichtsschreibung in Syrien 1920-1990. Zwischen Wissenschaft und Ideologie*, Hamburg, 1991.
- , 'Writing Arab History: The Search for the Nation', *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 21, No. 1, 1994, s. 19-37.
- Friedman, Thomas, *From Beirut to Kudüs*, Londra, 1989.
- Gubser, Peter, 'Minorities in Power: The Alawites of Syria', in: R.D. McLaurin (der.), *The Political Role of Minority Groups in the Middle East*, New York, 1979, s. 17-48.
- Haddad, George M., *Revolutions and Military Rule in the Middle East, Cilt II: The Arab States*, New York, 1971.
- Hanafi, Sari, *Les ingénieurs en Syrie, modernisation, technobureaucratie et identité*, Thèse pour le doctorat en sociologie, Paris (EHESS), 1994.
- , *La Syrie des ingénieurs technobureaucrates. Enquête d'identité*, Paris, 1996.
- Harik, Ilya E., 'The Ethnic Revolution and Political Integration in the Middle East', *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972), s. 303-323.
- Heydemann, Steven, 'Taxation without Representation: Authoritarianism and Economic Liberalization in Syria', in: E. Goldberg, R. Kasaba, & J. Migdal (der.), *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society*, Seattle & Londra, 1993, s. 69-101.
- Hill, Fiona E., 'Reverse Orientalism?: Tribe and Nation in Syria', *Journal of Arabic, Islamic & Middle Eastern Studies*, Cilt 1 (1994), No. 2, s. 59-75.

- Hinnebusch, Raymond A., 'Elite-Mass Linkage: The Role of the Mass Organizations in the Syrian Political System'.
- , 'Local Politics in Syria: Organisation and Mobilisation in Four Village Cases', *The Middle East Journal*, Cilt 30, No. 1, Kış 1976, s. 1-24.
 - , 'Party and Peasant in Syria', *Cairo Papers in Social Science*, Kasım 1979.
 - , *Peasant and Bureaucracy in Ba'thist Syria: the Political Economy of Rural Development*, San Francisco, 1989.
 - , *Authoritarian Power and State Formation in Ba'thist Syria: Army, Party and Peasant*, San Francisco, 1990.
 - , 'Class and State in Ba'thist Syria', in: Richard T. Antoun and Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, New York, 1991, s. 29-47.
 - , and A. Drysdale, *Syria and the Middle East Peace Process*, New York, 1991.
 - , 'State and Civil Society in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 47, no. 2 (1993), s. 243-257.
 - , 'Liberalization in Syria: the Struggle of Economic and Political Reality', in: Eberhard Kienle, *Contemporary Syria*, Londra, 1994, s. 97-113.
 - , 'State, Civil Society, and Political Change in Syria', in: A.R. Norton (der.), *Civil Society in the Middle East*, Cilt 1, Leiden, 1995, s. 214-242.
 - , 'The Political Economy of Economic Liberalization in Syria', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 27, 1995, s. 305-320.
 - , 'Syria: The Politics of Peace and Regime Survival', *Middle East Policy*, Cilt 3, No. 4, Nisan 1995, s. 74-87.
 - , 'Does Syria want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations', *Journal of Palestine Studies*, Cilt 26, No. 1, Sonbahar 1996, s. 42-57.
 - , and Anoushiravan Ehteshami, *Syria and Iran: Middle powers in a penetrated regional system*, Londra & New York, 1997.
- Hitti, Philip K., *The Origins of the Dürzi People and Religion*, New York, 1928.
- Hopfinger, Hans and Marc Boeckler, 'Step by Step to an Open Economic System: Syria Sets Course for Liberalization', *British Journal for Middle Eastern Studies*, Cilt 23, No. 2, Kasım 1996, s. 183-202.
- Hopwood, Derek, *Syria 1945 - 1986: Politics and Society*, Londra, 1988.
- Hourani, A.H. *Minorities in the Arab World*, Londra, 1947.
- , *Syria and Lebanon, A Political Essay*, 3. baskı, Londra, 1954.
- Hudson, Michael H., *Arab Politics. The Search for Legitimacy*, New Haven and Londra, 1977.
- Human Rights Watch/Middle East, Cilt 7, No. 4, Temmuz 1995, *Syria, The Price of Dissent*.
- , Cilt 8, No. 2(E), Nisan 1996, *Syria's Tadmor Prison. Dissent Still Hostage To A Legacy of Terror*
 - , Cilt 8, No. 4(E), Ekim 1996, *Syria: The Silenced Kurds*.
- Human Rights Watch World Report 1995, New York, 1994.
- Humphreys, R. Stephen, 'Islam and Political Values in Saudi Arabia, Egypt and Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 33, No. 1, Kış 1979, s. 1-19.

- Hurewitz, J.C. *Middle East Politics: The Military Demension*, New York, Washington, Londra, 1969.
- Janowitz, Morris, *The Military and Political Development of New Nations*, Chicago, 1964.
- Joris, Lieve, *De Poorten van Şam*, Amsterdam, 1993.
- , *Les Portes de Damas*, Arles, 1994.
- Kaylani, Nabil M., 'The Rise of the Syrian Ba'th, 1940-1958: Political Success, Party Failure', *International Journal of Middle East Studies*, 3 (1972), s. 3-23.
- Kedourie, Elie, *The Chatham House Version and other Middle Eastern Studies*, Londra, 1970.
- Kelidar, A.R., 'Religion and State in Syria, *Asian Affairs*, Cilt 61 (Yeni seri Cilt 5), Bölüm I, Şubat 1974, s. 16-22.
- Kerr, Malcolm, *The Arab Cold War 1958-1967, A Study of Ideology in Politics*, 2. baskı, Londra, 1967.
- , 'Hafiz Asad and the Changing Patterns of Syrian Politics', *International Journal*, Cilt 28, 1972-3, s. 689-706.
- , 'Coups and clan in Syria', *Gazelle Review of Literature on the Middle East*, No. 7, 1980, s. 45-47.
- Khadduri, Majid, *Arab Personalities in Politics*, Washington, 1981.
- Khalidi, Tarif, 'A Critical Study of the Political Ideas of Michel Aflak', *Middle East Forum*, Cilt XLII, No. 2, s. 55-68.
- Khoury, Philip S., *Urban notables and Arab nationalism: The politics of Şam 1860 - 1920*, Cambridge, 1983.
- , *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, Londra, 1987.
- Khuri, Fuad I., 'The Alawis of Syria: Religious Ideology and Organization', in: Richard T. Antoun and Donald Quataert (der.), *Syria: Society, Culture, and Polity*, Albany, 1991, s. 49-62.
- Kienle, Eberhard, 'The Conflict Between the Baath Regimes of Syria and Iraq Prior to Their Consolidation: From Regime Survival to Regional Domination', *Ethnizität und Gesellschaft*, Occasional Papers no. 5 (1985).
- , 'Ethnizität und Machtkonkurrenz in inter-arabischen Beziehungen: Der syrisch-irakische Konflikt unter den Ba'th-Regimen', *Ethnizität und Gesellschaft*, Occasional Papers no. 12 (1987).
- , *Ba'th v Ba'th: The Conflict between Syria and Iraq 1968-1989*, Londra, 1990.
- , 'Entre jama'a et classe. Le pouvoir politique en Syrie contemporaine', *Revue du Monde Musulman et la Méditerranée*, Cilt 59-60, 1991, No. 1-2, s. 211-239.
- , (der.), *Contemporary Syria. Liberalization between Cold War and Cold Peace*, Londra, 1994.
- , 'Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 27 (1995), s. 53-71.
- , 'Imagined Communities Legislated: Nationalism and the Law of Nationality in Syria and Egypt', in: E. Cotran & C. Mallat (der.), *Yearbook of Islamic and Middle Eastern Law*, Cilt 1, 1994, Londra, 1995, s. 47-67.

- , 'Middle East Peace and Normalization: The Political Consequences of Unequal Solutions', in: L. Blin & Ph. Fargues (der.), *L'ecclésiologie de la paix au Proche-Orient*, Paris, 1995, s. 55-75.
- Kischli, Muhammad, *Kapitalismus und Linke im Libanon*, Frankfurt, 1970.
- Koszinowski, Thomas, 'Rif'at al-Asad', *Orient* 4 (1984), s. 465-470.
- , 'Die Krise der Ba'th-Herrschaft und die Rolle Asads bei der Sicherung der Macht', *Orient* 26 (1985), s. 549-571.
- Kramer, Martin, 'Syria's Alawis and Shiism', in: Martin Kramer (der.), *Shiism, Resistance, and Revolution*, Boulder, 1987, s. 237-254.
- Landis, Joshua, 'The Political Sociology of Syria reconsidered: a response to Volker Perthes', *The Beirut Review*, 5, 1993, s. 143-151.
- Lawson, Fred H., 'Social Bases for the Hama Revolt', *MERIP Reports*, No. 110, Cilt 12, No. 9 (Kasım-Aralık 1982), s. 24-28.
- , 'Domestic Transformation and Foreign Steadfastness in Contemporary Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 48, No. 1, 1994, s. 47-64.
- , *Why Syria Goes to War: Thirty Years of Confrontation*, Ithaca, 1996.
- Le Gac, Daniel, *La Syrie du général Assad*, Brüksel, 1991.
- Lenczowski, George, *The Middle East in World Affairs*, New York, 1956.
- , (der.), *Political Elites in the Middle East*, Washington, 1975.
- Lerner, Daniel, *The Passing of Traditional Society*, New York, 1964.
- Lewin, Bernard, *Notes on Cabali: The Arabic dialect spoken by the Alawis of "Jebel Ansariye"*, Göteborg, 1969.
- Lewis, Norman N., *Nomads and Settlers in Syria and Jordan, 1800-1980*, Cambridge, 1987.
- Lobmeyer, Hans Günther, 'Islamic ideology and secular discourse: the Islamists of Syria', *Orient*, Cilt 32, 1991, s. 395-418.
- , *Islamismus und sozialer Konflikt in Syrien*, Berlin, 1993. (*Ethnizität und Gesellschaft*, Occasional Papers No. 26).
- , 'Al dimuqratiyya hiyya al-hall? The Syrian Opposition at the End of the Asad Era', in: Eberhard Kienle (der.), *Contemporary Syria*, Londra, 1994, s. 81-96.
- , *Opposition und Widerstand in Syrien*, Hamburg, 1995.
- Longrigg, S.H., *Syria and Lebanon under French Mandate*, Londra, 1958.
- Longuenesse, Elisabeth, 'Bourgeoisie, Petite-Bourgeoisie et Couches Moyennes en Syrie', *Peuples Méditerranéens*, No. 4, Temmuz-Eylül 1978, s. 21-42.
- , 'The Class Nature of the State in Syria', *MERIP Reports* No. 77, Mayıs 1979, s. 3-11.
- , 'The Syrian Working Class Today', *MERIP Reports*, No. 134, Temmuz-Ağustos 1985, s. 17-24.
- , (der.), *Bâtisseurs et Bureaucrates. Ingénieurs et Société au Maghreb et au Moyent-Orient*, Lyon, 1990.
- , 'Ingénieurs et médecins dans le changement social en Syrie. Mobilité sociale et re-composition des élites', *Maghreb-Machrek*, No. 146, Ekim-Aralık 1994, s. 59-71.
- , 'Labor in Syria: The Emergence of New Identities', in: E. Goldberg (der.), *The Social History of Labour in the Middle East*, New York, 1995.

- , 'Les médecins syriens, des médiateurs dans une société en crise?', in: Elisabeth Longuenesse (der.), *Santé, Médecine et Société dans le Monde Arabe*, Paris, 1995.
- Macintyre, Ronald R., *The Arab Ba'ath Socialist Party: Ideology, Politics, Sociology and Organization*, Doktora Tezi, Australian National University, 1969.
- , 'Syrian Political Age Differentials 1958-1966', *The Middle East Journal*, Cilt. 29, Bahar 1975, No. 2, s. 207-213.
- Mahayni, M. Mohammed Sabet, *L'Evolution Constitutionnelle de la Syrie Indépendante*, Thèse pour le Doctorat d'Etat, Paris, 1972.
- Mahr, Horst, *Die Baath-Partei; Portrait einer Panarabischen Bewegung*, München, 1971.
- Makarem, Sami Nasib, *The Dürzi Faith*, New York, 1974.
- Maler, Paul, (i.e. Michel Seurat), 'La société Syrienne contre son état', *Le Monde Diplomatique*, Nisan 1980.
- Manna, Haytham, 'Histoire des Frères Musulmans en Syrie', *Sou'al*, No. 5, Nisan 1985, s. 67-82.
- , 'Syria: Accumulation of Errors?', *Middle Eastern Studies*, Cilt 23, No. 2, Nisan 1987, s. 211-214.
- Ma'oz, Moshe, 'Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 26, Sonbahar 1972, No. 4, s. 389-404.
- , 'Society and State in Modern Syria', in Menahem Milson (der.), *Society and Political Structure in the Arab World*, New York, 1973, s. 29-91.
- , 'Alawi Military Officers in Syrian Politics, 1966-1974', in *Military and State in Modern Asia*, Kudüs, 1976.
- , 'Hafiz al-Asad: A Political Profile', *The Jerusalem Quarterly*, no. 8, Yaz 1978, s. 16-31.
- , and Yaniv, Avner (der.), *Syria under Assad*, Londra, 1986.
- , *Asad the Sphinx of Damascus*, Londra, 1988.
- , *Syria and Israel: From War to Peacemaking*, Oxford, 1995.
- Mayer, Thomas, 'The Islamic opposition in Syria, 1961-1982', *Orient*, Cilt 24, No. 4, Aralık 1983, s. 589-609.
- McLaurin, R.D. (der.), *The Political Role of Minority Groups in the Middle East*, New York, 1979.
- , (der.), *Military Propaganda: Psychological Warfare and Operations*, New York, 1982.
- Métral, Françoise, 'Ingénieurs et agronomes dans un projet de développement rural en Syrie', in: E. Longuenesse (der.), *Batisseurs et Bureaucrates. Ingénieurs et Société au Maghreb et au Moyent-Orient*, Lyon, 1990, s.231-254.
- , 'State and Peasants in Syria: a Local View of a Government Irrigation Project', in: Saad Eddin Ibrahim & Nicholas Hopkins (der.), *Arab Society, Social Science Perspectives*, Kahire, 3. basım, 1992, s. 336-354.
- Michaud, Gérard, (i.e. Michel Seurat), 'The Importance of Bodyguards', *MERIP Reports*, No. 110, Cilt 12, No. 9 (Kasım-Aralık 1982), s. 29-31.
- Middle East Watch, *Syria Unmasked: The Suppression of Human Rights by the Asad Regime*, New Haven, 1991.

- Mitchell, R.P., *The Society of the Muslim Brothers*, Londra, 1969.
- Mousa, Munir Mushabik, *Etude Sociologique des 'Alaouites ou Nusairis*, Thèse Principale pour le Doctorat d'Etat, 2 Cilt, Paris, 1958.
- Mufti, Malik, *Sovereign Creations: Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq*, Ithaca, New York, 1996.
- Nashabi, Hisham A., *The Political Parties in Syria*, Master tezi, American University of Beirut, Beyrut, 1951-1952.
- Nasr, Nicolas, *Faillite Syrienne au Liban 1975-1981*, 2 Cilt, Beyrut, 1982.
- Nazdar, Mustafa, 'Die Kurden in Syrien', in: Gérard Chaliand (der.), *Kurdistan und die Kurden*, Cilt 1, Göttingen, 1988, s. 395-412; Ayrıcı: Gerard Chaliand (der.), *People Without A Country. The Kurds and Kurdistan*, Londra, 1980, s. 211-219, as 'The Kurds in Syria'.
- Nieuwenhuijze (der.), C.A.O. van, *Commoners, Climbers and Notables. A Sampler of Studies on Social Ranking in the Middle East*, Leiden, 1977.
- 'La Nomenclatura Syrienne', *Les Cahiers de l'Orient*, Paris, 1986, s. 233-245.
- Nouss, L., *La population de la République Syrienne, Etude démographique*, Thèse d'Etat, Paris, 1951.
- Office Arabe de Presse et de Documentation, *2e Cabinet Mahmoud Ayoubi (1er Septembre 1974), Structure, Analyse et Biographies*, Şam, 1974.
- , *Le 1er Cabinet de M. El-Halabi, Structure et Biographies*, Şam, 1978.
- , *Le 1er Cabinet de M. Abdel Raouf Al-Kassem, Structure et Biographies*, Şam, 1980.
- , *Le 1er Cabinet de M. Abdel Raouf Al-Kassem, Structure et Biographies*, Şam, 1980.
- , *Le 2e Cabinet de M. Mahmoud Al-Zou'bi du 29 Juin 1992*, Şam, 1992.
- Olson, Robert, *The Ba'th and Syria, 1947 to 1982. The Evolution of Ideology, Party and State*, Princeton, N.J., 1982.
- Oron, Y. (der.), *Middle East Record: Volume II*, 1961, Kudüs, 1966.
- Palazzoli, Claude, *La Syrie, le rêve et la rupture*, Paris, 1977.
- Palmer, Monte, 'The United Republic - an Assissment of its Failure', *The Middle East Journal*, Cilt 20, No. 1, Kış 1966, s. 50-67.
- Perthes, Volker, *Staat und Gesellschaft in Syrien, 1970-1989*, Hamburg, 1990.
- , 'Einige kritische Bemerkungen zum Minderheitenparadigma in der Syrienforschung', *Orient* 31/4 (1990), s. 571-582.
- , 'The Bourgeois and the Ba'th', *Middle East Report*, Mayıs-Haziran 1991, s. 31-37.
- , 'The Political Sociology of Syria: a bibliographical essay', *The Beirut Review*, 4, 1992, s. 105-113.
- , 'Syria's Parliamentary Elections: remodeling Asad's Political Base', *Middle East Report*, Ocak-Şubat 1992, s. 15-18, 35.
- , 'The Syrian Private Industrial and Commercial Sectors and the State', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 24, (1992), s. 207-230.
- , 'Syrie: les élections de 1990', *Maghreb-Machrek*, No. 137, 1992, s. 3-14.
- , 'The Private Sector, Economic Liberalization, and the Prospects of Democrati-

- zation: the case of Syria and some other Arab countries', in: Ghassan Salamé (der.), *Democracy without Democrats?*, Londra, 1994.
- , 'Stages of Economic and Political Liberalization', in: Eberhard Kienle (der.), *Contemporary Syria*, Londra, 1994, s. 44-71.
- , 'From War Dividend to Peace Dividend? Syrian Options in a New Regional Environment', *Al-Nadwah*, Ocak 1995, s. 6-18.
- , *The Political Economy of Syria under Asad*, Londra, 1995.
- , 'Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 27 (1995), s. 53-71.
- Peters, Rudolph, *Islam and Colonialism. The Doctrine of Jihad in Modern History*, Lahey, 1979.
- Petran, Tabitha, *Syria*, Londra, 1972.
- Picard, Elizabeth, 'Clans Militaires et Pouvoir Ba'thiste en Syrie', *Orient*, Cilt 20, No. 3, Eylül 1979, s. 49-62.
- , 'Y a-t-il un problème communautaire en Syrie?', *Maghreb-Machrek* 87 (janvier-mars 1980), s. 7-21.
- , 'Critique de l'usage du concept d'ethnicité dans l'analyse des processus politiques dans le monde arabe', in: *Etudes politiques du monde arabe*, Kahire (CE-DEJ), 1991, s. 71-84.
- , 'Arab Military in Politics: from Revolutionary Plot to Authoritarian State', in: Albert Hourani, Philip S. Khoury and Mary C. Wilson (der.), *The Modern Middle East: A Reader*, Londra, 1993, s. 551-578.
- , 'Infitâh économique et transition démocratique en Syrie', in: R. Bocco & M-R. Djalili (der.), *Moyen-Orient: migrations, démocratisation, médiations*, Paris, 1994, s. 221-236.
- Pipes, Daniel, 'The Alawi Capture of Power in Syria', *Middle Eastern Studies*, Cilt 25 (1989), s. 429-450.
- , *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford, 1990.
- , *Şam Courts the West: Syrian Politics, 1989-1991*, Policy Papers, No. 26, The Washington Institute for Near East Policy, 1991.
- , 'Syrie: L'Après Assad', *Politique Internationale*, 1993, s. 97-110.
- , 'Understanding Asad', *Middle East Quarterly*, December, 1994.
- , *Syria beyond the Peace Process*, Policy Papers, No. 40, The Washington Institute for Near East Policy, 1996.
- Rabinovich, Itamar, *Syria under the Ba'th 1963-66; The Army-Party Symbiosis*, Ku-dûs, 1972.
- , 'Historiography and Politics in Syria', *Asian Affairs*, Cilt 9, (Old Series Cilt 65), Part 1, Şubat 1978, s. 57/66.
- , 'The Compact minorities and the Syrian State, 1918-1945', *Journal of Contemporary History*, Cilt 14, No. 4, October 1979, s. 693-712.
- , and Esman, Milton J. (der.), *Ethnicity, Pluralism, and the State in the Middle East*, Londra, 1988.
- , *The Road Not Taken: Early Arab-Israeli Negotiations*, Oxford, 1991.
- , 'Stability and Change in Syria', in: R.B. Satloff, *The Politics of Change in the*

- Middle East, Boulder, 1993, s. 11-29.
- Rathmell, Andrew, *Secret War in the Middle East. The Covert Struggle for Syria, 1949-1961*, Londra, 1995.
- Raymond, André (der.), *La Syrie d'Aujourd'hui*, Paris, 1980.
- Recueil des Archives Biographiques Permanentes du Monde Arabe*, 2ème Edition, Şam, tarih yok
- Reilly, James A., 'Inter-Confessional Relations in Nineteenth-Century Syria: Şam, Humus and Hama compared', *Islam and Christian-Muslim Relations*, Cilt 7, No. 2, 1996, s. 213-224.
- Reissner, Johannes, 'Die andere Ablehnungsfront: Stimmen radikal-islamischer Kreise zur Friedensinitiative Anwar as-Sadats', *Orient*, Cilt 21, No. 2, Haziran 1979, s. 19-41.
- , *Ideologie und Politik der muslimbrüder Syriens. Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adib asv-Svisvakli 1952*, Freiburg, 1980.
- Roberts, David, *The Ba'th and the Creation of Modern Syria*, Londra, 1987.
- Saab, Edouard, *La Syrie ou la Révolution dans la Rancœur*, Paris, 1968.
- Saint-Prot, Charles, *Les Mystères Syriens*, Paris, 1984.
- Sadowski, Yahya M., 'Cadres, Guns and Money: The Eighth Regional Congress of the Syrian Ba'th', *MERIP Reports* 134 (Temmuz-Ağustos 1985), s.3-8.
- , 'Patronage and the Ba'th: Corruption and Control in Contemporary Syria', *Arab Studies Quarterly*, Cilt 9. no. 4, Sonbahar 1987, s. 442-461.
- Salih, Shakeeb, 'The British-Dürzi Connection and the Dürzi Rising of 1896 in the Hawran', *Middle Eastern Studies*, Cilt 13, Mayıs 1977, No. 2, s. 251-257.
- Schäbler, Birgit, *Aufstände im Drusenbergländ: Ethnizität und Integration einer ländlichen Gesellschaft Syriens vom Osmanischen Reich bis zur staatlichen Unabhängigkeit*, Gotha, 1996.
- Seale, Patrick, *The Struggle for Syria; A Study of Post-War Arab Politics (1945-1958)*, Londra, 1965.
- , *Asad: the Struggle for the Middle East*, Londra, 1988.
- , 'Asad: Between Institutions and Autocracy', in Richard T. Antoun and Donald Quataert (der.), *Syria, Society, Culture and Polity*, New York, 1991, s. 97-110.
- , 'Asad's Regional Strategy and the Challenge from Netanyahu', *Journal of Palestine Studies*, Cilt 26, No. 1, Sonbahar 1996, s. 27-41.
- Seurat, Michel, *L'Etat de Barbarie*, Paris, 1989.
- Seymour, Martin, 'The Dynamics of Power in Syria since the Break with Egypt', *Middle Eastern Studies*, Cilt 6, Ocak 1970, No. 1, s. 35-47.
- Sluglett, Peter and Marion Farouk-Sluglett, 'Some Reflections on the Sünni/Şii Question in Iraq', *British Society for Middle Eastern Studies Bulletin*, Cilt 5, No. 2, 1978, s. 79-87.
- , 'Sünnis and Şiis Revisited: Sectarianism and Ethnicity in Authoritarian Iraq', in: John P Spagnolo (der.), *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective. Essays in Honour of Albert Hourani*, Reading, 1992, s. 259-273.
- Statistisches Bundesamt Wiesbaden: *Allgemeine Statistik des Auslandes, Länderkurzberichte, Syrien*, Stuttgart/Mainz, 1967, 1969.

- Syrian Arab Republic, Office of the Prime Minister, Central Bureau of Statistics, *Statistical Abstract 1971*, Şam, 1971.
- , *Statistical Abstract 1976*, Şam, 1976.
- , *Statistical Abstract 1992*, Şam, 1992.
- Tauber, Eliezer, *The Formation of Modern Syria and Iraq*, Londra, 1995.
- Tlass, Mustapha, (der.), *Paroles d'Assad. Discours et propos du Président de la République Arabe Syrienne*, Paris, 1986.
- Torrey, Gordon H., *Syrian Politics and the Military 1945-1958*, Colombus, Ohio, 1964.
- , 'The Ba'th - Ideology and Practice', *The Middle East Journal*, Cilt 23, 1969, s. 445-470.
- , 'Aspects of the Political Elite in Syria', in George Lenczowski (der.), *Political Elites in the Middle East*, Washington, 1975, s. 151-161.
- U.S. Army Area Handbook for Syria, Washington DC, 1965.
- Van Dusen, Michael H., *Intra- and Inter-Generational Conflict in the Syrian Army*, Doktora Tezi, Baltimore, Maryland, 1971.
- , 'Political Integration and Regionalism in Syria', *The Middle East Journal*, Cilt 26, Bahar 1972, No. 2, s. 123-136.
- , 'Syria: Downfall of a Traditional Elite', in Frank Tachau (der.), *Political Elites and Political Development in the Middle East*, New York, 1975.
- Vanly, Ismet Chérif, *La Persécution du Peuple Kurde par la Dictature du Baas en Syrie*, Amsterdam, 1968.
- , *Le Problème Kurde en Syrie: Plans pour le génocide d'une minorité nationale*, n.p., 1968.
- , *Kurdistan und die Kurden*, Cilt 3, Göttingen, 1988.
- Vatikiotis, P.J., 'The Politics in the Fertile Crescent', in P.Y. Hammond & S.S. Alexander (der.), *Political Dynamics in the Middle East*, New York, 1972, s. 225-242.
- Velud, Christian, 'Syrie, Etat mandataire, mouvement national et tribus (1920-1936)', *Maghreb-Machrek*, No. 147, Ocak-Mart 1995, s. 48-71.
- Vernier, Bernard, 'Le rôle politique de l'armée en Syrie', *Politique Etrangère*, XXIX (1965), s. 458-511.
- , *Armée et Politique au Moyen Orient*, Paris, 1966.
- Voss, Gregor, "'Alawiya oder Nusairiya?' - Schiitische Machtelite und Sünnitische Opposition in der Syrischen Arabischen Republik, dissertation, Hamburg, 1985.
- Watenpugh, Keith D., "'Creating Phantoms": Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria', *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 28 (1996), s. 363-389.
- Weismann, Itzhak, 'Sa'id Hawwa: The Making of a Radical Muslim Thinker in Modern Syria', *Middle Eastern Studies*, Cilt 29, No. 4, Ekim 1993, s. 602-623.
- Weulersse, Jacques, *Le Pays des Alaouites*, Tours, 1940.
- , *Paysans de Syrie et du Proche Orient*, Paris, 1946.
- Who's Who in the Arab World, 2. baskı, 1967-1968, Beyrut, tarih yok
- Winder, Bayly, 'Syrian Deputies and Cabinet Ministers, 1919-1959', *The Middle*

- East Journal*, Cilt 16, Sonbahar 1962, No. 4, s. 407-429; Cilt 17, Kış 1963, No. 1, s. 35-54.
- Wirth, Eugen, *Syrien, Eine Geographische Landeskunde*, Darmstadt, 1971.
- Yaffe-Schatzmann, Gitta, 'Alawi Separatists and Unionists: The Events of 25 Şubat 1936', *Middle Eastern Studies*, Cilt 31, No. 1, Ocak 1995, s. 28-38.
- Yaniv, Avner, and Ma'oz, Moshe (der.), *Syria under Assad*, Londra, 1986.
- Zisser, Eyal, 'The succession struggle in Şam', *Middle East Quarterly*, Cilt 2, No. 3, 1995, s. 57-64.
- , 'Toward the post-Asad era in Syria', *Japanese Institute of Middle Eastern Economics Review*, No. 28, 1995, s. 5-16.
- Zuwiyya-Yamak, L., *The Syrian Social Nationalist Party: An Ideological Analysis*, Cambridge, Mass., 1966.

- 1917 Ekim Devrimi 45
1940 Baas Partisi'nin Kuruluşu 40
1946 Suriye'nin Bağımsızlığını
Kazanması 23, 58
1958 Baas Partisi'nin Lağvedilmesi 50,
51
1958 Suriye ve Mısır'ın Birleşmesi 50,
60, 64
1961 (28 Eylül Darbesi) Suriye'nin
Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden
Ayrılması 61
1961 Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin
Dağılması 115
1962 (28 Mart Darbesi) El-Nahlavi
Darbesi 62, 63
1963 (18 Temmuz) Nasırcı Darbesi 67,
69, 70
1963 (8 Mart Darbesi) Suriye'de Baas
Partisi'nin İktidara Gelişi 29, 30,
34, 39, 50, 51, 53, 55, 56, 62, 65,
71, 79, 80, 128, 130, 131, 132, 133,
134, 170
1963 (8 Şubat) Irak'ta Baas İhtilali 236
1964 Hama Ayaklanması 47, 82
1965 Suriye İkinci Bölgesel Kongresi
53, 55
1966 (23 Şubat) Askeri Darbesi 72,
91, 94, 100, 102, 107, 113
1966 (8 Eylül) Hatum'un Darbe
Girişimi 98
1967 (Haziran) Arap - İsrail Savaşı
107, 109, 117, 205
1968 (Temmuz) Baas Rejiminin Irak'ta
İktidara Gelmesi 113
1970 Hafız Esad'ın İktidara Gelişi 44,
123, 124
1973 Ekim Savaşı 122, 124
1975 (Eylül) Sina Barış Antlaşması
151, 153
1980 Palmira Katliamı 174, 175
1981 (6 Ekim) Enver Sedat'ın
Öldürülmesi 178
1982 Hama Ayaklanması 173, 183,
184, 190, 191
- A**
Abbas (Alevi Ailesi) 29
Abbas, Nadim 185, 200
Abdül Cevad (Yüzbaşı) 242, 243, 246
Abdülhamid II (Osmanlı Padişahı) 33
Abrash, Abdül-Celil el 243
Ahl el-Kitab 20

Ahmar, Abdullah el 194
 Ahmed, Ahmed Iskender 150
 Alevi Ateizmi 149
 Alevi(lerin) Dağları 26, 29, 132
 Alevi Mezhebi 59, 175
 Aleviler 18, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 29,
 30, 31, 33, 47, 57, 59, 60, 65, 67,
 68, 72, 78, 79, 87, 91, 92, 93, 103,
 104, 105, 108, 116, 119, 125, 131,
 132, 134, 135, 136, 149, 154, 155,
 160, 162, 164, 165, 168, 170, 171,
 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183,
 187, 188, 189, 212, 216, 217, 219,
 221, 225, 227, 228, 230, 234, 242,
 243, 245
 Alevileşme Süreci 31
 Ali bin Ebu Talip 179
 Ali el - Murtada Birliği 199
 Ali, Muhammed İbrahim el 101
 Alvan, Cesim 60, 67
 Amman 103
 Arabizm 44, 233, 236
 Arap-İsrail Barış Görüşmeleri 223
 Arap Baas Sosyalist Partisi 39
 Arap Dağı 26
 Arap Dünyası 34, 35, 113, 123, 194
 Arap Milliyetçiliği 21, 35, 40, 41, 42,
 44, 45, 57, 77, 112, 113, 224, 232,
 233
 Arapça 17, 18, 19, 22, 26, 41, 42, 43,
 63, 167
 Araplar 18, 19, 42
 Araplaşma 44
 Arsuzi, Zeki el 43
 Asali, Ebu Talal 96, 98, 100, 102, 103,
 104, 106, 107
 Askeri Akademi (Humus) 57, 60
 Askeri Kongre (Humus) 62
 Aslan, Ali 60, 120, 167, 195, 201
 Aşiretçilik 34, 35, 169, 221, 225, 233,
 235, 236, 240, 254
 Atasi, Cemal el 50, 163
 Atasi, Nur el-Din el 101, 119
 Atrâş, Gazi el 107
 Ayrıhkçı Dönem (Fatrat el-İnfisal) 60,
 62, 74

B

Baas Arap Milliyetçiliği Hareketi 43
 Baas Partisi 29, 30, 39, 40, 41, 43, 44,
 45, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
 59, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 78,
 89, 94, 96, 97, 103, 106, 108, 109,
 112, 113, 116, 122, 124, 125, 129,
 130, 133, 134, 147, 151, 153, 154,
 156, 159, 162, 166, 167, 175, 184,
 187, 190, 194, 195, 197, 198, 199,
 202, 204, 205, 209, 224
 Baas Ulusal Muhafız Birliği 46, 71
 Baasçılar 30, 42, 51, 67, 84, 123, 126,
 153, 156, 159, 165, 190, 205, 210,
 223, 225, 226, 228, 231
 Baasçılık 50
 BAC (Birleşik Arap Cumhuriyeti) 50,
 251, 252
 Badran, Mudar 175
 Bağdat 43, 110, 123, 124, 125, 126,
 179, 190
 Bajbu, Muhammed Jabir 30
 Baniyas 31
 Barru, Abdül-Gani 82
 Batatu, Hanna 46, 59, 203, 226, 227
 Bathiş, Abdülrahim 101
 Bayanuni, Ali el 176
 Begin, Menahem 126
 Beyrut 31, 68, 92, 117, 123, 180, 213
 Birinci Dünya Savaşı 28
 Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) 50,
 61, 133, 251
 Birlik Andı 60
 Birlikçi Sosyalistler 50
 Birri, Nabih (Lübnan Parlamento
 Başkanı) 214
 Bitar, Salih el-Din el 40, 85, 175, 248
 Bloklaşma 53
 Böl ve Yönet 56
 Bölgeciler (Kutriyun, Baas) 51, 55
 Bölgecilik 34, 35, 221, 225, 233, 235,
 236, 240, 254

C

Caferi 182
 Camp David Antlaşması 126

Canbolat, Kemal 175
 Cebel el - Arab (Arap Dağı) 24, 26
 Cebel Al'alaviyin (... El-Alaviyn)(Alevi Dağları) 26, 29, 132
 Cebel el-Arab (Arap Dağı) 40
 Cebel el-Dürüz (Dürzi Dağı) 18, 21, 24, 26, 31, 32, 33, 40, 47, 60, 96, 100, 106, 132
 Cebel el-Nusayriyah (Nusayri Dağları) 26
 Cebele 31
 Cedid, İzzet 86, 88, 121, 198
 Cedid, Selah el 55, 64, 66, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 134, 147, 151, 183, 224, 229
 Cemil, Naci 119, 120, 125
 Cemirah 199
 Chouet, Alain 202
 Cihad 148, 149, 185
 Cisir-el Shugur Katliamı 23, 184
 Cuhni, Muhammed Tevfik El 120
 Cum, Bedir 82
 Cuma, Saad 105
 Cundi, Abdülkerim El 64, 110, 112, 117
 Cundi, Sami el 41, 43, 108, 131, 132, 183

Ç

Çerkezler 18, 22, 44, 59

D

Dayri 237
 Dera 23, 29
 Deyrizor 23, 51, 55, 109, 119, 237
 Dib, Ali 185
 Din, Adnan Saad el 176
 Din, Selah el 85
 Doğu Bloku 113
 Drysdale, Alasdair 29
 Duba, Ali 168, 196, 212
 Dürziler 17, 18, 19, 21, 22, 24, 26, 31,

32, 40, 57, 68, 99, 100, 131, 132, 135, 206, 210, 221, 226
 Dürzi (İlerin) Dağı 26, 132

E

Ebu-Kemal 23
 Eflak, Michel (Eflaq) 40, 42, 43, 84, 87, 92, 167
 Efsane ve Gerçek Arasında Aleviler 180
 El-Ahbar 154
 El-Ammiyah (Ayaklanma) 32
 El-Atraş Ailesi (El - Atrash / Dürzi) 32, 33
 El-Azbakiyah 178
 El-Baas 117
 El-Cebel al Sahiliyah (Sahil Dağları) 26
 El-Cihaz el-Muteferriğ 167
 El-Havadis 175
 El-Hayat 78, 105
 El-Mazzah Hapishanesi 119
 El-Münadil 103
 El-Nadhir 148, 149
 El-Nahar 103
 El-Rakka Şubesi (Baas Partisi) 54
 El-Rayah 117, 121, 123
 El-Sa'ikah (Baas Komando Örgütü) 118
 El-Süveyde (ayr. bkz. Süveyde) 32, 33, 41, 101, 102, 103, 132, 205, 210
 El-Şubah al Siyasiyah (Baas Partisi) 71
 El-Tacribah Al Murrah 147
 El-Tajhiz Lisesi 40
 El-Thavrah 78, 117
 El-Vahdaviyun el-İştirakiyun (Birlikçi Sosyalistler) 50
 El Kuneytra 23
 Emperyalizm 152, 163, 236, 248
 Endonezya 249
 Ermeniler 18, 44, 60
 Esad, Adnan İbrahim 168, 201
 Esad, Ahmed Ali 123
 Esad, Ahmet 186
 Esad, Basil 210, 211, 215
 Esad, Beşir 211, 213, 214, 215, 216
 Esad, Cemil 122, 199

Esad, Hafız (Suriye Devlet Başkanı) 28, 44, 60, 64, 66, 76, 78, 79, 86, 92, 93, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 134, 136, 148, 157, 159, 165, 166, 167, 168, 173, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 222, 223, 224, 231, 232, 233

Esad, İsmail 123

Esad, Muhammed 123

Esad, Rıfat 30, 120, 122, 126, 127, 136, 153, 167, 168, 171, 173, 174, 185, 188, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 212

F

Fadil, Muhammed el 125

Faksh, Mahmud 203

Fanatizm 157, 163, 164

Far'el Atraf (Baas) 46

Fatimiyah 77

Fatrat el-İnfisal (Ayrılıkçı Dönem) 60

Faysal (Kral) 154

Fayyad, Şefik 185, 196, 197, 200

Filistin 32, 259

Filistin Komando Örgütü 118, 124

Fransa 21, 161

Fransız Mandası 21, 29

Fransızlar 56, 57, 106

Freidman, Thomas 191

G

Gana 249

Gasasinah Grubu 28

Gericilik 163

Golan Tepeleri 154, 205

Gutatyan 46

H

Hacı Ali, Mustafa el (El Hajj) 64, 75, 96, 98, 109

Haddad, Subhi 200

Haddadun Konfederasyonu 78

Haddadun (Alevi Aşireti) 28, 203

Haddam, Abdül Halim 194, 195, 198

Hafız, Emin el 73, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 94, 110, 135, 236, 238, 245

Halep 23, 32, 64, 72, 82, 110, 117, 131, 134, 150, 151, 155, 183, 186, 204, 205

Halep Katliamı 147, 152, 154, 155, 156, 162

Halep Topçu Okulu Olayı (ayr. bkz.

Halep Katliamı) 150, 151, 153

Halep Üniversitesi 125

Halil, Ahmed 125

Hama 23, 24, 31, 45, 47, 48, 59, 62, 64, 79, 82, 151, 173, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 199, 208, 237, 242, 245

Hama, Asrın Acısı 185

Hama, Dönemin Trajedisi 183

Hamad, Ubayd 47

Hamdan Ailesi (Dürzi) 32

Hammad, Ali 120

Hamra, Mahmud 73

Hamvi 237

Hamvi, Gassan 242, 243

Haravi, Elias el (Lübnan Devlet Başkanı) 213, 214

Harba, Muhammed 186

Hasan, Ali 200

Hasan, Badr el 200

Haseçe 23

Hassun, Muhammed 243, 245

Hatum, Selim 79, 80, 81, 83, 86, 87, 88, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 136

Havran 40, 51, 55, 74, 96, 108, 109, 134

Havrani 237

Havrani, Ekrem el 82

Havranist 82

Havranlı Baasçılar 110

Havva, Said 176

Haydar, Ali 120, 168, 185, 188, 196, 197, 200, 212

Hayyir, Abdülrahman el 105, 181, 182
Hayyatun (Alevi Aşireti) 28, 203
Hayyatun Alevi Konfederasyonu 78
Heterodoks Müslümanlar 19, 42, 43,
89, 131, 156
Hristiyan Araplar 42, 45
Hristiyanlar 18, 19, 27, 32, 42, 60, 68,
71, 133, 135, 157
Hristiyanlar Vadisi 26
Hinnavi, Saim el 59
Hinnebusch, Raymond 210, 229, 230
Hirst, David 164
Hizb el-Ba'ath: Ma'sat El-Nihayah 67, 68
Hourani, Albert H. 20
Humphreys, Stephen 170
Humus 23, 31, 48, 57, 58, 62, 183,
186, 199
Humus Askeri Akademisi 211
Husari, Nadir 153
Huvvan el-Muslimin (Müslümanlara
İhanet Edenler) 158
Hüseyin (Kral) 118
Hüseyin, Ali 168
Hz. Muhammed (Peygamber) 20, 43,
179

I

Idlib 23, 110
Irak 110, 112, 113, 120, 123, 126,
147, 167, 169, 179, 223, 225, 237
İzz el-Din, Cadu 61

İ

İbni Teymiyye 179
İbrahim, Abdülgani 120
İbrahim, Hikmet 120, 168
İbrahim, Sa'd el 233
İlerici Kararname (Kanun el-Zahf) 51
İngiltere 21
İran 163
İskenderiye 62, 64, 115
İslam 41, 149, 157
İslamcılar 149, 151
İslami Devrim Bildirisi (Suriye İslam
Devrimi Ve Programı) 176,
177, 178, 185

İslamiyet 18, 19, 20, 42, 190
İsmail, Fuad 185
İsmaili Tarikatı 33
İsmaililer 17, 18, 19, 26, 31, 33, 34,
37, 47, 49, 68, 83, 131, 135, 221
İsrail 96, 112, 113, 117, 122, 123, 124,
126, 151, 152, 153, 154, 205, 212

K

Kadın Öğretmenler Evi (Alevi) 243
Kadmus 33
Kahire 110, 154
Kahire Radyosu 126, 152, 153
Kalbiyah (Alevi Aşireti) 28, 203
Kallas, Ahmed 242
Kan'an Uthman 115
Kan'an, Gazi 201, 214
Kanj (Alevi Ailesi) 29
Kanlı Bahar 184
Kanun el-Zahf (İlerici Kararname) 51
Kasım, Abdül Rauf el 194
Katana Ayaklanması (1957) 251
Kıbrıslaşma 163
Klancılık 164, 235
Komplo (Eylül 1966) 92
Köktendinci 150, 162
Köylü Birliği (Konfederasyonu) 49
Köylü Teşkilatı (Baas Partisi) 45, 48,
49
Kudüs 151
Kunaytarah 205
Kur'an-ı Kerim 20
Kutriyun (Bölgeciler / Baas) 51, 55
Kürtler 18, 19, 21, 22, 44, 45, 59, 60

L

Lazkiye 18, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29,
31, 32, 33, 51, 55, 62, 64, 72, 79,
86, 115, 116, 119, 121, 123, 131,
132, 134, 135, 153, 168, 199, 200,
204, 206, 208
Le Monde 125
Londra 218
Lübnan 21, 31, 32, 78, 112, 119, 120,
121, 124, 125, 127, 147, 150, 163,
175, 192, 200, 201, 213, 214, 229

Lübnan Falanjist Partisi 153
Lübnan İç Savaşı 155, 165, 214
Lübnan Parlamentosu 213, 214
Lübnan Silahlı Kuvvetleri 56
Lübnan'ın Sesi Radyosu 153
Lübnanlaşma 163

M

Madrid 118
Mahamid, Salih 109
Mahluf, Adnan 197, 201, 211
Mahmud, Kasir 73
Mahus, Ibrahim 105, 112
Maridini, Zuhayr 51, 52
Maruni Hristiyanları 21, 124
Mashariqah, Zuhayr 194, 197, 198
Matavirah (Alevi Aşireti) 28, 201, 203
Mesyef 26, 33
Metral, Françoise 30
Mezhep Ayrımcılığı 72
Mezhepçilik 34, 35, 77, 74, 81, 83, 84,
87, 103, 108, 109, 147, 161, 169,
170, 171, 183, 221, 225, 229, 233,
235, 236, 237, 240, 242, 254, 255
Mısır 50, 64, 113, 123, 124, 126, 151,
153, 223
Mısır Silahlı Kuvvetleri 124
Milli Cephe 190
Mir, Ahmed el 64, 83, 117, 118
Moğollar 18
Muhammed ibn Nusayr 179
Muhaybar, Albert 214
Mujtama'el-Karaniyah 106
Mulhim, Hüseyin 64
Muşakkun 53
Mustafa, Ali 73, 86, 92, 93
Mücahitler 148, 149
Mürşidler (Alevi Ailesi) 29
Müslüman Kardeşler Örgütü 47, 48,
148, 150, 151, 152, 153, 155, 156,
157, 158, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 183, 184, 185, 186, 187, 188,
189, 190, 191, 208
Müslümanlara İhanet Edenler
(Huvvan el-Muslimin) 158

N

Na'isah Adil 116
Nabhan, Muhammed 60, 67
Nahlavi, Abdülkerim el 60, 61, 62, 63,
74
Nasır (Abdünnasır, Cemal / Mısır
Devlet Başkanı) 50, 124
Nasırcı 82
Nasirizm 50, 233
Nazif, Mu'in 174
Nu'amah, Ibrahim 125
Nusayr Dağları 26
Nusayriler 149, 179

O

Oportünizm 208
Osmanlı İmparatorluğu 20, 21, 45,
129
Osmanlı Yönetimi 33

P

Palmira 174
Paris 175
Perthes, Volker 218, 221, 230

R

Rahmun, Muhammed El-Hacı 73
Rakka 23
Ramazan Devrimleri (Irak ve
Suriye'deki Baas Partisi Hareketi)
236
Rava 237
Ravi 237
Razzuq, Abdülkerim 125
Rezzaz, Münif el 50, 64, 66, 70, 76,
77, 81, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93,
96, 97, 98, 147, 162
Rida, Fevzi 109
Roberts, David 217
Rum Ortodoks Kilisesi 18, 24
Rushaydat, Ibrahim el 243
Rusya 21, 45

S

Sadık, Mahmud 30, 65, 195, 199
Safadi, Muta 40, 67, 68, 71

Safi, Ibrahim 168, 196, 214
Sahil Dağları 26
Salih, Ali el 120, 196
Salman, Muhammed 214
Samman, Muti El 61, 63
Sarim, Yusuf (Şeyh) 153
Sarraj, Abdülhamid 59
Seale, Patrick 57, 173, 186, 194, 195, 203
Sedat, Enver (Mısır Devlet Başkanı) 127, 151, 152, 153, 178
Selemiye 26, 33, 34
Shihabi, Hikmet El 212
Siyonizm 152, 163
SKP (Suriye Komünist Partisi) 45
SMSP (Suriye Milliyetçi Sosyalist Partisi) 50
Sosyalist 30
Sosyalist Arap Milliyetçiliği 167
Sosyalist Milliyetçilik 235
Sosyalizm 255
Sovyet-Suriye Dostluk Cemiyeti 125
Sovyetler Birliği 30, 113
SSMP (Suriye Sosyal Milliyetçi Parti) 45
Suriye-İsrail Cephesi 72
Suriye Arap Sosyalist Birliği 163
Suriye Halk Birliği 199
Suriye Halk Meclisi 122
Suriye İslami Cephesi 176, 178
Suriye İstihbarat Servisi 82, 121
Suriye Komünist Partisi (SKP) 45, 160, 161
Suriye Milliyetçi Sosyalist Partisi (SMSP) 50
Suriye Parlamentosu 44
Suriye Silahlı Kuvvetleri 39, 43, 56, 57, 63, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 78, 80, 85, 88, 91, 99, 103, 113, 114, 117, 124, 135, 208, 223, 248
Suriye Sosyal Milliyetçi Parti (SSMP) 45
Suudi Arabistan 113, 123, 154
Suwaydani, Ahmed (ayr. bkz. Süveydeni, Ahmet) 64
Süleyman el-Mürşid 28
Süni Müslümanlar 191

Sünni Araplar 42, 56, 60
Sünni Baasçılar 188, 216
Sünni İslamcılık 41
Sünni Müslümanlar 17, 68, 150, 158, 160, 161, 162, 171
Sünni Türkler 42
Sünniler 20, 21, 22, 24, 27, 29, 37, 41, 45, 47, 48, 59, 60, 63, 67, 68, 69, 71, 72, 78, 83, 89, 131, 133, 134, 136, 150, 153, 170, 178, 226, 229, 231
Süryaniler 60
Süveyde 23, 24, 31
Süveydeni, Ahmed 75, 83, 86, 87, 108, 109, 110, 117

Ş

Şair, Fahd el 85, 91, 92, 97, 98, 99, 107
Şakkur, Yusuf 119, 120, 168
Şam 23, 27, 31, 33, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 59, 63, 64, 66, 72, 79, 91, 94, 101, 107, 110, 112, 117, 119, 121, 122, 123, 131, 132, 134, 151, 157, 166, 174, 178, 182, 186, 197, 200, 204, 205, 213, 231, 240, 252
Şam Radyosu 73
Şam Üniversitesi 125
Şamanizm 163
Şayya, Cemil 83, 101, 102
Şihabi, Hikmet el 194
Şişakli, (Çiçekli) Edib el 47, 59, 60
Şufi, Hammad el 53, 97, 166

T

Tadif Köyü 151
Talas, Musa 48
Talas, Mustafa 64, 75, 76, 86, 108, 109, 112, 118, 119, 120, 194, 198, 200, 212
Tarım Odası 49
Tartus 23, 30, 31, 116, 121, 199, 204, 205, 206
Tavil, Muhammed Rabah el 85
Tayyarah, Mustafa 201
Tıkriti 237

Tıkriti Aşireti 126

Time 215

Tishrin 125

Trablus 121

Troupes Speciales du Levant 22, 56

Türkler 18, 19

Türkmenler 18

U

Ubayd, Hamad 83, 94, 95, 97, 99, 102, 136

Umayyad Camii (Ümmeyye Camii / Şam) 231

Uthman, Haşim 180

Ü

Ümran Ailesi 89

Ümran, Muhammed (Umran, Muhammed) 64, 66, 73, 76, 77, 78, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 115, 121, 175, 238

Ümran, Mustafa 88

Ürdün 102, 103, 105, 112, 113, 118, 123, 174, 175

V

Vadi el-Nadara (Yeşeren Vadi) 26

Vadi el-Nasara (Hristiyanlar Vadisi) 26

Van Dusen, Michael H. 22, 79
Verimli Hilal 18

W

Weulerse, Jacques 22

Y

Yahudiler 19, 20, 21
Yahudilik 18
Yasin, Abdül Rahman 243
Yeni Baas 233
Yeşeren Vadi 26
Yolsuzlukla Mücadele Kampanyası
127
Yusuf, İbrahim 151
Yüksek Öğretim Kurumu (Suriye) 198

Z

Za'im, Hüsnî el 59
Zahr el-Din, Abdülkerim 61, 63
Zayd, Salim Aba 243
Zaydan, Yahya 185
Zaytun, Mashhur 109
Zu'bi, Muhammed el 108, 109
Zu'bi, Musa el 64, 75, 77, 109
Zubi, Mahmud el 168
Züveyyin, Yusuf (Dr.) 94, 102, 112

ıllarca ülkesini Ortadoğu başkentlerinde temsil eden Hollandalı büyükelçi, öğretim üyesi ve yazar Nikolaos van Dam bu kitabında, modern Suriye’de siyaset ve toplumun ayrıntılı bir panoramasını verirken, bağımsızlığın kazanılmasından bu yana en uzun süre iktidarda kalmayı başaran Hafız Esad rejiminin bu ‘başarısı’nın altında yatan nedenleri de günışığına çıkarıyor. Mezhep, aşiret ve bölgeye özgü bağların iktidar mücadelesinde oynadığı rol... 1963’ten günümüze Baas Partisi... Asker ve sivil iktidar kadrolarında yaşanan gelişmeler... Sünni muhalefet hareketi... 1980’lerden 90’lara, yaşanan siyasi gelişmeler... Nikolaos van Dam, modern Suriye tarihini bütün bu başlıklar altında incelerken, şu canalcı soruya da yanıt arıyor: Ülkesinin yakın geçmişine damgasını vuran Hafız Esad’ın sahneden çekilmesinden sonra Suriye’yi ve Ortadoğu’yu neler bekliyor? ■

"Ortadoğu siyaseti ile ciddi olarak ilgilenenler için eşsiz bir kaynak."

Peter Mansfield

"Mezhepçilik ve bölgeciliğin Suriye siyaseti üzerindeki etkileri hakkında son derece aydınlatıcı bir çalışma."

Philips S. Khoury, *MERIP Reports*

İLETİŞİM 598

ARAŞTIRMA
İNCELEME 93

ISBN 975-470-776-6

9 789754 707762